

betes, l'autor aplega mostres d'allò que copià sense modificar-ho dels *Quinke libri* originals, on les anotacions eren escrites en català/valencià (29-35), i analitza les modificacions introduïdes per mossèn Arasa (35-39). Tot seguit, són publicades les llistes tant de noms (42-60) com de cognoms (61-65) trets dels *Llibres de matrimonis* i analitzats seguint els successius segles, cosa que permet de veure el percentatge d'immigrants (67-80). Hi ha bibliografia (80-82) i en apèndix el text de les *Partides de baptisme copiades literalment d'alguns llibres parroquials de Xert* (82-86) i clos amb quatre fotografies (87-88).- J. P. E. [22.587]

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Joan FERRER i JANÉ, *Ibèric kaštaun: un element característic del lèxic sobre torteres*, dins "Cypsela", 17 (2008), 253-271.

Tortera és un pes rodó lligat a l'extrem inferior d'un fus a fi que el fil resultés més compacte i fàcil d'estirar-lo; deu n'han estat trobades en jaciments diversos, set de les quals en àrea catalana i tres en la vall de l'Ebre, completades amb inscripcions ibèriques, ací fotografades i transcrits (257-259; 262); cada peça és descrita (254-261); l'autor ha aplegat un vocabulari dels mots ibèrics documentats en torteres i les ha àmpliament analitzades en el cos de l'article (261-268); un d'ells és 'kaštaun', documentat en tres torteres i desconegut en d'altres inscripcions ibèriques (268-269); seria un apel·latiu femení?. Hi ha bibliografia (269-271).- J. P. E. [22.588]

Joan FERRER, Ignasi GARCÉS, Joan Ramon GONZÁLEZ, Jordi PRINCIPAL, Josep Ignasi RODRÍGUEZ, *Els materials arqueològics i epigràfics de Monteró (Camarasa, La Noguera, Lleida). Troballes anteriors a les excavacions de l'any 2002*, dins "Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló", 27 (2009), 109-154.

Aquells materials epigràfics trobats abans del 2002 consisteixen en inscripcions ibèriques, ací analitzades (115-132).- J. P. E. [22.589]

Ignasi GARCÉS ESTALLO, *Nuevas interpretaciones sobre el monumento ibérico de la Vispesa (Tamarite de Litera, Huesca)*, dins "Caesaraugusta", 337-354.

Es tracta de dos relleus damunt pedra, ací descrits i reproduïts (341 i 348), en cada un dels quals hi ha inscripció ibèrica: seria "el documento icónico más impresionante de la Sociedad y la Ideología de los antiguos ilergetes" (337): les dues inscripcions són ací transcrits (343 i 349). Serien de la primera meitat del segle II aC (354).- J. P. E. [22.590]

Jordi DILOLI FONS, *La navegació al Golf de Sant Jordi durant l'antiguitat*, dins "Pyrene. Revista de Prehistòria i Antiguitat de la Mediterrània Occidental", 40 (2009), 129-155.

Localitzat el Golf de Sant Jordi en la banda Nord del Delta de l'Ebre i indicades les bases genèriques del seu coneixement antic, tota una secció de l'article és dedicada a les fonts escrites que en donen alguna notícia (133-140), començant pels versos 489-520 dels *Ora maritima* d'Aviè, que esmenta nombre de topònims d'identificació dubtosa; segueixen textos d'Hecateu, de Polibi, de Titus Livi, Estrabó, Pompònius Mela, Claudi Tolomeu i de l'*Itinerari d'Antoní*; afegim-hi les inscripcions en monedes o damunt pedra (138-140). La dita costa

Nord conserva rastres “d’ocupació constant... des de l’època ibèrica” (141-144); també cal comptar amb la utilització dels ports, tant marins com fluvials (145-148). Hi ha bibliografia (153-155).- J. P. E. [22.591]

Xavier ARQUILUÉ, et alii, EMPÚRIES. *Municipium Emporiae*. (Ciudades Romanas de Hispania, 6), Roma, L’Erma di Bretschneider 2012, XII i 188 pp.

Després de les presentacions del recull (VII-XII), els dos primers apartats resumeixen tant la història de les excavacions com la de la investigació sobre Empúries del 1908 (9-24), que aplega les notícies de l’atenció posada sobre Empúries ja des del s. XV en el *Paralipomenon Hispaniae* del bisbe de Girona, Joan Margarit. Entre els aspectes monogràfics presentats no hi manquen els d’epigrafia i numismàtica de Marc Mayer (126-131) i de Pere P. Ripollès, respectivament (131-138), pàgines abundants en reproducció d’inscripcions. La bibliografia és a les pàgines 153-176. Són abundants per tot el llibre tant les fotografies com les gràfiques.- J. P. E. [22.592]

Joaquim TREMOLEDA TRILLA, *L’arqueologia romana. Un camí obert*, dins “Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos”, 39 (2008), 81-100.

Resum dels resultats assolits durant els darrers decennis per la historiografia sobre el període romà d’Empúries, des del desembarcament dels romans fins a l’abandonament de la ciutat romana vers la fi del segle III pC. En el cos de l’article i en les il·lustracions es publiquen textos i fotografies de tres plaques: la de Cneu Domici Calvi (segle I aC), patró, la de Gai Emili Montà (segle I pC), constructor d’un temple i d’una estàtua dedicada a la Tutela, i el pedestal amb una dedicatòria a Júpiter per a una ‘vexillatio’ de la Legio VII Gemina (II meitat del segle II pC). Hi ha fotografies de les excavacions de principis del segle XX, plànols i biobibliografia.- J. de P. [22.593]

Mateo CASADO BAENA, *Localización de la antigua ciudad de Urci y delimitación de la frontera interprovincial entre las provincias Bética y Tarraconense en tiempos de Tolomeo*, dins “Gerión. Revista de Historia Antigua”, 25 (2007), 391-400.

Abans d’August, el límit entre les dues províncies era a Cartagena i el Balearicum Mare queia dins la Tarraconense. Entre els anys 7 i el 2 aC August desplaçà la frontera vers Ponent, el Cap de Gata i el riu d’Almançora: Urci s’ubicava dins la Tarraconense. Aquesta seria la situació dibuixada per la *Geographia* de Tolomeu; l’anterior era la de la *Naturalis Historia* de Plini el Jove (398).- J. P. E. [22.594]

Dossier Sant Feliu, 1.700 anys d’un culte gironí, dins “Revista de Girona”, 240 (Gener-Febrer 2007), 60-95.

És molt de doldre que no s’hagi salvat el procés judicial que desembocà en el martiri de sant Feliu de Girona, sobretot tenint en compte que sortosament s’han salvat tant el dels màrtirs Tarragonins, el metropolità Fruitós, i els seus diaques Auguri i Eulogi, prou més antics, com el del contemporani sant Vicent de Saragossa, martiritzat a València; per sort el poeta Aureli Prudenci, que segurament conegué el dit procés, esmentà el màrtir en els seus dos famosos versos: “Parua Felicis decus exhibebit / artubus sanctis locuples Gerunda”: el sepulcre, el temple de sant Feliu, el culte i la iconografia són un ‘monumentum aere perennius’, ben assentat damunt el martiri del sant, i construït pas a pas durant mil-set cents anys. La “Revista de Girona” ha contribuït a posar-lo al dia, recordant-lo amb els següents estudis: *La ciutat tardoantiga de Gerunda, bressol del cristianisme gironí*, de Josep M. Nolla i Brufau (62-66); *Felix de*

Gerunda: origen i evolució d'un culte gironí a l'antiguitat tardana (s. IV-VII) de Narcís M. Amich i Raurich (67-72); *La construcció de l'Església de Sant Feliu de Girona* (73-78); *Sant Feliu versus Sant Narcís* (79-86); i *Sant Feliu: mil anys en imatges. Notes a la iconografia de sant Feliu de Girona* de Marc Sureda i Jubany (87-95).- J. P. E. [22.595]

Xavier ARQUILUÉ, *Empúries en l'antiguitat tardana. El pas del món antic al món medieval*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 39 (2008), 101-113.

Abandonada la ciutat romana d'Empúries, l'actual nucli de Sant Martí d'Empúries, en el lloc de l'antiga Palaïapolis amb el port adjacent fou el centre on pervisqué la ciutat i on es desenvolupà la vida de la primitiva comunitat cristiana amb els seus bisbes al davant. L'autor presenta els resultats de les excavacions fetes a Sant Martí, al port, a les esglésies de Santa Margarida i Santa Magdalena i a la necròpolis de l'antiguitat tardana, ubicada sobre les restes urbanes del sector septentrional de la Neàpolis grega. A Santa Margarida fou trobada una lauda del primer quart del segle V dC, amb inscripció possiblement referida a un bisbe o a un abat, que és publicada i traduïda. Hi ha il·lustració fotogràfica i bibliografia.- J. de P. [22.596]

Desirée GARCÍA ESPINOSA, *Hallazgos monetarios en la Cova de les meravelles (Gandía)*, dins "Archivo de Prehistoria Levantina", XXV (2004), 359-372.

Després d'una informació sobre allò que hom sap que s'ha anat trobant durant els segles XIX i XX en la dita cova i d'allò que s'ha pogut recuperar de les troballes, aquestes pàgines contenen primer la llista de les trenta-vuit peces antigues, tres de les quals són ibèriques, dues romanoprovincials, vint-i-dues romanoimperials, onze, per llur mal estat, no identificades, i una de Felip III (IV de Castella) (361), i després el catàleg de totes i cada una (363-370). Són fotografiades (365 i 369). Hi ha bibliografia (371-372).- J. P. E. [22.597]

Marta PREVOSTI MONCLÚS, *Estudi del poblament rural de l'ager Tarraconensis. Una aplicació a la Cossetània oriental*, dins *Territori de Tarraco*, 65-93.

Convençuda de la interacció entre el medi natural i les comunitats humanes, l'autora resumeix allò que sabem de la zona del Baix Penedès des de l'època ibèrica, on s'han identificat trenta-set jaciments, dos dels quals ja dibuixen una convivència local (66-68); els vuitanta-cinc jaciments d'època romana republicana (69-71) semblen haver fet desaparèixer les poblacions, haver mantingut les explotacions agrícoles ibèriques i haver-hi introduït les 'villae' romanes (68-71); l'època imperial és coneguda per trenta-set assentaments, que continuen els de les dues èpoques anteriors, però els amplien fins a esdevenir 'fundi', destinats a explotació agrícola, sobretot de vi per a l'exportació (71-73); els jaciments d'època baiximperial són deu, ara clarament orientats a la ramaderia i relacionats amb Tarraco: i si els primers assentaments romans eren en mans d'antics soldats o esclaus, després els 'fundi', més nombrosos però més pobres que les 'villae', haurien estat concedits en contractes semblants a l'establiment o a l'aparceria. Les pàgines de Plini el Jove també ajuden a comprendre l'evolució dels sistemes de població i d'explotació. Segueixen les pàgines dedicades a croquis (79-89) i les de bibliografia (90-93).- J. P. E. [22.598]

Paul C. B. MEYBOOM, *Ipbigenia in Ampurias. Circulación de temas y sistemas decorativos en la pintura mural antigua*, dins "Actas del IX Congreso Internacional de la Association Internationale pour la Peinture Morale Antique (AIPMA). Zaragoza-Calatayud 21-25 septiembre 2004". Edición científica de Carmen Guiral Pelegrín, Saragossa, Gobierno de Aragón 2007, 97-101.

Encara que sigui desconegut el punt exacte, en el qual la dita representació d'Ifigènia fou trobada, i també la data, seria una de les pintures que es repetiren pel món romà en el darrer quart del segle I i en el II pC, semblant a la de la Casa del Poeta Tràgic de Pompei, del 70 pC; era una manifestació dels habitants de la casa empordanesa al món de la cultura grega, tot i que el tema havia estat criticat pel poeta romà Lucreci, en *De rerum natura*.- J. P. E. [22.599]

María GARCÍA SAMPER, *Una ocupación romana tardorepublicana en "La Cañada del Práez" (Pilar de la Horadada. Alicante)*, dins "Caesaraugusta", 397-416.

L'excavació d'aquella zona (403) ha donat diverses classes de materials, amb bon nombre d'inscripcions, aplegades en les pàgines 407-411 (marques de bòvila, inscripcions en àmfores i en monedes). Serien del segle II al I aC. (416).- J. P. E. [22.600]

Josep PÉREZ NEGRE, *La villa romana de Terrateig (Vall d'Albaida). Resultados preliminares de las prospecciones y del análisis del material*, dins "Caesaraugusta", 587-600.

Prop el Camí vell de Xàtiva l'any 1994 fou trobada en el Camí del Molí una estela amb inscripció ibèrica, ací reproduïda i comentada (592 i nota 9), datable de darreries del segle I aC. (593).- J. P. E. [22.601]

Geza ALFÖLDY, *Errorres Tarraconenses. Iscrizioni mal integrate, mal lette, mal incise*, dins *Misurare il tempo, misurare lo spazio*. "Atti del Colloquio AIEGL-Borghesi 2005" (Epigrafia e Antichità, 25), Faenza, Fratelli Lega Editori 2006, 441-454.

Davant la imminent aparició del volum segon de *Tarraco et ager Tarraconensis* del *Corpus Inscriptionum Latinarum*, II, editio altera. Pars XIV, Conventus Tarraconensis, Fasciculus alter (CIL II/2, 14, Pars altera), que contindrà més de 1.400 documents epigràfics, l'autor es fixa en tres: el primer (CIL II, 4129; cf. p. 972 = RIT, 137), després dels intents d'Emil Hübner i d'Edmund Groag, completa el fragment conegut des del segle XVI, deixant-se guiar pels elements conservats en el fragment i completant-lo vers l'esquerra (444: fotografia i text i reconstrucció de l'arbre familiar); en el segon (Aep, 1989, 482 = Aep, 1991, 1114), l'autor ha llegit diversament la ratlla 3 (447); en el terç, el ,monstrum' LEIVSAMARIS és substituït per ,Lucensium Aris' (EE VIII, 179 = RIT, 284), amb la corresponent explicació, després que el mateix Hübner, Fidel Fita i d'altres haguessin proposat lectures diverses.- J. P. E. [22.602]

Donato FASOLINI, *Compresenza di tribù nelle città della Penisola Iberica: il caso della Tarraconensis*, dins Juan Francisco RODRÍGUEZ NEILA (ed.), *Hispania y la epigrafía romana. Cuatro perspectivas* (Epigrafia e antichità, 26), Faenza, Fratelli Lega editori 2009, 179-138.

És sabut que la població de les ciutats romanes era vinculada a una tribu, que n'era la predominant, i que en tot cas figurava en les inscripcions. L'autor ha aplegat per a cada una de les ciutats o municipis romans de la Tarraconense les indicacions de procedència diverses de la predominant per a les poblacions d'Aeso (Isona: 182-186), Baetulo (Badalona: 192-193), Barcino (194-198), Ebusus (Eivissa: 209-210); Emporiae (Empúries: 210), Gerunda (211), Ilici (Elx: 213-214), Iluro (Mataró: 214-215), Palma [de Mallorca] (221-222), Saguntum (225), Tarraco (227-233) i València (235).- J. P. E. [22.603]

Geza ALFÖLDY, *Tausend Jahre Epigraphische Kultur im Römischen Spanien. Inschriften, Selbstdarstellung und Sozialordnung*, dins "Lucentum", XXX (2011), 187-220.

Una inscripció dedicada a Domici, coneguda des del segle XIX, però només darrerament ha pogut ésser llegida sencera (188), exactament igual com la dedicada a M. Vibi Menrva (191); la següent pertany a la dedicatòria del fòrum de Sagunt, escrita amb 'litterae aureae' (193); les altres, de la IV a la XXIV, tenen localitzacions diverses, en general, però, relacionades amb Tàrraco (194-214). Hi ha bibliografia (187-220).-J. P. E. [22.604]

Liborio GALLEGO FRANCO, *Las libertas en Hispania. Manifestaciones epigráficas en la provincia tarraconense*, dins "Hispania Antiqua. Revista de Historia Antigua", XXX (2006), 119-142.

Objectiu de l'autor: "...analizar todos los componentes de las mujeres libertas y su comportamiento entre los distintos sectores de la sociedad hispano-romana" (120). La base de l'anàlisi són els 290 registres aplegats i presentats en quadre alfabètic (131-142). No és fàcil d'endevinar la condició de 'lliberta' sota les dades de les inscripcions (120-122), ni les prescripcions legals per a llur matrimoni (123-124), els drets de les llibertes (125-126), la situació personal davant el matrimoni (127-128) o el capteniment legal en tema de religió (128-129).- J. P. E. [22.605]

Henar GALLEGO FRANCO, *El uso del testamento entre las mujeres hispanorromanas. El testamento en las fuentes epigráficas*, dins "Hispania Antiqua. Revista de Historia Antigua", XXX (2006), 143-166.

Les pàgines 153-159 són dedicades als testaments de dones de la Província Romana de Tarragona i assenyalen les informacions sobre les protagonistes contingudes en o deduïbles de testaments ('ex testamento') o de la referència a testaments en inscripcions, depenent de la situació familiar i econòmica de cada una resumida en nota.- J. P. E. [22.606]

Daniel RICO CAMPS, *Arquitectura y epigrafía en la Antigüedad Tardía. Testimonios hispanos*, dins "Pyrene. Revista d'Història i Antiguitat de la Mediterrània", 40 (2009), 7-53.

Una de les restes arqueològiques i epigràfiques ací presentada és l'ara de l'altar de Sant Feliuet de Vilademany, vora Rubí (Vallès), d'on és transcrita i traduïda al català la inscripció de quatre versos, dels segles IV o V pC (41).- J. P. E. [22.607]

Judit CIURANA I PRAST (PRATS?), *El món de la mort en època romana a l'Alt Camp*, dins "Quaderns de Vilaniu", núm. 52 (2007), 3-25.

A l'Alt Camp són coneguts una dotzena de jaciments romans funeraris, cada un dels quals és descrit en aquestes pàgines; al darrer o dotzè li correspon un fragment d'inscripció llatina, del s. II-III dC, ara a Barcelona, Museu d'Arqueologia de Catalunya, ací transcrita i fotografada; era destinada a un dels Flavii, tan nombrosos a Tarragona. Les necròpolis de l'Alt Camp serien vinculades a assentaments rurals (17 i 19). Hi ha bibliografia (25).- J. P. E. [22.608]

Francesc TARRATS BOU, JOSEP ANTON REMOLÀ VALVERDÚ, *La vil·la romana dels Munts (Altafulla, Tarragonès)*, dins *Territori de Tarraco*, 95-117.

Títol compost de parts diverses: la primera conté un repàs i resum d'allò que n'han dit els autors que se n'han ocupat des que el 1572 Lluís Ponç d'Icard en féu esment en el seu llibre, passant pels centenars de monedes descobertes els primers anys del segle XX (95-99); la segona part descriu la situació física de la 'villa', on no manca el text d'una inscripció (99-102; inscripció: 101), que desemboca en la qualificació com a "espai en el camp destinat al lleure i

l'oci", comparable a la que descriu Plini el Jove (103); seria del segle II, posteriorment modificada i incendiada (102-104); la segona part és dedicada a fotografies i croquis (107-114); la tercera a la bibliografia (115-117).- J. P. E. [22.609]

Joaquín RUIZ DE ARBULO, *Bauliche Inszenierung und literarische Stilisierung: das Provinzialforum von Tarraco*, dins Sabine PANZRAM (Herausgeb.), *Städte im Wandel. Bauliche Inszenierung und literarische Stilisierung lojaler Eliten auf der Iberischen Halbinsel*, Hamburg, LIT Verlag 2007, 149-212.

Joaquín RUIZ DE ARBULO, *Nuevas cuestiones en torno al Foro provincial de Tarraco*, dins "Butlletí Arqueològic", V/29 (2007), 5-67.

L'autor reconeix que aquestes seves pàgines tenen "caràcter provocatiu", entre d'altres raons perquè proposa la ubicació de l'arxiu provincial romà dins el fòrum tarragoní; en les primeres pàgines l'autor resumeix les aportacions d'autors que l'han precedit en l'estudi del dit forum (9-13) i en el curs de l'article hi ha constants referències a inscripcions i àdhuc a fragments d'historiadors romans, on és esmentat a començaments del segle III aC. Les darreres pàgines contenen il·lustracions, entre d'altres de làpides o monedes (57-67).- J. P. E. [22.610-22.611]

Hubertus R. DROBNER, *Die "Passio" des Hl. Vinzenz von Saragossa nach den Predigten Augustins (sermões 4, 274-277A, 359B)*, Elisabeth REINHARDT (dir.), dins *Tempus Implendi Promissae. Homenaje al prof. Dr. Domingo Ramos-Lissón*, Pamplona, Eunsà 2000, 133-166.

Martiritat el 304 a València, al cap de poc el martiri fou recordat per Prudenci, Paulí de Nola i Agustí d'Hipona: pel darrer en set sermons (135-136), on afirma que immediatament abans del sermó cada vegada havien estat llegides les actes del martiri, les quals, segons els estudis recents, presentarien dues redaccions textuais (137-146); l'anàlisi dels set sermons (146-160) permet d'assenyalar les coincidències textuais entre les diverses tradicions (147-164). Cap de les dues no coincidiria amb la de la *Passio* utilitzada per sant Agustí (165), el qual, però, s'hauria fixat més en el valor exemplar del martiri que en els detalls dels turments (166).- J. P. E. [22.612]

Àngel ANGLADA ANFRUNS, *De Paciano in codicibus Gratiapolitano 306/262 (G) et Parisiensi 2162 (P)*, dins "Vetera Christianorum", 45 (2008), 19-40.

Importants antiquaris francesos (Jean Mabillon, Charles Estienne, N. C. Peiresc) s'esforçaren a disposar d'informació sobre els fons on es conservaven en el segle XVII els dos còdexs de Grenoble, BM, i de París, BN; l'autor recorda llurs desplaçaments i al final formula el seu objectiu: "Quos codices, ad Pacianum quod adinet, ut quam libramine magis lector benigne valeas aestimare, et multa et singula et in partes conligenda et inquirenda scrutator adsiduus curare non desit" (21). Segueixen les observacions fetes en l'estudi de cada un dels còdexs: entorn seixanta-sis lectures dubtoses del text de Pacià (29-37).- J. P. E. [22.613]

Josep Anton REMOLÀ VALLVERDÚ, *La vil·la romana de Centelles (Constantí. Tarragonès)*, dins *Territori de Tarraco*, 171-189.

En aquestes pàgines les informacions sobre Centelles comencen amb un document fals atribuït a Carlemany, donant al monestir de Ripoll els drets senyoriais damunt Centelles; les notícies autèntiques recorden l'atenció que li dedicà Lluís Ponç d'Icard el 1572, continuada fins a les excavacions actuals; bona part de l'atenció dels estudiosos, entre els quals destaca el Deutsches Archaeologisches Institut, fou dedicada a l'estudi i reconstrucció de l'edifici i a les figures dels mosaics de la volta, sense que, segons l'autor, s'hagi arribat a d'altres resultats que a

hipòtesis sobre allò que foren inicialment les construccions de Centcelles i llur datació: "Centcelles continua sent un enigma en el qual l'anàlisi iconogràfica del mosaic de la cúpula, tot i la seva importància objectiva, no ha de ser l'única font de coneixement" (178). Hi ha catorze reproduccions de fotografies o de croquis (179-185) i quatre pàgines de bibliografia (1186-189).- J. P. E. [22.614]

Esperança HUGUET ENGUITA, *La ceràmica fina d'època romana de l'abocador de la Plaça del Negret (València)*, dins "Archivo de Prehistoria Levantina", XXVI (2006), 349-379.

L'abocador (351: ubicació) ha aportat una inscripció marmòria funerària i un gran volum de ceràmica, d'entre la qual l'autora només s'ocupa de la vaixel·la fina i de les llànties (350), començant per la Terra sigil·lata itàlica, amb marca Sex. Murri Pisanus i Sex. Murri Festus, sembla procedent de Pisa els anys 80-90 (353); segueix la sudgàl·lica, amb vuit noms de terrissaires, del temps de Vespasià i del període flavi (356), sense que constin els noms de les marques (356-362), tampoc les de l'africana (362-367); sí, en canvi, les de les llànties (369 i 371). Hi ha bibliografia (376-379).- J. P. E. [22.615]

Ferran ARASA I GIL, *Escultures romanes desaparegudes del País Valencià*, dins "Archivo de Prehistoria Levantina", XXV (2004), 301-344.

Tot i perdudes, les dites escultures han deixat ròssec en texts, p. e., en les *Cròniques* de Pere Anton Beuter, en il·lustracions de Wyngaerde o en d'altres autors, i de vegades en inscripcions, com, p. e., la de les *Fatae* de València (306) o les escultures de Sagunt, dibuixades per Wyngaerde (309). Hi ha bibliografia. (337-344).- J. P. E. [22.616]

Mª Luisa SÁNCHEZ LEÓN, *Municipium / res publica en la epigrafia latina de las Islas Baleares*, dins "Memorias de Historia Antigua", XXI-XXII (2000-2001), 123-133.

Mª Luisa SÁNCHEZ LEÓN, *Municipios flavios en las Islas Baleares*, dins "Memorias de Historia Antigua", XXIII-XXIV (2002-2003), 103-118.

Són transcrites i explicades les dues inscripcions que es refereixen a Mago/Maó com a ,municipium' i la referida a Iamo/Ciutadella com a ,res publica'; la relativa a Ebusus/Eivissa la qualifica de ,municipium flavium'.

El segon títol informa de la presència de les dues poblacions de Menorca i de la d'Eivissa en les obres d'escriptors romans en general i de les inscripcions que certifiquen llur qualificació jurídica: Municipium Flavium Iamontanum (104-105), Municipium Flavium Magontanum (105-109), i Municipium Flavium Ebusum (110-112).- J. P. E. [22.617-22.618]

José SEGUÍ CAMPOS, *San Vicente Mártir en el panorama devocional de la Valencia de S. Juan de Ribera*, dins "Actas del XII Simposio de Teología Histórica", València, Facultat de Teologia S. Vicent Ferrer 2005, 725-734.

Pàgines només conegudes per referència.- J. P. E.

[22.619]

Matthieu SMYTH, *Notes sur quelques éléments distinctifs de l'ordo baptismal d'après les sources gallicanes*, dins "Miscel·lània Litúrgica Catalana", XVII (2009), 7-28.

L'article remarca que les litúrgies baptismals de la Gàl·lia precarolina, de la Itàlia del Nord i de la Hispània visigòtica, eren substancialment idèntiques i depenien de la litúrgia baptismal de l'Àfrica del Nord. Només Pacià de Barcelona presenta la variant de considerar

la crismació amb valor pneumàtic, tal com es consolidaria a l'Orient devers la fi del segle IV.
- J. de P. [22.620]

Laurence DECOUSU, *Onctions et don de l'Esprit dans les traditions occidentales anciennes de la période patristique*, dins "Miscel·lània Litúrgica Catalana", XVI (2008), 11-104.

Estudi de la posició teològica presa per Pacià de Barcelona en un tema també estudiat en Gregori d'Elvira, Isidor de Sevilla, Ildefons de Toledo i Brauli de Saragossa. En ruptura amb els autors africans, Pacià i la litúrgia de Barcelona es col·locaren en la línia de les litúrgies orientals, que havien substituït la imposició de les mans per la unció com a signe del do de l'Esperit Sant. Aquesta posició, juntament amb les altres que es detecten en el corpus occidental antic, ajuda a comprendre que hi ha hagut una ruptura en la pneumatologia entre la teologia precarolina i la teologia medieval sobre la unció.- J. de P. [22.621]

Marc MAYER, *Cuando lo falso parece realidad. La crónica de Dextro*, dins "Salesianum", LXVII (2005), 989-1005.

Dexter, fill de sant Pacià de Barcelona, 'praefectus praetorii', esmentat per sant Jeroni, fou víctima d'un falsari toledà, Jerónimo Román de la Higuera, el qual, seguint les indicacions d'Anno da Viterbo, li atribuï una *Historia omnimoda*, falsificació com tantes d'altres dels segles barrocs (p. e., els cèlebres Ploms del Sacro Monte de Granada), entre les quals ha de figurar el *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya*, atribuït a Bernat Boades per Joan Gaspar Roig i Jalpí. Entre els crítics que descobriren la falsedat hi ha Joan Bta. Pérez, bisbe de Sogorb. La *Historia omnimoda* l'any 1842 entrà en la gran col·lecció llatina de Jean Paul Migne, vol. XXXI, cols. 9-574.- J. P. E. [22.622]

Josep AMENGUAL I BATLE, *El prólogo hagiográfico de la Carta de Severo de Menorca (418), primer testimonio de la llegada de los Hechos Apócrifos de San Juan a Occidente y las transformaciones del priscilianismo en la Tarraconense y Mediodía de las Galias*, dins "Sacris Erudiri", L (2011), 265-315.

L'objectiu bàsic d'aquestes pàgines és el de clarificar i datar la posició de sant Agustí d'Hipona en relació als priscil·lianistes, als quals es contraposà sobretot amb el seu *Contra mendacium*; entorn al tema central hi ha referències més o menys extenses a uns manuscrits amagats farcits de texts priscil·lians, a la col·laboració establerta a Tarragona entre Consenci i Frontó a fi de descobrir els heretges emprant llurs mateixes armes del 'iura, periura, secretum pandere noli', que també fou desqualificat pel Pare africà; i a la repercussió a Menorca sota el bisbe Sever, en el moment en què hi arribava Orosi portant relíquies de sant Esteve protomàrtir.
- J. P. E. [22.623]

Johannes DIVJAC, *Epistolae*, dins "Augustinus Lexikon", II (2001).

Basat explícitament en els estudis de Josep Amengual i Batle, resumeix el diàleg epistolar entre Consentius i sant Agustí d'Hipona, amb referència als *Commonitoria* del primer i a la lletra de Sever de Menorca.- J. P. E. [22.624]

José ORLANDIS, *Problemas en torno a la cristiandad balear en la época preislámica*, dins Elisabeth REINHARDT (dir.), *Tempus implendi promissa. Homenaje al prof. Dr. Domingo Ramos-Lisson*, Pamplona, Eunsas 2000, 417-434.

Repàs de les successives etapes històriques des de les primeres notícies de presència cristiana a l'ocupació militar islàmica prop el segle X, en general presidides per la pertanyença a l'Imperi d'Orient: entre el 415-419 és fàcil de seguir-hi l'actuació d'Orosi, de Sever de Menorca i de Consenci (420-423); després del 455 segueixen vuitanta anys de govern dels vàndals, amb moments de forta persecució, però també hi haurien sorgit les basíliques (424-428); 534-689 és plena època de Bisanci (428-431); sembla que Carlemany hi tingué uns moments d'actuació i hauria encarregat el govern de les illes al bisbe de Girona (431-433); el 903 es presentava l'Islam del califat de Còrdova.- J. P. E. [22.625]

Jaime VIZCAÍNO SÁNCHEZ, *La presencia bizantina en HISPANIA (siglos VI-VII). La documentación arqueológica*, dins *Antigüedad y Cristianismo. Monografías históricas sobre la Antigüedad tradía*.

Rafael GONZÁLEZ FERNÁNDEZ (dir.), Murcia, Universidad 2007, 940 pp.

Les pàgines de la 236 a la 277 informen de troballes arqueològiques més o menys relacionades amb la dominació bizantina a Oriola, Ilici (Elx), Portus Ilicitanus, El Monastil, Alacant, Lucentum (Tossal de Manises), Xàvea, Dianium (Dénia), Saetabis (Xàtiva), València, Punta de l'Illa de Cullera i Edeta (Llívia), tots en la ,zona lleuantina'; la informació prossegueix en les Illes Balears, que l'autor distingeix clarament entre Pitiüses (Ebussus i Ophiussa) i Insulae Baleares, on informa sobre Maiorica, Pollentia, Capraria i Minorica. En tema d'arquitectura la informació es condensa sobre el murs d'Elx, d'El Monastil i Pollentia (421-422) i sobre els castells de Can Pins (Eivissa) i Alaró (430-432); en arquitectura religiosa tenim notícies sobre El Tolmo de Minateda (454-455), Ilici, El Monastil, Dianium i en les Balears (462-465), tant sobre esglésies de Mallorca com de Menorca (466-480); també sobre elements arquitectònics en punts diversos (485-506) i sobre mosaics (420-532), on no manquen inscripcions (531-532). En el capítol dedicat específicament a inscripcions en trobem de Dianium, Maiorica i Minorica (748-754); hi ha mostres de creus fabricades a Mallorca (798-799),. J. P. E. [22.626]

Roser SABANÉS FERNÁNDEZ, *Los Concilios Ilerdenses de la Provincia Eclesiástica Tarraconense en la Edad Media (a. 546-1460)*, dins "Proceedings of the Twelfth International Congress of Medieval Canon Law. Washington, D. C. 1-7 August 2004". Edited by Uta-Renate BLUMENTHAL, Kenneth PENNINGTON, and Atria A. LARSON (MONUMENTA IURIS CANONICI. SERIES C. SUBSIDIA, vol. 13, Città del Vaticano, BAV 2008, 29-55.

Vegeu en la secció de Recensions la dedicada a l'edició barcelonina d'aquest treball.- J. P. E. [22.627]

Rossanna E. GUILLEMETTI, *Tradizione manoscritta e fortuna del commento al Cantico di Giusto d'Urgell*, dins *Il Cantico dei Cantici nel Medioevo*. Atti del Convegno Internazionale dell'Università degli studi di Milano, a cura di Rossanna E. GUILLEMETTI, (Millennio Medievale, 76), Tavernuzze, Edizioni del Galluzzo, 2008, XII i 600 pp.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[22.628]

Llibre dels judicis. Traducció catalana moderna del *Liber iudiciorum* a cura de Joan BELLÉS I SALLET (†). Col·laboradors: Jesús ALTURO I PERUCHO, Josep M. FONT I RIUS, Anscari M. MUNDÓ, Alexandre OLIVAR (Textos Jurídics Catalans. Lleis i costums, 1/2), Barcelona, Departament de Justícia, 2007, 400 pp.

Després de la traducció catalana actual del *Liber iudiciorum* visigòtic (13-352), aquesta és completada amb pàgines que en algun cas entren en la present bibliografia com les d'Anscari

M. Mundó, *Fragments del Llibre Jutge en dues versions catalanes medievals* (355-364: amb reproducció fotogràfica de dues pàgines del ms. 1109 de la Biblioteca de Montserrat); de Joan Bellés i Sallent, *Pròleg de Bonsom al Llibre popular dels jutges* (365-383); i d'Alexandre Olivar, *Martirologi-Calendari de Barcelona* (389-397).- J. P. E. [22.629]

Josep M. SALRACH, *Els Hispani: emigrants hispanogots a Europa (segles VIII-X)*, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", XX (2009), 31-50.

Explicades les significacions d'hispani' dins el món carolingi, l'autor esbrina d'on procedien els emigrants d'Hispania': en general són cristians de frontera, però no manquen els que vénen del fons d'Al-Andalus. Els fluxos migratoris es detecten els anys 713-720, 731-732; a finals del segle VIII, els anys quaranta i cinquanta del segle IX a causa de mals anys i a començament del segle X. Raons d'emigració eren religioses, polítiques i econòmiques. Formen llarga llista els clergues hispanogots que van tenir influència notòria en el món carolingi, com Feliu d'Urgell, emigrant 'malgré lui'. Els laics poderosos foren protegits per Carlemany i els seus successors: gaudien d'un règim de protecció i exempció fiscal propi. Els 'hispani minores' simples pagesos, també van rebre protecció imperial. Al final del període carolingi, els 'hispani' més poderosos es van unir i fondre en les files de l'aristocràcia feudal llenguadociana. Els conflictes entre 'hispani maiores' i bisbes a la diòcesi de Girona són un preludi entre la noblesa i l'església en terres de Girona" (48). Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.630]

Florus de Lyon, dins "Revue Bénédictine", 119 (2009), 233-419.

Sota el títol d'*Hommage à dom Célestin Charlier (1911-1976) et à dom Paul Irénée Fransen* hi ha tots els estudis d'un fascicle de la "Revue Bénédictine" dedicats a un d'aquell floret de precatalans que emigraren a l'imperi carolingi els primers decennis del segle IX i s'hi integraren fins al punt d'ocupar-hi llocs de primer ordre en el camp de l'estudi i d'esdevenir-hi caps de brot: Florus de Lió, Teodulf d'Orleans, Claudi de Torí i Agobard de Lió, entre d'altres, alguns d'ells vinculats a Feliu d'Urgell. El fascicle comença reconstruint la feina feta entorn l'obra escrita per Florus de Lió per dos benedictins, dom Célestin Charlier (1911-1976), dels qual és reproduït "l'article fondateur de ses nouvelles recherches sur Florus" (233) intitulat *Les manuscrits personnels de Florus de Lyon et son activité littéraire* (252-269), amb reproducció de la lletra que dom Germain Morin li adreçà en rebre'n l'extret (268-269) i de la seva bibliografia patristica (247-248); la globalitat de la seva feina és sintetitzada per dom Paul-Irénée Fransen dins *Le travail scientifique de dom Célestin Charlier* (235-246), pàgines també completades amb la bibliografia de l'autor (249-251). La feinada benedictina d'aquests dos autors ha suscitat la col·laboració d'altres estudiosos, com la de Louis Holz, *Le Ms. Lyon, BM 484 (414) et la méthode de travail de Florus* (270-315), de Luc de Conink, Bertrand Coppiters't Wallant i Roland Demeulenaere, *Pou une nouvelle édition de la ompilation augustinienne de Florus sur l'Apôtre* (316-335), de Klaus Zechiel-Eckes, *Eine neue Arbeitshandschrift des Diakons Florus von Lyon. Der Kommentar des Ambrosius zum CXVIII Psalm (Cod Firenze, Bibl. Med. Laur., Plut. XIV. 21)* (336-370), de Jean-Paul Bouhot, *Le Sermo Flori sur la prédestination*, amb edició i traducció francesa de la peça (301-402), i de Pierre-Maurice Bogaert, *Florus et le Psautier. La lettre d'Eldrade de Novalèse* (403-419).- J. P. E. [22.631-22.632-22.633-22.634-22.635-22.636-22.637]

Joshua M. P. BRIEN, *Locating authorities in Carolingian Debates on Image Veneration: the Case of Agobard de Lyon's De picturis et imaginibus*, dins "The Journal of Theological Studies", N. S., 62 (April 2011), 176-206.

Entorn el 830 Lluís el Piadós es trobà implicat en doble problemàtica iconoclasta: la que li havia importat l'Imperi d'Orient, en demanar la seva col·laboració per a la solució de la con-

trovèrsia oriental, i la que havia suscitat el nostre Claudi de Torí amb el seu *Apologeticum...*, contra el qual escriviren els bisbes Duncan i Jonàs d'Orléans; l'autor defensa que els autors d'ambdues bandes s'aprofitaven de les dades i els raonaments oferts per Agobard de Lió en el seu *De picturis et imaginibus* (183-204). Caldrà estudiar com tal cosa fou possible en aquell context de controvèrsia (205-206).- J. P. E. [22.638]

Kristina MITALAITÉ, *Bulletin d'histoire de la théologie et de la pensée carolingiennes*, dins "Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques", 91 (2007), 523-561.

Una de les seccions d'aquest butlletí bibliogràfic és dedicada a Claudi de Torí (546-552) i sota l'epígraf d'Image/icone' dedica l'atenció a les seves posicions iconoclastes, teòriques i pràctiques. Al final som informats de l'edició dels *Responsa contra Claudium* de Dungal, en edició curada per P. Zanna (552-553 i 559); no manca qualche referència a Feliu d'Urgell (555).- J. P. E. [22.639]

RÀBAN MAUR (CLAUDI DE TORÍ), *Deux commentaires sur le Livre de Ruth. Latin text par G. COLVENER et I. M. DOUGLAS. Introduction de Pierre MONAT* (Sources chrétiennes, 533), Paris, les Éditions du Cerf 2009.

Ambdós autors carolingians comentaren aquell text bíblic, Claudi de forma més breu. Ambdós semblen basar-se en un comentari perdut d'Alcuí.- J. P. E. [22.640]

Helène NOIZET, *Alcuin contre Théodulphe: un conflit producteur de normes*, dins "Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest", 111 (2004), 113-129.

Rob MEENS, *Sanctuary, Penance and Dispute Settlement under Charlemagne: The Conflict between Alcuin and Thodulf of Orléans over Sinful Cleric*, dins "Speculum. A Journal of Medieval Studies", 82 (2007), 277-300.

Encara que la lletra de Teodulf sigui perduda, l'afer és conegut per cinc d'altres, editades per Ernst Dümmler en els "Monumenta Germaniae Historica", *Epistolae*. 4; ens informen d'un cert conflicte entre Alcuí, ja vell i retirat a Tours, i Teodulf d'Orléans. Un clergue a Tours havia comès "multa... peccata et scelera impia": fou jutjat pel tribunal d'Orléans, presidit pel metropolità Teodulf i el clergue n'isqué "in vinculis elapsus" (282-283); escapat de presó, fou reclamat per Teodulf, que el féu cercar per un grup armat; aquest actuà dins mateix de l'església de Sant Martí (282-286), sense respectar el dret d'asil; s'alçà un avalot popular i l'emperador intervingué. Teodulf féu constar la solució, favorable a ell, en el *Capitulare legibus additum* (293).- J. P. E. [22.641-22.642]

Mauro DONNINI, *L'Ars narrandi nel Carmen in honorem Hludovici di Ermolao Nigello*, dins "Studi Medievali. Serie Terza", XLVII (2006), 111-176.

Aquest estudi analític d'aquell poema dedica més de quatre pàgines (136-140) al serge de Barcelona: el poeta subratlla la solidesa de les muralles, el fet que la ciutat només donés hospitalitat als sarraïns i la negués als francs, el detall que el serge fos en temps d'estiu i tardor, coincidint amb la sega i la verema i que, com tords, els francs estalviaren als pagesos les feines de collita i de verema. Són transcrits els versos 124-133 (138), però tot això no doblegà els moros: "Nec tamen haec duos potuit res frangere Mauros" (vers 138: 139-140).- J. P. E. [22.643]

Ugo CRISCUOLO, *Croce ed eucarestia nella controversia iconoclasta*, dins *La Croce. Iconografia e interpretazione (secoli I-inizio XVI)*. Volume III. A cura di Boris VLIANICH con la collaborazione di Ulderico PARENTE (Atti del Convegno Internazionale di Studi. Napoli 6-11 dicembre 1999), Napoli-Roma, Elio di Rosa editore 2007, 89-105.

L'iconoclasme presentat en aquestes pàgines és el de l'Imperi d'Orient, que després del 787 tingué manifestació al d'Occident en temps de Lluís el Piadós, per obra de Claudi de Torí, la posició doctrinal i política del qual és ací dibuixada a través de l'atac que li adreçà Jonàs d'Orleans, segons el qual, el culte a la creu es podia estendre a tots els objectes que havien estat en contacte amb Jesús, com la menjadora, alguna barca, algun llit o alguna taula, etc. (100-101).- J. P. E. [22.644]

Patrick DE LATOUR, *L'origine du comte Ramon de Pallars et Ribagorça IX-Xè siècles*, dins "Revue de Comminges et des Pyrénées Centrales", CXXXIV (2008), 451-462.

Ramon de Pallars governà el comtat entre el 892 i el 920; l'autor vol reexaminar el tema i aporta els texts que l'esmenten: el *Cartulari de Sant Joan de la Penya*, acta 7 del 892: "...regnante... Raimundus in Paliare..." (451); segueix documentat els anys 908-920; per aquesta darrera data sabem que el pare de Ramon fou el comte Llop. El *Diplomatari de la Grassa* col·loca entre el 908 i el 913 una donació a aquest monestir de Bella i el seu fill Ramon. D'altres membres de la família compareixen en documents esparsos (456-458) i permeten de precisar arbres genealògics més o menys extensos (458-462).- J. P. E. [22.645]

Ramon MARTÍ, *L'organisation territoriale en Catalogne entre l'antiquité et la féodalité*, dins "Annales du Midi. Revue de la France méridionale", 121/266 (2009), 177-197.

L'organització territorial, tema d'aquestes pàgines, es pot veure en el mapa dels comtats, encara no acabats de cara al Ponent i al Sur (194) i en el de la pàgina 198, sembrada de ,palatia/palols/balat'. La tesi de l'autor és que fins al final del segle IX no es trencà la continuïtat de l'organització territorial que fins aleshores s'havia mantingut com a estructura bàsica de Catalunya. Són successivament resumides l'organització territorial antiga (178-181), la visigòtica (181-185) i la de l'estat musulmà, que respectà les estructures dels bisbats, completant-la amb una xarxa de ,fars' o torres de vigia per a guarda i comunicació i amb una segona de ,palols/balats' oficials, manifestació del dispositiu logístic a mans del poder àrab damunt tota la terra (187). Amb la conquesta carolíngia s'introduí un altre esquema, que començà suprimint seus episcopals (Empòrion, Egara, Osona, potser perquè no estaven apuntalades amb destacaments militars) i, d'acord amb la documentació contemporània conservada, durant el segle IX compareixien, gairebé de forma simultània, el ,pagus' i el ,comitatus'; i cap al final del període, ja en el segle X, les parròquies (196); el jutge Homobonus de Barcelona hauria fet reaparèixer els agrimensors i això vol dir que tornaven a ésser necessaris.- J. P. E. [22.646]

Daniel CARLO PANGERL, *Die Metropolitanverfassung des karolingischen Frankenreiches* (Monumenta Germaniae Historica. Schriften, 63), Hannover, Hahnsche Buchhandlung 2011, XLVI i 345 pp.

Hi ha una primera llista de seus metropolitanes establertes pels carolingis, entre les quals, amb el núm. 12, figura Narbona, a la qual des del segle VI pertanyia Elna. Després de la invasió àrab, ja el 785 s'hi afegiren Girona i Urgell, i cap al a final del segle IX, Osona i, durant un quant temps, Pallars (93-97). En la pàgina 189, nota 112, recordem l'intent de Sclua de restablir el bisbat d'Urgell i la metròpoli de Tarragona entorn els anys 883-893, que afectà Bar-

celona i Girona. Se celebrà un sínode a Urgell (primavera del 893) i un a Barcelona el 906.
- J. P. E. [22.647]

Josep CAMPRUBÍ I SENSADA, Ramon MARTÍ I CASTELLÓ, *El monestir carolingi de Sant Salvador de Mata (l'Espunyola, Berguedà)*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 29 (2008), 547-573.

Un dia de desembre del 2000, ja havent dinat, els autors emprengueren un camí al desconegut, que els dugué de Cal Marçalet a la Casa vella de les Cots i al petit turó a poques desenes de metres vers el nord i es preguntaren si no es trobaven amb les restes de l'antic monestir de Sant Salvador de Mata (547-548), documentat per la dotalia i consagració de l'església pel bisbe Nantigis de la Seu d'Urgell del 13 desembre del 899, en un desplaçament que l'havia dut a repetir cerimònia a la Quar el dia 1, a Olvan el 9 i potser a Biure l'11 i a Corbera el 15, dotalies totes conservades; una part considerable de l'article s'esmerça a ubicar en mapa actual (cf. 569) els topònims tant de la dotalia pròpia com de les contemporànies d'esglésies veïnes (551-555), una de les quals, la de Sant Joan de Mondarn o de Cor de Roure ens parla de "Sanctum Ioannem eremum", encara en situació d'ermit (555); [el desplaçament del bisbe Nantigis el desembre del 899 hauria estat una manera d'integrar dins el bisbat d'Urgell unes esglésies establertes fora el comtat d'Urgell i en territori fins aleshores segurament gens o molt poc repoblat]. Ultra la reproducció geogràfica, hi ha quatre pàgines d'esquemes i de fotografies.- J. P. E. [22.648]

GERBERT D'AURILLAC, *Correspondence. Lettres 1 à 220 (avec 5 annexes)*. Texte établi, traduit et commenté par Pierre RICHÉ et Jean Pierre CALLU (Les Classiques de l'histoire de France, 45), Paris, les Belles Lettres 2008, 722 pp.

El text de les lletres és anotat amb aparat crític de variants, amb explicacions complementàries i amb taula d'antropònims i de topònims (709-715).- J. P. E. [22.649]

Marco ZUCCATO, *Gerbert of Aurillac and a Tenth-Century Jewish Channel for the Transmission of Arabic Science to the West*, dins "Speculum. A Journal of Medieval Studies", 80 (2005), 742-763.

L'autor defensa que la relació establerta entre el Califat de Còrdova i el Comtat de Barcelona entorn de mitjan segle X no fou obra de mossàrabs, ans de diplomàtics com el bisbe Gotmar de Girona, i que aquest fou el marc que facilità el treball de Gerbert d'Aurillac. Els *Astronomica vetera* i, entre ells, el *Quadrans vetustissimus*, representaven un gran salt més enllà dels coneixements carolingis (744, nota 4); hi ha indicadors que convergeixen en Gerbert, com el fet que l'astrolabi Destombes fos construït a Catalunya (745, nota 8). L'autor aporta tres punts: una nova síntesi de la transmissió de la ciència àrab a Catalunya, segle X; identificació d'un text inclòs dins *Astronomica vetera*; i noves dades sobre els coneixements astronòmics de Gerbert (746); ni a Vic ni a Ripoll no consten llibres de ciència derivats d'àrabs (741-750). Ultra la de Gotmar, són documentades cinc altres ambaixades catalanes a Còrdova entre els anys 941-974 (750-754); el 758, a Còrdova hom sabia que el comte de Barcelona s'havia independitzat de França (753) i el Califat feia participar Barcelona dels seus tresors científics. Consta que Gerbert basà les seves explicacions en la construcció i l'ús de globus celestes (758), tal com feien diversos savis musulmans contemporanis, que havien arribat a Gerbert pel conducte de Hasday ben Ishâq ben Shaprut, que Gerbert anomena Joseph Sapiens (754-755); fou important la peça dita 'armilla', desconeguda dels grecs (760). El 981, Almansur posà fi a l'època esplendorosa del Califat, depurà la gran biblioteca i féu cremar els llibres d'astrologia i

d'astronomia, però no pogué parar l'influx dels que ja havien arribat als cristians (761-763).- J. P. E. [22.650]

Wilfried HARTMANN, Isolde SCHRÖDER, Gerhard SCHMITZ, *Die Konzilien der karolingischen Teilkirche 875-911* (Monumenta Germaniae Historica, tomus V. Concilia Aevi Carolini DCCCLXXV-DCCCCXI), Hannover, Hahnsche Buchhandlung 2012, XXX i 738 pp.

En els anys indicats en el títol els concilis carolingis de Catalunya eren celebrats normalment en la província metropolitana de Narbona; Aquest volum ens dóna els textos, normalment curts, de Port i Urgell (980-891), de Port (19 IV 897), de Barcelona (906), de Saint-Thibery (907), de Jonquières (3 V 909), i de Fontcouverte (911); és particularment interessant el darrer perquè aplicà les normes canòniques a l'inventar bisbat de Pallars, que hagué de desaparèixer. Tenim en cada cas informació tant de les còpies manuscrites com de les edicions que n'han conservada memòria.- J. P. E. [22.651]

Montserrat PAGÈS I PARETAS, *L'epitafi de LLEVANT erigit per GOMARELLUS el 976: una mirada a la Catalunya de l'època*, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", XX (2009), 203-219.

El Museu Nacional d'Art de Catalunya, Reg. 14.302, és un epitafi escrit damunt marbre blanc reaprofitat en memòria d'un tal Levantus, posat per un tal Gomarellus, l'any 976, de procedència barcelonina, ací transcrit d'acord amb la lectura de Manuel A. Mundó i amb la lectura alternativa d'algun mot de Pere Quetglas. L'autora aplega en la documentació catalana contemporània quatre altres presències del primer nom i dues del segon, cosa que li permet de formular qualche hipòtesi sobre personatges barcelonins de la segona meitat del segle X, amb arrels en la zona fronterera entre Rosselló i Occitània.- J. P. E. [22.652]

Ernest ZARAGOZA I PASCUAL, *La fundació del monestir de Sant Pere de Besalú i la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense*, dins "Analecta Sacra Tarraconensia", 81 (2008), 5-17.

A base de bibliografia ja publicada, l'autor revisa la data de fundació del monestir de Besalú (a. 950), que ara fixa el 977. Després evoca l'organització dels monestirs benedictins catalans el segle XI, quan a poc a poc aquells monestirs foren subordinats a abadies més importants (La Grassa, Sant Cugat del Vallès i Sant Víctor de Marsella), a fi d'enfortir l'observança monàstica i evitar les eleccions simoníaqes. La reforma de Cluny fou beneficiosa sobre el conjunt de les terres catalanes fins que la mateixa submissió, la pèrdua de la potestat d'elegir els abats i la presència d'abats estrangers comportà la decadència de l'observança i de la funció pastoral i social dels monestirs, ja en ple segle XII, en què el Císter tingué la seva oportunitat històrica i la Catalunya Nova estigué a les seves mans. En acabar aquell segle, els monestirs benedictins comencen a practicar el costum del capítol general en cada província eclesiàstica i Benet XII dividí la Península Ibèrica en tres congregacions benedictines: Compostelana-Bracarense, Tolemana i Tarraconense. L'època dels abats comandataris hauria estat nefasta per als benedictins i en la Península Ibèrica conduí els Reis Catòlics a prohibir els abats estrangers i a fomentar l'observància benedictina de San Benito de Valladolid el 1390, a la qual s'adheriren Montserrat i Sant Feliu de Guíxols i després de les reformes de Climent VIII del 1592. El sistema de Cluny de perpetuïtat dels abats i rendes pròpies de cada ofici monàstic seguí vigent a Catalunya; aquesta partició de rendes impedí les obres grans i conservà esglésies i claustrs romànics, que desaparegueren dels monestirs observants de Montserrat, Sant Feliu de Guíxols o Sant Benet de Bages. Són recordats al final els càrrecs claustrals de Besalú l'any 1589.- J. de P. [22.653]

Ana GÓMEZ RABAL, *El conflicto interior y sus secuelas. Rastreo a través del Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 1023-1035.

"Conflictus" compareix una sola vegada en els més de 16.000 documents ja digitalitzats entre els pergamins dels anys 900-1100 i no és l'únic cas d'«pax» (1032). És ací copiat el cos del document, un pergami del 1033 de Ramon Berenguer III, d'ACA, *Pergamins*; l'autora assenyala que el mot és escrit «in conflictu», és a dir, havia passat de la quarta a la segona declinació.- J. P. E. [22.654]

Marc SUREDA I JUBANY, *Hagiografia i territori. La muntanya de Sant Julià de Ramis i sant Carlemany*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 543-559.

Resumides les dades arqueològiques relatives a Sant Julià de Ramis i al seu «castellum fractum/castell destruït», i les dades literàries essencials sobre la formació de la llegenda de la conquesta de Girona per «sant Carlemany», l'autor remarca que la llegenda, en els dits components essencials, remunta a darreries del segle Xè i que només a mitjan segle XIV s'hi afegeix la inclusió de la muntanya de Sant Julià com a punt de partida de la conquesta. La inclusió obeïa a la presència d'instal·lacions religioses arcaïques que hi havia a la muntanya, hereves al seu torn d'una funció militar romana anterior, que l'arqueologia ha corroborat. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.655]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *El fragment de sacramentari gironí, Barcelona, Bib. Univ., ms. 1949/16*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 197-204.

L'autor relaciona aquesta relíquia manuscrita del segon quart del segle XI amb la consagració de la seu romànica de Girona (a. 1038. Tal com havia fet el bisbe Olibà, encarregant per a la seu d'Osona el sacramentari que va escriure Ermemir Quintilà, Pere Roger hauria encarregat a Sendred la confecció d'un sacramentari de format gran per a la catedral nova. Gros descriu el fragment i el data tal com sabem, remarcant la semblança de la seva escriptura amb la d'una convingença feta i escrita a Girona el 1052. Tant per origen com per característiques, aquest fragment pertanyeria al sacramentari gironí més antic dels coneguts fins ara. En dues fotografies, el lector pot apreciar les semblances i diferències entre la lletra minúscula carolina del sacramentari d'Ermemir Quintilà, de Vic, i el del sacerdot Sendred, de Girona.- J. de P. [22.656]

Stefano M. CINGOLANI, *Estratègies de legitimació del poder comtal: l'abat Oliba, Ramon Berenguer I, la Seu de Barcelona i les Gesta Comitum Barcinonensium*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 29 (2008), 135-175.

En els seus *Historiarum libri* el cluniacenc Raul Glaber constata que immediatament després de l'any Mil es manifestà una explosió de vitalitat que donà arreu noves catedrals i esglésies; és possible de veure sota aquella onada de noves idees una competició entre prínceps laics i jerarques de l'Església i en aquest sentit esbrina el rerefons historiogràfic de la quarta dedicació de Ripoll, del 1032, obra de l'abat i bisbe Olibà, i la de la seu de Barcelona el 1058 (141 i 144), amb d'altra documentació contemporània (146-151): en la de Barcelona 1058 «tot allò que s'escriu i es fa forma part d'un gran ritual per a afirmar l'autoritat i el prestigi del comte» Ramon Berenguer I (152), manifestats per les qualificacions del poder dels comtes (153-156) i pels llocs que en mantenen viva la memòria (156-159), sobretot, però, per les declaracions de sobirania implícites en les lleis de Pau i Treva de Déu (159-163) i per la consegüent conquesta del territori (163-165), sempre sota la legitimitat del rei franc, normalment recordat de forma explícita i pel qual el comte era sobirà (165-172); finalment, entre el 1180 i el 1184, els *Gesta comitum Barchinonensium*, amb el «de» o «cum potestate regali» afirmaven que l'honor Barchinonensis

havia arribat a les mans dels nostres comtes (172-175). L'autor es pregunta al final d'on provingué i quin sentit tenia la llegenda de Jofre el Pelut i quina era la seva primitiva destinació, que no era altra que l'enfortiment de la família comtal barcelonina (174).- J. P. E. [22.657]

Jesús FERNÁNDEZ VILADRICH, *Estructura jurídicoformal de les donacions en els diplomes de la Catalunya carolíngia*, dins "Revista de dret històric català", 8 (2008 [2009]), 75-125.

Objectiu del treball és configurar els elements constitutius de la donació en època carolíngia, quan per "l'escassa consistència de les estructures jurídiques" (75), calia més claredat en els passos del dret: a) la invocació, amb el protocol; el nom del donant, amb la condició social, jurídica i l'estat de la persona; i els beneficiaris; b) el preàmbul, amb la confirmació de la llibertat de l'atorgant, dels motius de la donació i de la qualificació de l'acte com a donació; c) cos central del document, amb descripció clara de la transmissió; d) afrontacions, si es tracta de bé immoble; e) objecte de la donació: només ho és un bé posseït en propietat i el costum no veda de vendre; es pot transmetre facultat de disposició; quan les facultats són plenes, el beneficiari posseïa els béns donats com a propis; es pot transmetre només una part d'una propietat; entre particulars, figuren en el document els títols de la propietat de l'atorgant; f) el nucli dispositiu ha de precisar allò que conté l'acte de traspàs, l'existència de drets de tercers, com pot ésser l'usdefruit; g) clàusula de transferència propietària dels béns donats amb caràcter irrevocable o donacions condicionades; g) clàusules comminatòries, amb les sancions espirituals i penals corresponents i formes de reparació d'un dany comès sobre un bé donat: acaben amb una fórmula d'estabilitat i validesa de l'acte jurídica; j) datació, subscripció de testimonis i del notari.- J. de P. [22.658]

Montserrat PAGÈS I PARETAS, *Sobre el trasllat de relíquies de Sant Cugat a Alsàcia i a Sant Denis, prop de París, en època carolíngia*, dins "Miscel·lània Litúrgica Catalana", XVII (2009), 29-46.

Devers mitjan s. VIII, Fulrad, abat de Saint Denis, aconseguí relíquies de sant Cugat per al seu priorat de Leberau, a l'Alsàcia. S'ha discutit si les obtingué a Roma, a Hispània, o si el valí Sulaiman en féu present al rei carolingi. El trasllat de Leberau a Saint-Denis fou posterior i l'efectuà l'abat Hilduí al s. IX. L'autora consigna després els testimonis del culte a sant Cugat en l'abadia de Saint Denis i en el seu radi d'influència i la presència del sant en les fonts litúrgiques dels segles VII-X: *Oracional de Verona*, himnaris, passionaris i calendaris. Del monestir de Sant Cugat en procedirien les dues 'passiones', la del segle VII i la del s. VIII, anterior a 777, elements d'acció panegírica i de propaganda, que expliquen la presència ulterior del sant en els martirologis i llibres litúrgics.- J. de P. [22.659]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *Fragments d'un antifonari de l'ofici diví de Besers (Tarragona, AHA, frag. 19/1)*, dins "Miscel·lània Litúrgica Catalana", XVII (2009), 47-81.

L'antifonari de Sant Feliu de Girona és el més complet del seu gènere i és del segle XII. L'avui estudiat remunta al segle X i, segons la hipòtesi raonada de l'autor, prové de la catedral de Sant Nazari de Besers. Vers 1222 ja era a Tarragona i és lògic de suposar que hi arribà entre 1146 i 1163, al moment de la restauració cristiana de la ciutat. Posteriorment seria venut, desballestat i emprat com a element de rellegadura de volums nous i així anà a parar a l'Alcover. Quan el cardenal Francesc Vidal i Barraquer creà l'AHA, Sanç Capdevila, el seu primer director, el va separar del volum notarial, al qual era incorporat, el féu rellegir i esdevingué el ms. núm. 1 de la secció de manuscrits de l'arxiu. L'autor el descriu amb detall, el data del primer quart del s. X i demostra que era usat en la catedral biterresa, i comenta de forma acurada el contingut dels 12 folis, presenta la 'ratio editionis' i en fa una edició crítica, clara, amb cada

membre numerat, i anotada. Hi ha fotografia d'un foli del manuscrit en qüestió, encarada amb una fotografia de les actes del sínodo d'Agde, conservades a la BE de Vic a fi d'evidenciar la procedència del ms. biterrens, ara tarragoní.- J. de P. [22.660]

Albert PIBERNAT LÓPEZ, *Primera acta de consagració de l'església del monestir de Sant Quirze de Colera*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 41 (2010), 277-294.

L'autor torna a publicar l'acta de consagració de l'església del monestir de Sant Quirze de Colera (935), ja publicada per Monsalvatje, Ordeig i Mata i al vol. V/1 de *Catalunya Carolíngia*. Identifica i recull les dades històriques disponibles sobre els personatges que intervenen: el bisbe Wigó, els comte Gausbert I d'Empúries, l'abat Manuel. També es refereix als béns donats. Sobre la qüestió de l'existència de Sant Quirze abans del segle X, creu que, parlant de 'reedició' l'acta de consagració pressuposa un punt de partida anterior, confirmat darrerament per l'arqueologia, que assenyalava dues construccions preexistents a les actuals restes del monestir.- J. de P. [22.661]

Francesc RODRÍGUEZ BERNAL, *Documents carolíngis del castell i terme de Cardona (979-1000)*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 30 (2009-2010), 11-33.

L'autor aplega en aquestes pàgines quinze documents, fins ara inèdits, datats dins la vintena d'anys indicats en el títol, un dels quals (el del núm.11, datat el 998) seria fals; una dotzena segueixen el mòdul de "Per hanc scripturam venditionis/vinditionis..." i un el "Per hanc scripturam donationis..."; tots fan referència al 'castrum' de Cardona i ens informen de personatges de la casa comtal i fins i tot d'un comte de Barcelona, Borrell (12-13), de l'amplitud del terme de la vila, que s'estenia fins a la parròquia d'Ardèvol (núms 1, 3, 9) i incloïa la de Bergús (núms. 5, 7, 13 i 15); el núm. 11, ni que sigui fals, presenta una fórmula de precisar el terme de la parròquia de Matamargó: els antropònims ja són formats de nom i cognom i els topònims són en català (26-27). Els documents procedeixen de l'Archivo Ducal de Cardona, no localitzat.- J. P. E. [22.662]

Jesús FERNÁNDEZ VILADRIKH, *Les corts comtals a Catalunya al caient del mil·leni*, dins "Revista de Dret Històric Català", 10 (2010 [2011]), 9-93.

Delimitat el marc cronològic i comptabilitzats els comtats de Barcelona-Girona-Osona, d'Urgell, de Cerdanya-Berguedà-Conflent, de Besalú, d'Empúries i de Pallars-Ribagorça, al mandat dels quals les presents pàgines faran referència, l'autor precisa de bell antuvi què entén per 'assemblea/cort comtal' i els noms que rebé la institució consultivo-judicial: reunió de palau, 'cohors', cùria, 'iuditium, audientia, placitum'. La cort comtal funcionava com a tribunal de justícia, convocat i presidit pel comte en el palau comtal, integrat per un col·legi de prohoms nobles i eclesiàstics, un jutge nomenat pel comte i un nombre variable d'altres jutges, que va disminuint en apropar-se l'any 1000, potser substituïts pel *Liber iudicum*; també hi havia prohoms locals qualificats —els 'boni homines'— que li donaven publicitat. Els diplomes que permeten conèixer l'activitat dels jutges són les 'scripturae recognitionis seu evacuationis, les conditiones sacramentorum, el pactum firmitatis et securitatis, et pactum et convenientia i la scriptura pacificationis et deffinitionis', la sentència, els inventaris de greuges, les sentències arbitral i el personal judicial auxiliar, per exemple, els saigs. L'autor també estudia la figura del mandatari, que havia de defensar els interessos dels litigants, quan aquests decidien no intervenir-hi. El lloc de reunió del tribunal depenia de la jurisdicció que coneixia el plet. L'autor recorda d'altres funcions: la del camp de la creació del dret, qüestions eclesiàstiques o esfera de la jurisdicció voluntària, com el de la publicació de testaments, reparació d'escriptures, etc. Els deu volums ja publicats de *Catalunya Carolíngia* i els diplomataris de la Fundació

Noguera són la base per als estudis sobre aquesta franja de vida col·lectiva i esperem que en anys vinents aquests estudis s'intensifiquin].- J. de P. [22.663

Gisèle CLEMENT-DUMAS, *Impact du politique dans l'organisation liturgique et musicale. L'exemple de Narbonne à la fin du XIe siècle*, dins "Études grégoriennes", XXXIV (2006-2007), 59-99.

Després de la reconquesta de Narbona dels sarraïns i de les decisions oficials, també litúrgiques, antiadopcionistes del pas del segle VIII al IX, Narbona, s'hauria constituït en el centre de la litúrgia, catalano-llenguadociana, que durà fins a darreries del segle XIe, en què, sota el patrocini de Roma, fou, d'una banda, restablerta la província eclesiàstica tarraconense i de l'altra arribà la solució al problema dels dos darrers metropolitans, acusats de simonia en llur entronització (Joffe i Pere), amb el nomenament d'un home del papa Gregori VII, l'abat Dalmau de La Grassa (67), sota el qual, un conjunt de manuscrits litúrgics, com el de París, BN, lat. 780, permeten de constatar "une progressive, romanisation" de la litúrgie catalano-langue-docienne" (63), tal com demostra la taula de peces litúrgiques cantades dels llibres litúrgics analitzats (79-99).- J. P. E. [22.664

Mercè PUIG RODRÍGUEZ-ESCALONA et alii, *Helenismos y palabras fantasmas en el documento de 1055 contra Guillem de Gurb*, dins "Archivum Latinitatis Medii Aevi", 70 (2012), 265-272.

Mercè PUIG RODRÍGUEZ-ESCALONA, M. Antònia FORNÉS PELLICER, "*Berillus grammaticus*" o *Borrell Guibert: un escribano erudito en la Cataluña alto medieval*, dins "Revista Codolga", 9 (2012, A 1), 1-9.

El document de Vic, Arxiu de la Catedral, calaix 9, episcopal II, núm. 56, escrit pel dit Berillus-Borrell, successivament publicat per Jaume Villanueva, Eduard Junyent i Ramon Ordeig, conté 'orthodoxus/ortodoxus', i 'thronus' ja coneguts per altres documents; però, de més a més, també 'cataclismi', 'pseudographa', 'sophistica' i 'eliotesdes', exclusius dels document del Gurb, emanat d'un sínode de Narbona; els mots grecs procedien dels glossaris de Ripoll, mss. 74 i 59 del fons ripollès d'ACA. Hi ha bibliografia (272).- J. P. E. [22.665-22.666

Giuseppe SCALIA, *Pisa all'apice della gloria: epigrafe araba di S. Sisto e l'epitafio della regina di Maiorca (!)*, dins "Studi Medievali. Serie Terza", XLVIII (2007), 809-829.

A l'església de San Sisto de Pisa hi ha una inscripció escantonada, escrita en àrab amb caràcters cúfics (làmina I) i al Duomo, una en llatí sobre una reina. El text àrab recorda el primer emir independent de Mallorca 'Abd Allâh ibn Agab, Abû Nasr al-Murtada, mort el 7 de gener del 1094 (812); la llatina, reproduïda en els *Gesta triumphalia per Pisanos facta* i en el *Liber Maiolicinus* (817-819), recorda que, després d'aquesta acció militar del 1115, els Pisans retornaren portant nebots i neboda d'al-Murtada, rei de Mallorca; en el moment de l'expedició, aquesta s'hauria fet cristiana: la làpida llatina pertanyia a la seva tomba (821).- J. P. E. [22.667

Giulia AMMANNATI, *Saint-Victor de Marsiglia e la sua espansione nell'area pirenaica. Tre lettere della seconda metà del sec. XI*, dins "Studi Medievali. Serie Terza", XLVIII (2007), 41-64.

Les tres lletres ocupen les pàgines 60-64 i la tercera seria autògrafa de Dalmau, abat de la Grassa (42), i seria datable per comparació amb la donació de Ripoll a Sant Víctor de Marsella del 28. XII. 1069, segurament escrita a Ripoll, on l'abat Bernat de Sant Víctor hauria anat per fer-se càrrec de Ripoll, abril 1050. El 22 d'abril del 1070, el comte de Barcelona, Ramon Berenguer II hauria rebut la documentació que li confirmava les baronies de Carcassona i Rasés (45-46). La lletra segona és escrita a Sant Víctor i adreçada a la Grassa, als abats de Sant Víctor, Bernat, i de la Grassa, Dalmau, a darreries del 1069, començament de Quaresma: la Gras-

sa hauria estat assaltada poc després de passar a Sant Víctor (49-50). La lletra primera seria adreçada al comte de Cerdanya, Ramon (1035-1068), prometen-li uns cinc monjos per a Sant Miquel de Cuixà, però a mitjan octubre 1065 era elegit nou abat, que no era de Sant Víctor (53); Cuixà hauria estat el primer monestir pirinenc assumit i reformat per Sant Víctor (64). El primer apèndix analitza la venda de Carcassona a base dels actes dels anys 1067-1070 (55-59). Les tres lletres són transcrits de Marsella, ADBouches du Rhone, 1 H 45, n. 353 i 1 H 50, n. 239.- J. P. E. [22.668]

F. L. CHAVETTE, *The „Sale’ of Carcassonne to the Counts of Barcelona (1067-1070) and the Rise of the Trencavels*, dins “Speculum”, LXIII (1988), 826-848.

Els Trencavel eren barons (vescomtes) de Carcassona pel comte de Barcelona des del març 1068-juny del 1070; aquestes pàgines completen en aquest punt les informacions de la notícia bibliogràfica anterior. [Després de Muret, seguiren fidels al comte de Barcelona i el segle XIV eren una de les famílies importants de Girona].- J. P. E. [22.669]

Laetitia CANAL, *Senyera: le point sur l’emblème rayé sang et or des Catalans*, dins “Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes”, 10 (2008), 165-176.

L'autora es proposa de fer un primer pas vers la clarificació de l'origen de les (quatre) barres com a escut i senyera de Catalunya, presentant les hipòtesis ara vigents: i el primer pas és el de constatar la seva absència tant en les cròniques com en les històries de Catalunya medievals, fins a mitjan segle XVI [però Francesc Eiximenis en parla en el *Cristià*], en què Pere Antoni Beuter [de la corda d'Annio da Viterbo] recull i qui sap si abans inventa la llegenda de Jofre el Pelut (167), després repetida a balquena (168, nota 18). L'escut és documentat set vegades per a Ramon Berenguer IV entorn el 1150 a Marsella, Archives des Bouches-du-Rhone, alhora que diversos armorials francesos constaten que des de Ramon Berenguer IV l'escut passà a ésser també el del regne d'Aragó (169). Quant a l'origen concret, l'autora resumeix la hipòtesi de l'origen papal, tant per concessió als comtes de Provença entorn el 1112, com per la feta a Pere el Catòlic el 1204 (170); també la hipòtesi de l'origen provençal, en concret a la nissaga dels Bosonides d'Arle entorn el 1032 (171), i el 1112 hauria passat a la casa de Barcelona per casament de Ramon Berenguer III amb Dolça de Provença (172). Hi ha d'altres hipòtesis de temps recents (173). En els darrers segles les Quatre Barres s'han revestit d'ideologia i reafirmació política en ambdues bandes dels Pirineus (174-176).- J. P. E. [22.670]

Stefano M. CINGOLANI, *La storiografia catalana dell'epoca di Pietro II e Alfonso II (1276-1291). Edizione e studio di testi inediti*, dins “Studi Medievali. Serie Terza”, XLVIII (2007), 575-618.

Les fonts medievals són texts, no fets, i cal prendre seriosament els fets, però sense desestimar la forma com són narrats. Quant al text, cal assegurar que en són conegudes totes les fonts, tal com demostra el cas de la successió a Provença (576-577). La quantitat de treball prèvia a l'edició d'una font històrica és exposada prenent com a exemple la del *Llibre de l'infant Pere (II)*, de 1280-1285, identificat a Barcelona, BC, ms. 241 (581, nota 25) i la de la primera redacció de la *Crònica* de Bernat Desclot, de la mateixa biblioteca, ms. 152 (583, n. 30). Segueix l'anàlisi del text d'aquest manuscrit, comparant les seves narracions amb els capítols de Desclot amb transcripció de fragments, de vegades llargs (583-613): les preguntes que s'han anat presentant en la transcripció textual tindrien una única resposta: “Quello che trasmette il mss. BC, 152 è il testo della prima versione della *Crònica* de Desclot” (614); aquella primera redacció s'hauria acabat poc després de mort Pere II, 10/11 XI 1285; la segona, del 1286-1288.

Els primers 130 capítols es troben en sis manuscrits, quatre dels quals a la BC, un de la BE del Seminari de Barcelona i un de la del Seminari de Saragossa (615).- J. P. E. [22.671]

Anna I. PEIRATS, *Tècniques sermonàries a les Cròniques medievals*, dins "Món de Vicent Ferrer", 313-329.

"Les cròniques catalanes, en especial la de Jaume I, també la de Muntaner i la de Pere el Cerimoniós, destaquen pel seu to sermonitzant popular" (313): la del rei Jaume fins i tot comença amb una frase o tema bíblic, la que "fe sens obres morta és" i el rei no fa altra cosa en la crònica que recordar les seves gestes, demostrant així que la seva fe no és morta: "la idea central és fer fruits de bones obres" (315) i "el rei En Jaume viurà per les seves obres, per la fe demostrada fins al seu òbit" (321). També la crònica de Ramon Muntaner comença amb una invocació a Déu i té al centre, en el cap. 272, el *Sermó d'En Muntaner*, escrit en occità i estructurat en dotze cobles i s'acaba amb un sirventès, simbologia dels atributs reials (323) que, en la mesura que són triomfants, exalcen Déu (322-324). La citació bíblica no manca al començament de la crònica de Pere III, en la qual "a mesura que avança el fil narratiu de la història es va reafirment el propòsit inicial, de deixar constància de la bondat de Déu" (327). És, doncs, enraonada "una lectura de les cròniques des del vessant teològic i moral, on els fets històrics... estan al servei de la voluntat de Déu" (327). Hi ha bibliografia (329).- J. P. E. [22.672]

Gilbert OUY, *La librairie des frères captifs. Les manuscrits de Charles d'Orléans et de Jean d'Angoulême* (Texte, codex et contextes, IV), Turnhout, Brepols 2007, 186 pp.

En la Guerra dels Cent anys hi hagué temps per a tot, àdhuc per tenir presoners a Anglaterra dos prínceps reials de França del 1415 al 1440. Durant aquells vint-i-cinc anys els dos prínceps aplegaren una considerable biblioteca, en la qual els exemplars bàsics de la cultura occidental dexaven lloc a les novetats d'aquella albada del Renaixement, molts exemplars de la qual són ara a París, BN lat. Només hi ha un exemplar d'autor català, la *Somme Remon*, amb íncipit de "Qui<a> ut ait", o *Summa de paenitentia* de sant Ramon de Penyafort, actual BN lat. 3520 (87).- J. P. E. [22.673]

Pierre-Vincent CLAVERIE, *Le fonds de Majorque des archives nationales de France*, dins "Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes", núm. 2 (2009), 19-41.

Els Archives nationales de França posseeixen un Fons Majorque important per al coneixement de les relacions entre la Corona d'Aragó i el seu Regne de Mallorca en el pas tan difícil del segle XIII al XIV. Ací són presentats en regest vint-i-quatre documents substantius datats entre el 1255 i el 1375 (26-37); són particularment interessants els dels núms. 5, del 17 d'agost del 1283, i el del núm. 8, del 12 de gener del 1296, el primer dels quals (*Tractat de Carcassona*, 1283) estableix la col·laboració de Jaume II de Mallorca amb el rei de França a fi d'ajudar-la a apropiarse dels estats de la Casa de Barcelona (27-28); en el document núm. 8, el 12 de gener del 1296, el rei de Mallorca renunciava a favor del francès a les entre 20.000 i 30.000 lliures torneses, que aquest li havia de pagar per l'ajut en la dita conquesta (29), després de la derrota inapel·lable soferta per la Croada contra Catalunya tant per mar (Illes Formigues) com per terra (Girona i Coll de Panissars).- J. P. E. [22.674]

Juan M. RIBERA LLOPIS, *Uns i altres en la cartografia de la narrativa breu medieval*, dins "Caplletra. Revista Internacional de Filologia", 43 (2007), 199-212.

La tesi de l'autor és que la "universitas christiana" medieval, tot i la seva cohesió social, se sabia oberta a d'altres móns, amb els quals tenia establerta una certa intercomunicació; l'autor en presenta tres mostres: la del descobriment de cristians ,altres', que va des de les descripcions de costums francesos en el *Terç* (201) fins a la constatació d'existència de llenguatges intel·ligibles, per exemple, en el *Istòria de la fylda del rey d'Ungria* (201-204) i a la de formes de viure en transhumància dels pastors irlandesos en el *Viatge al purgatori de sant Patrici* de Ramon de Perellós (205-208); recordem la *Història de Jacob Xalabín*, que, mitjançant la figura de l'heroi Bajacet, informava de formes de vida tant del món turc com de l'occidental (208-211). Hi ha bibliografia (212).- J. P. E. [22.675]

Mil·lenari de l'elecció de l'abat Oliba, dins "Montserrat. Butlletí del Santuari", núm. 82 (setembre-desembre 2008), 2-29.

Un dels dies de la canícula del 1008, l'antic comte Olibà(nus) de Berguedà, ara més conegut com a Oliba, era elegit abat de Ripoll (i de Cuixà), des d'on, com des de la Seu de Vic, d'on seria bisbe el 1017, exerciria un gran influx damunt tota la Marca Hispànica, aleshores encara limitada a la Catalunya Vella. Montserrat ha recordat aquell esdeveniment mil·lenari en les pàgines del butlletí, on trobem les següents col·laboracions: Josep M. Soler, abat de Montserrat, *Oliba, educador i pare espiritual* (2-4); Antoni Pladevall i Font, *Oliba, comte, monjo, abat i bisbe* (5-18); Daniel Oliba, *La vocació monàstica d'Oliba* (19-21); *Cronologia de l'abat Oliba* (22-25). *Acta de l'elecció d'Oliba com a abat del monestir de Ripoll*, traducció d'Alexandre Olivar (26-27) i *De la carta circular dels monjos de Ripoll i de Cuixà que comunica la mort de l'abat Oliba*, (Eduard Junyent, Anscari Mundó, ed.).- J. P. E. [22.676]

Pere MAS I NEGRE, Sònia MASMARTÍ I RECASENS, *La inscripció funerària d'Hildesind, primer abat de Sant Pere de Rodes*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 39 (2008), 249-264.

Resumits els estudis de les làpides de Tassi i de Hildesind, promotor i abat respectivament de Sant Pere de Rodes, els autors se centren en la inscripció de la làpida sepulcral de Hildesind, transcrita i publicada per Jeroni Pujades i estudiada per Anscari Mundó. La transcripció de Pujades es troba en els *Flosculi* i fins avui és l'únic testimoni de la inscripció, perduda en la seva materialitat. Pujades donava com a data de la mort de Hildesind el 1023, mentre Mundó havia transcrit, més correctament, 1013. Amdues datacions presenten problemes i per a resoldre'ls els autors proposen una lectura de la inscripció que versemblantment els resol: la datació no seria pels anys del Senyor, ans per l'Era i encara no segons els 38 o 39 anys diferencials sinó segons els 28 o 29 constats per Gaspar Feliu en documents de l'Arxiu Comtal de Barcelona "amb una reiteració, que fa difícil pensar en un simple error en la resta". Així, Hildesind hauria mort el 994 o el 995, i aquesta data no presenta cap contradicció amb la documentació coneguda. Establert aquest principi interpretatiu, els autors proposen una lectura de la resta d'abreviacions, que tant Pujades com Mundó s'havien estat de desenvolupar. Per acabar, situen el lloc de la làpida dins l'església de Sant Pere de Rodes.- J. de P. [22.677]

Sònia MASMARTÍ I RECASENS, *Descoberta i identificació d'un nou fragment de làpida funerària de Tassi*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 39 (2008), 265-276.

Del fragment ,vell', el conegut amb anterioritat al ,nou' i que era en mans privades a Selva de Mar, només se'n conserva ara una fotografia feta per Josep Gudiol i Cunill poc abans del 1936, perquè ara el fragment no se sap on és. El fragment nou aparegué en les excavacions dutes a terme per Miquel Oliva a Sant Pere de Rodes el 1962, sense que fos identificat; però, en figurar en un inventari i, doncs, tenir una existència administrativa, fou identificat correc-

tament el 1982 quan Aurora Martín projectava unes diapositives arran de la celebració del "Col·loqui sobre la problemàtica de Sant Pere de Rodes". Darrerament, Marina Miquel, tècnica de museografia del Museu d'Història de Catalunya, ha descobert un tercer fragment, també procedent de l'excavació del 1962. Hi ha fotografies i reproducció de les transcripcions.- J. de P. [22.678]

Luciano MENCARAGLIA, *Lucubrazioni maiolichine*, Siena, Edizioni Cantagalli 2003, XVII i 37 pp.

Pàgines escrites el 1944, publicades una seixantena anys després, compleades amb notícia biogràfica de l'autor (IX-XVII) i bibliografia posterior, que es pot trobar dins "Studi Medievali, Serie Terza", XLIX (2008), 424). Les pàgines de Mencaraglia conserven íntegra llur validesa, car llur part més important (11-32) és dedicada a l'anàlisi de les dues redaccions del *Liber maiolichinus* sobre l'expedició punitiva pisanocatalana a les Balears els anys 1113-1115, redaccions respectivament conservades pel ms. de Florència, BLaurenziana 173 (202), i pel de Pisa, Biblioteca Roncioni. La informació sobre les dues redaccions contribueix a la futura edició crítica.- J. P. E. [22.679]

Martín AURELL, Jean-Paul BOYER, Noël COUTET, *La Provence au Moyen Âge* (Collection Le temps de l'histoire), Ais de Provença, Publications de l'Université de Provence 2005, 53-84.

Resum del tema, en el qual, sota el títol *Le temps du prince 1112-1196. La reprise en main par la maison de Barcelone*, ultra la narració sintètica dels fets, en els quals conflueixen les diverses forces que es projectaren damunt Provença, començant per l'Imperi al qual pertanyia [situació que dóna historicitat a la coneguda contalla sobre la defensa de l'emperadriu d'Alemanya pel comte de Barcelona i de Provença], trobem esquemes familiars (55, 61) i transcripció de documents en traducció francesa (disposició de Ramon Berenguer III sobre la senyoria de Sant Jurs [70-71], la donació d'Alfons I del castrum de la Roca d'Anthenon [73] o la petició que el marquès de Provença prohibeixi el comerç de la sal fora de Tarascon [87-88]), remarcuem que les representacions gràfiques de Ramon Berenguer IV el revesteixen de les barres de la Casa de Barcelona (93).- J. P. E. [22.680]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Comentarios a unos cuadros sinópticos de los Usatici Barcinone*, dins "Initium. Revista Catalana d'Història del Dret", 13 (2008), 55-192.

Resumits l'origen i la configuració dels *Usatici* com a llei de la terra sotmesa a la sobirania del Comte de Barcelona (55-59), l'autor en presenta les successives edicions (60-70), els manuscrits que els han conservats (70-76) i els reparteix en tres classes, A, B, C, bàsicament segons que tinguin explícit o no (76-83), cada una de les quals descriu de forma sumària (83-93; 93-104; i 104-111), discuteix algunes qüestions metodològiques (111-124) i es pregunta en quin dels seus punts s'acaben les redaccions dels *Usatici/Usatges* (124-134): la dificultat de precisar fins on arriba el conjunt dels *Usatges* en un únic cos prové del fet que els diversos manuscrits no coincideixen ni en llur nombre ni en llur sistematització i fins i tot en el fet que en alguns dels dits còdexs, els *Usatici veteres* formen un cos diferenciaat dels *Statuta* o dels *Extravagants* i àdhuc de les *Constitutiones comitis Barchinone*; afegim-hi que algun dels manuscrits esmentats presenten un explícit i, doncs, en el moment que aquell volum fou escrit el cos dels *Usatges* s'acabava en aquell punt. A partir d'ací, l'autor segueix explicant la diversa naturalesa dels aplecs (134-140); el coneixement dels diversos aplecs permet a l'autor d'explicar-lo, detall que afecta el contingut de cada un (140-141), amb les corresponents absències, canvis i addicions (141-145) i les observacions que hi afegeix l'autor (145-157), després de les quals ja pot presentar

els *Usatges* sobrevinguts i els extravagants (157-167), diferenciant-los dels aplegats en els apèndixs, redaccions de dret català i redaccions mixtes (163-174). L'estudi s'acaba amb noves observacions (174-185). Dos manuscrits concentren l'atenció de les darreres pàgines: el de la Casa Reial 10, ara a l'Arxiu Reial (ACA) i un altre, en algun moment posseït per un jurista de Berga; l'apèndix es fixa en el manuscrit de Barcelona, BC, 1216 i en la seva llista tant d'*Usatges* com de complements (187-192).- J. P. E. [22.681]

Joan DURAN-PORTA, *Sobre l'origen de Raimon Lambard, obrer de la catedral d'Urgell*, dins "Locus amoenus", 8 (2005-2006), 19-28.

L'autor vol ampliar els coneixements sobre la figura de R. L. i la seva feina a la catedral de la Seu d'Urgell, a base sobretot del contracte del 1175 del bisbe i capítol amb R. L. (20-21), publicat per Cebrià Baraut el 1990; ell era l'obrer, és a dir, el responsable, també econòmic, de la construcció, tal com confirmen altres quatre documents del mateix fons, del 1187, on consta el seu origen de Nargó (Coll de Nargó), i que 'lambard' no és denominació d'origen, ans d'ofici (23), tal com diu clarament un altre pergami contemporani, en esmentar "me quinto de lambardis, id est, .iiii. lambardos et me" (26); el sentit de 'lambard' = 'mestre de cases' es mantenia el 1381 en el títol de la confraria barcelonina, "de lambarts o mestres de cases" (28).- J. P. E. [22.682]

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *Aspectes sintàctics de l'occità antic comparats amb el català*, dins "Caplletra. Revista Internacional de Filologia", 41 (2006), 71-76.

Les *Homilies de Tortosa*, occitanes/provençals, i les *Homilies d'Organyà*, catalanes, ambdues contemporànies del pas del segle XII al XIII, en ésser comparades permeten de copsar la diferència que en les dues llengües tenen els nominatius amb funció de subjecte o de vocatiu, dels quals aquestes pàgines presenten una dotzena de mostres.- J. P. E. [22.683]

Robert SALADRIGUES ORTÍ, Josep TORNÉ CUBELLS, *El bon comte de Barcelona i la fundació de Poblet*, dins "Analecta Sacra Tarraconensia", 80 (2007), 5-31.

Encara no se sap per quins camins la contalla de *El bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya* fou integrada per Bernat Desclot en la seva *Crònica* i després en nombre de texts tant històrics com literaris, entre els quals hi ha una versió que la relaciona amb el monestir de Poblet, conservada per Joan Vallespinosa en el seu *Generale Supplementum omnium que Monasterium Populeti possidet*, del 1630, ara a Madrid, AHN, *Antic Arxiu de Poblet*. [22.684]

Damian J. SMITH, *Innocent III and the Crown of Aragon. The Limits of Papal Authority* (Church, Faith and Culture in the Medieval West), Ashgate, Aldershoot 2004, 339 pp.

Pel fet de pertànyer al món anglosaxó, deu ésser natural que l'autor es miri el tema des de la perspectiva més global, que en aquell moment era la de l'església romana, encara que no des del punt de vista de la documentació consultada, car, ultra la de l'ASVaticà, ha estudiat la de Barcelona, Lleida, Perpinyà, Poblet, la Seu d'Urgell, Tarragona, Tortosa i Vic, d'on ha escollit vint documents inèdits, transcrits en apèndix, complement del *Llibre dels fets*, suara traduït pel mateix autor a l'anglès. Per a ell, el punt centric d'aquella història fou la gran victòria dels croats i de la cristiandat com a tal a Las Navas de Tolosa, que, per tant, fou la del papa, però, per la seva col.laboració i actuació personal prestigià fortament davant ell el nostre rei Pere, coronat pel pontífex, i convertit en heroi d'aquella victòria; i així, Innocenci III considerà que calia donar-li ocasió de demostrar que el rei podia trobar el seu remei per al problema albigès al Llenguadoc, però els fets de Muret anaren a favor dels francesos i de llur solució violenta. Això

no obstant, el papa salvà el futur de la Casa de Barcelona per mitjà de la protecció que el seu cardenal legat, Pietro da Benevento, assegurà en tot moment al petit rei hereu, futur Jaume I i a la seva mare, la reina Maria de Montpeller, durant la minoria reial, objecte del capítol cinquè. La segona part del llibre és dedicada a aspectes més interns de l'església, com la relació amb els bisbes, les decisions judicials o la reforma de les famílies religioses, on no mancà una valoració positiva dels Pobres Catòlics de Duran d'Osca, [potser la clau per a entendre el projecte d'Innocenci III en la solució del problema albigès].- J. P. E. [22.685]

Marco MESCHINI, *Note sull'assegnazione della viscontea Trencavel a Simone de Montfort nel 1209*, dins "Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge", 116 (2004), 635-655.

Conquerides pels croats antialbigesos Besers i Carcassona, del vescomtat de Carcassona, sotmès a la sobirania de la Corona d'Aragó, el legal papal en la croada oferí de fer-se'n càrrec al duc de Borgonya i al comte de Nevers i ambdós s'hi negaren. Els caps de la croada reunits escolliren Simó de Montfort, que podia comptar amb els guerrers que restaren amb ell (uns 2/3.000: 644) i amb els incrits en les noves confraries blanques, col·laboradors de la croada, també en accions de guerra durant almenys quaranta dies (646-647), que, com els soldats, demanaven soldada doble (647-648) i arribaren a voler establir un nou orde militar (649). A la banda contrària, Ramon Roger Trencavell, fins aleshores vescomte i mai heretge, moria al cap de poc a la presó de Carcassona, de malaltia segons els croats, assassinat segons el nostre rei Pere (650-651). Montfort, per la seva banda, sembla que hauria cercat el contacte amb la societat occitana amb lleis com les *Consuetudines Carcassonae* o els *Statuta Apamiensia* (652-653).- J. P. E. [22.686]

Josefina MUTGÉ VIVES, *Publicacions aparegudes amb motiu de la commemoració del naixement del rei Jaume I (1208-1276)*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 505-506.

La informació es refereix principalment al *Llibre dels feyts del rei En Jaume I*, la segona edició del qual, a cura de Jordi Bruguera, és del 2007, publicada per l'Institut d'Estudis Catalans (IEC); també ha estat reeditat l'*Itinerari de Jaume I el Conqueridor* (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, lxxiii i lxxv). En el capítol d'estudis biogràfics, a la reedició de Ferran Soldevila, *Jaume I el Conqueridor*, a cura de Josep M. Salrach, s'ha d'afegir la publicació de quatre altres títols, d'Ernest Belenguer, Stefano M. Cingolani, Antoni Furió i Dolors Domingo, aquest dedicat a Aurembiaix d'Urgell. En començar el segon fascicle del mateix volum hi ha informació proporcionada per M. Teresa Ferrer i Mallol, sobre els congressos d'estudi dedicats al mateix rei, organitzats per institucions acadèmiques dels Països Catalans en col·laboració amb l'IEC (VIII-IX).- J. P. E. [22.687]

Xavier BASTIDA I CANAL, *Les missions i la llibertat de la fe en sant Ramon de Penyafort*, dins "Analecta Sacra Tarraconensia", 81 (2008), 19-80.

L'autor es proposa d'esbrinar el pensament del sant en el tema de missions i de convivència amb hebreus i sarraïns, en moments de reconquesta a càrrec dels musulmans i de forta prevenció davant els jueus. Resumida la biografia de frare dominic, al servei de la seva orde, del papa Gregori IX i del rei Jaume I (19-22), segueix l'apartat sobre ànsies i activitats misioneres del futur sant (23-32), ja galejades per la *Vita antiqua*, que donaren bon nombre d'escoles de llengües, tant ací com al Nord d'Àfrica; i així fou realitat la intervenció a Mallorca durant la conquesta, la confrontació judeocristiana de Barcelona amb Bonastruc de Porta (Nahmànides) i l'encaminament de Ramon Llull vers la missió entre els musulmans, segons la *Vita coaetanea* del darrer; el mateix fra Ramon, dominicà, se'n manifesta entusiasta en la lletra del 1260 (59). La segona part de l'estudi es basa en la resposta de Penyafort, en tant que penitencier

papal, a dominics i franciscans en el regne de Tunis d'entorn el 1234 (text: 60-74), i en la secció dedicada al tema en la seva *Summa de paenitentia*, segons l'edició romana del 1976 (56-62), doctrina respectivament resumida en les pàgines 16-22 i 22-28; l'auor, per la seva banda, subratlla la coincidència de mètodes missionals de Penyafort amb els de Ramon Llull (39-40).- J. P. E. [22.688]

Th. WETZSTEIN, *Resecatis superfluis? Raymund von Penyafort und der Liber Extra*, dins "Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung", 92 (2006), 355-391.

L'autor estudia en el cas de l'*Audivimus*, part de la decretal *Aeterna et immutabilis* d'Alexandre III, adreçada el 1171-1172 a un rei de Suècia, les modificacions introduïdes en documentació pontifícia datada d'abans de finals del s. XII per Ramon de Penyafort en la compilació del *Liber extra* i la valoració que n'ha feta la canonística en cada període històric. En el cas estudiat, el papa negava rotundament que un difunt mort en estat d'embriaguesa pogués ésser objecte de veneració eclesiàstica (360), i així la dita decretal era mostra de reserva papal en qualsevol canonització (366-370). Ramon de Penyafort la inclogué en la seva recopilació sota el títol *De reliquiis et veneratione sanctorum*, sense, però, l'adverbi 'publice' en el cas de veneració, i, doncs, hauria calgut permís papal per a qualsevol forma de culte, públic o privat (373-375). En preparar el *Liber Extra*, Ramon de Penyafort hagué de suprimir text per 'superflu' o perquè contenia contradicció o perquè calia subratllar l'autoritat papal (389), però els comentadors canònics i fins i tot els dos còdexs de Dret Canònic del 1917 i del 1983 han tornat al 'cultu publico' (391).- J. P. E. [22.689]

Xavier RENEDO PUIG, *Ciutat de Mallorca, 31 de desembre del 1229: Sant Silvestre, Sant Jordi i Jaume I*, dins "Caplletra. Revista Internacional de Filologia", 43 (Tardor 2007), 177-298.

La primera part de l'article recorda que en el *Llibre dels fets*, ultra el record nominal dels primers croats que aquella matinada entraren a Ciutat de Mallorca, reporta la notícia segons la qual els sarraïns defensors haurien vist que abans hi entrà damunt cavall blanc un cavaller també vestit de blanc (178-184). La segona part reporta l'episodi paral·lel de la presència d'apòstols (Pere, Santiago) en la batalla mexicana de Centla, el 29 març 1519 (185-188). La tercera aplega narracions de croada, on surten presències celestials, els autors de les quals en parlen perquè les han sentides contar, però no en són testimonis oculars: "El *Llibre dels fets* està impregnat de cap a peus de literatura de croada" (193) i, doncs, ens trobaríem davant una narració, de la qual el rei no hauria estat testimoni directe. Hi ha bibliografia (196-198).- J. P. E. [22.690]

Jordi BRUGUERA, *Menuderies lèxiques del Llibre dels fets de Jaume I*, dins "Miscel·lània Joaquim Molas, 1" (Estudis de llengua i literatura catalanes, LVI), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2008, 51-60.

Observacions entorn de mots que *El llibre dels fets* empra amb significació poc o molt diferent de la normal; ací són ordenats en sèrie alfabètica entre "acabar" i "vou"; en cada cas és transcrita la frase, en la qual es troba el mot esmentat.- J. P. E. [22.691]

Xavier RENEDO PUIG, *Un matrimoni no consumat: Elionor de Castella i Jaume I (Àgreda, 6-VI-1221)*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 184-191.

L'autor recorda els problemes interns del regne d'Aragó durant la minoria d'Jaume I, i els de Castella i de Lleó a començaments del segle XIII, centrats en la successió d'Alfons IX de

Lleó, pare de dues filles hagudes amb Teresa de Portugal i pare de Ferran III, hagut amb Berenguera de Castella, filla d'Alfons VII de Castella. Per tal d'evitar un casament entre una de les filles d'Alfons IX i Jaume I, Berenguera de Castella, experta en fer i desfer matrimonis, va ordinar el casament entre el rei aragonès i la seva germana Elionor, celebrat a Àgueda el 1221, tal com relata el *Llibre del rei en Jaume*. La narració de l'esdeveniment s'acaba amb la frase segons la qual «podíem laora haver XX anys complits e entràvem en lo XIII, sí que i any estiguérem ab ela que no podíem fer ço quels homens han a fer ab sa muyler, car no haviem la edat». La frase no és traduïda en llatí per Marsili i, en canvi, és inserida en la traducció anònima aragonesa de la *Crònica* del rei. Ha estat considerada singular per Ferran Soldevila, traumàtica per F. Olivér Brachfeld, historiador i psicoanalista, i tocada d'un punt de picardia per A. Furió. Renedo, en oposició a aquestes i altres interpretacions del passatge, hi veu una expressió natural en els usos de l'època; a tal fi evoca el relat de l'observança de les tres nits de Tobies per part de Lluís IX de França, quan es va casar amb Margarida de Provença, i altres períodes de continència sexual marcats per l'Església, tot testimoniat per Guillaume de Saint-Pathus, biògraf del rei, i pel dominic Geoffroy de Beaulieu, confessor seu. Evoca també el retard de la consumació del matrimoni entre l'emperador Frederic II i Isabel d'Anglaterra fins a una hora propícia fixada pels astròlegs. Per tal d'obviar interpretacions capcioses, Renedo recorda que el dret canònic havia fixat l'edat requerida per al matrimoni en el catorze anys per als nois i en els dotze per a les noies, segurament fonamentant-se en teories de ciència natural, com és ara les transmeses per Guillem de Conches, que Renedo cita, i que donaven explicacions de tipus fisiològic a la *impotentia coeundi* abans dels catorze anys en el cas dels nois.- J. de P. [22.692]

Josep PERARNAU, *De Catalunya als estats de la Nació Catalana*, dins "Centenari Jaume I", 115-126.

[És de dordre que la notícia del recull de Josefina Mutgé (núm. 22694) no esmenti el recull, on es troba el present títol], que s'autodefineix escapada per la bibliografia recent. Comença recordant el bon moment econòmic de Catalunya en començar el segle XIII, segueix pel trencacolls de la desfeta de Muret, que tancà el camí d'Occitània i obligà a cercar el de levant i de migdia, obra de Jaume I, que no sols féu néixer els regnes de Mallorca i de València, ans encara fou irreductible a voler que València formés part de la província eclesiàstica de Tarragona; les Vespres Sicilianes obriren nous camins, que calgué pagar sofrint la Croada contra Catalunya: la humiliació dels croats fou absoluta; la pau portà una família reial amb deu fills i la fundació de la primera universitat de la Corona a Lleida, detall que havia de contribuir a la unitat cultural de la nació en els tres o quatre estats. Hi ha bibliografia (125-126).- J. P. E. [22.693]

Gian Luca BORGHESE, *Carlo I d'Angiò e il Mediterraneo. Politica, diplomazia e commercio internazionale prima dei Vespri* (Collection de l'École Française de Rome, 411), Roma, École Française de Rome 2008, VIII i 340 pp.

Encara que en aquest llibre no hi hagués cap referència a tema català hauria d'entrar en la nostra bibliografia perquè hi té lloc tot allò que fa referència a les Vespres Sicilianes i, doncs, contribueix a proporcionar-ne un coneixement més exacte. Però de més a més, les quatre pàgines 46-49 resumeixen la situació de les relacions entre el Regne de Sicília i la Casa de Barcelona en els decenniis centrals del segle XIII: el recent casori de la pubilla del comtat de Provença, Beatriu, amb un príncep Anjou, que féu impossible el casament de la dita pubilla amb l'aleshores hereu de la Corona, futur Pere II el Gran, havia posat en situació tibant la relació diplomàtica entre les dues cases; de més a més, tampoc no era bona la relació amb l'emperador d'Orient, Miquel VIII Paleòleg, perquè la princesa Contança Anna, vídua del darrer emperador de Nicea, Joan III, s'havia acollit a la protecció dels nostres reis i la seva presència ací havia inutilitzat els esforços de l'ambaixada enviada del dit Paleòleg a Jaume I el 1268, narrada per

aquest en el *Llibre dels fets*. Són transcrits dos poemes en occità de Calega Panzano i Paulet de Marselha, sobre la situació política d'aquells anys (46-47).- J. P. E. [22.694]

Pietro CORRAO, *La difficile identità delle città siciliane*, dins *Aspetti e componimenti dell'identità urbana in Italia e in Germania (secoli XIV-XVI)*, a cura di Giorgio CHITTOLINI, Peter JOHANEK (Annali dell'Istituto Storico italo-germanico di Trento. Contributi, 12), Bologna-Berlín, Il Mulino / Dunker & Humbolt 2003, 97-122.

Visió de conjunt diacrònica de l'evolució de les ciutats sicilianes del començament al final de l'Edat Mitjana. L'autor subratlla que el pas al domini català representà per a l'illa de Sicília el gran canvi vers el policentrisme en comptes del centralisme; també l'organització de les ciutats com a 'universitats' i estructura política del regne basada en les comunitats urbanes.- J. P. E. [22.695]

Fulvio DELLE DONNE, *Le armi, l'onore e la propaganda: il mancato duello fra Carlo d'Angiò e Pietro d'Aragona*, dins "Studi Storici", 44 (2003), 95-109.

El ms. Lat. 8567, f. 3r-v, de París, BN, conté el text d'una lletra del cardenal Hug d'Es-
ham al rei d'Anglaterra, ací transcrita (108-109), innovant-lo que el nostre rei Pere el Gran el volia per àrbitre en el seu torneig amb el rei de Sicília, Carles d'Anjou, celebrador prop Burdeus el primer de juny del 1283; ultra els dos reis, hi havia d'haver en cada bàndol cent cavallers (97). L'autor resumeix alguns dels preparatius, com que el papa Martí IV, veient que l'Anjou tenia les de perdre, per lletra del 2 II 1283, li anul·là el jurament (102) i que el rei d'Anglaterra refusà l'arbitratge (103) i, tot i que el papa el 5 d'abril insistí en l'anul·lació, el 31 de maig el rei Pere el Gran era a Burdeus, constatà que el camp no era neutral, en féu alçar acta i se n'entornà; el rei Carles el féu encalçar inútilment i així, segons Amari, s'hauria acabat aquella comèdia.- J. P. E. [22.696]

Joaquim MIRET I SANS, *Les cases de Templers i Hospitalers a Catalunya. Aplec de notes i documents històrics*. Segona edició a cura de Josep M. SANS TRAVÉ, Lleida, Pagès editors 2006, 760 pp.

Fa cent anys justos, el 1910, l'autor publicava aquesta obra, esdevinguda clàssica, car vella de cent anys, segueix mantenint la seva virior com si acabés de néixer i és posada a les mans de molts nous lectors i estudiosos gràcies al treball del nou curador de l'edició, Josep M. Sans i Travé. Té el nostre agraïment.- J. P. E. [22.697]

Joan BLASI SOLSONA, *Una nova proposta sobre el lloc on morí el valí de la frontera nord, Munnuza*, dins "Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans", 5 (2007), 33-38.

La Frontera Superior del califat de Còrdova englobava l'actual Principat de Catalunya i era governada pel valí de Saragossa; segons la *Historia Episcoporum Altissiodorensium* (Altissiodorum = Auxerre), publicada a París el 1657, el dit valí Mannuza (Mannuz o Otmaz) hauria mort en combat a Juberri, prop Bescaran, en l'actual principat d'Andorra, l'any 769 segons la *Crònica de l'Anònim de Còrdova*; tant el fragment de la *Historia...* com el de la *Crònica...* són publicats en aquestes pàgines.- J. P. E. [22.698]

Rafael GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, FRANCISCO FERNÁNDEZ MATALLANA, *Mula, el final de una ciudad en la cora Tudmir*, dins "Pyrene. Revista de Prehistòria i antiguitat de la Mediterrània Occidental", 41 (2010), 81-119.

En el moment de la conquesta sarraïma del regne visigot, Abd el-Aziz, fill de Musà ibn Nusair, acceptà que el 'comes' o potser 'dux' Teodomir, reconeguda la sobirania dels conqueridors, mantingués, pel *Pacte de Tudmir* del 713, el senyoriu damunt la zona de l'extrem sud del País Valencià, anomenada Jora de Tudmir. Aquella situació s'hauria mantingut fins entorn el 825-829, en què, segons historiadors musulmans (Ibn Hayyan, Al-Udrí, Ibn Idatí, An-Nuwayrî i Al-Hihayarî: 707-710), una razzia musulmana hauria arrasat allò que restava de l'antiga Jora i hauria fundada la ciutat de Múrcia. Hi ha bibliografia (115-119).- J. P. E. [22.699]

Philippe SÉNAC, *Le monde carolingien et l'Islam. Contribution à l'étude des relations diplomatiques pendant le haut Moyen Âge (VIII-X siècles)* (Histoire et perspectives méditerranéennes), Paris, L'Harmattan 115 pp.

Aplec d'estudis de l'autor, entre els quals és reeditada la *Note sur les relations diplomatiques entre les comtes de Barcelone et le califat de Cordoue au Xe siècle*, pp. 95-114.- J. P. E. [22.700]

Dolors BRAMON, ROSA LLUCH, *Una algarada andalusina a la Costa Brava l'any 935*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 30 (2009-2010), 85-91)

Un fragment de l'historiador cordovès Ibn-Hayyân, ací traduït al català, és interpretat com a informació d'una 'razzia', en la qual són identificats en poblacions de la Costa Brava els topònims àrabs de l'autor musulmà. La possible novetat seria que certs fragments del Ter haurien estat navegables, tal com també diu el *Cronicó de Santa Maria d'Ullà*.- J. P. E. [22.701]

Philippe SÉNAC, *Al- Mansur, le fleau de l'an mil*, Paris, Perrin 2006, 245 pp.

L'autor es fixa en la significació de la destrucció de Barcelona el 985 per a l'Al-Andalus, la posa en relació amb l'entrada dels catalans a Còrdova el 1010, i veu en el primer fet o primera actuació el grau màxim del poder musulmà i en el segon una clara manifestació que aquell poder s'estava desfent davant els comtats del Nord. En el seu *Kitâb sirâq al-mulûk*, Abû Bakr al-Turtûsî també hauria denunciat que la reorganització militar d'Al-Mansur hauria estat un dels factors responsables de la davallada de l'Al-Andalus.- J. P. E. [22.702]

Travis BRUCE, *The Politics of Violence and Trade. Denia and Pisa in the Eleventh Century*, dins "Journal of Medieval History", 32 (2006), 127-142.

En desfer-se el califat de Còrdova l'any 1009, sorgiren regnes de taifes, que s'allargaren durant el segle XI: un dels més importants fou el de Dénia, que basà la seva economia en la mar, tant practicant-hi el comerç com el cors, i intentant d'arribar a la categoria de Pisa, de Gènova o de Barcelona, sobretot d'aquesta darrera, i el 1015 envaïa Sardenya; sense renunciar a la violència del cors, procurà de relacionar-se amb les ciutats contrincants sobretot per la mercaderia i per la cultura [una de les manifestacions de la qual fou la d'encomanar la cura pastoral dels cristians del seu 'fonduk' al bisbe de Barcelona].- J. P. E. [22.703]

Teresa VINYOLES, MARTA SANCHE, *La imprecisa frontera de Spanie*, dins *Castilla y mundo feudal. Homenaje al prof. Julio Valdeón*, I-II-III, Valladolid, Junta de Castilla y León y Universidad de Valladolid, 2009, II, 43-53.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[22.704]

Brian CATLOS, *The Victors and the Vanquished. Christians and Muslims of Catalonia and Aragon, 1050-1300*, Cambridge, Cambridge University Press 2004, XXIV i 449 pp.

La zona geogràfica estudiada en aquest llibre és tant l'aragonesa com la catalana del Nord de Tortosa. L'Arxiu Reial de Barcelona (ACA) i els de Saragossa permeten a l'autor de reconstruir l'ambient convivencial de cristians (societat predominant) i musulmans (societat tolerada), començant per la constatació que la conquesta cristiana de la Vall de l'Ebre no representà una fractura tan profunda com la que hom suposava, essent-ne una de les proves, el fet del retorn de musulmans que havien marxat amb motiu de la conquesta; de vegades la suavitat amb què eren tractats pel rei, al qual senyorialment pertanyien, es contraposava a la duresa de la lei sarraïna, ja que bàsicament eren súbdits del rei i, només després, d'Allah; la protecció reial era eficaç, s'estenia tant a rics com a pobres i en aquest sentit la llibertat d'un musulmà era poc inferior a la d'un cristià. Sobre aquestes bases, la convivència social s'hauria mantingut certament amb problemes, però sense sobresalts bel·licosos durant aquells segles.- J. P. E. [22.705]

Octavio COLLADO VILLALBA, Emilio NIETO SORIANO, *Memoria de la excavación arqueológica realizada en el yacimiento "San Jaime de Fadrell" dentro del proyecto de construcción de la nueva carretera de acceso al puerto de Castellón*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIV (2008), 399-435.

Hi foren trobades "varias monedas islámicas, una de ellas en muy buen estado de conservación" (413; cf. 417: del walí de València, Abdelmalik Halim, c. 1061-1064) i "una plaquita de plomo con epigrafía islámica perfectamente conservada" (413; cf. 417).- J. P. E. [22.706]

Robin VOSE, *Dominicans, Muslims and Jews in the Medieval Crown of Aragon*, Cambridge, Cambridge University Press 2009, 294 pp.

Aquest llibre passa revista a temes diversos de la relació entre les tres religions i en particular al de l'atenció posada per la Província de l'Ordre de Predicadors medieval de la Corona d'Aragó. Un primer capítol de temàtica genèrica arriba a la conclusió que en la relació dels dominics amb els no cristians, aquells miraven més la repercussió del propi treball en els fidels cristians que el resultat que llur dedicació podia tenir en les persones d'altres religions. Als *Studia linguarum* hi foren dedicats pocs estudiants, el 1281 només vuit, i segurament no hi mancava la intenció d'assegurar per a les pròpies publicacions de tema bíblic la garantia de la 'veritas hebraica'. Casos com el de la *Disputa de Barcelona* del 1263 segurament no exclouïen l'edificació dels propis cristians. Finalment ens passen per davant de la vista una rècula de personalitats dominicanes: Pere de Cadireta, Bernat de Puigcercós, Nicolau Rossell, Nicolau Eimeric, als quals l'autor acusa d'haver fet negocis amb processos inquisitorials a càrrec de jueus.- J. P. E. [22.707]

Shlomo SELA, *Dos textos astrológicos conservados en el comentario al Sefer Yesirà de Yehudà ben Barzilai al-Bargeloni*, dins "Sefarad", 68 (2008), 261-290.

Yehudà ben Barzilai vivia a Barcelona els primers decennis del segle XII i els seus cognoms semblen indicar que la família hi era afincada; el primer dels fragments aplegats per Yehudà en el seu llibre es troba a Londres, Montefiore Library, ms. 312, f. 129a: és ací transcrit (265-266), traduït (267-268) i comentat (268-271); el segon és de la mateixa biblioteca i volum, f. 150a; és també transcrit (271-272), traduït (272-273) i llargament comentat (275-290). Són testimonis del fet que alguns membres de la comunitat barcelonina tenien oberta la curiositat per transformar en coneixement científic les informacions de la *Biblia*.- J. P. E. [22.708]

IBN 'AMÍRA AL-MAHZŪMÍ, *Kitāb Ta'rīh Mayūrqa. Crònica àrab de la conquesta de Mallorca*. Edició i estudi de MUHAMMAD BEN ME'MAR. Traducció al català Nicolau ROSER NEBOT, Guillem ROSSELLÓ BORDOY, Palma, Presidència de les Illes Balears, Universitat de les Illes Balears 2008, 158 pp.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[22.709]

Pierre GUICHARD, *Els mossàrabs de València i d'al-Andalus. Entre la història i el mite*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 61 (2008), 581-597.

Aquestes pàgines, a base de les principals publicacions sobre els mossàrabs, recorden la controvèrsia entorn de si existí una continuïtat de societat mossàrab durant tot el temps de la dominació sarraïna en la Península Ibèrica i recorda certs moments (p. e., els del final del segle XI a València, anys del Cid), en què és documentada la presència d'algun mossàrab (591); per al moment de la conquesta de Jaume I, en canvi, els mossàrabs havien acabat desapareixent, "islamitzats amb rapidesa" (596).- J. P. E.

[22.710]

Isabelle POUTRIN, *La conversion des musulmans de Valence (1521-1525) et la doctrine de l'Église sur les baptêmes forcés*, dins "Revue Historique", CCCX (2008), 819-855.

En olenes Germanies (1521) molts musulmans es feren batejar, però el 1525 l'emperador els expulsava de València; l'autora veu en aquella decisió una aplicació de la doctrina de l'Església sobre les conversions forçades en un estat de la Corona catalanoaragonesa. Les actes, conservades a Madrid, AHN, *Inquisición*, documenten 'apostasies' de moriscos perquè els baptismes del 1521 eren considerats vàlids i l'emperador hi aplicà el poder del braç secular. Ferran de Luaces s'hi posà a favor amb el seu *Tractatus super nova paganorum conversione*, València 1525 (823-826). Però aquell baptisme era clarament contrari als *Furs de València* de Ferran II, del 1510, i, per tant, nul (827-829); calia, doncs, validar-lo per la legislació de l'Església (830-832).- J. P. E.

[22.711]

Josep TORRÓ, *Vivir como cristianos y pagar como moros. Genealogía medieval de la servidumbre morisca en el reino de Valencia*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 27 (2009), 11-40.

En les Corts de Montsó del 1528, els nous conversos demanaren que, essent ja cristians, fossin tractats com a tals en qüestions fiscals, en temes de col·laboració a serveis comuns i en drets civils com el de residència. En el moment de la conquesta seguí al Regne de València la meitat de la població musulmana anterior, però sense cap administració pública pròpia, substituïda pels senyorius cristians, i així als pagaments tradicionals s'haurien afegit els delmes i primícies eclesiàstics (13-18); les pàgines 19-25 resumeixen les queixes relacionades amb la prestació de serveis i servituds als senyors (transport de drets senyorials en espècie, dies de treball obligatori), i les 26-40 informen d'allò que representava la vinculació a la terra, tant a l'hora de les compre-vendes, com en la de canviar de domicili, tot documentat normalment en els contractes d'establiments col·lectius, amb la conseqüència del despoblament per emigració vers terres sarraïnes. L'assimilació fou impossible perquè, àdhuc convertts, seguien essent tractats com a musulmans (38-40).- J. P. E.

[22.712]

Eugenio CISCAR PALLARÈS, *Los moriscos y la justicia. Notas sobre la práctica procesal en la Cort de Valldigna*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 27 (2009), 41-55.

La documentació judicial del monestir de la Valldigna, ara a València, ARV, *Reial Audiència i Mestre Racional* (62) i les publicacions sobre el tema no permeten de dubtar que en general les comunitats de sarraïns valencians se seguiren governant per l'aplicació de la Çuna e Xara dels moros, fins a la conversió forçada del 1525, tant en l'aplicació dels drets d'«accidat» (equivalent als capítols matrimonials) a favor de vídues musulmanes (44-45), en el lliure accés al tribunal reial del Batlle General del Regne de València (46-48), o en el lliure ús d'una de les dues llengües en actes de justícia per part de sarraïns, l'algaravia (àrab) o l'algemia (valencià) (49-51) o en la participació de sarraïns en actuacions de justícia (53-55). La confraternitat entre cristians nous i vells mai no féu desaparèixer la consciència de la pròpia identitat en relació als altres (55).- J. P. E. [22.713]

Jorge Antonio CATALÀ Y SANZ, Sergio URZAINQUI SÁNCHEZ, *Perfiles básicos del bandolerismo morisco valenciano del desarme a la expulsión (1563-1609)*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 27 (2009), 57-108.

Aquest títol ofereix primer el resultat dels estudis de Joan Reglà i de Sebastià Garcia Martínez sobre l'activitat dels moriscs valencians en l'Edat Moderna (57-61), i tot seguit, damunt bases arxivístiques noves de l'ARV, *Mestre racional. Tesoreria General, i Audiència. Conclusiones criminales*, el resultat del seu estudi, on identificà 800 encausats entre els anys 1563 i 1609 (62), 558 dels quals haurien estat declarats culpables, i 465 d'aquests eren naturals del Regne de València; les pàgines finals (76-108) ofereixen un quadre sinòptic, on consten l'any del procés, el nom i cognom de l'encausat, el seu lloc d'origen, l'escenari de les seves malifetes, el delicte pel qual fou condemnat, i la pena imposada.; en el curs d'aquesta segona part hi ha d'altres quadres i gràfiques.- J. P. E. [22.714]

Emilio CALLADO ESTELA, *Dominicos y moriscos en el reino de Valencia*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 27 (2009), 109-134.

El 1526, obligant a convertir-se els sarraïns valencians que no volguessin marxar del regne, havia desaparegut un problema però se n'havia presentat un altre de més greu: el de tenir dins l'Església uns batejats que no volien ésser cristians: els dominics valencians (Joan Micó, Sant Lluís Bertran, el bisbe Andreu Balaguer), col·laboraren amb totes les iniciatives de la inquisició o de la corona destinades a solucionar el nou problema: parròquies per a cristians nous, campanyes catequètiques o de predicació, formació especial de rectors de les dites parròquies; coincidint amb el canvi de segle, Jaume Bleda intentà d'obrir els ulls de tothom aplegant les manifestacions d'escarni a la religió cristiana que s'havien posat de moda entre els 'cristians nous': arribà a convèncer-ne els ambients oficials tant d'Església com d'Estat, cosa que portà el 1609 a l'exili dels criptosarraïns.- J. P. E. [22.715]

James CASEY, *Las causas económicas de la expulsión de los moriscos*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 27 (2009), 135-150.

El de l'expulsió dels criptomusulmans del regne de València el 1609 fou un cas, en el qual es pot avaluar amb considerable precisió el pes respecte de les raons econòmiques favorables a llur coexistència amb els cristians o les religiosopolítiques que n'imposaren l'exclusió. Els senyors de sarraïns eren totalment a favor de donar successives possibilitats a una integració més efectiva dins la comunitat cristiana mitjançant la catequesi i la pastoral de les parròquies de cristians nous, mentre una ala, personificada per Jaume Bleda, presentava com a intolerable l'escarni que ells feien de l'església i dels cristians. Hi hagué passos en fals d'ambdues bandes: tant cristians nous com senyors consideraven que fins a tal punt el 'status quo' era intocable, que se n'aprofitaren, aquells presentant noves exigències d'igualtat amb els cristians vells,

aquests engrandint els serveis que exigien als criptosarraïns: també és possible que les parròquies per als nous convertits i els corresponents rectors resultessin més costoses que els antics alfaquins i les seves construccions, sobretot tenint en compte les indicacions de la Contrareforma per a les noves esglésies.- J. P. E. [22.716]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *Dues edicions del bisbe Jaume Caçador per a la reforma de la clerecia del bisbat de Girona*, dins «AIEG», LII (2011), 299-314.

Bisbe de Girona des del 1583 i diputat eclesiàstic del General de Catalunya de 1590 a 1593, Jaume Caçador tingué dificultats per a imposar les reformes tridentines al seu bisbat. L'autor estudia les *Advertencies i manaments* publicats per Caçador arran del sínec del 1593 i imposats al clergat. L'opuscle és la traducció catalana adaptada d'una obra de Francisco Blanco, arquebisbe de Santiago de Compostela, avui introbable. Altés es fixa en les peculiaritats de la traducció. Després fa referència a la primera edició de les constitucions sinodals de Girona (1593), contra la qual, a causa del seu esperit reformador, els canonges apel·laren al papa. Edició raríssima, conservada en exemplar únic a la biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona, adquirit per Guillelme de Brocà el 12 de juliol del 1917, tingué vida curta, perquè el bisbe Arévalo de Çuaço ordenà fer una compilació nova de les sinodals, publicada el 1601.- J. de P. [22.717]

Carles DORICO ALUJAS, *El mestre de cases Bartomeu Soriano: de Tortosa a Girona*, dins «AIEG», LII (2011), 369-434.

Estudi biogràfic sobre aquest mestre de cases aragonès, que començà fent de picapedrer a Tortosa, entre 1675 i 1683 treballà amb fra Josep de la Concepció en el retaule major i en el llanternó i coronament del campanar de l'església d'Esparraguera i entre 1682 i 1690 reedificà l'arcada major de l'aqüeducte de Sant Pere de Riudebitlles, amb alguna escapada a Montserrat per a treballar en el paviment de la capella de Santa Gertrudis de l'església del monestir. Els anys 1692 i 1693 treballà en el segon i tercer cossos de la façana de la catedral de Girona, segons la traça que n'havia feta fra Josep de la Concepció, i en l'escalinata. Després treballa en el campanar de l'església de Sant Antoni de Vilanova de Cubelles (1693-1706), en el retaule de Sant Oleguer de la catedral de Barcelona (1703) i en la construcció de l'església parroquial de la Geltrú (1699-1712). A partir del 1711 torna a ésser a Girona, on treballa en obres menors. En apèndix són publicats set documents: Els quatre primers dels fons notariais de l'ACA (Sant Feliu de Llobregat, Vilanova i la Geltrú), dos de l'Arxiu comarcal del Garraf i un de l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona, que documenten alguns dels passos estudiats en el treball i complementen la documentació gironina exhumada els darrers anys sobre Bartomeu Soriano.- J. de P. [22.718]

Isabel JUAN I CASADEMONT, *El retaule de sant Sebastià de l'antic Hospital de Santa Caterina i el vot de la ciutat de Girona contra la pesta de 1650. Redescoberta i vicissituds d'una obra inèdita de l'escultor Josep Tramulles*, dins «AIEG», LII (2011), 435-480.

L'autora comença el seu treball recordant que la pesta del 1650 desencadenà el procés que molts anys després culminaria en la construcció del retaule de Sant Sebastià de l'antic Hospital de Santa Caterina de Girona. Per un vot de poble, el 1652 es contractà la realització d'aquest retaule —sant Sebastià és advocat contra pestes, cuques i altres gams semblants— i fins al 1679 no s'instal·là. L'article detalla els anants i vinents d'una construcció tan mandrosa, tema que deixem de banda. Aporta una dada interessant: Un martiri de sant Sebastià, obra anònima exhibida ara al Museu d'Art de Girona i reproduïda en fotografia, és identificada com la composició escultòrica que va fer Josep Tramulles per al retaule sobredit. En apèndix són publicats el contracte per a la realització del retaule de l'any 1652 i el contracte per a l'acabament del 1679, que fou dut a bon terme per l'escultor Anton Barnoia.- J. de P. [22.719]

Santiago LA PARRA LÓPEZ, *Moros en la costa... a los cuatrocientos años de la expulsión*, dins "Anales de la Universidad de Alicante", 27 (2009), 151-178.

L'autor esbrina ací fins a quin punt era vàlida l'excusa de l'expulsió pel perill que els falsos cristians podien representar, com a cinquena columna, en moments de perill musulmà i en particular turc en la Mediterrània i aprofita l'ocasió per a fer públic que només després que el Consell d'Estat ja havia pres la decisió, el duc de Lerma féu arribar al Consell d'Aragó cinc preguntes sobre el tema, demostració que per les mars de la Corona d'Aragó no s'havia de témer cap perill (163). L'autor, de més a més, demostra que des del 1497 fins al 1791, encara que a València el tema dels moriscs fou sempre viu, des de la perspectiva general hispànica, á a dir a la cort dels Habsburg, "fue un asunto de segundo orden" (169) i que, doncs, l'excusa del perill esmentat, era més aviat una mentida que una veritat.- J. P. E. [22.720]

Rafael BENITEZ SÁNCHEZ-BLANCO, *El escamoteo del tercer papel del Patriarca Ribera a favor de la expulsión de los moriscos*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Re vista de Historia Moderna", 27 (2009), 179-191.

Segons el cronista Baltasar Escolano, els darrers temps del Patriarca Joan de Ribera aquest visqué fortament impactat per l'acusació popular que hauria estat ell, mitjançant uns memorials seus al Rei Felip III de Castella, el causant de l'expulsió dels moriscs i segons el seu primer biògraf, el jesuïta Francesc Escrivà, els tals memorials haurien estat dos, extrem confirmat per Jaume Bleda, qui s'atribueix l'haver-los convertit en tres (180-181). El mateix patriarca Ribera recordava a Felip III els "tres papeles que envié el año 601" (182); el fins ara desconegut havia estat descobert per Antoni Mestre a Simancas, Archivo General, *Estado*, 212, i publicat el 1982; essent un resum per als consellers d'Estat, l'autor en reconstrueix el conjunt també a base de les informacions donades per Damián Fonseca i Jaume Bleda (187-191), que s'haurien espantat de donar tot el text pels suggeriments radicals que proposa al rei.- J. P. E. [22.721]

Pablo PÉREZ GARCÍA, Blanca ESPIG CORELL, *Bienes, propiedades, títulos lucrativos y onerosos de los moriscos de Segorbe: su eco durante el trienio posterior a la expulsión*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 27 (2009), 219-263.

Els documents sobre l'aplicació del decret d'expulsió dels moriscos de Segorb, ara a València, ARV, *Mestre racional*, expedient 10.118, 10.119, i d'altres, permet de conèixer amb cert detall no sols les seves propietats, tant dins la població com en l'horta o en secà, ans encara les successives actuacions administratives entorn dels béns esmentats i els preus que els compradors de béns d'exiliats pagaven tant per les cases com per les unitats agrícoles; més encara, el desglossament entre el preu d'un arrendament i el de la peyta per la mateixa propietat permet de precisar els respectius preus sobretot en la partida de l'Almagran (244-245), també mitjançant quadres sinòptics. Aquest tema conflú en part amb la lenta i complicada solució dels problemes de l'herència intestada i sense fills del duc Francisco Ramon de Trastámara-Aragón el 1575 (224-230).- J. P. E. [22.722]

Manuel ARDIT, *Una reflexión sobre la expulsión de los moriscos valencianos y la repoblación*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 27 (2009), 295-316.

Aquest article té una primera part semblant a un butlletí bibliogràfic, que recorda els autors que han presentat l'expulsió com la causa principal de l'endarreriment posterior de l'agricultura valenciana i els que, per contra, consideren que aquella decisió no tingué conseqüències negatives (295-300). Per la seva banda, l'autor considera que es poden trobar casos concrets favorables a cada una de les dues explicacions i que, per tant, "una cuestión macrohistórica como esta se ha de resolver en términos macrohistóricos y no mediante una enumeración

de moriscos acomodados" (301) i cerca uns principis de resposta en les estimes de poblament del mateix 1609, del 1713 i del 1787, segons les quals els canvis posteriors al 1609 no haurien estat quantitativs, ans estructurals (302-305); i en la producció agrària, coneguda pels delmaris de la Seu de València: "Como he señalado en páginas anteriores, la expulsión de los moriscos es invisible en la gráfica" (306); aquesta part és completada amb vuit gràfiques i quatre taules.- J. P. E. [22.723]

Claire SOUSSEN MAX, *Judei nostri. Pouvoir royal, communautés juives et société chrétienne dans les territoires de la Couronne d'Aragon (XIIIe-lère moitié du XIVe siècle*, Tolosa de Llenguadoc, Université de Toulouse-Le Mirail 2011, 260 pp.

L'abundant bibliografia sobre el tema permet a l'autora no sols de resumir els esdeveniments d'aquell segle i mig i d'assenyalar-ne les línies principals, ans encara de tenir accés a les fonts documentals, uns i altres constantment esmentats. [És de dordre que aquesta visió de conjunt no hagi arribat als fets definitius, que foren els 'pogroms' del 1391 i la Disputa de Tortosa dels anys 1413-1414].- J. P. E. [22.724]

Harvey J. HAMES, *A Jews amongst the Christians and Muslims: Introspection on Salomon ben Adret's Response to ibn Hazm*, dins "Mediterranean Historical Review", 25 (2010), 203-219.

La conseqüència més important de la *Disputa de Barcelona* del 1263 haurien estat els títols de Ramon Martí, tant els dos primers *Capistrum Iudeorum* del 1267, com sobretot el *Pugio fidei* del 1278, com els dos posteriors: *Explanatio symboli apostolorum*, i *De secta Machometi*, que són resposta al *Kitab al fisal*, d'ibn Hazm, segons el qual tant jueus com cristians haurien falsejat respectivament el text de l'Antic i del Nou Testament; ben Adret hauria aplicat la metodologia de Ramon Martí: "... ibn Adret was aware of Ramon Martí's rebutal of ibn Hazm's arguments" (212).- J. P. E. [22.725]

Marc OLIVERAS, *Millàs i Vallicrosa, entre la Torà i l'Alcorà*, dins "Revista de Girona", 259 (març-abril 2010), 44-47.

Article divulgatiu, en el qual l'autor resumeix la trajectòria intel·lectual de l'il·lustre savi nascut a Santa Coloma de Farners, començant pel seu 'curriculum' d'estudis i seguint pels seus trenta-sis llibres i cent vuitanta articles, en els quals destaca l'interès per la història de la medicina medieval. Els més emblemàtics serien l'*Assaig d'història de les idees físiques i matemàtiques en la Catalunya medieval* (1931), *Las traducciones orientales en los manuscritos de la biblioteca de la Catedral de Toledo* (1942), *Estudios sobre Azarquiel* (1950); els *Estudios* i *Nuevos estudios sobre historia de la ciencia española* (1960). Fou col·laborador de la Fundació Cambó, membre de l'IEC i cap d'escola de grups de recerca.- J. de P. [22.726]

Nina CAPUTO, *Nahmanides in Medieval Catalonia. History, Community and Messianism*, Notre Dame (Ind.), University of Notre Dame Press 2007, VIII i 318 pp.

Ultra alguns punts d'exegesi (comprensió tipològica de les narracions del *Gènesi*, dels dies de la creació, de l'esquema dels sis mil·lenaris d'arrel augustiniana, de la història dels patriarques, expectatives i càlculs messiànics), el llibre s'ocupa de la seva intervenció en la *Disputa de Barcelona* i exposa la semblança entre la interpretació de Nahmanides i la d'Arnau de Vilanova entorn *Dan* XI, 12; també la seva "atypical emphasis on the imminence of redemption" (130-135), amb el pronòstic que aquesta començaria el 1358 i culminaria el 1403, pronòstic considerat 'perhaps and possible'.- J. P. E. [22.727]

Yosef OFER, *The Two Lists of Addenda to Nahmanides Torah Commentary: Who Wrote Them?*, dins "Jewish Studies Quarterly", 15 (2008), 321-352.

Acabat el seu *Comentari a la Torah*, "a masterpiece of Torah literature", i emigrat a Palestina, hauria escrit cent trenta-quatre afegitons a l'esmentat comentari, que pugen a 1.120 línies de les 25.000 que suma l'obra completa: han estat coneguts des que els recercadors de la segona meitat del segle XIX els començaren de descobrir en manuscrits (cf. 351-352). La seva pròpia recerca ha conduït l'autor a concloure que les llistes d'afegits foren dues (323), n'analitza críticament uns quants casos, amb el resultat que els afegits de la primera llista "was not prepared by Nahmanides himself, but by a another person" (327); sí que serien d'ell, en canvi, els afegits de la segona llista (351).- J. P. E. [22.728]

Shalem YAHALOM, *Historical Background to Nahmanides' Acre, Sermon for Rosh ha-Shanah. The Strengthening of the Catalanian Center*, dins "Sefarad", 68 (2008), 315-342.

Poc després de la Disputa de Barcelona, Nahmànides se n'anà a Terra Santa, desembarcant a Sant Joan d'Acre; allí, entorn el 1280, trobà la comunitat jueva força dividida entre els cabalistes, alumnes de Nahmànides, i els maimonidians. El *Sermon for Rosh ha-Shanah*, sobre una part de la *Mishna*, intentava d'apacar la bel·licositat de les posicions contraposades. L'autor Yahalom presenta el dit *Sermó*... en tant que és un dels pocs testimoniats de la tensió intel·lectual regnant en la comunitat jueva de sant Joan d'Acre abans de la conquesta musulmana del 1291, que féu desaparèixer la documentació anterior (317).- J. P. E. [22.729]

Brian OGREN, *The Forty-Nine Gates of Wisdom as Forty-Nine Ways to Christ: Giovanni Pico della Miandola's Heptaplus and Nahmanidean Kabbalah*, dins "Rinascimento", XLIX (2009), 27-43..

Entre les fonts utilitzades per Pico della Mirandola per al seu *De hominis dignitate. Heptaplus. De ente et uno*, del 1489, sobre el primer capítol del *Gènesi*, ocupa un lloc distingit el *Comentari al Gènesi* del rau gironí en presentar la setmana de la creació com a paradigma de tota la història del món que tindria una durada de sis mil·lenaris. L'acompanyen en aquestes pàgines Pau Cristià (31), Ramon Martí amb el seu *Pugio fidei* (32) i d'altres. Fragments textuais de Nahmànides són reproduïts en hebreu i traduïts a l'anglès (39).- J. P. E. [22.730]

Eitan P. FISHBANE, *The Speech of Being, the Voice of God: Phonetic Mysticism in the Kabbala of Asher ben David and its Contemporaries*, dins "The Jewish Quarterly Review", 98 (2008), 485-521.

Asher ben David i els seus contemporanis són deixebles d'Isaac el Cec, el mestre cabalista de Girona; el nebot d'aquest, Asher B. David, amb el seu *Sefer ha-yihub*, va exposar de forma entenedora els símbols procedents de generacions anteriors de cabalistes i els seus nuclis doctrinals, fent el salt dels nuclis secrets a l'exposició pública per a tothom (486), encàrrec de l'oncle al nebot que proclamava la indivisibilitat de l'ésser diví o l'estatut ontològic dels atributs divins (488-489). En la secció del llibre dedicada al *Comentari al nom diví*, l'emanació de la realitat divina arriba fins a la formulació verbal, perquè l'emanació del nom diví també és en ella mateixa, paraula (492); d'ací la importància del nom diví, el tetragrama (494 i 502-509, en especial la lletra terça, la ,vau': 509-514), on són interpretades algunes de les idees bàsiques de la càbala (495-502). Les darreres pàgines transcriuen paràgrafs d'Azriel de Girona i de Namànides sobre el tema (514-521).- J. P. E. [22.731]

Charles TOUATI, *Menahem ha-Méiri, commentateur de l'Aggada*, dins "Revue des Études juives", 166 (2007), 543-549.

Perpinyanès (1249-1316), un dels més grans comentaristes del *Talmud*, contrari a la prohibició de les obres d'Aristòtil dels anys 1303-1306, en comentar ell els fragments aggàdics del *Talmud*, fa precedir pel sintagma ,sahut ameru' o ,ameru sahut derekh' aquelles explicacions, que ell considerava manifestacions retòriques (545-547); i pel sintagma ,derekh he'ara', fent així avinent que allò que segueix és una exhortació personal (548).- J. P. E. [22.732]

Harvey J. HAMES, *A Jew among Christians and Muslims. Introspection in Salomon ben Adret's Response to ibn Hazam*, dins "Mediterranean Historical Review", 25 (2010), 203-219.

En aquella situació de convivència dialogant entre les tres religions monoteistes, un important rau català, Salomó ben Adret (1235-1310) es fixà en les objeccions dels musulmans al cristianisme. Les discussions entre cristians i jueus entorn la *Disputa de Barcelona* incidien en temes textuals i en concret en si els jueus havien modificat texts de l'Antic Testament. L'obra de Ramon Martí demostraria la importància que aquest tema tingué. Aquesta problemàtica feia dos segles que havia interessat el musulmà espanyol ibn Zahn, que concentrà en el seu *Kitab al-fisal...*, *Llibre de les opinions...*, les acusacions de corrupció textual tant de l'Antic com del Nou Testament. Martí hauria elaborat criteris per al reconeixement de profeta i de profecia (206-208). Per la seva banda, Salomó Ben Adret polemitzà amb ibn Hazam, però mirant sempre la polèmica amb cristians, en particular amb Ramon Martí.- J. P. E. [22.733]

Miquel Àngel FUMANAL PAGÈS, Joel COLOMER CASAMITJANA, Júlia GUTIÉRREZ ORTIZ, Esther REDONDO GARCIA, Francesc FLORENSA PUCHOL, *Documentant l'arqueologia: la casa de Massot Avençà a l'alfòndec del Call Major de Barcelona (carrer de Sant Honorat, núm. 3)*, dins "Tamid. Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics", 7 (2011), 9-71.

Entre les pàgines 10-31 els autors resumeixen les dades sobre la finca de Sant Honorat, 3, proporcionades per la documentació d'arxius diversos de Barcelona i per les prospeccions arqueològiques dels darrers temps; segueix la bibliografia (31-32); i la referència o transcripció de vint-i-quatre documents datats entre el 1283 i el 1695 (32-65); les darreres pàgines són per a reproduccions fotogràfiques (66-71).- J. P. E. [22.734]

Josep HERNANDO I DELGADO, *La polèmica antiislàmica i la quasi impossibilitat d'una entesa*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 763-791.

La polèmica Islam-Cristiandat fou inevitable (764-766) i en la segona meitat del segle XIII nasqueren els *Studia linguarum* dominicans de Barcelona (Ramon Martí) i de València (Joan de Puigercós), que era intent d'aproximació no bèl·lica (770-772). Presentada l'obra escrita de Ramon Martí (767-769), també la de Ramon Llull (769-770), l'autor es concentra en el *De Secta Machometi* de Martí i en la seva polèmica antiislàmica: Mahoma no és profeta autèntic (776-779), la seva doctrina conté contradiccions i no és digna de Déu, permet la poligàmia i el concubinatge (781-783). La presentació de la doctrina del cristianisme es troba en l'*Explanatio Symboli Apostolorum*, explicació dels articles de la fe, títol complementari del *De secta Machometi*, que formula cada article i proporciona en cada cas les raons que el fan acceptable (784-789). Tant a Mahoma com a l'Alcorà els són dedicades anàlisis intencionades d'allò que tenen d'inacceptable (789-791).- J. P. E. [22.735]

M. Teresa FERRER I MALLOL, *La guerra en cors amb els Països Musulmans occidentals en els primers anys de Jaume II (1291-1309)*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 831-865.

Aplec de notícies sobre incidents de cors i de pirateria entre musulmans i naus de la Corona catalana en temps de Jaume II fins al 1309. Ultra la *Crònica* de Ramon Muntaner i les pàgines de Ch. E. Dufourq, la font és la documentació d'ACA, *Canc.*, reg.; ens passen davant els ulls els casos dels regnes de Tunis (834-835), Tremissèn (835-836), Marroc (836) i Granada (837-838: repercussió de la conquesta de València), tant d'abans com dels primers anys de Jaume II en tota la zona (838-853), sobretot en relació amb Granada, particularment perillosa (855-857), tal com demostren els convenis de pau del 1300 (855-861) i del 1304, malgrat les incursions corsàries. La croada del 1309 fou un fracàs (862-865).- J. P. E. [22.736]

Marc SUREDA I JUBANY, *La memòria escrita d'un clergue il·lustre. Documents de Guillem de Montgrí*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 197-211.

L'article té dues parts diferenciades. La primera (197-202) és un esbós biogràfic de Guillem de Montgrí (?-21 juny 1273), membre de la família Torroella-Montgrí-Santa Eugènia, canonge (1214), sagristà major de Girona (abans del 1227-1273), electe de Tarragona (1234-1238), debel·lador d'heretges, croat a Mallorca i conqueridor de les Pitiüses (1235-1236). En aquesta primera part no hi ha aportació documental nova significativa; l'autor, però, emmarca els resultats de la bibliografia anterior d'una manera molt ponderada i crítica, deixant en negre el que la documentació no permet d'aclarir (la renúncia de Montgrí a l'arquebisbat de Tarragona quatre anys després d'ésser-ne bisbe electe i administrador) i remarcant encertadament les raons que van aconsellar la seva elecció a la seu metropolitana després de dos intents anteriors fallits, el darrer en la persona de Ramon de Penyafort, qui al seu torn treballà perquè la tercera elecció recaigués en el sagristà de Girona. La segona part (202-206) és dedicada a l'estudi de tres textos: el testament i el codicil de l'any 1273 i el text obituari contingut al martirologi giro-ní del ms. 594 de la BUB. El testament del 1273 és el segon que atorgà Guillem de Montgrí, tres dies abans de la seva mort, i actualitza un primer testament del 1247. A banda de fundacions i llegats, la qüestió central del testament de Guillem de Montgrí fou una i única: el lliurament pacífic de les possessions insulars i dels drets sobre la vila de Constantí, adquirides durant la seva etapa d'electe tarragoní i de les quals va fruir en vida, a les institucions eclesiàstiques de Tarragona, que ja es regulava en el testament del 1247 i per a la qual havia calgut l'acquiescència del Capítol i la del rei. Naturalment hi havia altres disposicions i llegats, que Sureda es complau a detallar, especialment les relatives a les prestacions i obligacions que el testatari imposava a l'església tarragonina a favor de la Seu de Girona. En el codicil, redactat immediatament després del testament, Guillem de Montgrí hi regula afers que no havia tocat en el testament: fundació d'un benefici a la capella de la residència del sagristà major de Girona, fundació d'un aniversari presbiteral i diversos llegats encara, el principal dels quals són els mil sous destinats a l'obra del castell d'Aro. L'autor fa el seguiment de diverses disposicions relatives a Eivissa contingudes al testament i al codicil, fins a la fi de la marmessoria, basant-se en documentació de l'Arxiu Històric de la Pabordia d'Eivissa. Pel que fa al text obituari de Guillem de Montgrí, Sureda esmenta el costum vigent a les catedrals de llegir el testament sencer dels personatges més il·lustres el dia del seu funeral, i la lectura de l'obituari el dia de l'aniversari del difunt al final de l'ofici de Prima, després de la lectura del martirologi, amb la qual cosa el record del difunt era associat amb el dels sants. El text obituari de Guillem de Montgrí s'ha conservat als fol. 50v-51v ms. 594 de la UB, robat a Girona amb altres cinquanta mss. a mitjan segle XIX. Tots tres textos són editats en l'apèndix documental (206-210). Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.737]

Dominique VALÉRIAN, *Les agents de la diplomatie des souverains maghrébins avec le monde chrétien (xii-xv siècles)*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 885-899.

Entre aquells agents diplomàtics trobem Bernat Seguí i el fill bord de Jaume II, Jaume d'Aragó, les activitats dels quals eren conegudes (888-891); hi ha notícies esparses d'altres agents diplomàtics, com Mateu Besanta del temps de Pere III el Cerimoniós (892); alguns també eren traductors (893) o mercaders (895). La poca dedicació dels musulmans a les relacions diplomàtiques els portà a servir-se de cristians (899).- J. P. E. [22.738]

Tony LÉVY, *Les débuts de la littérature mathématique hébraïque; la géométrie d'Abraham bar Hiyya (XI^a-XII^a siècle)*, dins *Gli Ebrei e le Scienze* (Micrologus, 9), Firenze-Tavernuzze, Edizioni del Galluzzo 2001, 35-54.

Estudi només conegut per referència.- J. P. E.

[22.739]

Mercedes GALLENT MARCO, *Licencias reales para ejercer la medicina y cirugía a judíos aragoneses*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval", 15 (2006-2008), 47-57.

Hi ha bibliografia sobre el tema (48, nota 2), al qual retorna l'autora, delineant el marc legal, dins el qual exercien legítimament els metges jueus (48-51), quan, superat l'examen previ de temàtica mèdica, l'exercici era lliure, extrem confirmat en Corts i practicat àmpliament, car l'autoritat municipal encarregava l'examen a 'savis' i atorgava la llicència, que també podia concedir el rei; l'autora coneix trenta-vuit llicències reials a jueus i en transcriu una de València, ARV, *Canc.*, reg. 265, del 1436 (56); el tenor de les concessions i llur estructura és analitzat en les pàgines 52-54.- J. P. E. [22.740]

Meritxell BLASCO ORELLANA, *Manuscrito hebraicoalfamiado de la Biblioteca Nacional de Cataluña, "Codex Soberanas" (ms. nº 3090, siglo XIV)*, Barcelona, Universitat 2005,

El 1980, Amadeu J. Soberanas descobria en el farciment de cobertes d'aquest manuscrit dotze folis escrits per quatre mans amb caràcters hebreus però llengua àrab, sembla entre el 1380-1385, darrere els quals hom pot endevinar llengua catalana o aragonesa de la zona geogràfica entre València i Osca, explícita en notes marginals. Es tracta d'anotacions comptables i mercantils (comandes, despeses), abundants en vocabulari de pesos, mesures i monedes catalanes medievals, i també en antropònims, entre els quals ha estat recollida alguna paraula valenciana com 'avarquetes' o 'mançanetes' amb sentit de botons. L'edició del text dels dits folis forma la segona part de l'edició, completada amb taules de mots, de noms i bibliografia.- J. P. E. [22.741]

Máximo DIAGO HERNANDO, *Calatayud en la Baja Edad Media. Organización sociopolítica y actividades económicas*, dins "Actas del VI Encuentro de Estudios Bilbilitanos", Calatayud, 2005, 237-274.

Máximo DIAGO HERNANDO, *La comunidad judía de Calatayud durante el siglo XIV. Introducción al estudio de su estructura social*, dins "Sefarad", 67 (2007), 327-365.

El primer títol és presentat per l'autor com a introducció a l'estudi de l'estructura socioeconòmica de la població aragonesa. Atès que l'altra font d'informació per a la Baixa Edat Mitjana solen ésser els protocols notariais, allí no són consistents fins al segle XV (330), raó per la qual aquest estudi, suposat el coneixement de la bibliografia recent, es basa sobretot en la documentació de l'Arxiu Reial (ACA) de Barcelona, *Canc.*, reg., i *Mestre racional*, amb referència constant als dits fons, sense, però, que els documents siguin transcrits.- J. P. E. [22.742-22.743]

Francisco J. HERNÁNDEZ, *El testamento de Benvenist de Saporta (1268)*, dins "Hispania Judaica Bulletin", 5 (5767/2007), 115-151.

Datat a Barcelona, el 25 de juliol del 1268, conservat a Toledo, Acat.; és transcrita en les pàgines 144-148 la versió catalana de l'original hebreu (131), l'autor aplega notícies del call de Barcelona en aquells moments i exposa les característiques d'un testament hebreu.- J. P. E. [22.744]

Javier DEL BARCO DEL BARCO, *Catálogo de manuscritos hebreos de la Biblioteca de Montserrat*. Prólogo de Damià ROURE (Orientalia Montserratensia, 3), Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat i CSIC 2008, 166 pp. i làmines no numerades.

El fons hebreu de la Biblioteca de Montserrat no arrela més enllà del P. Bonaventura Ubach ni, doncs, dels primers decennis del segle XX. L'únic text que entra en aquestes pàgines és el del ms. 50, ff. 113r-115v, còpia feta a Itàlia de la lletra de Nahmànides (Mossè ben Nahman) al seu fill (61, IV); hi ha fotografia de dues de les seves pàgines en la làmina corresponent.- J. P. E. [22.745]

Gerrit BOS, Charles BURNET, Tzivi LANGERMANN, *Hebrew Medical Astrology: David ben Yom Tov, Qelal Qatan. Original Hebrew Text. Medieval Latin Translation. Modern Translation*, Philadelphia, American Philosophical Society 2005, 121 pp.

Tal com la segona part del títol diu ben clarament, aquest volum consta de tres parts, totes sobre l'opuscle de David ben Yom Tov (David Bonjorn?), *Delal Qatari*, de mitjan segle XIV. Dues d'elles, l'edició del text hebreu i la seva traducció a l'anglès, obra de Gerrit Bos; i l'edició de la traducció llatina medieval, de Charles Burnet. Al final, hi ha bibliografia i vocabulari trilingüe, hebreu, llatí i anglès.- J. P. E. [22.746]

Manuel RUZAFÀ GARCÍA, *L'entorn mudèjar d'Ausiàs March*, dins *La Poesia d'Ausiàs March i el seu temps*, València, Institució Alfons el Magnànim 2010, 69-86.

Ausiàs Marc era 'senyor de moros' i a fi que el lector ho entengui l'autor ens resumeix allò que definia els sarraïns valencians posteriors a la conquesta de la primera meitat del segle XIII: vençuts romasos en la pròpia terra, a base d'un estatut polític-jurídic de 'tresor del rei', que permetia una certa autonomia col·lectiva i una certa llibertat personal de moviments en el marc dels *Furs de València*, en un moment en què no mancà alguna personalitat o família representativa de l'aljama (Xipió, Ripoll), ni tampoc alguna explosió de violència com la del 1455, amb motiu de la conquesta musulmana de Constantinoble o, en el vinent canvi de segle, amb les Germanies i les conversions imposades. L'autor resumeix en aquestes pàgines nombre de monografies seves.- J. P. E. [22.747]

Youna MASSET, *De la croada de 1209 a la croada dels pastorells. Els jueus rossellonesos i catalans davant la Inquisició*, dins "Revista de Dret Històric Català", 10 (2010 [2011]), 291-299.

L'autora exposa els resultats de dos processos, un arran de la incontrolada croada contra els Pastorells, l'altre més tardà. El primer és el que va obrir l'infant Alfons a Montclús el 1320, contra el poble i els oficials reials, que havien permès la massacre dels jueus de la població. El segon s'havia incoat a Montblanc contra Astruch Azday, acusat d'extorsió i d'altres delictes. En el primer la intenció de la corona és diàfana: defensar la minoria jueva. També en el segon, acabat amb sentència condemnatòria, el rei permutava per una multa la pena corporal. La història del dret és un camp molt important, també per a d'altres zones de la història i per al de les

relacions entre les comunitats cristianes i les jueves. Són publicats en annex els extrems del document primitiu.- J. de P. [22.748]

Mauro ZONTA, *Hebrew Scholasticism in the Fifteenth Century. A History and Source Book* (Amsterdam Studies in Jewish Thought, 9), Dordrecht, Springer 2006, vii + 318 + 70* pp.

Aquest és un tema poc estudiat, perquè els jueus són impermeables a reconèixer deutes dels seus savis envers els cristians, i molt més en els segles de la Baixa Edat Mitjana, en què els cristians, formats a les universitats, tenien una preparació doctrinal superior, tal com demostraria la Disputa de Tortosa. Aquest llibre és una introducció genèrica al tema, amb edició i traducció de pàgines escollides, entre les quals es troben els comentaris d'Antoni Andreu a la *Metafísica* d'Aristòtil.- J. P. E. [22.749]

Jaume RIERA I SANS, *Cent trenta-nou volums de llibres d'un jueu mercader i talmudista: Mossè Almaerí (1362)*, dins "Sefarad", 68 (2008), 15-35.

De família de Xàtiva, transplantat a Mallorca, relacionat amb la casa reial des de 1338; l'autor documenta la relació per l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc. Reg.* (17-20); mort el 1362, l'inventari dels seus béns 'post mortem' s'ha conservat a València, ARV, *Protocols*, 2789, ací resumit (20-21) i transcrit (24-29); és escrit en llatí, també els títols hebreus dels llibres; molts eren escrits damunt pergamí, d'altres damunt paper. Les darreres pàgines contenen la identificació dels títols, ara escrits en hebreu (30-35).- J. P. E. [22.750]

Katrin KOGMAN-APPEL, *Jewish Book Art between Islam and Christianity. The Decoration of Hebrew Bibles in Medieval Spain* (The Medieval and Early Modern Iberian World, 19), Leiden – Boston, Brill 2004, XXIII i 248 pp.

L'autora analitza les representacions del Tabernacle jueu durant la travessa del Desert en *Bibles* de tot Catalunya (156-168) i dedica un capítol, el quart, a la *Biblia* hebrea de Cervera, del 1300, ara a Lisboa (BN, ms. II, 72), copiada per Jonà ibn Gaon i il·lustrada per Joseph Hasafartí (el Francès). El capítol cinquè ofereix un repàs general de les *Bibles* hebrees copiades a Catalunya durant el segle XIV.- J. P. E. [22.751]

Judah D. GALINSKY, *On Popular Halakhic Literature and the Jewish Reading Audience in Fourteenth-Century Spain*, dins "The Jewish Quarterly Review", 89 (2008), 305-317.

Fonamentat en una àmplia coneixença de la producció medieval i de la bibliografia moderna sobre el tema, l'autor es fixa de forma particular en la producció literària destinada a la vida espiritual de les comunitats jueves dels Països Catalans; recorda l'obertura d'escoles de Talmud tant a Barcelona (Salomó ibn Adret, Aaron ha-Levi de Na Clara), com a Girona (Jonah Girondí), activitat paral·lela a l'escolarització contemporània de la comunitat cristiana (314-319) i a l'accés social a la lectura (320-322), començant per una versió abreujada del *Comentari a Job* de Nahmànides, i del *Sefer ha-shetarot* (*Llibre d'obligacions legals*) de Judà al-Barceloní (322-324). En apèndix, l'autor ha resumit una llista d'aquells llibres, que ultra la predicació dels rous, eren destinats al públic jueu normal (326-327).- J. P. E. [22.752]

Javier CASTAÑO, *Una ventana a las sinagogas de una sociedad mediterránea: concepciones y prácticas de un micro espacio*, dins "Sefarad. Revista de Estudios Hebraicos, Sefardíes y de Oriente Próximo", 70 (2010), 241-250.

Comentari al llibre de Jaume Riera i Sans sobre els poders públics i les sinagogues els segles XIII-XV (cf. "ATCA", XXVII (2007), 572-575), del qual subratlla el tema dels condicionants legals sobre l'ús de l'espai, sobre la concessió de permisos per a construir sinagogues, sobre l'estructura interna i externa de les mateixes; posa punt final dient que és "una piedra de toque que ha de servir de medida de futuras investigaciones" (250).- J. P. E. [22.753]

Jordi CASANOVAS i MIRÓ, *Un nou element epigràfic hebraic descobert a Castelló d'Empúries*, dins "Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics", 6 (2006-2007 [2009]), 33-38.

Informació sobre la descoberta el desembre del 2006, d'un fragment de làpida escrita en hebreu, utilitzada en la paret d'una casa de Castelló d'Empúries (Plaça de la Llana) i nova lectura de la inscripció funerària (37), amb traducció catalana (38): és per a una fadrina, Sara, filla de Josep de Tena. Hi ha fotografia de làpida i inscripció.- J. P. E. [22.754]

Josep M. LLOBET i PORTELLA, *Una sentència arbitral sobre qüestions de l'aljama dels jueus de Cervera (1446)*, dins "Tamid. Revista Catalana d'Estudis Hebraics", 7 (2011), 73-85.

L'aljama de Cervera vivia en tensió per culpa de la distribució de la part de cada jueu en el pagament de quantitats degudes per la comunitat o de serveis a l'aljama; el primer dels documents és el nomenament d'àrbitres encarregats de la solució de l'afer (76-77); el segon és la llarga sentència dels àrbitres esmentats (78-83). Ambdós documents són de Cervera, AHC, *Notaris de Cervera*. Al final, llista dels antropònims dels jueus certerins que hi són esmentats (84-85).- J. P. E. [22.755]

Josep M. LLOBET i PORTELLA, *Una elecció de secretaris de l'aljama de jueus de Cervera en 1485*, dins "Tamid. Revista Catalana d'Estudis Hebraics", 6 (2006-2007 [2009]), 39-43.

L'AHC de la Segarra, *Manuscrits. Escadusser*, a Cervera, ha conseqvat l'acta d'elecció de secretaris per al call certerí el 1485 en llengua catalana, ací transcrita (42-43). Ens permet de saber composició i noms de les autoritats, secretaris, consellers i prohoms (o principals propietaris) del dit call i amb detall el cerimonial de la dita elecció; també és documentat "lo rotle" de la Thorà, amb contacte i abraçada del qual prestaren jurament.- J. P. E. [22.756]

Javier del BARCO, Laurent HÉRICHER, *L'art de la micrographie hebraïque en Espagne à la fin du XVe siècle*, dins "Rivista di Storia della Miniatura", 14 (2010), 163-173.

Els autors consideren nou manuscrits pertanyents a París, BN, Hebreu, i en destaquen tres, els nombres 7, 24 i 1313-1314 i descriuen les tècniques microgràfiques del 7 (reproducció del mobiliari del Temple de Jerusalem), el comentari massorètic al text bíblic formant dibuixos diversos en el núm. 24 (segle XIV) i sobretot la il·lustració del 1313-1314, que en micrografia perfecta, copia el text dels cent-cinquanta salms en hebreu (aquest i el núm. 7 són de la segona meitat del segle XV).- J. P. E. [22.757]

Marc D. MEYERSON, *Samuel of Granada and the Dominican Inquisitor: Jewish Magic and Jewish Heresy in post 1391 València*, dins *Friars and Jews in the Middle Ages and in the Renaissance* (The Medieval Franciscans, 2). Edited by Steven J. McMICHAEL & Susan MYERS, London – Boston, Brill 2004, 161-189.

Estudi només conegut per referència.- J. P. E.

[22.758]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Un altre fragment de la traducció en català dels Dialogi Petri Christiani et Moysi iudaei de Pedro Alfonso*, dins "Revista Catalana de Teologia", XXXI (2006), 359-383.

L'any 1943, Joan Ainaud de Lasarte donava a conèixer un bifoli de Barcelona, ADB, procedent de Sant Genís dels Agudells i abans de Sant Jeroni de la Murtra, en les quatre pàgines del qual s'havien conservat dos fragments de la traducció catalana dels diàlegs esmentats en el títol (360-364). Posteriorment n'ha estat identificat per l'autor (cf. ATCA, XX (2001), 483, g), un llarg fragment dels mateixos *Dialogi...*, ací transcrit amb anotació crítica (366-382). La còpia del fragment barceloní és del pas del segle XIV al XV (destinat a la Disputa de Tortosa i qui sap si procedent de la Biblioteca Papal de Peníscola?), mentre que la del fragment sevillà és de la segona meitat del segle XV.- J. P. E.

[22.759]

Domingo MUÑOZ LEÓN, *San Pedro Pascual y la Biblia (I): Misterios de la Infancia de Cristo en el tratado sobre la Secta Mahometana*, dins "Giennium", 1 (1998), 19-60.

Domingo MUÑOZ LEÓN, *San Pedro Pascual y la Biblia (II). Misterios de la Pasión y Glorificación de Cristo en el tratado sobre la Secta Mahometana*, dins "Giennium", 3 (2000), 127-192.

Domingo MUÑOZ LEÓN, *San Pedro Pascual y la Biblia (III). El misterio de la Santa Trinidad en el tratado sobre la Secta Mahometana*, dins "Giennium", 9 (2006), 91-118.

Domingo MUÑOZ LEÓN, *La inmaculada en las obras de San Pedro Pascual, obispo de Jaén*, dins "Giennium", 7 (2004), 689-733.

No he pogut veure l'article primer; sé, però, que precisa temes de cronologia entorn la vida de Sant Pere Pasqual.

"Lo bisbe de Jaén" fou un personatge literari prou ben conegut en els darrers segles medievals als Països Catalans. Ara des de Jaén el prof. Domingo Muñoz León, basat en les edicions del Pere Ermengol Valenzuela en traducció castellana, de començaments del segle XX, en concret la *Disputa del bisbe de Jaén contra els jueus sobre la fe catòlica i Sobre la secta mahometana*, fa un repàs de la forma com aquell bisbe, capturat en acció piràtica i portat pres al 'Corral de Granada', veia en els dos textos esmentats els successius passos de la vida de Jesús; de vegades l'autor els acomuna (II, 134-135, i reconeix que les diferències poden conduir a posar en dubte l'autenticitat de la *Disputa...*; cf. *Ibid.*, 155-157, 165-170 i 190-191). L'autor presenta en aquests articles no sols allò que proposà l'antic bisbe de Jaén, ans també intenta de clarificar les bases tant bíbliques com extra bíbliques (per exemple, la Sibilla: II, 139) que justificaven el seu pensament i les corresponents afirmacions.

L'article III, centrat en el punt que també concentrava les discussions entre cristians i sarraïns, sobretot en els darrers segles medievals, el de la doctrina bàsica sobre Déu U i Tri, a diferència dels anteriors, exposa el pensament del Bisbe de Jaén a base de constants i consistents paràgrafs del mateix autor. L'autor promet d'ocupar-se d'un altre punt de controvèrsia, el relatiu a les imatges en un futur article dedicat a la comparació entre les dues obres bàsiques de S. Pere Pasqual citades més amunt (III, 93, nota 4).

L'article sobre la Puríssima és ben divers dels altres: comença presentant críticament els títols del Bisbe de Jaén, que poden entrar en la temàtica puríssima, entre els quals destaca la *Disputa del bisbe de Jaén* (693) i la doctrina mariològica en la impugnació de la *Secta mahometana*, centrada en la netedat de la sang de Maria, paral·lela a la d'Adam en el moment de la

creació (695-702). Segueix un llarg apartat d'exposició i anàlisi crítica de les afirmacions de Jaume Riera i Sans: "Sant Pere Pasqual valencià, mercedari, bisbe de Jaén i màrtir, no existí mai" (704, nota 47), car seria ben documentat un bisbe de Jaén, de nom Pere, empresonat a Granada, mort potser màrtir el 1300, el qual en la citada *Disputa...*, afirma que la Verge Maria "fou per Déu (p)reservada e gordada de tota màcula" (722, nota 107); les darreres pàgines assenyalen referències a idèntica doctrina en d'altres obres del mateix autor medieval (726-732).- J. P. E. [22.760-22.761-22.762-22.763]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *El dominico san Vicente Ferrer y los judíos*, dins "Escritos del Vedat", XXXVIII (2008), 223-264.

Intent d'estudiar el tema "sin anacronismos ni prejuicios" (223). Les primeres pàgines apleguen allò que han dit els biògrafs de mestre Vicent tant abans (224-225) com després del 1492 (226-228). En el seu temps, el pogrom de 1391 i la Disputa de Tortosa dels anys 1413-1414 eren formes de pressió espiritual damunt els jueus amb repercussions polítiques, que hagueren d'ésser revocades el 1419 (230-233); l'orde dominicà vivia dins una herència de respecte en tema de fe (236-239); quant a mestre Vicent, les actes de canonització en donen testimoni en narrar trobades amb jueus i conversions d'aquests (més que de sarraïns) per les prèdiques de mestre Vicent (240-244), segons les actes del procés de canonització citades en extens, també en Castella, que continuà en la Corona d'Aragó després de Casp [però sí que anà a Tortosa i predicà als jueus durant la Disputa: 249-250]. Les darreres pàgines exposen la doctrina de fons tant en els sermons com en llibres d'atribució dubtosa: reafirmació del respecte de la llibertat dels jueus quant a la conversió, desqualificació de la violència (Pogrom 1391) i legitimitat de les autoritats en obligar els jueus a seguir sermons de mestre Vicent (256-262).- J. P. E. [22.764]

Joaquim SALLERAS CLARIÓ, *L'aljama dels jueus de Fraga*, dins "Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics", 6 (2006-2007 [2009]), 143-185.

Apartat de tesi doctoral. Recordades les aportacions sobre el mateix tema (144-147), l'autor, aportant nova documentació d'arxius diversos (Barcelona, ACA; Fraga, AM; Saragossa, ANotarial), repassa des de la ubicació de la jueria (147), passant per la seva estructura orgànica (amb resum de les ordinacions d'aquella comunitat jueva: 149-151), el seu règim fiscal i censalista (amb quadre sinòptic dels censals i deutes dels jueus: 159), i amb els corresponents privilegis (160-166) i els fets més importants que afectaren aquella aljama durant els segles XIV i XV (166-177), fins a la desaparició de l'aljama en el darrer dels dos segles acabats d'esmentar, amb la llista dels darrers jueus de Fraga, l'últim dels quals aguantà fins al 1491 (177-183). És transcrita una petició al papa Martí V (178-179). [La pàgina 153, nota 37, ens diu que el rei Ferran I Trastámara, era casat amb una reina Margarida (?)].- J. P. E. [22.765]

Jorge MAÍZ CHACÓN, *Política, economía y fiscalización de un espacio urbano. El establecimiento de la aljama de los judíos en la Mallorca cristiana*, dins "Espacio, Tiempo y Forma. Serie III. Historia Medieval", 17 (2004), 381-397.

Jorge MAÍZ CHACÓN, *Los judíos mallorquines en el comercio y en las redes de intercambio valencianas y mediterráneas del Medioevo*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval", 15 (2006-2008), 75-85.

Immediatament després de la conquesta, el 1229, Mallorca es convertí en plataforma comercial entre la corona catalanoaragonesa i el Maghreb, dins la qual els jueus haurien tingut una notable activitat. L'autor, basat en estudis anteriors i en la documentació notarial de l'Acatedral de Mallorca, sobretot del segle XIV, resumeix les corresponents operacions comercials

a través de les quals es pot descobrir la línia conductora d'aquelles activitats [cf. també "ATCA", XXVII (2008), 721-722, núm. 21.221].- J. P. E.- [22.766-22.767]

Gabriel LLOMPART I MORAGUES, *Clients i seients a les sinagogues medievals de la ciutat de Mallorca*, dins "Segell. Revista d'història i de cultura jueves", 3 (Juliol-Desembre 2006), 27-240.

Aplec i transcripció de divuit documents relatius al tema indicat en el títol, de l'ARM, *Protocols notarials i Escrivania de cartes reials* i de l'ACat. de Mallorca, *Protocols notarials*, anys 1355-1390.- J. P. E. [22.768]

Pep BARCELÓ ADROVER, *Una sentència jueva del segle XIV*, dins "Segell. Revista d'història i de cultura jueves", 2 (Gener-Juny 2006), 149-159.

La dita sentència és del 1387, escrita en dos folis de paper, ací fotografiats (152-158) i transcrits (153-159); es conserven a l'ASantuari de Lluc, ACL 1A-B; el text és la sentència de dos jueus, "àrbitres, arbitradors e amiables composadors" (153) en una discussió entorn diners que els demandants afirmaven haver despesos al nord d'Àfrica, "en les parts de Barbaria", en llurs anades i vingudes practicant l'art del mercadeig per a la companyia dels demandats.- J. P. E. [22.769]

Gabriel LLOMPART MORAGUES, *Tres testaments jueus entre Mallorca i el Nord d'Àfrica (segle XIV)*, dins "Segell. Revista d'història i cultura jueves", 2 (Gener-Juny 2006), 39-54.

Els tres testaments esmentats en el títol són els tres primers documents aplegats en aquestes pàgines (44-54) i són completats amb cinc d'altres documents (54-56), tots de Palma de Mallorca, ACat., *Notaris*, exceptuats el primer i el quart, de l'ARM, *Arxiu Històric i Escrivania de cartes reials*. És particularment interessant el primer, dictat a Taffarganet, "ditionis regis Algarp" (44), perquè conté l'interrogatori, al qual les autoritats del fonduq sotmeteren els testimonis del testament, on fan constar que aquest era escrit en àrab, però amb llera hebrea ("in lingua sarracénica cum litteris hebraicis": 44-45) i traduït en català ("és stade per nos en lenguatge catalanesch esplanade": 47).- J. P. E. [22.770]

Gabriel LLOMPART MORAGUES, *L'Almudaina, darrer refugi dels jueus del call de Mallorca (1391)*, dins "Segell. Revista d'història i cultura jueves", 3 (Juliol-Desembre 2006), 17-23.

Dues declaracions en judici, de les quals no consta la referència arxivística, donen testimoni que un cristià, pocs dies després dels avalots del 1391, anà a l'Almudaina, on per por de mort s'havien refugiat molts jueus mallorquins, a pagar a un jueu un deute de cinquanta-cinc lliures, de les quals el jueu li'n perdonà cinc perquè espontàniament l'havia anat a pagar en aquells moments.- J. P. E. [22.771]

Xavier SOLDEVILA I TEMPORAL, *Un clergue vilatà del segle XIV. Antoni Major, de Torroella de Montgrí*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 192-196.

A partir dels fons notarials de Torroella de Montgrí conservats a l'AHG i dels fons de l'ADG, l'autor esbossa la biografia d'Antoni Major, nascut entre 1302 i 1309 a Sant Iscle d'Empordà en una família benestant. Clergue a partir del 1322 i possessor del benefici fundat per Sibila Belissenda a l'església de Sant Genís de Torroella de Montgrí, és coneguda la seva activitat econòmica i jurídica: establiments, negociació i redempció de censos, concòrdies, alienacions i adquisicions de béns, aparentment amb èxit. Fou obrer de l'església de Torroella i en

qualitat de tal va escriure un llibre de paper on constaven els béns i els drets de l'església de Torroella i un altre amb els òbits del terme, actualment introbables. Per bé que en la visita pastoral del 1329 se li retreien relacions il·lícites amb una dona casada, en la del 1346 hom lloava la seva diligència i la seva residència, és a dir, el fet que no s'empairava de les seves obligacions eclesiàstiques, tant religioses com administratives. L'autor assenyalava la seva dedicació a operacions creditícies i especulatives —els censals—, arrendaments i compres a carta de gràcia, procuraduries i assessories, que li donen una presència molt notable en els manuals notariais de Torroella entre 1325 i 1326. Finalment, a partir de la dècada del 1340 el bisbe de Girona el va constiuir representant seu a Torroella i Ullà, lloc de senyoria episcopal. El 1355 fou nomenat jutge episcopal d'Ullà, circumstància que fa sospitar una possible formació jurídica d'Antoni Major, sospita refermada perquè en el seu testament consta que tenia una *Summa de Penitentia*, cal imaginar que de Sant Ramon de Penyafort. Com tots els clergues de carrera ascendent, Major va acumular beneficis i fins i tot en va fundar un a Torroella. Mort el 1357, l'inventari *post mortem* és del 22 de novembre d'aquell any no delata luxe o opulència ni en el mobiliari, ni en la roba, ni en els estris de cuina, ni en les quaranta mitgeres d'ordi guardades al celler. No es coneix el seu testament, per bé que consta que va fer hereu el seu germà gran, però si la definició de la seva marmessoria, en virtut de la qual el bisbe de Girona ingressava 523 lliures.- J. de P. [22.772]

Ramon ROSSELLÓ VAQUER, *Capítols del sisè del vi dels jueus (1415-1423) i altres notícies dels segles XIV i XV*, dins "Segell. Revista d'història i de cultura jueves", 2 (Gener-Juny 2006), 161-166.

Senzilla transcripció dels dits capítols, sense introduccions ni explicacions (161-165), també d'una crida del 1324 i episodi d'empresonament d'un convers, massa jugador, pel saig, amb la corresponent batussa en el moment de prendre'l.- J. P. E. [22.773]

Mercè COMES MAYMÓ, *Influències de la cartografia mallorquina a la Carta Nàutica d'Ibrahim al-Mursî*, dins "IX Trobada Ciència i Tècnica", I, 257-260.

La dita carta nàutica de musulmà de Múrcia, datable del 1461, es troba actualment a Istanbul, Deniz Musesi; l'autora hi assenyalava característiques de les catalanomallorquines, com és ara "els Alps en pota d'au i el Danubi en cadena verda amb fortalezes" (258) o l'abundància de banderes, la presència del Regne de Granada o les illes pintades dels colors blau, verd i or. Hi ha bibliografia (260).- J. P. E. [22.774]

Xavier PONS I CASACUBERTA, *La comissió creada pel rei Joan I i la reina Violant a partir dels pogroms contra els jueus el 1391. Espoliació del capital i patrimoni dels jueus i conversos*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 30 (2009-2010), 119-152.

Resumits els luctuosos fets del pogrom del 1391 contra els jueus de tota la península ibèrica a partir de Sevilla, que deixà gran nombre de problemes econòmics després del seu pas destructor per les nostres terres, la casa reial dictà unes ordinacions, ací resumides (127-131) i establí una comissió, encarregada d'aplicar-hi solució, vigents durant anys, tal com demostren els setze documents transcrits en apèndix, procedents de l'ALPB (141-152); s'hi troben nombre de notícies sobre conversos.- J. P. E. [22.775]

Josep Xavier MUNTANÉ I SANTIVERI, *Notícies de jueus de l'aljama de Tarragona extretes de l'Arxiu Històric de Tarragona*, dins "Tamid. Revista Catalana d'Estudis Hebraics", 7 (2011), 111-179.

Aplec de cent documents relatius a jueus tarragonins, en regist o en transcripció completa, pertanyents a dos segles i mig, del 1246 al 1496 (117-172); procedeixen de fons i de volums diversos (115-116); tenim al final llistes de jueus, jueves i conversos (172-174), també de cristians (174-176) i de topònims (176-177).- J. P. E. [22.776]

José HINOJOSA MONTALVO, *Judíos en el Reino de Valencia, testigos de una historia secular*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval", 15 (2006-2008), 7-45.

Repàs general dels temes i dels moments més remarcables de la comunitat jueva del Regne de València en els segles XIV i XV, en gran part resumint publicacions anteriors sobre el tema, bon nombre de les quals del mateix autor, i en part amb referència a documentació nova d'arxius valencians o de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA); són recordats els moments de perill per a les comunitats jueves, tant el 1348, en ocasió de la Pesta Negra, com el pogrom del 1391; el naixement del problema social dels conversos, conseqüència de les conversions sota Benet XIII i sant Vicent Ferrer; i el moment final de l'expulsió el 1492 (8-21); un segon capítol aplega i resumeix estudis sobre els jueus en la societat valenciana (21-39), on són recordats tant la medicina com l'activitat econòmica; el terç s'ocupa de la relació amb la corona, que era allora sobirana i senyora directa de les comunitats jueves (39-45).- J. P. E. [22.777]

José HINOJOSA MONTALVO, *Judíos extranjeros en el reino de Valencia durante la Baja Edad Media*, dins "Sefarad. Revista de Estudios Hebraicos, Sefardíes y de Oriente Próximo", 70 (2010), 439-460.

José HINOJOSA MONTALVO, *Las familias Toledano en el Reino de Valencia durante la Edad Media*, dins "Revue des études juives", 169 (2010), 439-460.

El primer títol, més genèric, resumeix la situació legal dels jueus estrangers en el regne de València, posats sota l'autoritat administrativa del batlle general, de la qual consta en l'ARV, *Reial, Batllia General, Mestre racional* i d'altres seccions, que els jueus sota la seva autoritat eren sobretot del Nord d'Àfrica (70-77), desplaçats a València sobretot per raons de comerç (77-88: amb llista dels productes documentats: 84-85). Des de la pàgina 89 ens passen davant els ulls els països de procedència, tant d'Àfrica del Nord (89-100), com del Regne de Granada (100-102), d'Itàlia (103-105) i de Provença i Alemanya (106-107). Al final, llista de tots i cada un dels jueus documentats (107-114), i transcripció d'un document de l'Arxiu del Col·legi del Patriarca (114-115).

Pràcticament desconeguda la presència de Toledanos en l'antic Regne de València, l'autor aplega ací documentació d'ACA, de l'ARV, i de Castelló, que en fa conèixer una dotzena d'individus i llur assentament en poblacions del marge del riu Palància; en són transcrits dos documents, dels anys 1491 i 1492 (353-360).- J. P. E. [22.778-22.779]

José HINOJOSA MONTALVO, *Brujería y satanismo entre los judíos valencianos*, dins *Castilla y mundo feudal. Homenaje al prof. Julio Valdeón*, I-II-III. Valladolid, Junta de Castilla y León, Universidad de Valladolid, 2009, II. 251-263.

Títol només conegut per referència.- J. P. E. [22.780]

Cecilia TASCA, *Ebrei e società in Sardegna. Fonti archivistiche e nuovi spunti di ricerca*, Florència, Ed. Giuntina 2008, LVI i 548 pp.

Entre les fonts arxivístiques emprades per a l'elaboració d'aquest llibre destaquen l'Archivio di Stato di Càller i l'Arxiu Reial (ACA) de Barcelona; la documentació ací aplegada va del 1401 al 1536, any aquest darrer en què es devien apagar del tot les conseqüències dels edictes

d'expulsió del 1492, sembla, per raó dels conversos afincats a Sardenya; de més a més, és particularment estudiat el call de l'Alguer no sols per la seva consistència demogràfica, ans sobretot per la seva forta incisivitat en la vida de la comunitat cristiana, en els dos camps de la medicina i del comerç, en particular amb Sicília pel fet de la pertinença d'ambdós regnes a la corona dels Trastámara i a la dels Habsburgs.- J. P. E. [22.781]

Judit TARGARONA BORRÀS, Tirza VARDI, *Literary Correspondence between Vidal Abenvenist and Salomon de Piera (critical edition)*, dins "Revue des Études juives", 167 (2008), 405-509.

La correspondència de Salomó ben Meshulam de Piera amb el poeta saragossà Vidal Abenvenist s'ha conservat en el *Diwân* del primer, del qual tenim a les pàgines 451-452 llista de manuscrits i d'edicions. Abenvenist devia ésser un dels poetes del "Cercle de Saragossa", actius entre el progrm del 1391 i la Disputa de Tortosa dels anys 1412-1413. També De Piera s'hi refugià sota l'acolliment dels Lacavalleria. Les pàgines 410-422 precisen la personalitat dels Abenvenist durant aquells anys i en particular la de Vidal Abenvenist; la seva correspondència amb Salomó de Piera hauria començat entorn el 1410 i s'allargaria durant alguns anys, perquè el 2 de febrer del 1414, com a conseqüència de la Disputa de Tortosa, un grup de "seventeen men from the De la Cavalleria family, along with their wives and nearly all the servants ans personnel at their disposal were baptized" (423): Salomó de Piera formava part d'aquest grup; la conversió al cristianisme li provocà un trauma biogràfic tan profund, que des d'aleshores n'amarrà els seus versos (422-444). Hi ha bibliografia (447-451). L'edició crítica del text hebreu ocupa les pàgines 453-509.- J. P. E. [22.782]

Jerónimo de SANTA FE, *Errores y falsedades del Talmud* (Obras completas de Jerónimo de Santa Fe, I; España judía, 24). Introducción, edición y notas de Carlos del VALLE RODRÍGUEZ, Madrid, Aben Ezra Ediciones – Instituto de Estudios Humanísticos 2006, 210 pp.

La introducció col·loca el convers Josué Lorquí dins els importants esdeveniments del seu temps concentrats en la Disputa de Tortosa, de la qual fou protagonista per part cristiana, sota Benet XIII, amb la col·laboració de sant Vicent Ferrer (9-64), del qual i de Benet XIII l'autor subratlla llur respecte a les decisions lliures dels jueus que es convertien al cristianisme; són tot seguit recordades les seves obres, tant les hebrees com les llatines i castellanen, començant per les *Rationes coram Benedicto papa XIII mense Augusti 1413 prolatae*, la redacció hebrea de les quals és perduda (65-75) i seguit pel *De iudaicis erroribus ex Talmud*, escrit per a la Disputa de Tortosa (1412-1413); és dubtós que sigui de Jerónimo el *Tractatus novus et valde compendiosus contra perfidiam Iudaeorum*, que Henri Dominique Fages publicà entre les obres de sant Vicent Ferrer. Del *De iudaicis...* n'és publicat el text castellà, que seria l'original. L'editor dóna també una traducció castellana de la butlla de Benet XIII, *Etsi doctoris gentium*, que transformava en jurídiques les conclusions de la Disputa favorables a la fe catòlica, publicada a València el maig del 1415 (163-177).- J. P. E. [22.783]

Sina RAUSCHENBACH, *Josef Albo. Jüdische Philosophie und christliche Kontroverstheologie in der frühen Neuzeit* (Studien in European Judaism, 3), Leiden, Brill 2002, XVII i 312 pp.

Laragonès Josef Albo participà en la Disputa de Tortosa, en la qual no hauria deixat cap record de protagonista, però onze anys més tard publicà el *Sefer ha-Iqqarim - Llibre dels principis*, on, sense fer cap referència a temes de la Disputa (p. e., la figura o la vinguda del Messias o l'acompliment de les profecies) es concentra en els problemes suscitats en la comunitat jueva per les discussions de l'esmentada Disputa, i exposa les bases doctrinals de la fe jueva, que veia concentrada en tres punts: doctrina sobre Déu (u, espiritual, etern), omniscència i providència, manifestades a través dels profetes.- J. P. E. [22.784]

Asunción BLASCO MARTÍNEZ, *La contratación de Rabí Jucé ben Josuá como ,rau' o Marbiztorá de la aljama de Zaragoza (1454)*, dins "Sefarad", 67 (2007), 71-109.

Encara que el contracte de Saragossa es trobi en l'Archivo Notarial de la mateixa ciutat (98-108), aquestes pàgines també es basen en documentació de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, però sobretot entren en la present bibliografia per les pàgines dedicades a l'enemistat entre el català Salomó Bonafed i el nou rau de Saragossa, Jucé ben Josuá de Sicília (86-94), basades en els atacs d'aquell contra aquest.- J. P. E. [22.785]

Theresa EARENIGHT, *About Kings Queens as Political Partners in the Medieval Crown of Aragon*, dins *Queenship and Political Power in Medieval and Early Modern Spain*, ed. by Theresa EARENIGHT (Women and Gender in the Early Modern World), Aldershot, Ashgate, 2005, 33-51.

Estudi de la lloctinença reial de la reina en casos d'absència del rei; foren set les reines que tingueren aquest càrrec durant els segles XIV i XV; la lloctinença posà en llurs mans una gran quantitat de poder.- J. P. E. [22.786]

Marc MEYERSON, *Defending Their Jewish Subjects: Elionor of Sicily, Maria de Luna and the Jews of Murvedre*, dins *Queenship and Political Power in Medieval and Early Modern Spain*, ed. by Theresa EARENIGHT (Women and Gender in the Early Modern World), Aldershot, Ashgate 2005, 55-77.

Les jueries —també la de Morvedre— era de senyoriu reial directe i les dues reines esmentades tingueren sengles etapes llargues de lloctinença reial per llunyania dels marits durant la segona meitat del segle XIV: elles defensaren valentament els jueus en moments en què peril·laven d'ésser víctimes de violència.- J. P. E. [22.787]

Mark D. MEYERSON, *The Murder of Pau de Sant Martí: Jews, Conversos and the Feud of Fifteenth-Century Valencia*, dins Mark D. MEYERSON, Daniel THIERY, Oren FALK, "A Great Effusion of Blood"? *Interpreting Medieval Violence*, Toronto, New York, London, University of Toronto Press 2004, 57-78.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[22.788]

David A. WACKS, *Framing Iberia. Maqânât and Frametale Narratives in Medieval Spain*, Leiden – Boston, Brill 2007, 279 pp.

El capítol cinquè d'aquest llibre és dedicat al *Spill/Llibre de les dones*, de Jaume Roig, amb el títol de *Social Change, Misogyny, and the Maqâmâ in Jaume Roig's Spill* (195-235); quant als canvis de la societat valenciana de la segona meitat del segle XV, l'*Spill* és prova de l'empenta de la burgesia valenciana en tots els camps. La presència d'un narrador que desgrana els esdeveniments i l'expressió en prosa rimada s'associen a les narracions misògines i ofereixen una composició social que podria ésser compartida per les tres religions. L'autor considera, sense demostrar-ho, que Jaume Roig era un criptojueu.- J. P. E. [22.789]

Jean LETRUIT, *Un nouveau document sur les juifs de Lérida au milieu du XIV siècle*, dins "Estudis Romànics", XXXI (2009), 273-277.

El document en qüestió, propietat de Roger Braunschweig, és considerat per l'autor 'exemplar d'interès' perquè són molt escassos els documents dels dos darrers segles medievals sobre jueus lleidetans. És de contingut econòmic-jurídic i tenint en compte les condicions, a què

eren sotmesos els jueus en llurs relacions econòmiques amb els cristians: prohibició de préstec de jueu a cristià, notari cristià, forta queixalada del fisc en les transaccions entre jueu i cristià, l'autor considera que les quantitats reflectides en el document cobreixen d'altres quantitats defraudades al fisc. El document és publicat en transcripció filològica. J. de P. [22.790]

Christopher F. LAFERL, *Machtpolitik und Theologie. Die Päpste und die Frage der Conversos in Spanien*, dins "Römische Historische Mitteilungen", 44 (2002), 321-338.

Durant tot el segle XV fins que fou establerta la Inquisición Española, la resposta a l'existència de jueus 'conversos' fou absolutament positiva per part de sant Vicent Ferrer ("Vosaltres, havets consolació quant hun juheu se convertex?": 327, nota 22), però absolutament negativa en la Sentència-estatuto de Toledo del 1444 (328, nota 27), que, tot i ésser contrària a les preses de posició oficials (329-330, nota 28), acabà imposant-se fins i tot en qualque document papal i conduint a la dita inquisició.- J. P. E. [22.791]

Antoni PICAZO MUNTANER, *Els conversos de Mallorca i els censals a particulars: còmputos, grups financers i distribució*, dins "Randa", 59 (2007 = Homenatge a Jordi Carbonell/5), 37-44.

La Inquisición Española l'any 1677 portà a terme una actuació a càrrec dels xuetes mallorquins, als quals confiscà el béns, que són coneguts per Madrid, AHN, *Inquisición. Libro 857*, i per Palma de Mallorca, ARM, *Inquisición*: la suma de quantitats confiscades pujava a 154.736 lliures, que generaven 6.941 lliures mallorquines en concepte de censals. L'autor distribueix els dits censals pels mesos de l'any (39) i per les poblacions de Part Forana (43-44); donada la llista de majors posseïdors de diners (40), som també informats de la riquesa de certes famílies (41-42), entre les quals destaquen els Cortès (41) i en menor volum, els Martí i els Tarongí (30-42); eren censos a carta de gràcia, cosa que hauria permès a la Inquisición Española de renovar les seves bases financeres (44).- J. P. E. [22.792]

Pep VILA, *Notes d'arxiu*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", LI (2010), 521-530.

L'autor dóna notícia d'una comunicació del 25 d'agost del 1611, en la qual els cònsols de la vila d'Elna adverteixen als jurats de Girona de perills i de possibles aldarulls, a causa de la repressió que els moriscos expulsats de Catalunya i Aragó han sofert al Lenguadoc i al Rosselló: "Noves de coses de França refferidas als magnífics cònsols als 25 d'agost 1611", de l'AMG, ací publicades. També presenta un llibre imprès a Girona el 1698, propietat d'Albert Rossich: *Registro y estado de la imperfección, ruindad y maldad de las mugeres. Sacase de las escripturas. Sacase de la Sagrada Escritura y de otros muchos autores de crédito sacros y humanos. Dedícase a la muger buena, perfecta y virtuosa. Optima foemina ravior Phoenix*. Girona, G. Palol 1698, de contingut explícit, però desconegut de les bibliografies. Un any més tard rebia resposta per un altre imprès: *Defensa política y gustosa conversacion entre marido y muger, en la qual la mi senyora con sapientísimas razones convence y se defiende del oprobio le hizo leyendo el papel intitulado...*, Barcelona, R. Figueró 1699, 43 pp. Edició desconeguda, però l'imprès és repertoriat en altres edicions. Del primer en dóna una mostra que traspuja una aversió clara al món femení. Un altre imprès gironí del febrer de 1773 recull *Estado de los precios en que deberá vender el assentista del Teatro del Pallol los comestibles, bebidas y licores a los que concurran a los saraos públicos en el presente Carnaval y es como sigue*, etc. A l'AMG hi ha una carta, escrita en castellà i ací publicada, d'un ciutadà de Marsella que s'ofereix a oferir un espectacle de circ a Girona, amb petició de resposta a la llista de correu de Narbona i en francès; la data és el 8 d'octubre del 1789; arran de la lletra, l'autor parla breument de les activitats circenses a Girona.- J. de P. [22.793]

Eduard FELIU I MABRES, *Algunes puntualitzacions sobre diversos aspectes de la història dels jueus a la Catalunya medieval*, dins "Catalan Historical Review", 2 (2009), 175-190.

L'autor comença oferint una síntesi històrica sobre l'origen de la població jueva a Catalunya, que remunta al segle VI i s'enforteix a partir del segle VIII. Dedica després dues digressions a exposar que el nom de 'Sefarad' designa durant tota l'edat mitjana l'Al-Andalus musulmà i només després de l'època moderna engloba Catalunya, abans vista, igual que Occitània, com a país dels francs; la segona digressió defensa que el mot català 'call' no és hebreu, sinó romànic. Els jueus exerciren càrrecs a favor dels comtes-reis fins al 1284, en què foren oficialment bandejats de la cort i dels oficis públics; en endavant actuarien com a pura propietat del monarca i llur principal activitat comercial fou el préstec de diners. Feliu descriu amb detall la situació jurídica dels jueus a Catalunya, que conservaren els propis dret i tribunals de justícia, bo i acceptant, per altra banda, com a llei pròpia la del país on vivien. Exposar els principis i característiques del dret hebraic, la redacció de documents hebraics i esmenta algunes figures catalanes eminents del dret hebraic: Jafudà ben Barzilay, Samuel ha-Sardí, Salomó ben Adret, Nísim ben Rovèn, Isaac ben Sésset Perfet. Finalment exposa el descapdellament de les disputes religioses de Barcelona 1263, Mallorca 1286 i Tortosa 1413-1414.- J. de P. [22.794]

Joan Lluís MONJO I MASCARÓ, Eugènia MASCARÓ I MOLINES, *Observacions a propòsit de "Notícia de ,els rabuts' de Tàrbena", un text inèdit d'Adolf Salvà*, dins "Randa". 59 (2007 = Homenatge a Jordi Carbonell/5), 109-132.

En realitat, aquesta notícia bibliogràfica és conseqüència del núm. 22.796, en el sentit que, després de l'expulsió dels moriscos al Sud del País Valencià, particularment a Tàrbena (1609), aquests foren substituïts per repobladors mallorquins, entre els quals no mancaven xuetes, que allí foren anomenats ,rabuts', i concretament les famílies Vilanova, Gisbert i Rosselló (116-118); el 1934 els havia dedicat un estudi, tothora inèdit, Adolf Salvà i Ballester (111 i 129-131); documentat l'ús actual i significació del mot (112-115), derivat a insult més aviat baix; escorcollant els *Quinque libri* de l'AP de Tàrbena, els autors assenyalen les famílies, que segurament se'l veieren atribuir (116-118), perquè hom deia que portaven d'altres característiques somàtiques (118-120), que desenhocaven en clara marginació social (120-124), completada amb versions populars vexatòries (125-128). Hi ha bibliografia (131-132).- J. P. E. [22.795]

Eduard PASCUAL RAMOS, *Petició a dues "Il·lustres e Nobles perçonas" per exercir justícia en un plet entre xuetes (1721)*, dins "Segell. Revista d'història i cultura jueves", 3 (Juliol-Desembre 2006), 241-251.

Presentació i transcripció del document indicat en el títol, tret de Palma de Mallorca, ARM, *Protocols notariais* (243-251): entre els xuetes Agustí Antoni Cortès i Gabriel Aguiló entorn l'obligació d'assegurar els aliments a família del darrer; conté notícia dels seus béns de fortuna; els dos honorables senyors que havien d'arbitrar entre els contrincants són indicats en la pàgina 248.- J. P. E. [22.796]

Ramon CODINA BONET, *Els xuetes i la matrícula de mar (s. XVIII)*, dins "Segell, Revista d'història i de cultura jueves", 3 (Juliol-Desembre 2006), 253-255.

El 1773 hom recordava al comissari real del Departament marítim de Cartagena, en aquell moment a Palma de Mallorca, que essent la Marineria un cos estatutal honorable, n'havien d'ésser exclosos els xuetes a fi que no l'ensutgessin (tiznaran'). La lletra es troba a Madrid, Museo Naval, *Colección Zalvide*.- J. P. E. [22.797]

Jaume RIERA I SANS, *Esculls en la història dels jueus*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 53 (2006), 137-160.

L'autor es proposa presentar "enunciats històrics, que es descobreixen equivocats, i dilucidar [a base de la documentació de l'Arxiu Reial (ACA)] els contextos mentals, que n'han propiciat l'aparició i la propagació" (137), com és ara, entre d'altres extrems, que la comunitat jueva "vetllava per l'economia del mercat interior i en controlava els preus" (138), amb concreció a Balaguer (139). Que "els metges de capçalera del rei Pere III eren jueus" (140); que existien certes sinagogues locals inexistents o que llurs facultats eren més extenses d'allò que realment eren (142 i 146), o que els jueus medievals es dedicaven al servei d'armes (147-149), o que certs noms (p. e., Vidal) eren exclusius de jueus (150-151), o que 'call' ve de l'hebreu 'qahal' (151); també es queixa que algun compilador de documents relatius a jueus hagi refusat de forma sistemàtica aquells que eren contraris a les seves suposicions, com seria l'existència de poliginia entre els nostres jueus o l'autonomia de les comunitats hebrees (157-160). - J. P. E. [22.798]

José Carlos MARTÍN, *Aspectos lingüísticos del Tractatus contra iudeos* (Díaz 1214), s. XIII, dins "Sacris erudiri", XLVI (2007), 371-431.

[Ultra la possibilitat que el present text tingués arrels o repercussions en tractats paral·lels escrits a Catalunya durant el segle XIII], trobem en aquestes pàgines una valoració de les edicions de Josep M. Millàs i Vallicrosa i Josep Hernando i Delgado (376-377 i nota 14; cf. 434) i referències a l'ús de mots com 'sordicce' i 'sotularium' per Ramon Llull (402-403). - J. P. E. [22.799]

Rica AMRAN, *El Tratado contra los judíos de Jaime Pérez de Valencia*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval", 15 (2006-2008), 57-74.

Jaume Peres és col·locat dins el seu temps, el del darrer segle dels jueus abans de l'expulsió del 1492, encara sota l'impacte de la *Disputa de Tortosa* (60), continuada entorn el *Talmud* i allargada en literatura de controvèrsia sobre el tema (61-62). Jaume Peres de València es concentrà primer en el comentari en els Salms i els Càntics i, segons l'autor, sota l'influx de Joaquim de Flore [però no apareix per enlloc, quan la doctrina és de sant Agustí], d'Arnau de Vilanova, de Joan de Rocatalhada i de sant Vicent Ferrer (pel tema de l'Anticrist). La doctrina de Peres és que les promeses de l'Antic Testament s'han complert espiritualment i que, doncs, l'Església cristiana és el 'verus Israel' i la Jerusalem promesa és la del cel; com que no accepten la interpretació espiritual, els jueus són cecs (72-73), exceptuats els conversos de cor (73). - J. P. E. [22.800]

Isabelle SIBON, *Travailler dans une autre communauté de la diaspora au XIV siècle. Corailleurs et médecins juifs entre Provence, Catalogne et Sardaigne*, dins "Cahiers de la Méditerranée", 84 (juin 2012), 19-32.

L'autora ho és també d'un llibre sobre *Les juifs de Marseille au XIV siècle*, París, Cerf 2011, estudi basat, igual com el present article, en la documentació municipal i departamental de les Bouches du Rhône, de Marsella. En treu dades sobre l'activitat de la pesca del corall a Sardenya i en particular a l'Alguer, també d'algun jueu català. Entre persones tant de nacions com de religions diverses s'establiren formes diverses de col·laboració. - J. P. E. [22.801]

Bibliografia lul·lística. I. Edicions, antologies i traduccions d'obres lul·lianes. II. Resenyes, dins "Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos", XLVIII (2008), 107-173.

La llista de publicacions lul·lianes recents puja a 109 títols (107-124); es reparteixen en divuit edicions totals o parcials de texts de Ramon Llull (107-110); vuitanta-set estudis de tema lul·lístic, llibres o articles (110-123), i tres tesis i tesines (125-124); la major part són objecte de ressenyes (125-173: no n'hi manca alguna dedicada a Arnau de Vilanova: 139-140); nou d'aquestes són aplegades al començament, perquè llurs originals són escrits en polonès (125-129), signades per Anna Sawicka.- J. P. E. [22.802

Josep M. RUIZ SIMON, Albert SOLER, *Vida, pensament i context de Ramon Llull*, dins "Catalan Historical Review", 1 (2008), 195-209.

El context més general de Llull seria la inquietud dels laics del segle XIII per la imitació evangèlica de Jesús, l'afany de saber fora dels cercles especialitzats de la cultura llatina i l'habilitat dialèctica per a convèncer jueus i sarraïns dels seus errors. Per això, quan es converteix, Llull es proposa treballar fins al martiri per la conversió dels infidels, escriure el millor llibre que mai s'hagués fet contra llurs errors i promoure la fundació de monestirs de misioners per als infidels. Els autors exposen el 'curriculum' formatiu de Llull, i el contingut de les seves primeres obres: el *Compendium Logicae Algazelis* i el *Llibre de contemplació en Déu*, l'obra fonamental de Llull, que dóna sentit a la seva vida i a la resta dels seus llibres, i entren tot seguit en l'anàlisi de l'Art lul·lià, diferenciant entre les *Arts* quaternàries i les ternàries, i expliquen pedagògicament com Llull pretenia que "l'absoluta generalitat dels principis de l'Art, que també eren, per tant, generals a aquestes dues disciplines [filosofia i teologia], permetia no només la concordança entre aquestes dues disciplines, sinó també —donats els continguts d'aquests principis— la subordinació de la primera a la segona. I també feia possible, sempre segons Ramon Llull, la constitució de la teologia com una ciència no dependent epistemològicament de la fe (que només oferia hipòtesis a confirmar o a falsar), sinó d'uns principis, els de l'Art, que serien evidents per ells mateixos. Era precisament per aquest fet, perquè considerava aquests principis com a evidents i, per tant, com a no específicament cristians, que Llull podia presentar l'Art com una ciència neutral capaç de convertir la disputa interreligiosa en un afer científic, tot i que, en la pràctica, les conclusions dels seus arguments sempre verificaven les hipòtesis ofertes pel credo catòlic i falsaven la resta" (202). Després són exposats els seus contactes amb els reis de Mallorca, d'Aragó, de França, la cort Romana i la Universitat de París, on obtingué cartes de recomanació, i els seus viatges al nord d'Àfrica i a l'Orient, en diverses campanyes de conversió dels infidels, plenes d'aventures, de contactes diversos, amb èxits parcials i oposicions violentes, de les quals sortí amb vida gràcies a la tolerància dels governants musulmans. Els llibres que aleshores va escriure eren crides d'atenció als dirigents cristians totalment insensibles als problemes ideològics, diplomàtics i militars que Llull veia venir i per a la solució o contenció dels quals oferia les seves iniciatives.- J. de P. [22.803

Albert SOLER, *Els manuscrits lul·lians de primera generació*, dins "Estudis Romànics", XXXII (2010), 179-214.

Es tracta dels còdexs "que el mateix Llull va encarregar i difondre i aquells que són coetanis d'aquests" (180). L'objectiu de l'autor és determinar uns elements morfològics en els manuscrits, que permetin d'identificar els més antics. Hi ha un grup de trenta-dos manuscrits relacionables amb Ramon Llull, que l'autor ordena així: 1) Manuscrits pertanyents a Pere de Llemotges; 2) Manuscrits pertanyents a Thomas Le Myésier; 3) Manuscrits copiats per Guillem Pagès; 4) Manuscrits donats per Ramon Llull; 5) Manuscrit pertanyent a Bernat Guerau; 6) Manuscrits de treball de Ramon Llull; 7) Manuscrits amb intervencions textuales que remeten a Ramon Llull; 8) Manuscrits copiats per l'escrivà anònim del manuscrit de Perceval Spinola;

9) Manuscrits copiats per l'escrivà anònim de l'*Ars amatiua*. En l'estudi de cada grup l'autor assenyala les característiques formals comunes dels volums i, si és el cas, les diferències. Aparcant els manuscrits que considera "llibres de treball", les constants formals comunes són: 1) còpia sobre pergamí 2) a dos corondells; 3) en lletra textual librària; 4) amb una decoració homogenia, que és descrita en detall. Hi ha un altre grup de vint-i-vuit manuscrits de primera generació, que també presenten les característiques dels anteriors; uns contenen obres en català i en occità, d'altres en llatí. Són de primera generació, que transmeten obres de Llull al costat d'obres d'altres autors. El model de llibre que defineixen els manuscrits lul·lians de primera generació és el del llibre escolàsticouniversitari, model que també segueix el ms. arnaldià, Vat.lat. 3824. Hi ha tres manuscrits de la primera meitat del segle XIV, no relacionables amb Llull, en els quals el format canvia. En manuscrits copiats durant la segona meitat del segle XIV, en vulgar, s'hi observa conservació i variació del model originari. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.804]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Troballa d'un full amb text llatí d'un capítol del Llibre de contemplació, de Llull, per a la Moguntina?*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", XXVIII (2009), 615-622.

L'arxiu de la Handschriftenabteilung de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic (Hss.-Archiv) posseeix aquest foli, ací descrit, fins ara conservat entre el f. 92v i 93r del Clm. 10.518, copiat a Berga el 1419 per Albertum de Grippeswaldis (Albert von Greifswald). El text és el de la primera meitat del cap. CI del dit llibre, és molt pròxim al del Clm 10.518 i ací és copiat en columnes paral·leles amb el català de Milà, Ambrosiana, A.268.inf., ff. 94a-95a, d'una banda i amb el llatí del Clm. 10.518 i el cp. CIII de l'edició Moguntina, vol. IX.- J. P. E. [22.805]

Philipp ROELLI, *Zur Ausgabe der Lateinischen Werke Ramon Llulls*, dins "Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters", 65 (2009), 585-598.

El paràgraf introductori presenta els tres punts tocats en aquestes pàgines: una breu ('kurz') explicació de les "Raimundi Opera Latina", dels seus XXXII volums publicats fins al 2007 (584-589), i perquè després calia prestar particular ('insbesondere') atenció al volum preliminar (CC CM, 214) (589-596).- J. P. E. [22.806]

Philip BANKS, Josep MORAN, *Orígens de la família Llull*, dins "Randa", núm. 61 (2008 = "Miscel·lània Gabriel Llopart")/1, 49-60.

Les recerques i publicacions d'En Joaquim Miret i Sans, de Francesc de Bofarull als inicis del segle XX i les posteriors de Rafael Conde y Delgado de Molina, havien permès d'hipotitzar que la família barcelonina, de la Vilanova de Barcelona o del barri de Ribera, abans es posava 'Amat' i era relacionada amb el Maresme, sembla amb Llavaneres (50-54). Darrerament ha estat identificada documentació de Barcelona, ACB, *Pia Almoina, fons Bernat Guillem de Pinells*, tant sobre els Llull (55) com sobre els Amat (56-58), que confirma la presència dels primers a Llavaneres des del 1170 i la dels segons des del 1252, "ambdues procedents de Llavaneres" (58) i que els noms s'han conservat en la toponímia del poble (58-59). La vinculació dels dos noms és documentada en un "Petrus Amati, quem vocant Llull" (58), [que encaixaria amb un Amat casat amb una pubilla Llull].- J. P. E. [22.807]

Albert SOLER, *Descripció del manuscrit lul·lià F.-143 del Col·legi de la Sapiència de Palma*, dins "Homenatge a Joseph Gulsoy, 1", (Estudis sobre Llengua i Literatura Catalanes, LIII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2006, 13-23.

Informació, tant de les característiques materials del volum com de les particularitats de l'encaix del text dins la superfície dels folis, il·lustracions incloses. Amb els dos volums de l'Ambrosiana, tindríem les dues còpies més antigues del *Llibre de contemplació en Déu*. Hi ha reproducció de tres pàgines (21-23) i bibliografia (19-20).- J. P. E. [22.808]

Albert SOLER, *El "Llibre d'Evast e Blaqueria" de Ramon Llull*, dins Antoni BLANCH, *De Ramon Llull a T. S. Eliot. Grans obres literàries del cristianisme*, Barcelona, Proa, 2007, 41-68.

Després de la conversió, l'atenció de Ramon Llull es concentrà en l'art en tant que mitjà demostratiu amb vistes a la conversió dels infidels i una culutra alternativa. La literatura és poc menys que marginal en la seva obra escrita i es limita a dos títols *Llibre d'Evast i Aloma i Blaqueria* i *Llibre de meravelles*, impossible d'homologar dins la literatura moderna, tot i que es pot donar el cas que "el discurs literari emergeix en aquests textos amb una força corprenedora precisament pel seu caràcter subreptic" (51) en les successives seccions del *Blaqueria*: de matrimoni (53-54), de religió (54-57), de prelació (57-58), d'apostolical estament (59-61), de vida ermitana amb el *Llibre d'amic e amat* (61-65) i el final /65-67). En cada secció és resumit allò que és característic de la narració lul·liana.- J. P. E. [22.809]

Sara MUZZI, *Per conoscere Raimondo Lullo. La vita, il pensiero, le opere*, Santa Maria degli Angeli, Edizioni Porziuncula 2006, 56 pp.

Les etapes de la vida i la informació sobre l'obra i els projectes —o el gran projecte— d'exposar racionalment la superioritat del cristianisme en relació a les dues altres religions monoteistes, són ací exposades, aprofitant l'ocasió per a establir de forma concreta l'opció de Llull en aquells punts que darrerament l'han presentat de forma més desviada, com podrien ésser el racionalisme o l'acceptació de la violència, també bèl·lica, com a mitjà de conversió.- J. P. E. [22.810]

Alexander FIDORA, *Ramon Llull, la familia Spinola de Génova y Federico III de Sicilia*, dins "Mediterraneo, Raimondo Lullo e Federico III", 327-343.

Llull esmentava per primera vegada Persival Spinola el 1296 en la *Consolatio Venetorum*; després consta que el mateix Llull li féu enviar l'actual Clm 10507; per la seva banda, Persival féu copiar per Bindo Guastappo i enviar a Frederic III de Trinària-Sicília l'actual ms. Hisp. [Cat.] 52 de la mateixa biblioteca (329 i 337); un Persival Spinola consta present a Pera, davant Constantinoble els anys 1281 i 1289. El ms. Hisp. [Cat.] 52 podria haver estat la primera ocasió en què Llull es posà en contacte amb l'esmentat rei Frederic III. D'altres Spinola són també esmentats aquells anys.- J. P. E. [22.811]

Salvatore FODALE, *Federico III e la Chiesa Romana*, dins "Mediterraneo, Federico III, Raimondo Lullo", 3-13.

L'especialista en història siciliana, Salvatore Fodale, repassa la situació de les relacions de Frederic III amb els papes successius, de Bonifaci VIII a Benet XII; hi havia, tant en el fons com en la forma, la constància del rei Frederic a reivindicar-se els tres títols, de "rex Sicilie, dux Apulie, princeps Capue" [que semblen també atribuïts per Ramon Llull]; amb Bonifaci VIII el refús del papa anà acompanyat d'excomunió i només s'acostaren les posicions amb el títol de rei de Trinària, que comportava la confirmació del títol de 'rex Sicilie' per a Carles d'Anjou i

els seus; Frederic s'aproprià del títol el 1312 i es trencaren les relacions amb Joan XXII, que repetí l'excomunió i promulgà l'interdicte en tota l'illa de Sicília, també per l'acollida que els 'espirituals' franciscans trobaven en el rei Frederic, el qual en el pla polític es deixava guiar per Arnau de Vilanova. Benet XII mantingué les decisions de Joan XXII.- J. P. E. [22.812]

Miquela SACARÉS TABERNER, "*En un moment li venc certa il·lustració divina*". *L'episodi de la il·luminació a la iconografia de Ramon Llull*, dins "Locus amoenus", 9 (2007-2008), 101-125.

La *Vita coetanea*, també en traducció catalana, deixa constància de la il·luminació de Randa, que hauria estat completada amb la visita del pastor i dibuixada tant en la *Vida* com en el *Desconhort* (103-105); tot seguit són analitzades les representacions dels segles successius, tant les que figuren en edicions d'obres seves com les de gravats independents (111-113), que també es manifestaren en composicions pictòriques (114-116). Hi ha una representació predominant, la de Ramon Llull contemplatiu, que en els darrers estadis fixa la seva atenció en un Sant Crist (114-118). Les controvèrsies doctrinals del segle XVII entorn de la Puríssima també entraren en la iconografia de la il·luminació lul·liana (119-124). Les darreres representacions dibuixen un Ramon Llull abraçat a la creu nua (125).- J. P. E. [22.813]

Anthony BONNER, *The Interreligious Disputation, Ramon Llull's Ingenious Solution*, dins "Quaderns de la Mediterrània", 8 (2008: *Ramon Llull and Islam, the Beginning of Dialogue*), 149-155.

Abans de conèixer la solució i de considerar que és enginyosa, cal recordar quin era en temps de Llull el planteig dels problemes ací tractats, no el de la 'tolerança', tema del segle XVI, ni el del diàleg interreligiós, posterior a la Reforma, ja que el segle XIII el planteig era el de la violència i el de la controvèrsia; en ambdós temes Llull proposà alternativa en el *Llibre del Gentil i dels tres savis* (150-153), que evitava tant la violència com la controvèrsia i donava satisfacció a les necessitats espirituals de l'infidel i fins i tot salvava la fe de l'Església en un tema com el de l'eternitat del món (153-154). La sorpresa, i la consegüent solució enginyosa, arriba quan el Gentil es nega a anunciar la seva decisió religiosa i els tres savis es comprometen a tornar al mateix lloc i seguir llur diàleg.- J. P. E. [22.814]

Joan SANTANACH, *Literatura i apologètica en Ramon Llull, o de Messies i Profetes al Llibre del Gentil i dels tres Savis*, dins "Centenari de Jaume I", 185-201.

Joan SANTANACH, *On the Book of the Gentile and the Doctrinal Coherence of Ramon Llull*, dins "Quaderns de la Mediterrània", 8 (2008: *Ramon Llull and Islam, the Beginning of Dialogue*), 165-168.

El segon dels títols es pot considerar resum del primer fet per l'autor mateix i ens hi atendrem. Amb raó el *Llibre del Gentil i dels tres Savis* és considerat la mostra més clara de l'esperit pacífic i dialogant de Ramon Llull, cosa que de cap manera no significa que el mateix Llull, fins i tot en el llibre esmentat, no posi els punts sobre la i quan ha de precisar punts doctrinals, tal com fa tant en relació als jueus com als musulmans: als primers en parlar dels més de mil dos-cents anys de captivitat, que només s'explicarien perquè ells n'haurien feta una de molt grossa; i en quant als segons, en deixar ben clar que de cap manera no es pot acceptar que Mahoma es pugui considerar a l'altura dels profetes de l'Antic Testament. De més a més, els capítols que la *Doctrina Pueril* dedica a uns i altres diuen ben clar que "according to Llull, the Jewish faith is vain and unjustified, and the Muslim belief is absolutely without foundation" (166) [Però a diferència del *Llibre del Gentil*, els capítols de la *Doctrina...* no són una exposició destinada a un Gentil "que era filòsof", ans a un infant de primeres lletres, cosa que explica la diferència d'altura intel·lectual entre els dos llibres]. La versió original conté bibliografia (200-201).- J. P. E. [22.815-22.816]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Ramon Llull i el Llibre del Gentil e dels Tres Savis*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", 27 (2008), 435-440.

Resum d'una conferència pronunciada a Perpinyà l'horabaixa del 4 d'octubre del 2007 en la inauguració del 'Centre Teològic Ramon Llull' del bisbat de Perpinyà/Elna: l'autor s'hi limitava a "exposar un parell d'idees que, si no m'erro, poden ajudar a entendre el pensament de Llull en el *Llibre...* esmentat" (435). La primera de les dues idees és la que Ramon Llull visqué en una situació de 'cristiandat' o de simbiosi entre el pla civil i el d'Església i que mai no el posà en dubte, tot i que tingués ben clar allò que corresponia a les exigències de l'Evangeli, com és el respecte a la llibertat personal en temes de missió i allò que en un moment determinat podia exigir la defensa, també militar, de la cristiandat davant un atac exterior; l'altra és que per a entendre els escrits de Llull ens cal treure'ns les ulleres aristotèliques, car ell era un convençut de les posicions tradicionals platòniques o augustinianes o bonaventurians.- J. P. E. [22.817]

Òscar de la CRUZ PALMA, *Las culturas en contacto en el Liber de Gentili et tribus Sapientibus de Ramon Llull*, dins "Mediterraneo, Raimondo Lullo, Federico III", 305-325.

Les primeres pàgines reporten algunes de les frases amb què Llull es referí al *Llibre del Gentil...* en diverses obres seves; en el *Fèlix de meravelles* afirma taxativament que "provà lo crestià ésser sa lig en veritat, e totes les altres ésser en falcedat... en lo *Llibre del Gentil...*" (308); segueixen fragments trets de la part del jueu (317-321) i de la del musulmà (322-323), en les quals cada un d'aquests reconeix que hi ha maneres de pensar diverses en punts doctrinals importants de cada una de les dues "lleis", que l'autor considera una forma de crítica de les altres religions davant el Gentil (323-324).- J. P. E. [22.818]

Guilherme WYLLIE, Alexander FIDORA, *Ramon Llull i el tractat De fallaciis del pseudo Tomàs d'Aquino*, dins "Enraonar. Quaderns de Filosofia", 42 (2008: *Filosofia catalana medieval i moderna*), 11-19.

Després de la primerenca *Lògica d'Alatzell*, Llull entre el 1303 i el 1310 s'ocupà diverses vegades de las fal·làcies (13), començant per la *Lògica nova*, on els autors informen que s'inspirà per al tema en el *De fallaciis* falsament atribuït a sant Tomàs d'Aquino, tal com demostren els quatre paràgrafs paral·lels d'ambdós títols ací reproduïts (15-17).- J. P. E. [22.819]

Ciro TAMMARO, *L'azione missionaria prevista dal can. 781 del Codex Iuris Canonici ed il dialogo interreligioso: attualità del messaggio di Raimondo Lullo nel "Liber de Gentili et tribus Sapientibus"*, dins "Studi Ecumenici" (Venècia), XXIV (2006), 89-99.

Resum del *Gentil*, definit com a anticipació teològicourídica de l'actual teoria de l'acció missionera de l'Església d'acord amb el Concili Vaticà II i el *Codex Iuris Canonici*, canon 781; l'autor manifesta el seu desacord, per anacrònica, amb la frase que defineix Llull com a "deciso difensore dei diritti umani", perquè en el seu temps no era tema viu (96); el coneixement de tots els camps del saber li permeté d'examinar la religió des de biaixos diversos. Hi ha bibliografia (98).- J. P. E. [22.820]

Gabriel ENSENYAT, *Pacifism and Crusade in Ramon Llull*, dins "Quaderns de la Mediterrània", 8 (2008: *Ramon Llull and Islam, the Beginning of Dialogue*), 137-144.

L'autor comença recordant que Llull insistí des del primer moment en el pacifisme de la missió cristiana entre els infidels i que des del 1292 publicà títols diversos en els quals formulava projectes de croada. Això no obstant, no creu que Llull caigués en contradicció amb ell

mateix: certament, en el *Llibre del gentil...*, res no demana la croada i en canvi en el *De modo convertendi infideles* i no cal dir en el *Liber de fine* proposa plans d'atac militar contra l'Islam (142); l'autor creu que la història de les croades havia fet canviar el seu objectiu i que cap al final allò que interessava era obligar els infidels a assistir als sermons: "the crusade, prior and complementary to the apologetic action, is therefore necessary" (144).- J. P. E. [22.821]

Amador VEGA, *The Art of Inventing Truth*, dins "Quaderns de la Mediterrània", 8 (2008: *Ramon Llull and Islam, the Beginning of Dialogue*), 145-147.

Mig confessió, mig testament, en dictar la *Vita coetanea* i tancar-la amb la llista de cent vint-i-quatre llibres seus, Llull venia a dir que per entendre'l a ell calia llegir els llibres i que per entendre els llibres calia conèixer la seva vida; i encara que no pas tots els que s'han acostat a Llull hagin complert aquesta condició; per això, cal veure clar que la passió que vivifica Llull és la de trobar la veritat: "This is the fundamental trait of our autor. Thiss makes ihm universal..." (145); i l'autor repassa els passos principals de la biografia i de la història lul·liana i acaba amb el record del *Llibre d'amic e amat*: "the best example of how to search for the truth of life itself" (147).- J. P. E. [22.822]

Albert SOLER, *El "llibre cortès de lectura" en català. A propòsit del manuscrit F-129 del Col·legi de la Sapiència de Palma*, dins "Caplletra. Revista Internacional de Filologia", 41 (2006), 9-42.

Aquell llibre manuscrit és volum factici format per dues unitats heterogènies, però ambdues pertanyents als "manuscrits lul·lians de primera generació" (10), descrit en l'apèndix (35-38); l'autor analitza amb particular atenció la miniatura del f. 1v, en la qual l'autor del llibre, Ramon Llull, és "cofat amb un birret doctoral" (11), malgrat que el nostre polígraf "no només no arribà mai a ser doctor..., ni pròpiament 'magister', sinó que va haver de fer front a la seva falta de qualificació acadèmica" (13); la dita il·lustració "podria correspondre a la que acompanyava el códex llatí que devia presentar Llull al rei de França" (16). L'autor també fa observacions a la impaginació del text (17-18) i a la datació del *Cant de Ramon*, que podria ésser datat entre el 1299 a París i el 1300 a Mallorca (19). Seria un "llibre cortès de lectura" (21-23). Segueixen tres reproduccions de la miniatura esmentada (24-26) i sis d'altres reproduccions de pàgines o fragments manuscrits (27-32). Hi ha bibliografia (38-49).- J. P. E. [22.823]

Dominique URVOY, *Dans quelle mesure la pensée de Raymond Lulle a-t-elle été marquée par son rapport à l'islam?*, dins "Quaderns de la Mediterrània", 9 (2008: *Ramon Llull and Islam, the Beginning of Dialogue*), 37-48.

Després d'haver proclamat l'autor que en aquest article vol tocar de peus a terra i evitar especulacions gratuïtes; i d'haver repassat els diferents autors i temes que més poden haver influït Llull, des d'al-Gatzell passant per Ibn Sab'in i Ibn Arabí, pel tema dels *Cent noms de Déu* o dels correlatius, ell arriba a aquesta conclusió: "Quand il [Llull] se réclame ouvertement de modèles, on s'aperçoit que leur impact est en fait superficiel. Lulle n'est pas un soufi chrétien, même s'il vante les 'shatahât' (expressions d'extase) des soufis; il ne se situe pas dans la perspective musulmane ordinaire envers les Noms divins, avec sa connotation ésotérique de révélation privilégiée; il n'est pas un disciple d'al-Ghazâlî; et même on peut dire que quand il suit ouvertement l'exemple des Mozarabes, cela le met en contradiction avec l'aspect principal de son Art. En revanche on voit, tout au long de son oeuvre nombre de coïncidences qui ne peuvent pas être dues au hasard: la classification des noms divin(s) selon le modèle ash'arite; les "sujets" et les "questions" d'Ibn Sab'in; les procédés combinatoires qu'il se contente de rationaliser par une distribution des rôles des figures. On a vu également qu'il pouvait évoluer d'une position à une autre qui lui apparaît comme plus représentative, ce qui renvoie sans aucun

doute à un bout stratégique. Et non seulement il n'avoue pas tout cela, mais il agit en toute désinvolture, obsédé qu'il est avant tout par la réalisation de son Art, son perfectionnement, la façon de le rendre accessible et efficace sur les esprits. C'est pourquoi je pense qu'il est préférable de ne pas parler tant en termes d'"influences" arabo-islamiques sur Lulle, même si elles sont loin d'être négligeables, qu'en termes de présupposés communs entre lui et ses interlocuteurs" (48).- J. P. E.

[22.824]

Miquel FORCADA, *The "Ideology" of Arab-Islamic Science and Ramon Llull*, dins "Quaderns de la Mediterrània", 9 (2008: *Ramon Llull and Islam: the Beginning of Dialogue*), 73-83.

Poc es pot dir de la ciència àrab a Mallorca en el segle XIII; l'autor recorda la riquesa dels estudis naturals del segle XI en el conjunt d'Al-Andalus (el valencià Ibn Sayyid destacà en geometria: 76) i que durant el XII i XIII s'hi configurà, de més a més, una Ideologia de la ciència, que insistí en la importància de la metodologia; repercussions de segona o tercera mà dels dits principis pogueren arribar i potser influir en Ramon Llull (75-80), com el sentit de ciència com a totalitat de coneixements, com a forma de vida i com a sistema arrodonit, que, en darrera instància només pot ésser diví; afegim-hi la dimensió democràtica de la ciència (escriu en català) i l'empenta a cercar convençuts de les seves idees (80-82). Hi ha bibliografia (82-83).- J. P. E.

[22.825]

Fatiha BENIABBAH, *The Idea of Human Unity in Ibn Arabi and Ramon Llull*, dins "Quaderns de la Mediterrània", 9 (2008: *Ramon Llull and Islam, the Beginning of Dialogue*), 31-35.

"In contrast to Ramon Llull, who had an utopian dream of a humanity united by a single belief and a single language, Ibn Arabi believed in unity within diversity, in the truth of difference, as is reflected in his work *Al-Futubat al-Makkiya*: "I believe all that the Jew and the Christian believe, all that is true in their respective religions and in their revealed books as I believe in my revealed book..."- J. P. E.

[22.826]

Annemarie C. MAYER, *Ramon Llull and the Indispensable Dialogue*, dins "Quaderns de la Mediterrània", 9 (2008: *Ramon Llull and Islam, the Beginning of Dialogue*), 19-24.

[Vegeu en la secció de *Recensions*, la dedicada a l'obra de la mateixa autora *Drei Religionen - ein Gott?*]. Les nostres pàgines comencen recordant que Llull tenia el gran objectiu d'una única religió universal en comptes de diverses guerrejant entre elles i que el mitjà d'arribar-hi era un diàleg racional constant a la recerca de la 'vera religio', no pas una qualsevol forma dissimulada d'adoctrinament forçat. Tres pressupòsits: els infidels són homes com nosaltres i, doncs, han d'ésser tractats amb tot respecte; per als infidels només són vàlides les raons intel·lectuals, no pas les procedents de revelació; fe i raó no es contradiuen, ans s'ajuden i complementen (20). Un exemple pot ésser la doctrina sobre les qualitats o atributs o dignitats divines, vistes de manera molt diversa en les tres religions monoteistes, tot i la comunitat del concepte de Déu com a creador inicial i remunerador final, però la gran diversitat entre els sarraïns Mutazilah i Assarites i els jueus, coincidents amb els Mutazilah, malgrat els cabalistes, fa impossible una valoració unitària de la doctrina de les dignitats (21-23) i així l'autora proposa un programa de cinc punts d'arrel lul·liana, acceptables pels altres (23-24).- J. P. E.

[22.827]

Herman L. BECK, *Ramon Llull's Approach to Islam: A Change from Dialogue to Refutation?*, dins Jan JANS (ed.), *Für die Freiheit verantwortlich* (Studien zur theologischen Ethik, 107), Freiburg im Breisgau – Wien, Karl Wilhelm Merks 2004, 135-147.

Article de tesi: segons l'autor, els exemples consignats en el *Llibre del Gentil e dels Tres Savis* no són proposats al servei d'un planteig tolerant i respectuós envers les persones en el diàleg, ans haurien estat el primer intent d'elaborar una refutació de les religions monoteistes no cristianes, tema reelaborat en d'altres obres durant el curs de la vida de l'autor Llull.
- J. P. E. [22.828]

Farma BENHAMAMOUCHE, *Ramon Llull and His Islamic Undertaking*, dins "Quaderns de la Mediterrània", 8 (2008: *Ramon Llull and Islam, the Beginning of Dialogue*), 157-164.

A base de les narracions de la *Vita coetanea* i de bibliografia recent, trobem en aquestes pàgines una reconstrucció sobretot dels successius viatges de Ramon Llull al Nord d'Àfrica, fets més fàcils per les relacions comercials i els pactes polítics entre Catalunya o el Regne de Mallorca i els països del Maghreb.- J. P. E. [22.829]

John V. TOLAN, *Les Sarrasins. L'islam dans l'imagination européenne au Moyen Âge*. Traduit de l'anglais par Pierre-Emmanuel DAUZAT, Paris, Aubier-Flammarion 2003, 477 pp.

El conjunt del llibre reporta la forma com els europeus veien l'Islam des de la seva aparició en el segle VII fins al temps de Ramon Llull. Els dominics contemporanis seus, Ramon de Penyafort i Ramon Martí, havien proposat una nova manera d'aproximació, que hauria tingut una severa crítica per part de franciscans, també de dominics (311-339 i notes en les pp. 435-439). L'intent de Ramon Llull, vist a través del *Llibre del gentil i dels tres savis* (349-354) i *Liber de fine* (354-361) ja els darrers anys, hauria passat des d'un bell ideal a una fosca presó (340-362 i 440-443).- J. P. E. [22.830]

Gabriella POMARO, Viola TENGE-WOLF, *Primi passi per lo 'scriptorium' lulliano con una nota filologica*, dins "Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos", XLVIII (2008), 3-40.

La part de l'article escrita per Gabriella Pomaro (3-28) concentra l'atenció de l'autora en tres manuscrits, que descriu: Firenze, BRiccardiana, 337 (6-16); Padova, BCapitolare, C.79 (17-20) i Firenze, BRiccardiana, 1001 (21-28). Al final, Viola Tenge-Wolf, insisteix en l'estudi del manuscrit de Padova, BCapitolare, C.79, amb una *Nota filologica per il testo del Liber de predestinatione et libero arbitrio nel manoscritto C.79 della Biblioteca Capitolare di Padova* (28-40, redactada en alemany). L'estudi de la Prof. Pomaro no es redueix a una descripció estàtica de cada un dels volums en la seva materialitat, ans aprofita tots els elements deixats pels copistes o pels lectors en el o els texts dels respectius manuscrits per a establir una diacronia de llur transcripció en el volum analitzat.- J. P. E. [22.831]

Carles LLINÀS PUENTE, *Angelología y Cristología en Ramon Llull*, dins "Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos", XLVIII (2008), 41-68.

La primera part de l'estudi enfoca el tema en el seu abast general i formula set punts que incideixen en la relació entre cristologia i angelologia; la segona assenyalava els diversos elements (per exemple, les quatre possibilitats d'hermenèutica, entre el sentit literal i l'anagògic), l'aplicació dels quals permet d'explicar la intuïció de Llull sobre la integració dels àngels en l'existència del Verb de Déu o en la realitat temporal de l'encarnació. Hi ha bibliografia (66-68).
- J. P. E. [22.832]

Josep BATALLA, *Ego, qui sum laicus*, dins "Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos", XLVIII (2008), 69-92.

En comparació amb la societat europea contemporània, Llull ocupava una situació marginal, car no era ni ,litteratus', ni ,clericus', ni ,scholasticus': no formava part de cap de les capes socials considerades posseïdores de coneixements literaris (69-72); però era un ,laicus' lletrat, que aprofitava les possibilitats que la societat cristiana ja proporcionava als seus membres a l'hora d'assegurar-se una formació humana (75-78); l'autor atribueix vuit notes identificadores als membres d'aquest nou grup social: ús de la llengua vulgar, importància de les traduccions, interès per l'edició, allunyament del mètode escolàstic, literatura didàctica, preocupacions polí*-tiques, estil teològic laical i fervor apostòlic (81-91).- J. P. E. [22.833]

Guillem Alexandre AMENGUAL I BUNYOLA, Com hom se pren guarda de ço que fan los jutges els advocats els testimonis: *Lectura del capítol 114 del Llibre de contemplació en Déu*, dins "Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos", XLVIII (2008), 93-106.

El capítol 114 del *Llibre de contemplació* pertany al grup dels capítols 103-148, acomunat per la frase inicial de: "Com hom se pren guarda de..."; el 114 s'ocupa dels jutges, que, si d'una banda haurien d'ésser manifestadors i aplicadors de la Justícia divina (primera intenció), en realitat s'aprofiten de llur posició social per servir els interessos propis (segona intenció); l'autor exposa la doctrina de Llull mitjançant una anàlisi detallada de l'estructura del dit capítol (98-99) i de cada una de les tríades de paràgrafs en què és repartit (99-105). No cal dir que l'objectiu és el de convèncer de la necessitat d'oblidar les segones intencions i assegurar la primera.- J. P. E. [22.834]

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *Una lectura del Llibre de meravelles como Ars predicandi*, dins "Caplletra" 43 (Tardor 2007), 131-160.

Reconeguda la importància del sermó en la tradició cristiana medieval, és normal que Ramon Llull l'aprofités, destinada a convèncer l'enteniment d'acord amb base teòrica elaborada per Llull, molt difosa i poc aplicada (135); en el *Llibre de meravelles* és atribuïda a l'orde dels apòstols tant la predicació als no cristians com la destinada a cristians, propugnant l'exemple de santa vida davant la mala situació del món; també el *Blanquerna* divulga l'ideari lul·lià de forma popular (141) i les exigències de la primera intenció (142-143); l'abast popular es troba en els exemples, dins la substància dels quals hi ha la transmissió del missatge tant teòric com pràctic (143-150); corol·lari d'aquesta exposició seria la conversió penitent, per al bé del qual són les raons necessàries (151-154). Hi ha bibliografia (158-160).- J. P. E. [22.835]

Jordi GAYÀ, '*Sapientia ignota*': *la cuarta virtud teologal*, dins "Mediterraneo, Raimondo Lullo, Federico III", 449-463.

Llull hauria rebut un fort impacte de les discussions de Bugia amb el savi musulmà Hamar i dues vegades, en el *Liber de aequalitate potentiarum animae in beatitudine* i en el *Liber de virtutibus et vitiis* afirma que "sapientia... est habitus ita aequalis intellectui per Deum datus, sicut caritas est habitus per Deum datus voluntati" (454-455); tot seguit l'autor aplega la doctrina que Llull havia exposat en altres ocasions sobre la ,sapientia' i sobre la relació entre virtuts i dons, també la de sant Tomàs d'Aquino (454-459) i proposa la seva explicació (460-462). - J. P. E. [22.836]

Núria GÓMEZ LLAUGER, *Assaig de síntesi del contingut del Liber de potentia, obiecto et actu de Ramon Llull*, dins "Faventia", 29 (2007), 137-145.

El text complet d'aquest escrit només fou conegut quan Carmelo Ottaviano el publicà dins la "Miscel·lània Lul·liana" del 1935, transcrivint-lo del ms. de Roma, BNazionale, *Conventi soppressi*. Ací l'autora va resseguir i sovint copiant fragments textuais sobretot de la primera distinció (112-116), també de les dues altres distincions, encara que de forma més resumida (117-118), que permetin al lector de seguir el raonament exposat per Ramon Llull sota aquell títol. - J. P. E. [22.837]

Michela PEREIRA, *La sapienza dell'amore: motivi comuni e sviluppi diversi nell'Ars amativa boni e nell'Arbor philosophiae amoris*, dins "Mediterraneo, Raimondo Lullo e Federico III", 389-409.

Amb llibres com l'*Ars amativa boni*, l'*Arbre de filosofia d'amor* o el *Llibre d'amic e amat*, Ramon Llull completava el seu pensament, exposant la branca de l',amància' o ,intel·ligència de l'amor', al costat de la de la ciència; i en aquestes pàgines l'autora ens condueix pel camí de la mística, sobretot a base de l'*Arbre de filosofia d'amor*, fins al cim de l'anorreament i del transvasament de l'amat en l'amic o ,experiència d'annihilació del subjecte' d'herència cistercenca. Hi ha bibliografia (407-409).- J. P. E. [22.838]

Jaume MEDINA, *L'amore, l'amico e l'amato: un'indagine a partire dalle domande dell'Ars*, dins "Mediterraneo, Raimondo Lullo, Federico III", 111-426.

Un dels elements insubstituïbles de l'Art lul·liana són les nou (o més) preguntes, de procedència lògica aristotèlica, que Llull anomena ,regulae/regles'; ací les trobem aplicades, una per una, a l'*Ars amativa boni* i també tenim aplegades les respostes que els ha donat el mateix Ramon Llull en d'altres pàgines, com és ara en les del *Llibre d'amic i amat*.- J. P. E. [22.839]

María Asunción SÁNCHEZ MANZANO, *Semántica y significación de intentio en el ars amativa y en los Libri principiorum de Ramon Llull*, dins "Mediterraneo, Raimondo Lullo, Federico III", 427-447.

L'autora aplega en les primeres pàgines l'herència de la ,intentio' que arribà a Llull i tot seguit d'allò que com aquest concepte es presenta en l'obra lul·liana, ja sigui tot sol, ja en els sintagmes de ,primera' i ,segona intenció, ja de manera més dinàmica (437), ja amb més repeticció en el contingut, en els *Quatuor libri principiorum*, sobretot en el de la medicina, on també té en compte els graus de composició de les medicines (442); al final tenim una graduació dels sentits d',intentio' (445-446).- J. P. E. [22.840]

Francesco FIORENTINO, *Raimondo Lullo in Sicilia: Itinerario bio-bibliografico*, dins "Mediterraneo, Raimondo Lullo, Federico III", 43-84.

Repàs d'allò que ha estat escrit sobre la relació entre Ramon Llull i el rei de Trinària, Frederic III, des del moment en què segons l'autor el 1296 hauria començat la dita relació fins ja ben entrat el segle XVII quan Filippo Triolo di Trapani hauria mantingut viva l'Art lul·liana a Sicília (69-70); no cal dir que el temps més documentat seria el dels anys posteriors al 1296 i sobretot els 1312-1314, en què Llull, desentenent-se de temàtica universitària, s'adreça "ai mercanti laici, che commerciano con i musulmani ed ai quali egli offre una "scientia moralis de vitiis et de virtutibus" e la possibilità di difendere il cristianesimo con le "necessarie rationes" (53) per mitjà dels trenta-vuit títols de l'estada siciliana; algunes de les pàgines recorden la presència tothora eficaç d'Arnau de Vilanova al costat de Frederic III (47-48). Aquest article

té una segona part (71-84) dedicada a presentar un per un els títols escrits durant l'estada a Sicília, on consta el títol, la data, l'incipit i l'èxPLICIT, també el lloc d'edició. Frederic III hauria rebut de Dante Alighieri una valoració desigual (43).- J. P. E. [22.841

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *Il Dio maggiore: Le ragioni di Raimondo Lullo in Sicilia*, dins "Mediterraneo, Raimondo Lullo, Federico III", 15-41.

L'estada de Ramon Llull a Sicília el 1313-1314 anà acompanyada de trenta-set opuscles, datats durant aquells mesos; un d'ells, el *Liber de participatione christianorum et sarracenorum* n'explica la finalitat, la d'obtenir tant del rei Frederic de Trinària com del rei musulmà de Tunis que enviessin savis, respectivament cristians o musulmans, en tant que primer pas de pau "non quod christiani vadant ad destruendum sarracenos et sarraceni christianos" (18, nota 10): era, en ambdós casos, una manera de promoure la ,intelligentia fidei' (20-23), car "l'infidele non dovrà accettare semplicemente un'altra fede, ma soltanto un'altra fede che, per ragioni necessarie, gli si è dimostrata più ragionevole della propria" (26), de la mateixa manera que haurà d'encaminar la pròpia vida d'acord amb la doctrina de la primera i la segona intenció (27-32); així la idea de Déu en l'enteniment del fidel serà més idèntica a la realitat divina, ni que només fos perquè engloba l'acció essencial ,ad intra', i, doncs el concepte diví resultant serà "major" que el de l'infidel (32-36). Per això els opuscles sicilians són tan rics en tant que "esercizi di precisazione linguistica, ricerca dell'espressione più esatta e più semplice" (40).- J. P. E. [22.842

Francesca CIMENTO, *Riflessioni sul Liber de intelligere Dei (Op. 236) di Raimondo Lullo*, dins "Mediterraneo, Federico III, Raimondo Lullo", 179-185.

Patrizia SPALLINO, *Il Liber de Deo maiore et Deo minore (Op. 239) di Raimondo Lullo*, dins "Mediterraneo, Federico III, Raimondo Lullo", 187-202.

Pietro PALMIERI, *Sul Liber de perseitate Dei (Op. 248), di Raimondo Lullo*, dins "Mediterraneo, Federico III, Raimondo Lullo", 203-213.

Els tres títols precedents tenen el denominador comú d'ésser escrits pels autors que estan preparant l'edició crítica dels respectius llibres lul·lians i el de presentar ací un resum dinàmic del contingut i de les parts en què es divideixen.- J. P. E. [22.843-22.844-22.845

Diego CICCARELLI, *Domino Frederico... domino Arnaldo de Rexac, archiepiscopo Montis Regalis*, dins "Mediterraneo, Raimondo Lullo, Federico III", 85-97 i una làmina.

Amb la frase del títol, Ramon Llull dedicava al rei Frederic III de Trinària, i a Arnau de Reixac, arquebisbe de Monreale, el seu *Liber de novo modo demonstrandi*, potser el darrer títol escrit a Mallorca abans d'emprendre el viatge a Sicília. Les pàgines 87-90 proporcionen dades documentals de l'activitat de l'arquebisbe Arnau, home de confiança del rei Frederic els primers anys del segle XIV; les restants són dedicades al *Còdex Re(i)xac*, intitulat *Liber privilegiorum sanctae Montis Regalis Ecclesiae*, encarregat per l'arquebisbe Arnau i conservat a la biblioteca del Seminari de Monreale, sota la signatura de Cod. XX E 9 (pàgina inicial fotografiada en la làmina), a la BAV, Vat. Lat. 3880, i a Palerm, BCentrale della Regione Siciliana, ms. FM.5 (93), descrits en les pàgines finals de l'article.- J. P. E. [22.846

Orlando TODISCO, *Raimondo Lullo esempio paradigmatico di libertà francescana*, dins Orlando TODISCO, *La libertà fondamento della verità. Ermeneutica francescana del pensare occidentale* (Studi francescani, 14), Padova, Edizioni Messaggero 2008, 453-542.

El títol que encapçala la present notícia bibliogràfica forma el capítol VII del llibre, al qual correspon el títol que figura en segon lloc; el mateix autor ha resumit així el capítol: "L'assunto primario di Lullo è che il sapere esprime l'umanità dell'uomo se è la veste dell'amore, o meglio, se esprime come e perchè prende corpo l'amore creativo di Dio e dell'uomo. Solo sulla base dell'amore come anima della verità, l'affratellamento universale tra i popoli di diversa provenienza, storia e religione può aver luogo. Egli ha cercato di dare forma all'utopia di una concordia universale attraverso l'*Ars inventiva veritatis*, grazie a cui ha intenso liberare il vero dai molti ceppi che ne comprimono la vitalità. Egli è convinto che prima sentiamo col cuore e poi capiamo, sicchè solo aprendo l'intelligenza sugli abissi dell'amore diciamo perchè e come le cose sono, sarà possibile raccogliere in un unico inno le voci di tutte le creature. È la via che imbecca colui che non reduce l'essere a ciò che conosce o si conosce, disposto ad aprirsi a un orizzonte che va oltre la razionalità. Lullo, attraverso la ragione, ci porta oltre la ragione, convinto che ciò che la ragione comprende non è frutto della ragione, ma dell'amore".- O. T. [22.847]

Josep PERARNAU I ESPELT, *El rei Joan I dóna força legal a les còpies del dictanem de la Comissió Ermengol sobre el llibre de Ramon Llull* (Arbre) de filosofia d'amor *Barcelona, Arxiu Reial (ACA), Canc., r., 1892, f. 217v.*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", XXVIII (2009), 629-633.

Nova transcripció, amb modificacions, de la lletra ja publicada per Antoni Rubió i Lluch l'any 1921, amb fotocòpia de l'original (631); algunes observacions a la significació de la lletra reial, permeten d'endevinar la seva importància en aquells moments en què el mateix rei havia reconegut el papa d'Avinyó com a legítim i havia propiciat que mestre Nicolau Eimeric recuperés el càrrec d'inquisidor dels estats de la corna catalanoaragonesa.- J. P. E. [22.848]

Marta M. M. ROMANO, *Interpretazioni e commenti all'Arte di Raimondo Lullo in Italia nei secoli XIV-XV. La Lectura Artis Generalis di Joan Bolons*, dins "The Journal of Medieval Latin", 18 (2008), 398-418.

L'autora s'interessa en comentaris datables de l'albada de l'Humanisme, seguint *El Lul·lisme a Itàlia* del P. Batllori, i ací es concentra en l'actuació de Joan Bulons entre Venècia, Ferrara i Roma entorn el 1435, i comença fent la llista d'italians que consten relacionats amb escrits lul·lians en els segles XIV-XV (401-403). Quant a Joan Bulons i la seva *Lectura supra artificium Artis Generalis*, conservada en nou còpies manuscrites, som informats que l'obra té part teòrica i part pràctica, aquesta centrada en les figures (404-407); la còpia d'Innichen/San Candido, al Südtirol, resumiria una sèrie d'explicacions més completa que d'altres, que sembla repetida en algun dels manuscrits recordats en les pàgines 409-416. Un dels punts, sobre els quals cal més informació és aquella *Introductio artis generalis*, que de forma esquemàtica introduïa a l'estudi del pensament lul·lià (414/3).- J. P. E. [22.849]

Marta M. M. ROMANO, *Brevis ac etiam dilucida in Artem Brevem Raymundi Lullii martyris subtilis declaratio. Per admodum reverendum patrem fratrem Victorium a Panormo totius ordinis capucinatorum lectorem generalem*, dins Diego CICCARELLI, C. MICELI, *Testimonianze manoscritte della Sicilia: codici, documenti, pitture*, Palermo 2006, 259-264.

Marta M. M. ROMANO, *Vittorio da Palermo commentatore di Lullo: un link fra Sicilia e Catalogna (con note sul fondo lulliano della Biblioteca Centrale della Regione Siciliana)*, dins "Mediterraneo, Raimondo Lullo, Federico III", 467-484.

L'autora aplega en aquestes pàgines les indicacions, que ella ha pogut trobar sobre el tema *Llull a l'illa de Sicília*, que comencen d'ésser consistents en el període del 1563 al 1700 (469), en el qual es col·loca la *Dilucida in Artem brevem Raymundi Lullii martyris subtilis declaratio*, del caputxí Vittorio da Palermo, que fou professor de filosofia també a València, conservada a Palerm en la Biblioteca Centrale della Regione Siciliana, codice II.B.21, procedent dels Jesuïtes de la mateixa capital, però també n'hi ha exemplar a Gènova, Biblioteca Civica Berio, Conservazione e Raccolta locale, m.r.III.I.31, i a Londres, Welcome Historical Medical Library, ms. 448 (1641) (470-476); també indica els exemplars impresos d'obres de Ramon Llull en l'esmentada Biblioteca Centrale dells Regione siciliana (477-480); les darreres pàgines també apleguen les notícies existents sobre llibres alquímics atribuïts a Ramon Llull, sobretot del *De secretis naturae* (480-483).- J. P. E. [22.850-22.851]

Ciro TAMMARO, *L'identità segreta del Fondatore della "Confraternitas Rosae Crucis" ("Christian Rosenkreuz": l'ipotesi lulliana fondata su un recente manoscritto)*, dins "Medievalia" (Università Autónoma de México), 38 (2006), 74-79.

Un 'Codex lullianus', que segons l'autor hauria estat identificat a Barcelona el 27 de novembre del 2005, "appena rinvenuto nella Biblioteca Nazionale di Barcellona - ed oggi, secondo le previsioni già formulate all'atto del ritrovamento dalle autorità spagnole, trasferito presso la Sovrintendenza dei Beni Culturali della città di Maiorca" (75), informaria d'un 'sacer coetus', que seria un ordre eqüestre, format per un 'Raimundus hispanicus' i set d'altres personatges, posar filòsofs medievals. [Certament, sense raons positives a favor, el Raimundus hispanicus no es pot identificar amb Ramon Llull].- J. P. E. [22.852]

M. Isabel RIPOLL, *Els estudis lul·lístics a l'inici del segle XXI o la pervivència de Ramon Llull en la cultura europea*, dins "Lluc. Revista de cultura i d'idees", LXXXIII / 841 (2004), 41-45.

L'objectiu de l'autora és determinar quin és l'estat de la qüestió dels estudis sobre Llull a les portes del segle XXI: es basaria en un eix que va de la Universitat de Barcelona a la Universitat de les Illes Balears i a Europa s'allarga fins a la de Freiburg im Breisgau i a la publicació de les obres llatines dins el "Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis" per Brepols a Turnhout (Bèlgica); hi ha també notícia de nuclis universitaris de darrera hora (on manquen els d'Itàlia, el treball de descripció de manuscrits i el descobriment de l'antil·lisme).- J. P. E. [22.853]

Josep M. RUIZ SIMON, *Per comprendre l'art de Ramon Llull. L'aportació d'Anthony Bonner*, dins "Els Marges", 87 (Hivern de 2009), 65-72.

L'aportació d'Anthony Bonner es refereix al seu llibre del 2007, *Art and Logic of Ramon Llull. A Users Guide*. L'autor recorda la trajectòria dels estudis sobre l'art lul·liana, començant pels de Frances Yates, que formularen el full de ruta per a la conquesta científica de la muntanya de l'Art, al qual Robert Pring-Mill afegí la idea que l'Art no sols tingué una etapa quaternària ja que entorn el 1290 desembocà en la ternària. El primer pas d'A. Bonner a fi de continuar per aquesta via fou un catàleg genealògic de l'obra escrita lul·liana, cosa que comporta-

va una explicació satisfactòria de “l’evolució de l’Art de Llull en cadascú dels seus episodis i en la seva totalitat” (69). El coneixement de l’evolució de l’obra lul·liana ha desembocat en la proposta que l’Art és una forma de paradigma mental per a una generació de científics, perquè ara podem entendre molt millor com funciona l’art (72).- J. P. E. [22.854

Alessandro MUSCO, *Présentation. La philosophie méditerranéenne des différences*, dins “Schede medievali. Rassegna dell’officina di studi medievali”, núm. 45 (Gennaio-Dicembre 2007), 2-13.

Presentació del projecte presidit per l’autor en el departament de filosofia medieval de la universitat de Palerm, amb connexions a “Freiburg [im Breisgau], Barcelona, Palma de Mallorca i Sao Paolo” (6), concentrat en l’univers cultural sicilià en el temps entre l’emperador Frederic II i el rei Frederic III, temps “d’un singulier mélange de cultures, d’une exceptionnelle floraison de savoir et de réflexions d’où certainement Llull était au courant et qui constituaient l’infrastructure culturelle de son savoir” (5); dins aquest camp d’estudi, hom dedica una atenció particular a Ramon Llull, ja que el veuen “vraiment fasciné et curieux du contexte culturel et philosophique de l’époque de Frédéric II” (5); l’atenció als autors contemporanis també es projecta damunt Arnau de Vilanova (11).- J. P. E. [22.855

Harvey H. HAMES, *A Manual for conversion: Ramon Llull's, Liber per quem poterit cognosci quae lex sit magis bona, magis magna et etiam magis vera*, dins “Mediterraneo, Raimondo Lullo e Federico III”, 121-133.

Recordada l’anècdota del rei musulmà que no es volgué convertir perquè el frare cristià no li donà raons que el convencessin de la superioritat del cristianisme (Ramon Martí?), l’autor considera que aquest escrit de Llull es basa en la pròpia experiència i sap que els mercaders cristians es trobaven en situacions en què havien de discutir de religió amb musulmans o jueus, com Inghetto Contardo a Mallorca el 1286, no pas entre especialistes com la Disputa de Barcelona el 1263 (123-124). Tot seguit, l’autor resumeix els arguments més importants a favor del cristianisme (126-129), com també les indicacions finals per a l’ús dels arguments en ambients de mercaders (130-132).- J. P. E. [22.856

Jordi PARDO PASTOR, *Diálogo interreligioso en la Baja Edad Media hispánica. Consideraciones a partir del Concilio Vaticano II*, dins “Estudios Eclesiásticos”, (2004), 117-260.

Jordi PARDO PASTOR, “*Diálogo interreligioso y Edad Media latina*”, dins “Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona”, XLIX (2003-2004), 433-446.

El segon títol és resum del primer, menys explícit i sense tanta bibliografia. El fons del problema és el de si Ramon Llull pot ésser considerat practicant amb segles de precedència, el ‘diàleg interreligiós’, propugnat pel Concili Vaticà II. L’autor veu clar que allò que hom propugnava durant la Baixa Edat Mitjana fins i tot a Catalunya era la controvèrsia, també en disputes com la de Barcelona 1263 i per part d’autors com Ramon Martí (437-440). Per la seva banda, Ramon Llull només hauria arribat a un diàleg aparent perquè, fins i tot en obres com *El llibre del Gentil i dels Tres Savis*, ja començava el diàleg convençut per endavant de la superioritat del cristianisme (443-446).- J. P. E. [22.857-22.858

Cándida FERRERO HERNÁNDEZ, *Las dos redacciones latinas del De consolatione eremitae-eremitarum* (op. 214) de Ramon Llull, dins “Mediterraneo, Raimondo Lullo, Federico III”, 135-177.

El *Llibre de consolació d'ermità* és datat a Messina el novembre del 1313; n’han restat dues redaccions llatines, la primera només seria un esborrany de traducció, la segona ja definitiva;

recordada l'estructura del tractat i el sentit de les pàgines actuals (136-141), tenim fins al final de l'article els dos texts llatins contraposats en pàgines veïnes, de dues en dues, de manera que sigui fàcil de veure la diferència entre elles (142-177).- J. P. E. [22.859]

Pere VILLALBA VERNEDA, *Aproximación a las fuentes del tratado De civitate mundi (op. 250) de Ramon Llull*, dins "Mediterraneo, Raimondo Lullo, Federico III", 215-250.

Les primeres pàgines resumeixen les idees del tractat (217-218) i tot seguit les comparen en forma de quadres sinòptics amb les d'altres títols lul·lians escrits a Sicília, primer en el tema de les dignitats divines (219-223) i després més en general (225-229). A continuació trobem un resum d'allò que Llull diu de cada una de les dignitats, virtuts teològals o cardinals i conceptes bàsics (231-242) i així arribem al tema de les fonts: del concepte de final del món o d'un cataclisma que canvia el curs de la història per actuacions divines en temps antics, el del món i el del curs de la història, on no es guia pels plantejgs del *De civitate Dei*, perquè Llull innova, no copia (243-247).- J. P. E. [22.860]

Pere VILLALBA I VARNEDA, *Ramon Llull*, *Arbor scientiae* [1295-1296], dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", 607-625.

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Presentació de l'edició crítica de l'Arbor scientiae De Ramon Llull, a cura del prof. Pere Villalba i Varneda*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLVIII (2001-2002), 599-606.

El primer títol és la crònica de la presentació dels tres volums de l'*Arbor scientiae* en l'acte solemne de l'acadèmia barcelonina el 28 de març del 2001, que s'acabà amb una representació escènica, possiblement inspirada en el *Desconfort*, de la lluita íntima de Ramon Llull abans de decidir-se a escriure aquella obra (614-620). Per la seva banda, el prof. Alturo subratlla que l'objectiu de l'editor Villalba ha estat el d'"arribar, amb el tradicional ajut dels còdexs i de l'enginy, a la versió original" (602) i ens ofereix informació d'arxiu sobre el moviment de llibres lul·lians o i algun altre en la Catalunya del segle XV (604-605).- J. P. E. [22.861-22.862]

Antonio GARCÍA ESPADA, *La recuperación y el olvido. La Cruzada más allá de la Tierra Santa*, dins "Jerónimo Zurita. Revista de Historia", 84 (2009), 233-246.

Perdut Sant Joan d'Acre, hom féu constantment projectes i propaganda per a la recuperació de Terra Santa, però ja no hi hagué cap més croada, potser perquè les exigències d'eficàcia s'havien imposat per damunt les altres, més doctrinals. En aquestes pàgines és feta referència repetida a Ramon Llull: ell manifestava la seva preocupació sobre el perill que podia arribar a ésser l'Islam per a l'Orient Europeu i en les seves propostes per a la recuperació de la Terra Santa insistia en la necessitat d'assegurar els preliminars.- J. P. E. [22.863]

Paulino RODRÍGUEZ BARRAL, *El discurso escatológico en la Corona de Aragón: del profetismo arnalista a la predicación vicentina*, dins "Escritos del Vedat", XXXVIII (2008), 147-183.

Arnau de Vilanova hauria estat el punt de partida del discurs escatològic en la nostra corona i el seu text de síntesi seria la *Confessió de Barcelona*, ací resumida (150-152), que en res no fa pensar en doctrina de Joaquim de Flore (153-154), i encara molt menys el *Llibre qui és contra anticrist* de Ramon Llull (155-157). Joan de Rocatalhada, en canvi, s'apunta a les expectatives escatològiques encara més immediates que les d'Arnau de Vilanova (157-159). Amb Eiximenis torna l'interès pels esdeveniments finals i per les greus mancances que hi desemboquen (160-162). El *Breviloquium* és clarament joaquimita en la seva versió de les previsions finals, clarament implicades amb la política (163-168); el *De triplici statu mundi*

emmarca els pronòstics escatològics en esquemes joaquimites (terç estat del món: 168-169). La profecia del 1449 radicalitzava tant el pessimisme eclesiàstic com la passió política (169-172). En Vicent Ferrer el pes del pecat dins la corrupció contemporània desembocava en els fets finals, 'tost, tost e ben tost', sense possibilitat de pròrroga, ja superada (173-180). Tota aquella societat hauria resultat fortament impactada per les previsions escatològiques (181-183).- J. P. E. [22.864]

Lola BADIA, Joan SANTANACH, Albert SOLER, *La llengua i la literatura de Ramon Llull: llocs comuns, malentesos i propostes*, dins "Els Marges", núm. 87 (Hivern de 2009), 65-72.

Abans de començar llur raonament, els autors posen el primer subtítol: *Llull, ni "fundador de la literatura catalana" ni "creador de la llengua catalana"*. Hi ha bibliografia (85-90). - J. P. E. [22.865]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Noves dades sobre manuscrits 'espirituals' d'Arnau de Vilanova*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", 27 (2008), 351-424.

Pàgines resultants de l'estudi posat en els manuscrits en la preparació de les edicions per als volums de les *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, en concret la de l'*Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum Regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei*: el volum manuscrit de Roma, Casanatense 1022 presentaria el text de la redacció més primitiva (354-355); els de Sydney, Nicholson 23, i Saint-Omer, Bibliothèque de l'Agglomération de Saint-Omer, mss. 292 i 361, ja haurien afegit uns primers elements al text primitiu (356-365); trobaríem la tercera redacció en el Vat., Borgh. 205, en la qual s'ha afegit un llarg fragment final, precedit de subtítol propi: *Incipit obiectio*, també present en la traducció grega de Sant Petersburg (365-372); finalment, el Vat. lat., 3824 i el text de les còpies manuscrites que en depenen, han estat col·locades dins el conjunt d'allò que en el moment de la formació del volum eren les *Opera omnia* espirituals d'Arnau de Vilanova, destinades a l'examen que Climent V n'encarregaria (372-383); dependrien d'aquest text definitiu les còpies manuscrites de Cambridge, University Library, Mm. VI. 12 (2471) (383-386), Florència, BNazionale Centrale. Conv. Soppr., G, 3, 368 (386-394); el Vat. Lat. 5732 (394-398); Roma, Collegio Carmelitano dell'Antica Osservanza. Ms. III, Varia, I (398-407); Frankfurt am Main, Stadt- und Universitätsbibliothek, Praed. 58 (408); Graz, Universitätsbibliothek, ms. 1226 (408-411); i encara Cambridge, University Library, ms. I. 16 (412-414); Biblioteca Nazionale Centrale, Conv. Soppr. D. 2, 1538 (414-425); i Gènova, Biblioteca Universitaria, Gaslini, Ms. A. IX 27 (415-424).- J. P. E. [22.866]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Sobre l'estada d'Arnau de Vilanova a París, 1299-1300: les dues dates dels textos*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", XXVIII (2009), 623-628.

Aquestes pàgines són diàleg amb les de Michael McVaugh i es basen en el fet que, si el procés 'in causa fidei' o inquisitorial parisenc a càrrec d'Arnau de Vilanova s'acabà el 12 d'octubre del 1300 amb el refús del tribunal del bisbat de París i l'apel·lació al del papa, necessàriament el procés havia començat abans, aquell "die sabbati mane post festum beati Thome", quan "die precedenti in sero Parisiensis Officialis prodicionaliter me fecit vocari... et incarce-ravit", és a dir, la nit de Nadal a Sant Esteve de l'any anterior, 1299. El fet que es tractés d'un acte de tribunal d'inquisició resol totes les objeccions a un acte judicial en una (o unes) festes tan assenyalades. La resposta al prof. McVaugh també és vàlida per al prof. Potestà i la seva valoració de les pàgines del prof. McVaugh, dins l'article següent (628).- J. P. E. [22.867]

Gian Luca POTESTÀ, *L'anno dell'anticristo. Il calcolo di Arnaldo da Villanova nella letteratura teologica e profetica del XIV secolo*, dins "Rivista di Storia del Cristianesimo", 4 (2007), 431-463. Vegeu resum precedent.- J. P. E. [22.868]

Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova, la filosofia i la sentència condemnatòria de les seves obres (Tarragona, 1316)*, dins "Enrahonar. Quaderns de Filosofia", 42 (2008: *Filosofia catalana medieval i moderna*), 21-46.

Propòsit de l'autor: "... sistematitzar el pensament d'Arnau de Vilanova sobre l'ús de la filosofia per part del teòleg tal com és expressat en l'*Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum atque religiosorum...*"; de l'altra, esbrinar fins a quin punt la tesi que la sentència de 1316 atribueix a Arnau de Vilanova és realment" d'aquest autor (23); transcrit el fragment relatiu a la filosofia de la *Sentència de Tarragona*, dedicat a l'*Apologia...*(22) acabada d'esmentar, amb les corresponents explicacions d'Arnau de Vilanova (24-27), l'autor precisa que Arnau mai no ha devaluat la filosofia, ans només va discutir l'ús que en fan certs teòlegs, substituint-la a la teologia tradicional elaborada pels sants Agustí i Jeroni (29-35), exactament igual com ja havia fet en l'*Alia informatio beguinorum* (35-37); les darreres pàgines fan una comparació entre teologia i medicina en el sentit que ambdues formes de coneixement són autèntiques en la mesura que són "utiles ad salutem" (la respectiva, evidentment) (38-42). Hi ha bibliografia (43-46). - J. P. E. [22.869]

Isabelle ROUSSEAU, *La prophétie comme outil de légitimation: trois lectures du Vae mundo (XIV siècle)*, dins *Lucha política. Condena y legitimación en la España medieval*, coordinado por Isabel ALFONSO, Julio ESCALONA, Georges MARTIN (Annexes des Cahiers de linguistique et de civilisation hispaniques médiévales, 16), [París], ENS Éditions 2004, 63-99.

L'autora, conduïda per l'interès a resseguir les variacions, fins a convertir-la a Castella en arma política contra Pere el Cruel, d'una 'profecia' feta pública per Arnau de Vilanova, toca quatre temes: la contraposició dels teòlegs contra Arnau de Vilanova fins al 1305 per la seva gosadia a posar data a la vinguda de l'Anticrist (64-70); la 'profecia' *Vae mundo in centum annos*, d'origen desconegut encara que versemblantment sicilià, inclosa per ell dins el *Tractatus de mysterio cymbalorum Ecclesiae*, tot i que hi vegés un text que encaixava amb les seves tesis d'influx celestial en la profecia (70-73); la tercera presenta l'influx arnaldià en Joan de Rocatalhada, que no sols posa data a l'Anticrist, ans encara assenyala els fets contemporanis que contribuïrien o destorbarien la seva arribada (74-80); la darrera analitza la forma com a la Castella de mitjan segle XIV i en relació al comportament de Pedro el Cruel (81-86) algun 'profeta' pronosticava esdeveniments futurs, darrere la qual possiblement escrivia història desitjada, com en el cas castellà del *Baladro del sabio Merlín* (87-95); en apèndix l'autora ens dona una nova versió del *Vae mundo in centum annos*, que acull la de Joan de Rocatalhada i un fragment del *Baladro...* (98-99).- J. P. E. [22.870]

Fernando SALMÓN, *La obra médica de Arnau de Vilanova en Montpellier*, dins D. LE BLEVEC, Th. GRANIER, *L'université de Médecine de Montpellier et son rayonnement (XIIIè-XV siècles)*, Turnhout, Brépols 2004, 133-174. Obra només coneguda per referència.- J. P. E. [22.871]

Sebastià GIRALT, *La epístola contra la nigromància de Arnau de Vilanova*, dins "La Coronica. A Journal of Medieval Spanish Language, Literature & Cultural Studies", 6 (2007), 173-187.

Sebastià GIRALT, PROPRIETAS. *Las propiedades ocultas según Arnau de Vilanova*, dins "Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion", 63 (2008), 327-360.

Sebastià GIRALT, *Medicina i astrologia en el corpus arnaldia*, dins "Dynamis", 26 (2006), 15-38.

Arnau de Vilanova distingia acuradament entre nigromància i màgia natural (334-335) i integrà els procediments terapèutics de la màgia natural i l'astrologia en el galenisme baixmedieval. Les primeres pàgines esbrinen el concepte de 'proprietats ocultes' com l'iman. També ho intentà en *De parte operativa*: les anomenava 'proprietats, virtus occulta (vis)', i l'autor es decanta per 'proprietates occultae' (329), que no serien individuals, ans empeltades en l'espècie (330). Mestre Arnau hi dedica particular atenció en l'*Antidotarium* i en *De venenis*; se'n pot trobar informació en escrits de Galè, Costa ben Luca i Avicenna (337-343). El tema és ací resumit a base del *Speculum medicinae* amb particular atenció a la triaga (343-347) i a la relació específica existent entre propietats ocultes i transtorns mentals, explicada a base del concepte de 'ligatio' (347-349) i descoberta tant per experiència pròpia o d'altri, per experimentació o amb alguna mena de 'revelació' (349-352). L'experimentació exigeix condicions especials d'ús quan implica verins i per aquesta raó no es poden aplicar remeis dubtosos (353-356). Les darreres pàgines són dedicades al tema de medicina i màgia [com en el terç article].- J. P. E. [22.872-22.873-22.874

Marilyn NICOUD, *Les régimes de santé au Moyen Âge. Naissance et diffusion d'une écriture médicale (XIIIe-XIVe siècle)* (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, 333 I-II), Rome, École française 2007, XIV + 694 i [XII] + 695-1114 pp.

Aquests dos volums donen la fitxa bibliogràfica d'Arnau de Vilanova (700-701) i, ja en la taula alfabètica, informació de tot allò que hom hi pot trobar sobre Arnau de Vilanova (1086-1087): tractats d'atribució falsa, indicació de les pàgines del llibre que proporcionen informació sobre Arnau de Vilanova i títols d'obres seves. En la part central del volum hi ha indicació de les poblacions i de les biblioteques que posseeixen manuscrits del *Regimen sanitatis ad Regem Aragonum* en llatí o en traducció catalana: Basilea, UB, D.I.8; D.II.5; F.III.8 (770); Barcelona, BU, 585 (772); Bergamo, BCivica A Mai, 593 i 632 (773); Berlin, Deutsche Staatsb., C. Germ. Oct. 477; Lat. Fol. 169; Lat. Fol. 521 (775); Birmingham, UAlabama. Reynolds Library, ms. 5000 (778); Boston, prop. privada (Cushing), ms. 7 (778); Cambridge, Gonville & Caius College, ms. 462 (784); BAV, Barb. Lat. 311; Borgh. Lat. 247; Pal. Lat. 1179, 1180, 1245, 1284, 1331 (795-796, 798, 801, 804); Reg. Lat. 1159 (805); Cracòvia, Bjagiallonskiej, ms. 566 i 821 (813 i 815); Darmstadt, Hochschulbibl., ms. 272 (816); Edimburgh, Ulib. Ms. 175 (817); Erfurt, Stadtbib. Amplon Q. 192 i 193 i Q. 222 (820 i 821); Erlangen, UB, ms. 432 i 434 (822); Gdansk, Polskiej Akad. Nauk., Ms. Mar. 200 (828); Graz, UB, ms. 417 i 481 (829); Kalveston (Texas), Moody Medical Library, ms. RBR 800 (830); Klagenfurt, Bischöfliche Bibliothek, ms. XXX.d.35 (831); Leipzig, UB, ms. 1161, 1182, 1183 i 1471 (831 i 832); Londres, BL, Harley 2268 (838); Royal 12.B.25 (840); Sloane, 429 i 3824 (848 i 854); Wellcome Institute, ms. 75 (856); Madrid, BN, ms. 3370 i 115 (863); Metz, BM, ms. 178 (866); Milà, BAmbr., P.1178.Sup. i T.81.Sup. (871-872); BBraidense, ms. AE.xiv. 8 (873); München, BSB, Clm. 456, 480 i 4374 (879, 881); Nàpols, BN Vitt. Eman., ms. VIII. D. 50 (890-891); New York, Curt Bühler Collection, ms. 23 (891); Oviedo, Catedral, ms. 31 (893); Oxford, BL, Digby 43 (899); Ms. Douce 87 (901); París, BArsenal, ms. 872, 873 i 972 (905-906); BN, lat. 3361 (907-908); lat. 6972A (910); lat. 6978 (911); lat. 9328 (914); lat. 14732 (918-919); n.a.l. 1430 i 3035 (926); Philadelphie, Coll. of Physicians L., ms. 10.a.210 i 3 (929); Porto, BM, ms. 753 (929); Praha, APraskeho, ms. C.72, F.5, L. 52 i M. 41 (930); Roma BAngelica, ms. 1506 (932); Salamanca, BU, ms. 247 (934); Tours, BM, 797 i 1177 (936-937); València, Beato, ms. 123 (939); Venècia, BN Marc., ms. Z.lat.538 (941); Wien, ÖNB, ms. cvp.4761 (942); cvp. 5300, 5337 i 5486 (943); Würzburg, UB, ms. M. ch. f. 293 (951); i Zeitz, Stifts-

bibl. Ms. 84 (951). Afegim-hi que la Seu d'Urgell, BCap, ms. 77, i Tortosa, BCap, ms. 234, contenen sengles còpies d'Isaac Israeli, *De dietis universalibus*; i recordem que Guillelmo da Saliceto oferí un tractat de Medicina a Alfons IV Trastámara (96-97; 410-411); que les pàgines 609-610 recorden la relació medical entre Arnau de Vilanova, Ermengol Blasi i Jaume II; que Arnau de Montrodon, bisbe de Girona, requeria els serveis del metge Guillem de Sant Dionís (668) i que el 1420, Benet XIII anul·lava el matrimoni entre Joan IV de Brabant i Jaquelina de Baviera (292). La pàg. 647 esmenta Jacme d'Agramunt i el seu primerenc tractat sobre la Pesta, del 1348; i la pàg. 854, Pere Figuerola el 1315 en relació al ms. de Londres, BL, Sloane 3124.- Les darreres pàgines contenen una àmplia bibliografia.- J. P. E. [22.875]

Eduard FELIU, *Les traduccions hebrees del Regiment de sanitat d'Arnau de Vilanova*, dins "Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics", 6 (2006-2007 [2009]), 45-141.

Les pàgines inicials recorden activitats mèdiques d'Arnau de Vilanova, entre les quals la composició del *Regiment de sanitat*, conegut sobretot per la seva traducció llatina; l'autor hi afegeix les traduccions hebrees, per ell conegudes directament a partir de llurs manuscrits: la completa del *Regiment...* es troba a París, BN, hebr. 1128 i 1176, Nova York, Jewish Theological Seminary, 8111, i Moscou, Biblioteca de l'Estat Rus, Hebr. 209 (49-52); el mateix llibre tingué versió abreujada a l'hebreu, conservada a Munic, BSB, Codex Hebraeus Monacensis, 288; BAV, Vat. hebr. 366; Lió, Bibl. de la Ville, hebr. 15; i Sant Petersburg, Acadèmia de Ciències, Institut d'Estudis Orientals, Evr.-290 (52-55); També existeix el text hebreu d'una obra intitolada *Arnaudina*, atribuïda a Arnau de Vilanova; n'hi ha còpies a El Escorial, hebr. G-III-20; en els ja citats manuscrits de Munic, del Vaticà i de Lió, de Florència, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. 88.26, i en el 209 de la també citada biblioteca de Sant Petersburg (55-58); també és atribuït a Arnau de Vilanova el text hebreu de Joan de Toledo, *Liber de conservacione sanitatis*, conservat en els manuscrits del Vaticà, Lió, Sant Petersburg, Munic i Nova York, ja esmentats (58-60), Són coneguts els traductors d'alguns, els anys 1327-1328 o cap a darreries del segle XV (61-62). Del ms. de París, BN, hebr. 1128, són ací transcrits: la retrotraducció catalana del *Regiment de sanitat*, que confon el rei Jaume II amb el professor de medicina a Montpeller, Joan Jaume, text completat amb anotacions de l'autor (63-107); i la senzilla traducció hebrea del mateix llibre (108-130). L'autor ha enriquit encara el seu treball amb un *Glossari de noms de plantes i d'animals* (131-136) i amb reproducció fotogràfica de la grafia de les còpies manuscrites citades (137-141).- J. P. E. [22.876]

Miguel Àngel PALLARÉS JIMÉNEZ, *Lecturas para un inquisidor: razón y fe en la biblioteca particular de Pedro Arbués*, dins "Aragonia Sacra", XIX-XX (2006-2007 [2008]), 81-97.

Aquell personatge aragonès morí el 1485; l'inventari de la seva biblioteca s'ha conservat a Saragossa, Archivo Histórico de Protocolos, *Not. Alfonso Francés* 1485; només un dels autors entra en aquesta notícia bibliogràfica, Arnau de Vilanova, del qual deixà dues obres de medicina: el *Breviarium practicae*, en edició de Milà 1483; i el comentari al *Regimen sanitatis salernitanum*, i el *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*, edició de Luvaina 1485 (94-95). - J. P. E. [22.877]

Robert E. LERNER, *Analecta Rupescissiana*, dins "Franciscana. Bolletino della Società Internazionale di Studi Francescani", IX (2007), 1-11.

La publicació del *Liber ostensor quod adesse festinant tempora* de Joan de Rocatalhada ha mogut l'autor a completar-ne la bibliografia sobre aspectes "profètics" dels segles XIII-XIV tan importants per a aquella obra, entre els quals en trobem de relatius al *Liber de flore*, font reconeguda sobre Arnau de Vilanova, de la qual és donada la llista de manuscrits, distingint entre els com-

plets i els parcials (3-4), i a la famosa ‚profecia‘ *Vae mundo in centum annis*, que l'esmentat Arnau de Vilanova copià dins el seu *De mysterio cymbalorum*; l'autor, per la seva banda, recorda el nostre volum VII/VIII (7-8).- J. P. E. [22.878]

Barbara SCAVIZZI, *Il Tractatus epistolarum christini, di Arnaldo da Villanova: tradizione manoscritta, destinatari e temi-chiave*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", XXIX (2010), 883-932.

Ja el 1948, Joaquim Carreras Artau publicava les lletres personals, que Arnau de Vilanova adreçà als dotze destinataris del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, sota el títol, més o menys estrafet, de *Corpus epistolarum christianarum*; ara, la dra. Scavizzi comença donant-nos-en el títol exacte de *Corpus epistolarum christini* i prometent-nos d'"aggiungere nuovi dati" i d'"affrontare alcuni aspetti, che in lavoro di Carreras aveva tralasciato" (883-884). Sintetitzat, doncs, allò que s'esdevingué entre París i Roma entre el procés 'in caua fidei' a càrrec del *De adventu Antichristi*, la seva reelaboració en el *De mysterio cymbalorum* amb les lletres que n'acompanyaven la trama a dotze destinataris (886-890), arriba la datació el 1301, un any després de la sentència de París (890, nota 23).- J. P. E. [22.879]

Albert G. HAUF I VALLS, *La evangelización en el mundo levantino en tiempos de encuentros y desencuentros entre religiones (s. XIII-XV)*, dins *Transmitir el mensaje en tiempos de dificultad*. Actas del XIII Simposio de Teología Histórica (15-17 noviembre 2006), València, Facultad de Teología San Vicente Ferrer 2007, 447-508.

La coexistència de les societats humanes cristiana i jueva en la zona ‚levantina‘ es manifestà en una polèmica que en el seus cimals fou de gran altura i en esdeveniments socials (Disputes de Barcelona o de Tortosa), que concentraren dins un temps curt la tensió d'aquells segles de la Baixa Edat Mitjana. L'autor ens presenta un tríptic, la primera part del qual resumeix les posicions sobre el sentit dels dos Testaments (Vell i Nou) per a les dues corresponents Lleis contraposades segons els nostres escriptors d'aquells dos o tres segles (448-458); la segona deixa parlar Ramon Martí i encara més Francesc Eiximenis i el seu *Primer del crestià* (458-475); la tercera, es fixa en certes característiques de la dita polèmica, com és ara l'abús de la invectiva i el de la interpretació al·legòrica i simbòlica dels texts discutits (475-485). Les pàgines 485-508 són dedicades a les vuitanta-cinc notes de l'estudi.- J. P. E. [22.880]

Benoît GRÉVIN, *Rétorique du pouvoir médiéval. Les Lettres de Pierre de la Vigne et la formation du langage politique européen (XIII-XV siècles)* (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, 339), Roma, École française 2008, XII i 1024 pp.

L'autor considera que els reialmes de la Península Ibèrica es troben a la perifèria geogràfica d'Europa i segurament per aquesta raó ell confessa que "dans les relations politiques entre l'Aragon et la Sicile se trouve peut-être la clé d'une utilisation différente des *Lettres* qui aurait échappé à la présente recherche" (860). Malgrat això, en la mateixa pàgina trobem el sotstítol *Indices pour d'autres utilisations des Lettres de l'Aragon à la Pologne*. Quant a la Corona d'Aragó, l'acta fundacional de l'Estudi de Lleida (VILLANUEVA, *Viage...*, XVI, 196) s'hauria inspirat en el de l'Estudi de Nàpols, model fredericià, que també hauria servit per al de Praga. Jaume II volgué tenir còpia dels *Dictamina Petri de Vineis*; afegim-hi el ms. d'ACA, Ripoll, copiat per Ramon Bidaudí (551, nota 25).- J. P. E. [22.881]

Mauro G. SANNA, *Il Regnum Sardinie et Corsice nell'azione politica di Bonifacio VIII*, dins "Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medioevo", 112 (2010), 503-528.

Les primeres pàgines apleguen notícies sobre l'illa de Còrsega dins la Corona catalanoaragonesa (505-510). Segueix informació sobre la trajectòria de la de Sardenya en relació a la Santa Seu després de l'any 1000, on, a base de la respectiva documentació (ASV, Gènova i Pisa, AS), assistim als successius intents de vincular Sardenya a l'arquebisbe de Pisa i a les intervencions de Gènova, o a les repetides infeudacions de l'illa a l'Imperi Romanogermànic o a la Santa Seu, aquesta des del 1166 sota el papa Alexandre terç (506 i 513-516). La situació canvià amb les Vespres Sicilianes (517-518), ja que el *Regnum Sardiniae et Corsicae* entrà en la pacificació general del Tractat d'Anagni amb la infeudació d'aquell regne a la Casa de Barcelona en la persona de Jaume II, que, però, s'havia d'entendre amb les autoritats anteriors de l'illa (519-522). Els problemes de Bonifaci VIII amb França asseguraren les bones relacions amb Jaume II durant els pontificats de Benet XI i Climent V, però amb Joan XXII aquestes foren més difícils (525-528).- J. P. E. [22.882]

Antoni RIERA MELIS, *Del tractat d'Argelers al de Poissy: el Regne de Mallorca entre la Corona Catalanoaragonesa i França (1298-1313)*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 29 (2008), 299-325.

La situació bèl·lica provocada per les Vespres Sicilianes, en la qual Jaume II de Mallorca es posà a favor de França contra la pròpia casa, tingué un primer pas de solució oficial en el Tractat d'Anagni, també aplicat a les relacions entre els dos Jaumes II, el rei de la corona catalanoaragonesa i el seu súbdit feudal i rei de Mallorca, i en els acords d'Argelers del 1298. Aquestes pàgines, basades en estudis previs, també de l'autor (300, nota 2) i en recurs directe a Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, l'ACB, *Notaris*, AHCB, *Lletres reials*, de Palma de Mallorca, ARM, *Arxiu Històric*, tenen dues parts: *Les conseqüències internacionals del restabliment de la unitat territorial del Regne de Mallorca* (301-310), la primera; i *El restabliment asincrònic de la cooperació econòmica i política* (311-325), la segona. Després del 1298, el reunificat Regne de Mallorca tenia necessitat de reafirmar la seva existència, cosa que féu sotmetent els mercaders catalans a la lleuda entre el Rosselló i Occitània i aquestes pàgines ens informen de les vicissituds d'aquella confrontació, que s'estengué fora el territori català fins als convenis internacionals i als consolats del Nord d'Àfrica; també dels problemes provocats per la política francesa contrària tant a la Corona catalanoaragonesa en general com també al Regne de Mallorca en particular (o en el cas de la marca de Pere Borrell contra la Ciutat de Mallorca) i altra vegada la competència en l'establiment de consolats a ultramar.- J. P. E. [22.883]

Carmen CORDELLE VON HARTMANN, *Lateinische Dialoge 1200-1400. Literaturhistorische Studie und Repertorium* (Mittelateinische Studien und Texte, 37), Leiden – Boston, Brill 2007, XXX i 824 pp.

Aquest important volum té dues parts gairebé iguals: en la primera, fins a la pàgina 285, el tema predominant és la presentació del gènere literari 'diàleg' i concretament el de les característiques dels escrits en els segles XIII i XIV, d'entre els quals els de Ramon Llull ocupen un lloc tan especial, que l'autora ha considerat adient de dedicar-los unes deu pàgines personals, on subratlla la vinculació entre la forma dialogada i l'objectiu bàsic des de la seva missió intransferible, la d'obtenir de forma dialogada la convicció religiosa d'un possible convertit i aplega els diferents diàlegs en grups, segons que es valorin directament les raons exposades o aquestes es converteixin en personatges abstractes (121-130; ja en les pàgines 99-101; s'havia aturat a reflexionar sobre si la *Consolatio Venetorum* havia d'entrar en una sotssèrie de 'Trostrbüchern'; de la mateixa manera que en les darreres l'esforç de classificació arriba al *Liber de conceptione virginali* de Raimon Astruc de Cortielles i al mateix *Dialogus contra Iullistas* de Nicolau

Eimeric [on cal tenir present la lletra de Joan I, cfr. p. 823]]; des de la pàgina 288 tenim el repertori dels dits diàlegs, en el qual entren nombre de textos nostres, començant pels de Ramon Llull, precedits per tres pàgines introductòries, en les quals ja trobem una bibliografia general sobre el tema (416-418); segueixen seccions per a cada un dels diàlegs: *Liber de gentili et tribus sapientibus* (418-422); *Liber de Spiritu Sancto* (422-424); *De adventu Messiae* (424-426); *Liber super psalmum Quicumque vult* (426-429); *Disputatio fidelis et infidelis* (429-430); *De laudibus dominae nostrae sanctae Mariae* (431-433); *Disputatio quinque hominum sapientum* (434-436); *Declaratio Raymundi [per modum dialogi edita]* (436-438); *Disputatio Eremitae et Raymundi [super aliquibus dubiis quaestionibus Sententiarum magistri Petri Lombardi]* (438-440); *Consolatio Venetorum [et totius gentis desolatae]* (440-443); *Disputatio fidei et intellectus* (443-444); *Liber disputationis Raimundi christiani et Homeri Sarrazeni* (445-448); *Disputatio Raimundi et Averroistae* (448-449); *Liber natalis pueri parvuli Ihesu Christi* (449-451); *Liber lamentationis Philosophiae* (451-453); *Liber contradictionis* (454-455); *Liber de syllogismis contradictoriis* (455-456); *Liber de efficiente et effectu* (457-458); *Liber de quaestione valde alta et profunda* (458-459); *Disputatio Petri clerici et Raimundi phantastici* (460-462); *De locutione angelorum* (462-464); *Liber de consolatione eremitae* (464-466); *Liber de consolatione eremitae* (fragment) (466-467); *Liber de Deo maiore et de Deo minore* (467-469); *Liber de civitate mundi* (469-470). Després de la llista de títols lul·lians segueixen els altres diàlegs nostres dels segles XIII-XIV: Inghetto Contardo, *Disputatio facta inter Ingetum Contardum mercatorem Ianuensem et quosdam sapientissimos iudaeos [Maiorici]* (471-474); Arnaldus de Villanova, *Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonum pro filliis erudiendis in elementis catholicae fidei* (481-484); Pseudo Arnaldus de Villanova, *De secretis naturae* (492-495); Pseudo Arnaldus de Villanova, *Speculum alchimiae* (599-603); Nicolaus Eimeric, *Dialogus contra lullistas* (688-692); Joan de Montsó (de Montesono), *Dialogus scismatis* (695-699); Raimundus Astruch de Cortielles, *Disputatio saecularis et iacobitae de conceptione beatae Mariae virginis* (699-703). I en l'annex dels dubtosos hi ha les versions llatines i hebrea de la *Disputa cristiano-iudea de Barcelona*, 1263 (718-719). Cada una de les unitats segueix un esquema semblant, explicat en les pàgines inicials de la segona part (289-295): comença amb referències als inventaris d'obres lul·lianes i per a aquestes, a les ja citades 121-130 del mateix llibre; segueixen íncipit i explicat tant de l'obra corresponent com de les seves parts (p. e., el pròleg); segueix la presentació de l'estructura de l'obra (redacció única o més d'una), datació i la part més extensa, resum del contingut; continua la informació sobre les traduccions, edicions, bibliografia i tradició textual amb la corresponent llista de manuscrits. A l'acabament tenim la bibliografia sobre la dialogologia medieval (a diferència de la dedicada a cada una de les unitats) (727-758), taules de temes tractats (759-766), d'autors d'alguna manera estudiats (766-772), de títols (773-781), d'íncipits (782-790), d'èpicles (791-798), de les biblioteques i corresponents manuscrits (799-814), d'edicions antigues (815-818) i de concordances amb repertoris moderns (819-823).- J. P. E. [22.884]

Andrea NICOLOTTI, *L'interrogatorio dei Templari imprigionati a Carcassonne*, dins "Studi Medievali", III Serie, LII (2011), 697-729.

El fascicle que conté el dit interrogatori es conserva a París, *Musée de l'histoire de France*, AE/II/34; el text és ací transcrit; a un dels interrogatoris fou sotmès el templer català, Arnau Sabater, del convent de Mas-Déu, del Rosselló.- J. P. E. [22.885]

Jaume RIERA I SANS, *Paraules del rey Salomó. Versió fragmentària del llibre dels Proverbis del segle XIV*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLIX (2003-2004), 141-169.

El text encapçalat per aquest títol s'ha conservat diversament en dos manuscrits: els mss. 3 i 353 de París, BN, el 921 de Madrid, BN, i el Y-30-15 de la Biblioteca Colombina de

Sevilla, el 3 de París i aquest en conjunts més amplis (142-143); tres més atribueixen a Salomó ensenyaments morals: mss. 1031 de Barcelona, BC; Carpentras, BInguimbertaine, ms. 951, i ms. 216 de la BU de València (143-144); també compareixen en catàlegs de biblioteques privades del segle XV: dues de Barcelona, dues de Mallorca i dues de Vic (145-146); la comparació qualitativa dels dos texts es decanta decididament per l'actual parisenc (149-154); dos noms han estat proposats com a traductors: un rei Alfons [II o III, però aquest no sabia llatí] i Ramon Llull [que no era amic d'"autoritats" i de llatí no en sabia massa] (154-156); la transcripció dels dos texts ocupa les pàgines 147-156; segueixen observacions al text traduït (166-168) i vocabulari de mots, als quals l'editor ha afegit l'equivalent actual (168-169).- J. P. E. [22.886]

Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Les expedicions a l'Orient i la Crònica de Muntaner*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLIX (2003-2004), 13-76.

Amb la primera conquesta militar de Constantinoble i el conseqüent saqueig de la capital, la relació entre imperi bizantí i Occident europeu sofrí una ruptura insalvable i Ramon Muntaner n'informa; per la seva banda, l'autor apunta "alguns dels aspectes que considera més interessants de la visió muntaneriana de la Mediterrània Oriental" (20); en primer lloc a través de la incursió del 1292 de Roger de Llúria per la Morea i l'Arxipèlag narrada en els capítols 117 i 159 (22-32) i en d'altres cròniques; a través de l'expedició a Orient de la gran Companyia Catalana, amb les repercussions de l'enemistat grega contra els francs (33-44) i a través dels contactes amb d'altres pobles orientals, com turcs i alans (45-53), o italians, com genovesos i venecians, per als quals la Romània era com llur jardí particular, que ningú no podia tocar (54-67). Les observacions de Muntaner són tota una lliçó de psicologia de les diverses ètnies, amb les quals hom es trobava a l'Orient Europeu (68-70). Hi ha bibliografia (71-76).- J. P. E. [22.887]

Vicenç PAGÈS, *Propaganda monàrquica. Crònica de Ramon Muntaner*, dins "Revista de Girona", 260 (maig-juny 2010), 50-52.

Divulgació desenfadada de l'obra de Ramon Muntaner, considerat per l'autor —que es deixa guiar per Josep Pla— un fanàtic dels monarques de la Casa de Barcelona, però també un testimoni de la cohesió social i de la consciència nacional de la Catalunya del seu temps. Aprecia l'amenitat de la *Crònica*, malgrat l'aridesa del seu estil, i la considera més important des del punt de vista històric i lingüístic que del literari.- J. de P. [22.888]

Joan-Pau RUBIÉS, *Rhetoric and Ideology in the Book of Ramon Muntaner*, dins "Mediterranean Historical Review", 26 (2011), 1-29.

Si en la *Crònica* Ramon Muntaner exalta les grans fetes de la nissaga comtal de Barcelona, també posa particular condició a subratllar les de Roger de Flor. La *Crònica* hauria estat "an intimate act of piety, written by a eyewitness for the benefit of the aristocratic elites of a complex dynastic entity" (2) i defineix el seu treball com a "essay to delineate how Muntaners rhetorical work expressed a very powerful and highly ideological vision of the history of the Crown of Aragon and its expansion" (4) entre Jaume I i Alfons III el Benigne. Home de virtuts cavalleresques, Muntaner menystenien les 'gents de comuns' (6) per llur poca paraula; successivament ens passen davant els ulla temes com el de la "identity and cultural models" de Muntaner (6-9), la seva visió de la dinastia (10-13), la d'un imperi català de la Mediterrània (13-15) i el seu concepte d'Estat, monarquia i nació (15-19). "La intensitat de la vinculació emocional i simbòlica entre dinastia i nació (i en particular, amb la nació catalana), és remarcable" (10). Hi ha bibliografia (28-29).- J. P. E. [22.889]

Antònia CARRÉ, *La cara és el mirall del cor: la fisiognomia medieval i la literatura*, dins "Mot so razo", 9 (2010), 7-20.

L'autora es proposa estudiar la fisiognomia amb exemples extrets d'Eiximenis, de la *Crònica* de Desclor i del *Tirant lo Blanc*. La fisiognomia es bifurca en dues direccions, una de més experimental, una altra de més científica, que es presenten en barreja, i de les quals és resumida la història, des de l'edat antiga fins a la baixa edat mitjana, inclosos els fenòmens de la seva vernacularització i de la seva moralització. Francesc Eiximenis havia d'exposar els seus coneixements de fisiognomia en el vuitè del *Cristià*, no escrit. Només en diu qualche cosa als caps. 812 i 813 del *Dotzè* i en la línia de la fisiognomia més pràctica i popular i menys científica i teòrica. El retrat de Jaume I que fa Desclot en la *Crònica* segueix els trets que la fisiognomia detecta en els personatges de condició física i moral esplèndida. Un altre dels personatges descrits segons les pautes fisiognòmiques en el cap. 110 del *Tirant* és el príncep Felip, fill del rei de França, que es casarà amb la princesa Ricomana.- J. de P. [22.890

Agustí BOADAS LLAVAT, *Joan Duns Escot i els escotistes catalans*, dins "Enrahonar. Quaderns de Filosofia", 42 (2008: *Filosofia catalana medieval i moderna*), 47-63.

Per a l'autor, membre de l'orde de framenors, l'herència escotista a Catalunya té dos grans moments: els dels dos darrers segles medievals, personificat pels deixebles immediats d'Escot durant la seva estada de mestre a la Facultat de Teologia de París els primers anys del segle XIV (Antoni Andreu, Pere Tomàs, Ponç Carbonell, Pere de Castrovól, Alfred Gonter), tots o almenys la major part professors a Sant Francesc de Barcelona o a l'Estudi de Lleida, seguits, en un segon moment per escriptors de la talla de Francesc Eiximenis o teòlegs com Guillem Rubió, Joan Bassols o Joan Marbres (50-56). En els segles de l'humanisme i del barroc, l'escotisme fou una línia reconeguda en les facultats de teologia amb la corresponent càtedra i tingué una enorme repercussió popular gràcies a la defensa de la doctrina de la Immaculada Concepció de Maria (58-60); hi ha bibliografia (62-63).- J. P. E. [22.891

Valentí SERRA DE MANRESA, *El pensament escotista a Catalunya*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 29 (2008), 607-627.

Valentí SERRA DE MANRESA, *A propòsit de l'influx del pensament escotista als Països Catalans*, dins "Analecta Sacra Tarraconensia", 81 (2008), 630-644.

Després de les pàgines inicials que resumeixen la biografia de Joan Duns Escot i el seu pensament (609-614), l'autor entra en matèria recordant que la seva vigència a Catalunya és estudiada en allò que se n'escampà a través de l'orde caputxí, primer en les cases d'estudis de filosofia i teologia de la província de Catalunya, en les quals predominava la línia bonaventuriana i àdhuc la tomista, sense que manqués una certa presència del pensament escotista (i del lul·lià: 617) i més en la província caputxina de València, que donà un professor notable en el P. Querubí de Carcaixent (619); les notícies d'aquesta secció es basen en els antics catàlegs de les biblioteques dels col·legis, aplegats a l'actual biblioteca del convent de Sarrià (614-620); la segona secció informa dels estudis específics del pensament d'Escot, entre els quals destacà ja en el segle XX, el p. Martí de Barcelona (622-624), i ja en els darrers decennis el P. Basili de Rubí (625-626), que mantingueren el record dels deixebles directes d'Escot a París en la primera meitat del segle XIV, després mestres de Sant Francesc de Barcelona o de la universitat de Lleida: Joan Marbres, Antoni Andreu, Pere Tomàs, Ponç Carbonell i d'altres.- J. P. E. [22.892-22.893

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Tributos negociados: las Questie/Subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 65-99.

L'autor esbrina "lo que la documentació referida al pago del tributo regio de la ,quèstia' puede aportar al mejor conocimiento de algunas villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV" (66). La ,quèstia' fou la font principal de financiació de les empreses extres fins a la creació de la Generalitat; el tema es concreta en com Jaume II, Alfons III i Pere III el Cerimoniós imposaren quèsties a les ,Universitates Catalonie', conegudes per l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.* (68-69), que diferenciaven bé les quèsties normals i el subsidi pactat (74). L'autor hi distingeix quatre etapes, les de l'edat d'or de la quèstia, 1309-1353 (75-82); els anys 1334-1340, en què aquesta evolucionà vers senzill tribut de caràcter senyorial (82-85); els anys 1340-1348, en què la fiscalitat reial es concentrà en el subsidi i la quèstia es convertia en complementària (65-89) i alhora es presentava una nova possibilitat, la dels censals (90-92). Al final hi ha quadre de les quantitats de la quèstia l'any 1333 (98-99).- J. P. E. [22.894]

Josefina MUTGÉ VIVES, *Alguns camins per a apaivagar els conflictes de pirateria en el Mediterrani occidental*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 901-919.

La documentació d'ACA i de l'AHCB il·lustra amb casos concrets el fet que qualche situació conflictiva fou reconduïda a situació pacífica en virtut de negociació (903-905); amb abast més general, la instauració d'un impost permeté de suavitzar pèrdues provocades per cors o per pirateria (906-914); d'altres vegades, la mateixa corona intervenia en la restitució de danys, quan calia evitar trencaments de pau o perill de guerra internacional (915-919).- J. P. E. [22.895]

Josefina MUTGÉ VIVES, *La jurisdicción real inferior en Barcelona durante el reinado de Alfonso el Benigno*, dins *Castilla y mundo feudal*. Homenaje al prof. Julio Valdeón, I-II-III, Valladolid, Junta de Castilla y León, Universidad de Valladolid 2009, 367-380.

Estudi només conegut per referència.- J. P. E.

[22.896]

Eduard JUNCOSA I BONET, *La estrategia de Jaime II para consolidar el poder regio: la creación del condado de Prades*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 29 (2008), 329-343.

L'autor arriba a una tesi: la de la substitució, per part de Jaume II, de la noblesa tradicional, desentesa de les necessitats polítiques de la Casa Reial, per una noblesa personificada en membres de la família del rei: i així, a base de la documentació del "Archivo Ducal Medinaceli. Secció Prades, ultra la de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, Jaume II hauria decidit la constitució del Comtat de les Muntanyes de Prades, que integrava els senyorius dels Entença, però amb unes condicions que el feien revertir a la Casa Reial en cas de no haver-hi hereus; la mateixa política arribà al comtat d'Empúries, del qual es féu càrrec el primer príncep comte de Prades, i el segon fou el seu germà, futur fra Pere, i per això en aquestes pàgines n'hi ha de dedicades al primer comte, infant Ramon Berenguer, i d'altres al segon comte de Prades, infant Pere, sense que resulti clara la raó per la barata entre els comtes i comtats de Prades i d'Empúries (la riquesa minera de Prades?); quant a l'infant futur fra Pere és recordada la seva obra *De vita, moribus et regimine principum* (340); el comtat de Prades hauria estat com un "petit estat dins l'Estat" (342).- J. P. E. [22.897]

Josep M. SANS I TRAVÉ, *Les inquisicions contra els Templers dels diversos regnes de la Península Ibèrica (1307-1311)*, dins "Analecta Sacra Tarraconensia", 80 (2007), 33-76.

L'autor resumeix en les primeres pàgines les polítiques inicials tant de Felip el Bell de França com del papa Climent V en relació als templers; tot seguit trobem els ,articles' de

l'interrogatori al qual havien d'ésser sotmesos tots i cada un d'aquests (36-39); el resultat dels interrogatoris s'ha conservat a Barcelona, ADB, *Manuscripts*; és resumit ací per cada un dels bisbats de la Tarraconense, Mallorca i Elna (40-49); segueixen els processos de Castella (49-69). Atès el resultat absolutament negatiu dels processos hispànics, hom el repetí amb recurs a la tortura; les actes són a la Biblioteca Vaticana, *Ottob.* 2520 (70-73); a Xipre foren interrogats els templers dels regnes hispànics (74); el darrer acte fou la declaració d'innocència dels templers (75-76).- J. P. E. [22.898]

Gerard MARÍ I BRULL, *La memòria de Blanca d'Anjou i Jaume II en la lluita pel control de l'Hospital de la Font del Perelló (1308-1443)*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 29 (2008), 345-368.

Gerard MARÍ I BRULL, *Les funcions de l'administrador de l'Hospital del Perelló segons el Mestre d'Altopascio (1389) i el Papa Benet XIII (1415): l'època del Cisma d'Occident (1378-1417)*, dins "Gimbernats. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència", XLVI (2006), 25-36.

[El primer títol integra els dos moments particularment contemplats en el segon i per això ens hi referim]. La reina Blanca d'Anjou, muller de Jaume II i mare de llurs deu fills, deixà en testament la construcció d'una casa d'acolliment de pobres i vianants, sovint víctimes de lladres de camí ral, en el gran desert entre el Camp de Tarragona i Tortosa, que el seu marit i marmessor patrocinà. Però passat ell, l'hospital caigué en moltes mans, ultra les dels reis: monestir de Santes Creus, orde de Sant Jaume d'Altopascio (Toscana), els papes del Cisma d'Occident i sobretot Benet XIII, els delegats reials de Tortosa, els dos primers reis Trastámara i la reina Maria de Castella, muller d'Alfons Trastámara, i altra vegada Santes Creus; al final, l'Hospital de la Font del Perelló havia arribat a la prostració més absoluta. La principal font de coneixement d'aquella trajectòria tan complicada és l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc.*, *reg.* i *Reial Patrimoni. Batllia General*, i el recull intítulat *Compendium abbreviatum* de fra Bernat Mallol, monjo de Santes Creus, conservat entre la documentació de l'abadia ara a Madrid, AHN, *Códices*, 302-B.- J. P. E. [22.899-22.900]

Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Els silencis de Muntaner: les relacions entre Jaume II, Frederic de Sicília i el papat*, dins "Món Vicent Ferrer", 191-234.

L'objectiu d'aquestes pàgines són "les tensions existents entre la Santa Seu i la casa d'Aragó durant els regnats d'Alfons el Liberal, Jaume II el Just i Frederic de Sicília" (193). I així, partint de la carnisseria soferta pels croats francesos contra Catalunya a Girona i Panissars, assistim per documentació catalana i siciliana al reconeixement del poder de la Casa de Barcelona per part de la Santa Seu, a les condicions de la Pau d'Anagni i a la política de Bonifaci VIII (1294-1303), convençut que Jaume II li trauria les castanyes del foc a Sicília, posant-li Frederic III i l'illa a les mans en una safata; d'ací la seva ira contra el rei després que aquest no havia rematat damunt Frederic la victòria naval del cap d'Orlando (1285-1286). Les pàgines 210-216 s'ocupen del setge d'Almeria el 1309: Benet XI i sobretot Climent V ben lluny de l'enemistat de Martí IV i de la suspicàcia de Bonifaci VIII, s'hauria manifestat, segons Muntaner, de paraula ben disposat envers Jaume II, però també s'hauria mantingut a l'expectativa davant les veus contràries que li arribaven i mai no prengué cap decisió favorable a la Casa de Barcelona. Després, en temps de Joan XXII, la situació es complicà amb la presència a Itàlia de l'emperador germànic i amb la seva política envers la Santa Seu, que revifà en tota la península l'enemistat de güelfs (Anjou, França, papat) i gibel·lins (Imperi, Sicília, Barcelona), amb tota mena d'operacions bèl·liques i la 'treva de les reynes' (222); Joan XXII, posat per àrbitre, prengué decisions a favor dels Anjou, Frederic en protestà i el papa l'excomunicà (223-226). La conquesta de Sardenya per l'infant Alfons, que hagué de segrestar diners pon-

tífics, tornà als pitjors penjaments papals contra la Casa de Barcelona (230). Hi ha bibliografia (233-234).- J. P. E. [22.901]

H. HÉLARY, *La mort de Pierre, comte d'Alençon (1283), fils de saint Louis, dans la mémoire capétienne*, dins "Revue d'histoire de l'Église en France", 94 (2008), 5-22.

La narració de Ramon Muntaner, ací traduïda al francès (9), és una de les tres fons que informen d'aquella mort; l'autor considera que el fragment de Muntaner "fait la part trop belle à l'imagination pour qu'on lui accorde, a priori, un crédit quelconque" (9).- J. P. E. [22.902]

Michael LOWER, *Ibn al-Lihyani: sultan of Tunis and would-be Christian Convert (1311- 1318)*, dins "Mediterranean Historical Review", 24 (2009), 17-27.

A base de la documentació de l'Arxiu Reial (ACA), ja publicada, i de notícies proporcionades per cronistes del Marroc (al-Tijani, al-Zarkashi), l'autor refà una biografia d'aquell soldà de Tunis i el capdell de les seves relacions internacionals, en particular amb la Corona catalano-aragonesa. Dins aquest conjunt destaquen dos punts: al-Lihyani durant molt de temps donava a entendre als seus interlocutors cristians que tenia la intenció de fer-se cristià [no serà ell el rei musulmà diverses vegades esmentat per Ramon Llull, el qual també fa constatar la causa de no haver-se fet cristià]; i el rei que hauria hagut de presidir aquell nou regne en el seu pas de l'Islam al Cristianisme era Frederic III de Trinària. Hi ha bibliografia (25-27).- J. P. E. [22.903]

Martín OSSIKOVSKI, *Guido Terreni, Marsilius of Padua, and William of Ockham on Institutional Infallibility*, dins "Recherches de Théologie et Philosophie Médiévales", LXXVII (2010), 299-311.

La validesa substantiva de les decisions doctrinals dels papes fou tema apassionadament debatut en temps de Joan XXII (1317-1333), entre d'altres raons perquè els franciscans radicals consideraven establertes per sempre les doctrines sobre la pobresa de l'orde franciscà, formulades pel papa Nicolau IV en la decretal, no sols es col·locaven contra les decisions doctrinals de Joan XXII en relació a la 'pobresa franciscana', ans l'atacaven per no haver respectat una doctrina establerta per un predecessor, de forma definitiva. I si els capdavanters de la crítica foren Marsili de Pàdua i Guillem d'Occam, el teòleg de confiança de Joan XXII fou Guiu Terrena; segons aquells un papa s'havia de limitar a una decisió doctrinal elaborada per un concili ecumènic; Guiu Terrena, en canvi, en la *Quaestio de magisterio infallibili Romani Pontificis*, publicada en edició crítica per Bartomeu Xiberta, es féu fort en la frase de Jesús prometent a sant Pere que havia pregat per ell "ut non deficiat fides tua, et tu, aliquando conversus, confirma fratres tuos", reportada per Lluc XXII.- J. P. E. [22.904]

Francesc FELIU, Joan FERRER, Narcís IGLÉSÍAS, *Entre el mite i la realitat: la llengua de la Cancelleria reconsiderada*, dins "Miscel·lània Joaquim Molas", 1 (Estudis de Llengua i Literatura catalanes, LVI), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2008, 221-249.

Que la prosa catalana de Cancelleria reial dels segles XIII-XV fou la mostra que unificà la de totes les terres de la corona ha esdevingut concepte gairebé indiscutible, sobretot per obra d'Antoni Rubió i Lluch; Ramon Aramon i Serra no ho veié tan clar i defensà "la diversitat de llengua" (223), però el 1964, Martí de Riquer es manifestava a favor de la llengua de la Cancelleria reial i la declarava "llengua de l'acadèmia" (224); darrerament, però, el cas italià, on les acadèmies eren plurals, ha assenyalat un altre factor uniformador: el llatí, del qual les llengües vulgars haurien rebuda l'empremta (225-227); la comparació d'un cert nombre de lletres de

cancelleria i d'altres fragments condueix a la conclusió que "l'influx de la llatinitat de caire humanístic va fer perdre frescor i llibertat a la prosa catalana medieval posterior a Ramon Llull" (236); un estudi de Pompeu Fabra del 1926 aplegava els recursos sintàctics catalans de Cancelleria (conjuncions de subordinació i d'altres) (237-245). Els autors suggereixen alguns passos per al futur (246-247) i donen bibliografia (248-249).- J. P. E. [22.905]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *L'antic significat dels mots* assident, barbacana, nodrís, voltar, dins "Miscel·lània Joaquim Molas", 1 (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LVI), BarCELONA, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2008, 251-254.

La documentació de l'AHC de Cervera, *Fons municipal* i *Notaris*, ha proporcionat significacions fins ara no documentades de les dites paraules.- J. P. E. [22.906]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Sis fragments de lletres episcopals del temps de Pere d'Urrea (1325-1328) i Gastó de Montcada (1328-1334)*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 357-366.

Engrunes de correspondència episcopal trobades en fragments de registres devastats, salvats per la professionalitat dels arxivers diocesans de Girona del segle XVIII. A part l'interès complementari dels fragments editats, l'estudi d'aquestes deixalles evidencia que s'han perdut registres de lletres d'aquells dos bisbes, de manera que llur correspondència s'ha d'entendre conservada només en part. Els sis fragments s'editen seguint les pautes de les *Lletres del bisbe de Girona. Segle XIV. Vol. I (n. 1-620)*, Barcelona 2007.- J. de P. [22.907]

Josefina MUTGÉ VIVES, *Artesanos barceloneses al servicio de Alfonso el Benigno (1327-1336)*, dins "Aragón en la Edad Media", XIX (2006), 407-415.

La documentació de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), Canc., reg., i AHCB, *Llibre del consell*, ha proporcionat a l'autora la base per al seu article, dividit en tres apartats, els del ram tèxtil (obra de llana, de cotó i drapers: 408-413), del ram d'artistes i d'arts menors (pintors, platers, forjadors i brodadores: 412-414) i el d'especiaires i apotecaris (414-415).- J. P. E. [22.908]

Alejandro MARTÍNEZ GIRALT, *L'agitat retir monàstic del vescomte Bernat II de Cabrera*, dins "Quaderns de la Selva", 20 (2008), 43-59.

Amb documentació de l'Archivo Ducal Medinaceli, l'autor desfa el suposat recés monàstic de Bernat de Cabrera, que hauria durat de 1342 a 1347. Durant aquests anys, Bernat fou present a Breda, al setge d'Algesires, a Aznahrón d'Extremadura, a Còrdova, altre cop a Breda, a Chillón i a Montsoriu. L'exercici del senyoriu feudal d'Aguilar li hauria donada una certa experiència i coneixement dels castellans, cosa que explicaria la seva conducta en el moment de la Guerra entre els dos Peres —la pau a ultrança— i la seva caiguda posterior.- J. de P. [22.909]

Ingrid WÜRTH, *Altera Elisabeth. Königin Sancia von Neapel (1286-1345) und die Franziskaner*, dins *Religiöse Bewegungen im Mittelalter. Festschrift für Matthias Werner für 65. Geburtstag*, herausgegeben von Enno BÜNZ, Stefan TEBRUCK, Helmut G. WALTHER. (Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Thüringen. Kleine Reihe, 24), Köln-Weimar-Wien Böhlau Verlag 2007, 517-542.

Establert el parentiu entre les famílies de Barcelona, d'Anjou i d'Elisabeth de Turíngia, que Sança de Nàpols considerà sempre model seu, l'autora basant-se en les lletres conservades en el més antic dels exemplars manuscrits de la *Chronica XXIV Generalium*, d'Assisi, Sacro Conven-

to; es manifestà a favor de Michele da Cesena i crítica envers Joan XXII i l'imposat successor d'aquell, Guerau Ot (Geraldus Odonis), al qual pregava de no apartar-se de la *Regla de sant Francesc*, aprovada per Déu. Allò que li hauria donat més fama dins l'orde franciscà fou la imitació de la santa de Turíngia, fins al punt que, com aquesta, fou qualificada de ‚mater Ordinis beati Francisci’ (538). L'any abans de la seva mort entrà al convent de Santa Clara de Nàpols. Un altre convent napolità de clarisses, S. Maria Donna Regina, ha conservat un cicle de pintures dedicades a la santa de Turíngia.- J. P. E. [22.910]

Xavier RENEDO PUIG, *El papagai i l'Orient (Notes sobre la història del papagai a l'Edat Mitjana)*, dins “Annals de l'Institut d'Estudis Gironins”, XLIX (2008), 367-391.

L'autor esbossa l'entrada del papagai en la vida social de les capes elavades d'Occident i les raons per què hi entrà: d'una banda, les qualitats terapèutiques que hom li atribuïa, i la hilaritat i bon humor que suscita la seva facultat única d'imitar el llenguatge humà. Els medievals reberen el papagai tenint ben present allò que n'havien dit els autors antics, com Plini, Solí, Isidor de Sevilla i àdhuc Brunetto Latini. Albert el Gran i Alexander Neckam s'hi interessaren en tant que naturalistes. En les lletres catalanes, hom en troba esments en el *Dotzè del Crestià* d'Eiximenis i en la correspondència reial i nobiliària, ultra les dues-centes quaranta reproduccions en les vidrieries de sant Joan Evangelista i de sant Pere Apòstol de la catedral de Barcelona, envoltant escuts reials. El papagai compareix en la *Faula* de Guillem de Torroella i té un paper remarcable en d'altres narracions coeves, com és ara *Le Chevalier au Papegau*, *Frayre de Joy e Sor de Plaser*, i *Las Novas del Papagai*. L'autor estudia les dues darreres, en Llull i en el *Llibre dels set savis de Roma*. Hi ha bibliografia. [Manca la referència a Arnau de Vilanova, que s'autoqualifica de ‚psitacus Romani Pontificis’ en començar el *De mysterio cymbalorum*, cf. “ATCA”, VII-VIII (1988-1989), 54, lín. 17].- J. de P. [22.911]

Alexandra BEAUCHAMP, *Ordonnances et réformes de l'hôtel royal au début du regne de Pierre IV d'Aragón*, dins “Anuario de Estudios Medievales”, 39 (2009), 555-573.

El rei de la Corona d'Aragó (no pas només del regne d'Aragó), Pere III (no pas Pere IV) [cf. “ATCA”, XXIX (2010), 1027-1029], ben conscient d'ocupar un lloc únic a l'hora de prendre decisions polítiques tot i l'existència i activitat del consell reial i d'altres consellers, estigué constantment interessat a elaborar successives ordinacions sobre detalls de la casa i cort reial, ultra la principal del 1344 (559). I, si la *Crònica* tendeix a subratllar la responsabilitat exclusiva del rei en les decisions, la documentació d'ACA, *Canc. Reg.*, permet de matitzar-ho; entre el 1351 i el 1386 són documentades vint-i-dues decisions reials relatives a serveis de casa i cort (560), en les quals el rei acceptà alguns almenys dels suggeriments que en encetar el regnat li feren els seus oncles, els infants reials Pere i Ramon Berenguer, que en un primer moment el rei no sols havia refusat, sino que havia rebut malament llur proposta; l'oncle Pere fou nomenat canceller i amb ell s'introduí una línia de reforma (571).- J. P. E. [22.912]

Santiago SIMÓN BALLESTEROS, *El acuerdo secreto firmado entre el rey Pedro IV y el noble aragonés Lope de Luna durante la segunda Unión (1347-1348)*, dins “Aragón en la Edad Media”, XXII (2011), 247-269.

El text de l'acord és conservat a l'Arxiu Reial de Barcelona, *Canc.*, *pergamins* 261/1294, i *Canc.*, *Reg.* 1490 (263-266), i és completat amb quatre d'altres documents d'igual procedència (266-269). El pacte, degut a les gestions de Bernat de Cabrera, de fet col·locà al costat del rei, tot i que el text salvava els juraments que el Luna hagués fet a la Unió, un dels capitosts de la noblesa aragonesa, cosa que permeté al rei de sortir de l'ofec, en el qual la Segona Unió l'havia col·locat.- J. P. E. [22.913]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El reino de Aragón y los conflictos mediterráneos a mediados del siglo XIV (1353-1356)*, dins "Aragón en la Edad Media", XIX (2006), 485-500.

[En aquestes pàgines es veu ben clara la diferència entre el Regne d'Aragó i la Corona d'Aragó, perquè el tema és el de la col·laboració econòmica d'aquell regne a les empreses bèl·liques del rei Pere III el Cerimoniós], coneguda per les èpoques de pagament conservades a Barcelona, Arxiu Reial (ACA), Reial Patrimoni, *Mestre racional* 642-647, el contingut dels quals és ací exposat (486-487); calgué en particular, defensar la sobirania damunt Sardenya, la presència allí del mateix rei els anys 1354-1355 i el seu retorn a Catalunya, ultra d'altres urgències (489-497). És particularment interessant la fórmula d'arribar a acords amb els que havien d'acceptar les peticions reials, on no és documentada la imposició pura i simple.- J. P. E. [22.914

Alexandra BEAUCHAMP, *Gouverner la Couronne d'Aragon en l'absence du roi: la lieutenance générale de l'enfant Pierre d'Aragon (1354-1355)*. Tesi de doctorat, defensada a la Universitat de Burdeus III (14 nov. 2005).

L'infant Pere (futur fra Pere) d'Aragó i tres consells amb seu a Barcelona (el principal), València i Saragossa, governaren la Corona durant quinze mesos d'absència del rei Pere III a Còrsega (juny 1354-setembre 1355); la tesi es basa en la documentació de l'AR de Barcelona (ACA), *Canc., reg., i Mestre racional*, i la de les seccions d'Empúries, Entença i Prades de l'Arxiu Ducal de Medinaceli, ara a Poblet. Descriu la relació amb el rei i nebot, Pere III, abans, durant i després de la lloctinença, i la que mantingué amb el seu pare, Jaume II, amb el seu germà, Alfons el Benigne, i amb el seu nebot, Pere III el Cerimoniós; exposa les funcions de la lloctinença general, les dels membres dels consells reials i la relació de l'exercici de lloctinença amb el rei, els consells, les institucions i els ciutadans.- J. P. E. [22.915

Karl BORCHARDT, *Kurie und Orden. Johanniter in den päpstlichen Supplikenregistern 1342-1352*, dins *Kurie und Region*. Festschrift für Brigitte SCHWARZ, zum 65. Geburtstag. Herausgegeben von Brigitte FLUGG, Michael MATTHEUS und Andreas REHBERG (Geschichtliche Landeskunde, 59), Stuttgart 2005, 17-39.

Autoritats de l'orde de sant Joan de Jerusalem demanaven beneficis o expectatives per a clergues a llur servei, com per a Joan Roderic de l'Espill i Bernat de Mont-rodon, el 1349 (27) o per a Pere Martí, 1346 (29). Destaca la petició de la infanta Blanca, filla de Jaume II, i priora de Sixena, i de la seva germana Maria, que volien entrar en la comunitat femenina de sant Domènec, a Barcelona o Tarragona, perquè Sixena tenia "regulam satis amplam et in bonis competentibus abundare... desiderant sub strictiori regula virtutum Domino famulari et devotionem suam ad regulam et ordinem dominarum ordinis S. Dominici"; era el 1344 (29); en les peticions per a clergues figura la de Berenguer Marganell, de Vilademàger (30).- J. P. E. [22.916

Alexandra BEAUCHAMP, *Régence et continuité de l'oeuvre royale: un testament et des codicilles inédits (1354) de Pierre IV d'Aragon*, dins "Mélanges de la Casa de Velázquez", 38 (2008), 201-218.

El testament i els dos codicils, objecte d'aquest article, s'han conservat a Madrid, Real Academia de la Historia, ms. M. 78, ff. 104-129; Pere III els havia escrit el maig del 1354 abans d'emprendre la intervenció militar a l'illa de Sardenya: hi formulava les seves previsions per a la possible successió i per a les corresponents decisions polítiques. El volum factici M. 78 és un aplec de documents del rei o de membres de la família reial o de nobles de primera categoria, datats entre el 1211 i el 1440, segurament tret de l'Arxiu Reial de Barcelona per Jerónimo Zurita; els documents també es troben en el manuscrit M. 46 de la dita Acadèmia (202-204); el contingut del testament i dels codicils és ací resumit, també en allò que toca les deixes

(objecte del primer codicil), o l'herència reial, i en particular l'hereu de la corona, amb decisions que volien evitar situacions dubtoses com les del 1213 o les del regne de Mallorca els anys 1318 i 1324 (208-212); les darreres pàgines comparen les disposicions del testament del 1354 amb les dels altres de Pere III (212-216). Hi ha bibliografia (216-218).- J. P. E. [22.917]

Llibres de deutes, trameses i rebudes de Jaume Mitjavila i companyia 1345- 1370. Edició, estudi comptable i econòmic a cura de VÍCTOR HURTADO, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 2005,

VÍCTOR HURTADO, *Els Mitjavila. Una família de mercaders a la Barcelona del segle XIV*. Pròleg de Carme BATLLE I GALLART (Textos i estudis de cultura catalana, 123), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2007, 400 pp.

Sota el primer títol és aplegada la documentació dels arxius barcelonins (ACA, AHCB, ACB, ADB, AHPB), i dels ARM i ARV i àdhuc de Palerm, Archivio di Stato (31-34) relatius a la família Mitjavila, en particular de l'ACB, *Pia Almoïna*, on anà a parar la documentació familiar, que, en el segon títol és aprofitada amb la bibliografia que toca directament o indirectament el tema, des de Heinrich Finke als investigadors catalans de les dècades centrals del segle XX, que s'ocuparen de l'expansió per la Mediterrània (35-65), a fi de donar-nos una narració cronològica des dels orígens dels Mitjavila entorn Banyoles el 1298 fins a Girona, València, Barcelona i tota la Mediterrània, fins al 1348, en què la Pesta Negra s'endugué Pere de Mitjavila (255-262); i després fins a final del segle XIV en què amb la darrera pubilla, Siuraneta, casada amb Berenguer Morey, el tronc bàsic de la família Mitjavila desapareixia. Hi ha capítols dedicats a *El gran negoci del blat* ja abans, però sobretot entorn el Mal Any Primer (117-130), al *Miratge d'Orient* i a les grans possibilitats de negoci venent productes europeus a Alexandria, destinats a l'Àfrica i a l'Àsia (131-136, 211-216 i 229-254). La riquesa portà als càrrecs públics, com el de conseller de la ciutat de Barcelona i proveïdor de la Corona (217-224), el d'obrer dels murs de la Ciutat (315-321); els negocis també li donaren malsdecap (291-303, 334-346).- J. P. E. [22.918-22.919]

Jaume de PUIG I OLIVER, Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ (†), *Els darrers documents del primer president de la Generalitat de Catalunya, Berenguer de Cruïlles, bisbe de Girona (1359-1362)*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", XXVII (2008), 7-43.

Els primers, que pujaven a seixanta-set, havien estat publicats un any abans en el mateix anuari, XXVI (2007), 283-384; ara se'n sumen divuit, que porten el nombre total a vuitanta-cinc: el conjunt, empedrat de dificultats, té una altra lectura: envoltada per aquells dolors de part i enmig del brogit de les armes, naixia la màxima representació, inicialment econòmica, del poble de Catalunya (que després es repetiria en el Regne de València), la Generalitat. Els divuit documents transcrits i publicats ara procedeixen tots de la sèrie U de l'ADG i són completats en les notes amb nombre de dades procedents de sèries diverses del mateix arxiu o d'altres, normalment inèdites.- J. P. E. [22.920]

Sophie HIREL-WOUTS, *Les origines du Royaume d'Aragon dans l'historiographie de l'Est péninsulaire (1369-1499)*. Thèse de doctorat, París IV, 1 desembre 2006.

[La inclusió d'aquest títol en la nostra bibliografia, de cap manera no significa que el Regne d'Aragó, equivalent a les tres províncies de la Comunitat Autònoma de l'Actual Estat Espanyol, sigui un dels Països Catalans, ans s'explica pel fet que la dita historiografia comença dins el regnat de Pere III el Cerimoniós, per derivació de les quatre grans *Cròniques* catalanes]. Amb la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, escrita sota l'atenció de Pere III el Cerimoniós, hauria nascut una historiografia pròpia del Regne d'Aragó [no serà pas de la Corona d'Aragó?], en la qual

no mancava una línia ben clara d'oposició al rei. Ja en el segle XV hi hauria hagut les aportacions de Pere Tomich que, per primera vegada, no subordina la història als interessos personals ni del rei ni de la dinastia; també les de títols derivats del de Tomich com el de Berenguer de Puigpardines, línia historiogràfica que es convertiria en altaveu de les visions nobiliàries i urbanes.- J. P. E. [22.921]

Christian Nikolaus OPITZ, "*Lur faiyt, lur vida, lur ventura, tot so divisav'en pintura*". Zum Gebrauch der Ekphrasis bei Guillem de Torroella. Mit einem Ausblick auf Anselm Turmeda und Joanot Martorell, dins "Zeitschrift für Katalanistik – Revista d'Estudis Catalans", 20 (2007), 123-148.

['Ekphrasis' = descripció d'obres d'art figurativa en texts literaris]. Sota aquest aspecte, deixant-se de la interpretació políticomoral reivindicativa de dinastia privativa proposada per Albert Hauf el 2000, l'autor estudia *La falla* de Guillem Torroella, al fons de la qual troba el desencís per la desaparició de les valors aristocràtiques i la desaparició de la cavalleria, que dues dames ploren al costat del lilit del rei Artur (127-129). La falla conté dos passos d'Ekphrasis, els dels versos 238-247 i 601-605, ací transcrits. Retinguem l'observació que només trobem 'ekphrasis' en descripcions de situacions totalment imaginàries; *La falla* conté dos passatges 'ekphràsics': els vidres pintats del palau de Morgana i les incisions en ulla de marfil que representen parelles d'enamorats famosos, realment reconeguts en la Baixa Edat Mitjana, però poc descrits (128-129).- J. P. E. [22.922]

Jaume RIERA I SANS, *Els primers monestirs de Jerònims de la Corona d'Aragó (1374-1414)*, dins "Studia Monastica", 50 (2008), 275-344.

La documentació de l'Arxiu Reial de Barcelona permet de precisar la cronologia de les cartoixes dels Països Catalans; ací són transcrits o resumits en apèndix setze documents, datats entre el 1378 i el 1414 (331-244), que permeten a l'autor d'establir l'ordre cronològic de les vuit cartoixes (329); hi ha informació sobre els llibres d'aquelles cases, entre els quals no mancava la *Biblia* en llengua catalana (325-327). No foren sols els reis els protectors de les cartoixes, car 'papa Benet' semblava fer-los la competència amb les seves butlles. Les papals, concretament la de Gregori XI, del 1374, era a favor de tres ermitans, residents a la Plana de Xàbia, terme de Dénia, bisbat de València (280); les altres haurien anat seguint fins al 1413, en què nasqué la de Montolivet, Sant Pere de Ribes, bisbat de Barcelona. Hi ha llista dels cartoixos documentats (330-331).- J. P. E. [22.923]

Marta VANLANDINGHAM, *Royal Portraits: Representations of Queenship in the Thirteenth-Century Catalan Chronicles*, dins *Queenship and Political Power in Medieval and Early Modern Spain*, ed. By Theresa EARENFIGTH (Women and Gender in the Early Modern World), Aldershot, Ashgate 2005, 109-119.

El *Llibre dels fets* de Jaume I informa amb satisfacció del matrimoni ben avingut del rei amb la reina Violant d'Hongria; ell la volgué en el consell reial, feia molt de cas dels seus parers, tant dins el consell com fora; els records d'aquella unió semblen dibuixar el model de matrimoni perfecte.- J. P. E. [22.924]

Núria SILLERAS-FERNÁNDEZ, *Power, Piety, and Patronage in Late Medieval Queenship. María de Luna* (The New Middle Ages), New York, Palgrave Macmillan 2008, XX i 250 pp.

Una reina de la corona catalanoaragonesa tenia una gran dignitat, i la cerimònia de la coronació n'era esclatant prova pública, però no tenia cap participació en la sobirania jurídica fora

del cas que exercís de lloctinent del rei, situació que en Maria de Luna es donà dues vegades: el començament del regnat del marit absent a Sicília, i el 1401-1406, lloctinent del Regne de València. En els successius tres capítols, Maria és presentada com a pubilla de casa noble (11-35), després com a lloctinent general i reina (37-64), com a mare de família (65-89) i com a copartípcip del poder sobirà, entre el 1397 i el 1406 (91-114), en la seva vida de pietat i devoció (115-137) i en la cort i el cerimonial (139-159). Les pàgines 161-167 resumexien les conclusions, les 229-243 indiquen tant les fonts inèdites com la bibliografia. Les taules finals ocupen les pàgines 245-250.- J. P. E. [22.925]

Tòpics literaris, traducció medieval i traducció romànica. Discurs de recepció de Tomàs MARTÍNEZ ROMERO com a membre numerari de la Secció Històrico-Arquelògica, llegit el dia 21 de juny de 2007, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, 44 pp.

Durant el regnat de Jaume II, rei de la Corona Catalano-Aragonesa començà i durant els del seu nét Pere III el Cerimoniós i dels dos fills d'aquest, Joan I i Martí I, es multiplicà àmpliament la traducció al català d'obres de temàtica diversa; l'autor es fixa en els pròlegs, en els quals esbrina quins foren els objectius, genèrics o específics de cada cas, de traductors o de comitents en encarregar o realitzar les dites traduccions, començant amb un capítol general dedicat a aquest tema des de les traduccions antigues, com per exemple les de llibres bíblics realitzades per sant Jeroni: "referències a la pobresa de la llengua vulgar, als tipus de traducció possibles, a la manca de temps per a realitzar la feina, al benefici del producte" (6), "la inferioritat del traductor, la ignorància o la incapacitat per a afrontar amb garanties la feina"... de posar un llibre escrit en llatí a l'abast dels qui no en saben (7-11), sovint per encàrrec d'un comitent, convertit en benefactor de la comunitat (13); 'delectare' és tòpic clàssic i usual (14), com ho és la declaració de fidelitat en la traducció amb la corresponent "impossibilitat de millorar-la amb els materials a l'abast" (17), atesa la incapacitat del romanç d'expressar totes les subtilitats del llatí (18-19). La segona part s'ocupa del pròleg d'Antoni Canals al *De providentia* de Sèneca: ell ha de comptar amb les exigències dels qui raonen a partir de la raó natural en llurs argumentacions (20), amb la que un rei té l'obligació d'ésser 'litteratus', si no vol passar per ase coronat (22), sense que es pugui excloure la insistència d'amics que no disposen d'una traducció (23); ell, de més a més, d'acord amb el temps, "redimensiona els texts clàssics segons uns esquemes ideològics predeterminats, que són la teologia (cas del 'fatum') o la moral cristiana (cas del suïcidi) (24). La darrera part és dedicada a *Les habilitats prologals de Ferrer Saiol*, qui, després de, sembla, tres d'altres, traduí l'*Opus agriculturae* de Pal·ladi, on es trobava amb la contradicció d'una temàtica que, en principi devia ésser a l'abast de 'persones rudes e sens grans lletres' (pagesos) i en canvi Pal·ladi l'havia exposada sense refusar 'mots subtils', situació que porta l'autor a posar el problema dels traductors que no dominen les dificultats de traducció, sobretot en situacions de mots amb càrrega doctrinal fora l'abast del traductor (30-35). Hi ha bibliografia (36-40).- J. P. E. [22.926]

Jacques JOSET, *El Libro del buen amor y el Facet catalán*, dins "Bulletin Hispanique", 110 (2008), 279-282.

Recordades les investigacions fetes anys enrere sobre l'influx de Ramon Llull (*Blanquerna i Fèlix*) en els autors castellans com és ara Juan Ruiz ("no es capaz de librarse ni por un momento de su influencia"] (280) i l'infant Juan Manuel, l'autor es queixa que no s'hagi esbrinat l'influx del *Libro del buen amor* en la literatura catalana contemporània; un altre cas de possible influx seria el del 'bon amor' en el *Facet* català i en el dit *Libro...* i en d'altres i suggereix que el *Facet* seria de la primera meitat del segle XIV, de manera que hagués pogut ésser llegit per Juan Ruiz. El díctic "Plus ric me farets ses duptansa / Que quim daval regne de França", resul-

taria de lectura més fàcil puntuat així: "Plus ric me farets ses duptansa / Que qui-m dava-l regne de Fransa" (281).- J. P. E. [22.927]

Paolo EVANGELISTI, *Relazioni di potere ed etiche per il potere. Clareno, Filippo di Maiorca e la testualità politica francescana catalano-aragonese*, dins *Angelo Clareno francescano*. Atti del XXXIV Convegno Internazionale. Assisi, 5-7 ottobre 2006 (Atti dei Convegni della SISF e del Centro Interuniversitario di Studi Francescani, XXIII, N. S: 16), Spoleto, Centro Internazionale di Studi sull'Alto Medioevo 2007, 315-376.

La relació entre Angelo Clareno i Felip de Mallorca fou molt àmplia, car el primer influí en el segon com a pare o director espiritual i algunes de les preses de posició, també doctrinal, del segon en el tema de la pobresa franciscana foren d'alguna manera inspirades pel primer, també les que el deixeble prengué en el camp de la política, en el qual aquest veia una possibilitat d'aplicar la doctrina de la 'verdadera caritat'. El dit influx és constatable en les lletres d'Angelo, alguna de les quals és adreçada personalment a l'infant de Mallorca.- J. P. E. [22.928]

Paolo EVANGELISTI, *Per un'etica degli scambi economici. La funzione civile del mercato in Eiximenis e nella pedagogia politica francescana (2393-1493)*, dins "Caplletra. Revista Internacional de filologia", 48 (Primavera 2010), 163-177.

Durant els darrers decennis ha estat elaborada una nova forma de posicionar-se davant les categories polítiques, que també ha afectat l'estudi dels mercats. L'autor exposa l'objectiu del seu estudi, dient que és un "contributo alla storia della formazione del lessico politico..." i més en concret sobre "le riflessioni francescane sulla 'res publica'... [che] focalizzano l'attenzione in maniera equivalente ed equilibrata sulle strutture di legittimazione delle istituzioni di governo... e insieme, sulle istituzioni e sugli attori del mercato" (213), i explica com aquest objectiu es compleix en els escrits d'Arnau de Vilanova, de Ramon Llull i de Francesc Eiximenis. El curs de l'exposició és completada amb fragments textuais. Hi ha bibliografia (234-236).- J. P. E. [22.929]

Montserrat ALEGRE I URGELL, *Diàlegs de Sant Gregori. Estudi lingüístic de la versió catalana de 1340*. Pròleg de Josep MORAN I OCERINJAUREGUI (Textos i estudis de Cultura Catalana, 129), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2007, 352 pp.

Dins ATCA, XXVIII (2009), 831, núm. 21.979 el lector pot trobar notícia bibliogràfica de l'edició d'aquell text traduït al català a mitjan segle XIV. Ara l'editora ens dóna una anàlisi gramatical del mateix text seguint l'ordre de les parts de la gramàtica, de cada una de les quals són reproduïts un o més fragments de mostra.- J. P. E. [22.930]

Fernando GONZÁLEZ OLLÉ, *Opciones y preferencias lingüísticas del rey Pedro IV de Aragón*, dins "Revista de Filología Española", LXXXVII (2007), 293-322.

Pere III rei de la Corona d'Aragó (IV de l'estricta regne d'Aragó), és recordat en les primeres pàgines mitjançant un resum de la seva trajectòria històrica i de les seves opcions polítiques, entre les quals no manca la d'atenció als fets culturals d'art o de llibres i a l'activitat dels secretaris i els copistes de Cancelleria Reial (293-302). Tot seguit l'autor exposa la situació lingüística dels seus regnes i analitza amb particular atenció l'ús de les possibles llengües en la documentació de cancelleria publicada en col·leccions diverses, sobretot en la d'Antoni Rubió i Lluch: llatí, català, aragonès, francès i castellà; recorda que en els primers anys fou particularment considerable l'ús de l'aragonès (304-305), situació que canvià radicalment en els anys de regnat, tal com demostren els quadres sinòptics (306 i 310); l'autor posa particular

condícia a documentar l'ús de l'aragonès (311-321), però reconeix que no hi ha dubte de quin era per al rei el ,nostre llenguatge' (322).- J. P. E. [22.931]

Mario ORSI LÁZARO, *Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo. La revuelta del Juez de Arborea y la ,armada e viatge' de Pedro el Ceremonioso a Cerdeña (1353-1354)*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 921-968.

L'estol fou doble, cada un dels anys 1353 i 1354. L'objectiu de l'autor és "mostrar el funcionamiento y la interacción de factores políticos, geoestratégicos, operacionales y logísticos" en el doble estol de Pere III. L'empresa del 1353 fou un èxit, però la rebel·lió del Juge d'Arborea contra el seu rei canvià radicalment la situació bèl·lica a Sardenya. Tota l'operació de control total de l'illa suposava facilitar de comunicació per mar, com també les possibilitats d'intendència, i aquesta es capgirà perquè la rebel·lió dels Arborea enfortí la resistència dels Doria a l'Alguer, que tingué l'estol reial aturat durant mesos i desballestà en tots sentits la campanya del 1354, afavorint així la política de Gènova (931-937). El viatge del 1354, pel canvi de l'Arborea, s'hagué d'encarar amb dificultats majors, sobretot davant l'Alguer (947-952); augmentà el dèficit de l'estol, tant en alimentació com en transport (953-964). Malgrat tot, aquella campanya ha deixat documentació completa (967) d'ACA i d'AHCB.- J. P. E. [22.932]

Orsola GIANLUCA, "*Istituzione e gesta dei primi monaci*" de Filippo Ribot, dins "Salesianum", 69 (2007), 527-538.

Entorn el 1370, Felip Ribot elaborava els deu llibres dels seus *De institutione...* En els primers set llibres volgué aplegar totes les informacions que sobre els moments inicials carmelitans del profeta Elias havien anat formulant els autors precedents, tema que l'autora analitza en el pròleg del *De institutione...*- J. P. E. [22.933]

Josep CANAL, Eduard CANAL, Josep M. NOLLA, Lluís PALLÍ i Jordi SAGRERA, *La construcció de la muralla medieval del Mercadal en el darrer terç del segle XIV*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 59-86.

Gràcies a una seixantena de documents d'ACA i dels arxius locals gironins, estudiats i citats fragmentàriament, però no editats, els autors han pogut resseguir una història, encara plena d'incògnites, sobre la construcció de la muralla del Mercadal. La iniciativa partí de Pere III, durant l'època de la Guerra amb Castella, i l'obra es veié coronada a començaments del segle XV, mitjançant un sistema de talles, imposicions i pressions del rei en el seu domini, que van aixecar poc entusiasme entre els gironins. Bo i subsistint dubtes sobre la construcció del sector nord, el treball evidència la utilitat de l'enquesta combinada de dades arqueològiques i documentació, amb resultats esplèndids tant en el camp de la interpretació com en el de la comprensió dels documents. Hi ha plànols i una fotografia antiga de Fargnoli d'un sector de la muralla del Mercadal enderrocat tot just a principis del segle XX.- J. de P. [22.934]

Kathrin UTZ TREMP, *Von der Häresie zur Hexerei. Wirkliche und imaginäre Sekten im Spätmittelalter* (Monumenta Germaniae Historica. Schriften, 59), Hannover, Hahnsche Buchhandlung 2008, XXX i 704 pp.

Les pàgines 416-422 són dedicades a Nicolau Eimeric, sota l'epígraf "*Hellseher und Wahrsager*" im *Handbuch des Inquisitors Nikolaus Eymerich* (1376). Després de decennis de procediments judicials contra vidents i endevins, Eimeric elaborà en el *Directorium inquisitorum* una base teològica per a la intervenció inquisitorial i començava preguntant-se si màgics, endevins i vidents s'havien de considerar heretges i, en cas afirmatiu, havien d'ésser sotsmesos a la juris-

dicció de l'inquisidor. La resposta començava distingint entre l'art de la quiromància o semblants i els qui demanaven l'ajut del dimoni per pronosticar el futur i, per tant, eren considerats heretges, sotesos als procediments inquisitorials 'in causa fidei', entre d'altres el de començar una intervenció inquisitorial, sobretot si s'estenia a tota una població, amb un 'temps de gràcia'. Segueixen les pàgines dedicades a la invocació o culte dels dimonis, que estableixen la diferència entre classes diverses de culte i llur relació amb la bruixeria, que incloïa la submissió total al dimoni. De més a més, algunes pàgines recorden el pas de mestre Vicent Ferrer per les Valls alpines, on ell havia constatat que dues vegades l'any des de la Puglia missioners valdesos anaven a predicar al Piemont (148); resumeixen les informacions sobre el tema donades per mestre Vicent al mestre general de l'orde, Joan de Puignous, desembre 1403 i sobre la predicació del mestre en la Suïssa Francoprovençal (271-272); també el comentari d'un dels sermons de Fribourg, dient que la pràctica del préstec a interès, que es generalitzava entre els cristians, deixava els jueus sense feina i negoci.- J. P. E. [22.935]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Catàleg dels manuscrits de Francesc Eiximenis, OFM, conservats en biblioteques públiques*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", XXVIII (2009), 455-612.

Són descrits d'acord amb l'esquema proposat en l'"ATCA", XVII (1998), 296-298, els primers vint-i-set de les obres d'Eiximenis. Segons la divisió dels manuscrits en obra original en català, refoses, obra original en llatí, traduccions i obres atribuïdes, el treball comprèn la descripció dels manuscrits del *Tractat d'usura*, dels quatre volums del *Cristià* i les dues lletres autògrafes per ara conegudes d'Eiximenis. El treball s'emmarca en els actes de commemoració del Viè Centenari de la Mort d'Eiximenis, i vol ésser un homenatge i un intent de continuïtat amb el catàleg de manuscrits eiximenians que publicà el 1910 Massó i Torrens a l'"Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", III (MCMIX-MCMX), 588-692.- J. de P. [22.936]

Curt WITTLIN, *Era cristià Lo Crestià de Francesc Eiximenis? Història d'un error de paleografia*, dins "Caplletra. Revista Internacional de Filologia", 48 (Primavera 2010), 163-177.

Tot i que la grafia de les edicions sigui 'crestià', Eiximenis deia i escrivia 'cristià' i darrere la grafia hi havia 'grans misteris' (165); el mot derivava directament del grec i l'autor es deixa per al futur de resoldre "les diverses abreviacions de 'Jesús' i de 'Crist' amb 'Jhesus' i amb 'Xrist'" a fi que les grafies no disminueixin el missatge de l'autor" (174; cf. 167). Hi ha bibliografia (175-177). [Quant als 'misteris', és possible que Eiximenis hagués rebut influx no sols d'Ubertino de Casali (165) i de Ciril (quin?) (175), ans també de l'*Allocutio super significatione nominis tetragrammaton* d'Arnau de Vilanova, autor conegut d'Eiximenis: Cf. "ATCA" (1998), 507-510].- J. P. E. [22.937]

Glòria SABATÉ, Lourdes SORIANO, *D'inèdits i retrobats: el Llibre dels àngels, La Vida de Jesucrist de Francesc Eiximenis i el context de la seva difusió*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLIX (2003-2004), 447-461.

Les obres de fra Francesc Eiximenis tingueren una acceptació superior a l'esperada [i les descripcions de les seves còpies manuscrites dels volums XXVIII i XXIX d'ATCA no permeten de dubtar-ne] i àdhuc les informacions de les autores, després de llur passejada "per les biblioteques medievals dels diferents estaments socials" (451), podrien ésser més completes [p. e., a la pàg. 450, nota 16 manca almenys el *Tractat d'usura*]; al final tenim la llista de les còpies manuscrites conegudes de la *Vida de Jesucrist* i del *Llibre dels àngels* (456-458) i informació detallada dels exemplars de Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, ms. 3-III-7, i AHCB, B-71 (459-461).- J. P. E. [22.938]

Curt WITTLIN, *Francesc Eiximenis i la Bíblia. Qüestions pràctiques sobre edició i indexació d'al·lusions i citacions*, dins “Llengua i Literatura”, 20 (2009), 227-237.

L'autor s'encara amb el problema dels índexs de les obres d'Eiximenis, publicades i publicadores, començant pels índexs bíblics i proposant-ne dos per a cada obra: el lineal, per ordre d'aparició, i el canònic, segons l'ordre dels llibres de la Vulgata. Lamenta que els índexs de les obres eiximenianes publicades fins ara no siguin fusionables. Quant als laboriosíssims temàtics, gairebé sempre resulten imperfectes. Caldria afegir-hi índexs de fonts no bíbliques i, en algunes obres, de fonts jurídiques, de comentaris bíblics, de bestiaris, de cròniques, etc. Al final proposa un sistema de sigles per a citar els llibres d'Eiximenis, indexar les citacions bíbliques i una classificació de les maneres que té Eiximenis d'aprofitar la Bíblia.- J. de P. [22.939]

Josep PERARNAU I ESPELT, *El De triplici statu mundi no és de Francesc Eiximenis*, dins “Arxiu de Textos Catalans Antics”, XXVII (2008), 45-86 i “Annals de l'Institut d'Estudis Gironins”, XLIX (2008), 279-325.

L'ocasió pròxima del treball de Perarnau és l'afirmació contrària, reformulada recentment per Lluís Brines i per Robert E. Lerner. Prenent peu de llurs tesis, l'autor estudia dos punts: si les obres autèntiques d'Eiximenis repeteixen la visió joaquimita de la història, que el DTSM aplica a donar una visió catastrofista del Cisma d'Occident, i si Eiximenis era romanista o avinyonista. Per al primer punt són aportats un conjunt de textos del *Primer del crestià*, que situen Eiximenis en la teologia de la història clàssica i tradicional: Llei de natura, Llei d'Escriptura i Llei de Gràcia i compara les conseqüències d'aquesta visió de la història salvífica —*Ecclesia ab Abel*— amb la irrellevància que en la teoria joaquimita té la Llei d'Escriptura. Pel que fa a l'adscripció d'Eiximenis a una o altra obediència, ultra recordar un document publicat per ell mateix fa uns trenta anys, en el qual Eiximenis apareixia el 1391 com a persona de confiança del cardenal Pero de Luna, l'autor addueix uns fragments dels capítols 207 i 211 de la mateixa obra, on, vivent Urbà VI, hi ha l'afirmació que “Roma huy no à papa”: contextualitzada en la contraposició Roma-Jerusalem impulsada pels corrents profètics i escatologistes del segle XIV, l'afirmació d'Eiximenis és clara: En aquell moment d'Urbà VI, a Roma no hi ha papa, però Roma és la seu del papat i no s'espera cap canvi de tipus escatològic i profètic, que és, en canvi, la tesi del DTSM. Són transcrits en apèndix els capítols 199, 201, 210-215 del llibre esmentat segons el ms. 456 de la BC.- J. de P. [22.940]

Xavier RENEDO, *Ciència, sapiència i curiositat (de sant Bernat a Eiximenis)*, dins “Mot so razo”, 8 (2009), 43-53.

Partint d'un text del *Sermó 36 sobre el Càntic dels càntics*, en el qual sant Bernat distingeix entre la ciència per la ciència, la ciència com a llum personal, la ciència com a objecte de venda i la ciència per a edificar-se un mateix o edificar els altres, l'autor mostra com en capítol 333 del *Primer del crestià* Eiximenis adapta la doctrina de sant Bernat a la seva època. Critica la ciència dels qui només cercaven el saber natural pur, sense considerar l'obra de Déu ni excitar la devoció. Critica també els qui només estudiaven per guanyar diners, per fer-se famosos o per escalar càrrecs lucratiu, entre els quals abundaven els eclesiàstics —juristes o teòlegs—; en el capítol 694 del *Terç del Crestià* ataca “la proliferació de títols atorgats a persones que no se'ls mereixien, perquè no tenien ni els coneixements ni la dignitat suficients per a guanyar-se'ls” (50), però tenien amics o diners. L'autor posa en relació els textos citats i glossats d'Eiximenis amb textos paral·lels del Dant, de sant Vicent Ferrer, de Turmeda i del *De triplici statu mundi*. El menoret gironí defensa la saviesa com a mitjà per a conèixer millor Déu i per fer extensiu als altres aquest coneixement, en la línia de la simplicitat, l'austeritat i el despreniment franciscans. HI ha bibliografia.- J. de P. [22.941]

Curt WITTLIN, *Francesc Eiximenis i el secret nacional de les Ordinacions de la Cort del rei Pere el Cerimoniós*, dins "Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona", LI (2007-2008), 77-90.

Amb la reintegració directa de Mallorca a la corona el 1343 per obra de Pere III el Cerimoniós, hauria arribat a les mans d'aquest l'exemplar de les *Leges Palatinae* que regien en la cort de Mallorca; en féu revissar el text llatí i traduir-lo al català; el tema de les *Leges* es limitava a l'administració civil; la part militar entrà en els capítols 213-337, *De cavalleria* del *Dotzè del Cristià*, que completà en els capítols 676-773 del mateix llibre sobre els oficials reials, on reconeix autors com Zoillus, Johannes Forlivius o Elliell, que haurien adreçat escrits seus a reis com Lodegat de Ligúria, Lirancus, rei de Crastòvia, o Ermel, rei de Lusa (81-82); Elliell, també escrit Eliel, hauria adreçat al rei de Lusa una *Ordinació e informació de camarlenc* (83); llegir Elliell/Eliel separant les síl·labes tenim 'El i el', és a dir dues eles; l'autor hi veu una forma d'assenyalar el camarlenc de Pere III, Lope de Luna, que hauria portat aquell volum de Mallorca a Barcelona (85). L'apèndix conté el pròleg original de les *Ordinacions de Casa i Cort*, la seva revisió textual i la seva traducció catalana literal (86-90). Dues petitíssimes observacions: 'almigratia', deu caldre llegir-ho 'almi gratia' (Neumatis Almi gratia invocata) (88, línia 9 de baix de pàgina) i 'veniat at ea' potser s'hauria de llegir 'veniat ad ea' (89, línia 4).- J. P. E. [22.942]

David J. VIERA, Jordi PIQUÉ ANGORDANS, Ramon CAMAÑO PUIG, *Malalties i salut en l'obra de Francesc Eiximenis*, dins "Caplletra. Revista Internacional de Filologia", 48 (Primavera 2010), 179-209.

El de la salut i la malaltia és tema transversal en l'obra d'Eiximenis. Els autors es proposen d'aportar-hi noves dades (179), localitzades a la ciutat de València (181-184) i, després d'algunes pàgines genèriques, la primera secció de l'article resumeix el pensament de l'autor entorn malalties concretes: la lepra, el mal de sement, el mal de reis i el mal de caure (187-198); la segona, els remeis, començant per l'alimentació i la dieta (199), on recomana els elements naturals i els particularment recomanats per a situacions específiques (200-202). Hi ha bibliografia (203-209).- J. P. E. [22.943]

Jean-Pierre BARRAQUÉ, *Les idées politiques de Francesc Eiximenis*, dins "Le Moyen Age. Revue d'Histoire et de Philologie", CXIV (2008), 531-556.

L'autor diu d'Eiximenis que "...il nous offre une présentation originale que nous nous proposons d'analyser ici dans ses grandes lignes" (532), a base sobretot de fragments textuels del *Dotzè del Crestià*, en nota traduïts al francès; resumida la biografia d'Eiximenis (532-534) i sintetitzada la seva obra escrita ('une oeuvre monumentale': 534-538), segueix l'exposició del tema, concentrada en dos punts: el concepte de poder (538-545) i les concrecions del poder (546-556). El poder ve de Déu, però en aquest món es basa en la comunitat d'homes lliures, i es projecta en la "ciutat sobirana celestial" (539), al servei de la qual hi ha els responsables del bé comú (543-545), que han de pactar arribant a concrecions diverses entre ells, "com... no agen altra senyoria sinó pura administració o jurisdicció paccionada, segons que al començament de lur regiment estech per lo poble atorgada a ells" (547); les conseqüències d'aquest principi són enormes i Eiximenis no s'està pas de treure-les, com és ara la diferència entre rei i tirà, amb el corol·lari que aquest pot ésser deposat (550) i "si lo poble se veu poderós sobre ell, deu-li dar comiat graciosament" (551). La ciutat és sobretot el lloc per a la vida econòmica i la convivència s'ha de basar en l'imperi de la llei (553); per a Eiximenis la seva millor forma de govern seria l'oligarquia (554); el treball hi és obligatori i l'ociositat no hi pot ésser tolerada; només un ofici hauria d'ésser privilegiat, el de mercader (555).- J. P. E. [22.944]

David J. VIERA, *Els exempla de Francesc Eiximenis*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLIX (2003-2004), 103-119.

L'autor es proposa de presentar "una anàlisi de diversos 'exempla', que fan referència a Anglaterra" (103) i en particular a reis anglesos; els 'eximplis' anaven encaminats a convèncer els reis a ésser virtuoses en tots els sentits, no menys que a governar 'virtuosament' i, per aquesta finalitat, a envoltar-se de consellers dignes, honests i fidels, no menys que a sotmetre de tant en tant la seva actuació a l'aprovat d'unes corts, que representessin el poble.- J. P. E. [22.945]

Daniel GENÍS I MAS, *Francesc Eiximenis al segle XVII: la presència del Crestià en els Discursos històrics de Rafael Cervera*, dins "Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona", LI (2007-2008), 91-127.

Aparentment, Eiximenis hauria tingut poc o nul influx, sobretot a Castella, durant els segles moderns, punt actualment en revisió; en aquestes pàgines l'autor es fixa en el concepte del 'pactisme', que, de pic o de palada, retingué l'atenció d'un 'Cercle erudit barceloní' del pas del s. XVI al XVII, del qual formava part Rafael Cervera; l'autor ha identificat a l'AHCB una còpia de llibre seu *Discursos històrics de la fundación y nombre de la ciudad de Barcelona*, del 1633, on ha trobat cinc fragments traduïts del *Dotzè* (quatre) i del *Primer del Crestià* (un), ací transcrits i encarats amb l'original d'Eiximenis (109-127). Hi ha bibliografia (122-127). [És de dol-dre que les referències a Arnau de Vilanova o a Nicolau Eimeric siguin de segona o potser de tercera o quarta mà i, possiblement, en algun cas, no fiables: Cf. ATCA, XXVIII (2009), 628; el text d'Arnau de Vilanova es pot trobar, de primera mà, dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 134-169].- J. P. E. [22.946]

Paul PAYAN, *Famille du Christ et pastorale familiale dans la Vita Christi de Francesc Eiximenis*, dins "Cahiers de Fanjeaux", 43 (2008), 189-207.

Després d'una evolució de segles, entorn el XIV esclatà l'interès per la *Vita Christi* gràcies a diversos llibres. L'autor es proposa d'examinar-ne "quelques extraits" (191), a base de la traducció francesa de París, BN, fr. 29, i subratlla que Eiximenis dibuixa el marc familiar de l'Encarnació, on el Verb etern és barrejat amb la bugada de les peces de vestir de l'infant Jesús (194-197), bo i deduint els elements d'una pastoral familiar a partir dels detalls de Jesús perdut i retrobat en el Temple de Jerusalem, ocupat "en els afers del Pare" (198-199). Són transcrits sencers o en part els capítols 97, 98 i 106 d'aquell manuscrit (200-204).- J. P. E. [22.947]

Eva IZQUIERDO MOLINAS, *Un testimoni sobre la vida de Sanxa Ximenes d'Arenós i sobre l'origen del Llibre de les dones*, dins "Caplletra. Revista Internacional de Sociologia", 48 (2010), 135-161.

Dedicat a Sança Ximenes d'Arenós, comtessa de Prades, del *Llibre de les dones* no n'ha estat estudiada la relació amb la dedicatària: casada amb Joan de Prades, fill de l'infant-framenor Pere d'Aragó, se n'han conservat els capítols matrimonials a Poblet, Arxiu Medinaceli, *Prades*, rotlle 81 (137); separada del marit (140-141), mantingué amb ell un llarg procés entorn els béns dotals (ARV, *Governació* 2215, 2216 i 2218), ací llargament resumit (141-146); a València visqué com si fos vídua en casa veïna de Santa Clara; el *Llibre...*, datable d'abans del 1398 (148), conté un fragment que podria haver estat el consell que fra Eiximenis li donà per a aquella seva situació personal (158-149); del darrer volum del procés és transcrita la declaració de Jaume Gil sobre la vida que portava a València (150-158). Hi ha bibliografia (159-161).- J. P. E. [22.948]

Xavier RENEDO, *De l'éducation des filles (et des épouses) aux mères comme éducatrices des enfants selon Francesc Eiximenis*, dins "Cahiers de Fanjeaux", 43 (2008), 209-240.

El *Llibre de les dones*, del 1396, no és igualitàriament dedicat a totes, car el 75% dels seus 396 capítols són per a la formació de les destinades a vida religiosa i, doncs, és més un llibre de teologia i moral per a aquestes que un adoctrinament per a la missió familiar, essencialment educadora. Per natura, la dona s'ocupa del(s) fill(s), punt que tant com és més important, pot ésser més perillós (210-212), i així l'autor ressegueix les tres etapes de l'educació femenina: de la nena, de la fadrina i de la casada. El temor i la vergonya pertanyen al primer estadi i els pares se n'han de saber servir per a l'educació, sabent dosificar tant temor com vergonya i, si cal, a l'extrem, amb el càstig i la disciplina per a saber-se comportar també en el camp religiós (212-215). Eiximenis propugna que la dona sàpiguí de llegir i d'escriure en tota l'amplitud de les manifestacions de la vida (216-220): les fadrines han d'ésser protegides per tres murs: el de la família i els deures religiosos; el del comportament social senzill, sense luxes en empolainar-se; i el de castedat de boca, ulls i orelles (221-225), amb procediments pedagògics eficaços, atès l'esperit de contradicció de la dona. Les esposes (225-234) s'han d'acostumar a les obligacions familiars, graciosament, "més amb temor que amb rigor" (227 i 239), tenint sempre presents el temor i la vergonya femenines (229-230).- J. P. E. [22.949]

Gian Luca POTESTÀ, *La città di Francesc Eiximenis. A propósito del Dotzè del Crestià, I, 1*, dins "Caplletra. Revista Internacional de Filologia", 43 (Tardor 2007), 161-175.

"La presente nota mira a indicarne i tratti più significativi" [de la primera part del *Dotzè*, I, 1, capítols 1-45] i de les línies de força de la reflexió de l'autor (161). Si al final de l'Edat Mitjana hom privilegia el valor de la utilitat, tot i que Eiximenis segueixi creient que útil i bo coincideixen, ell defineix la ciutat per tretze raons d'utilitat, entre les quals la d'ésser 'humus' de cultura humana i col·lectiu que redimensiona la vàlua de les aportacions humanes (162-163); la ciutat es basaria en un contracte que equilibra monarquia i poders locals, seguint els manuals d'àrea catalanoaragonesa (164). Un altre gran tema és el de la ubicació de la ciutat, en funció de la salubritat, indispensable per a la defensa dels ciutadans contra factors que infecten l'aire, però també imitació de la Jerusalem celestial i govern de ciutadans (165-166), que no són pas tots els residents, i a Barcelona i en les grans ciutats italianes és personificada (167-168) en les visions escatològiques que durant el segle XIV es projecten damunt les ciutats, sobretot en les de Joan de Rocatalhada, que arriben a preveure una 'justícia popular' (171). Les diverses forces presents en la col·lectivitat humana són aplegades en 'cosa pública' pels responsables del bé comú, el primer dels quals és el rei (172). Hi ha bibliografia (173-175).- J. P. E. [22.950]

David GUIXERAS, *Urbanisme al Dotzè del crestià*, dins "Mot so razo", 8 (2009), 69-87.

Josep Puig i Cadafalch encetà l'estudi de les idees urbanístiques del *Dotzè*, seguit per llarga llista de continuadors. Eiximenis sintetitzaria en la seva compilació els materials acumulats per la tradició anterior: la planta quadrada i l'estructura cúbica de la Jerusalem celestial, les bastides del migdia francès, i l'experiència dels ordes monàstics, sobretot la dels seguidors de sant Bernat, favorable a la 'integritas', la 'proportio' i la 'claritas', però contrari de la 'vanitas' i dels 'mirabilia', encara que Eiximenis no és segur que es trobés sota la seva influència, ni de la d'Ibn Khaldun, malgrat els punts en comú. "Eiximenis es proposa descobrir quines disposicions urbanístiques afavoreixen la cohesió de l'espai social, perquè la millor garantia de la supervivència econòmica de la ciutat és el reforç de la dimensió social de l'individu" (73); s'allunya del model agustinianà de ciutat perquè, més que cap altra forma de convivència, la ciutat material fa possible el coneixement i l'exercici de la virtut. En la ciutat eiximeniana pren un relleu extraordinari el mercader, perquè la ciutat és vista en la seva projecció dins la xarxa de relacions amb les ciutats veïnes, amb les quals intercanvia coneixements i béns materials,

els dos factors que permeten millorar la qualitat de vida del col·lectiu (74). Tot seguit l'autor desplega la temàtica de la relació entre la ciutat material i la ciutat espiritual, les tretze raons per a l'edificació de les ciutats, la definició de ciutat, la seva situació geogràfica, la higiene i salubritat, i finalment la forma, amb la discussió de tots els punts connexos.- J. de P. [22.951

Paolo EVANGELISTI, *Il valore di Cristo. L'autocomprensione della comunità politica in Francesc Eiximenis*, dins "Enrahonar. Quaderns de filosofia", 42 (2008: *Filosofia catalana medieval i moderna*), 65-90.

L'autor mateix resumeix aquestes pàgines en les finals (86-87), on deixa clar que l'obra de Eiximenis i en particular la *Vita Christi*, presenten una cristologia on és presentat "il Cristo del supremo sacrificio di sé, massima incarnazione dell'humilitas" e della 'paupertas' volontaria", d'acord "a quell'immagine di Cristo e degli Apostoli come supremi esempi di buoni e competenti amministratori della cosa pubblica"; aquesta forma de veure constituïa "la base di autentici progetti politici e costituzionali accolti ed applicati da València alla Sicilia...", che hanno dato corso alle indicazioni e ai 'consilia' del Frate Gerundense".- J. P. E. [22.952

Curt WITTLIN, *El que Francesc Eiximenis sent dels Romans 'que han elegit antipapes'*. (Regiment de la cosa pública, cap. 5; Dotzè, Cap. 361), dins "Miscel·lània Joaquim Molas", 2 (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LVII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2008, 29-47.

L'autor comença amb "algunes observacions sobre la relació del Regiment del 1383, amb... el Dotzè del cristià" del 1386 (30-31); continua subratllant les virtuts morals, en què se sosté la república cristiana, en part inspirades en Joan de Gal·les (32-34), i constata que els romans s'han atrevit a inculpar el cristianisme de la davallada de Roma (34-36); resumeix tot seguit els capítols 5-6 del primer Regiment, en els quals despòtrica contra Roma (38-42). Les darreres pàgines, dedicades al *De triplici statu mundi*, acumulen preguntes sobre la seva autoria (43-45). Hi ha bibliografia (46-47).- J. P. E. [22.953

Anne-Marie LEGARÉ, *François de Ximenes, Le livre des Anges, traduction française anonyme*, dins *Splendeur de l'Enluminure. Le roi René et ses livres*, sous la direction de Marc-Edouard GAUTIER, Ville d'Angers 2009, 356-357.

La pàgina 356, ultra una estricta presentació, conté la reproducció de la primera pàgina de la traducció francesa del *Llibre dels àngels*, copiar i il·lustrat per a Jeanne de Laval, muller del rei René, actual ms. 5 de la Bibliothèque de Genève; la il·lustració que ocupa la mitja pàgina superior de la pàgina 356; la pàgina 357 exposa breument allò que era l'obra original, la traducció francesa i la seva edició incunable, la primera impresa a Ginebra, i sobretot l'origen de la il·lustració, que considera datable d'entorn el 1460.- J. P. E. [22.954

Curt WITTLIN, *Vicis i virtuts dels vells segons Eiximenis i les seves fonts (Dotzè 815-817)*, dins "Homenatge a Josep Gulsoy, 1" (Estudis de Llengua i Literatura catalanes, LIII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2006, 7-12.

El tema de les condicions (o 'col·locacions') naturals de les persones és tractat per Eiximenis a base de dos autors: Hermes Trismegistus i Aristòtil. Per als vells, en canvi, només es basa en el segon llibre de la *Retòrica* (27), afegint-hi Egidio Romà, *De regimine principum*, i Joan de Gal·les, *Commonitorium* (28-30), texts, dels quals són donats en paral·lel amb els dels capítols 815-817 del Dotzè (31-36). Les pàgines següents són dedicades a la llista completa d'obres-font

i a la descripció analítica d'allò que el framenor afegeix (un 75%) a les dues fonts primàries (37-45) i no hi manca el material intentat (46), un terç.- J. P. E. [22.955]

Sadurní MARTÍ, *Francesc Eiximenis i la màgia*, dins "Mot so razo", 8 (2009), 54-67.

Resumits els punts de partida i els resultats teòrics de l'Escolàstica, així com la disciplina de l'Església i en particular les preses de posició de Joan XXII i de Nicolau Eimeric sobre la matèria, l'autor assenyalava i estudia els textos més significatius del pensament d'Eiximenis sobre la nigromància, l'alquímia, l'astrologia i la màgia natural. La nigromància és tractada i refusada als caps. 32, 65, 66 i 70 del *Primer del crestià* i els 51, 52 i 93 del *Segon*. L'alquímia no seria una ciència directament reprovable, perquè és natural, encara que sigui oculta i hagi de romandre en l'obscuritat, tal com els grans alquimistes, per voluntat de Déu, practiquen i exigeixen a tots aquells als quals ensenyen la seva art: *Primer*, cap. 69; *Segon*, cap. 95; *Dotzè*, I, caps. 124, 379; II, cap. 772. L'astrologia és una ciència plena de dificultats i de pràctica dubtosa, perquè, si és veritat que els astres influeixen en les complexions humanes, també ho és, com ja va dir Ptolomeu, que la voluntat humana és lliure i independent de la influència d'aquells; però és de llei la interpretació astrològica dels somnis, l'observació dels astres abans dels grans fets i batalles, de la fundació de les ciutats i en els comportaments humans: *Primer*, cap. 33; *Segon*, caps. 83, 94, 95, 97; *Terç*, cap. 151; *Dotzè*, I, caps. 108, 120, 143, 285-287. Pel que fa a la màgia natural, que "deriva del coneixement profund de les propietats de la natura", Eiximenis l'admet en la lluita contra el dimoni: *Llibre dels àngels*, IV, cap. 43. Per tant, reprova la nigromància i és cautelósament respectuós a l'esguard de l'alquímia, l'astrologia i la màgia natural. Segons l'autor, la posició d'Eiximenis contrasta amb la "posició extrema dels dominicans i dels seus manuals inquisitorials". Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.956]

Sebastià JANERAS, *Isaac de Nínive, font de Francesc Eiximenis*, dins "Revista Catalana de Teologia", XXXV (2010), 657-666.

El *Liber abbatís Isaach*, *De ordinatione anime* no influí únicament en Arnau de Vilanova; també influí en Francesc Eiximenis: l'autor en transcriu catorze fragments d'extensió desigual i els confronta amb d'altres tants d'Eiximenis: tretze són del *Llibre de les dones* i un d'*Àngels e demonis* (659-665); també assenyalava el cas de l'abat de Montserrat, Garcías Jiménez de Cisneros, que atribueix a Isaac de Nínive un text que en realitat és d'Eiximenis (666).- J. P. E. [22.957]

Júlia BUTINYÀ, *Al voltant del final del llibre I de Lo Somni de Bernat Metge i la qüestió de l'ànima dels animals*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLVIII (2001-2002), 271-288.

La part final del dit llibre I tracta de la immortalitat de l'ànima; l'autora es fixa en tres aspectes: el joc de raons i contraraons entre Metge i el rei; la diferència entre raó i imaginació, que Metge no té en compte; punt final, sobre el problema del moviment i la naturalesa de l'ànima (271); l'autora, precedida per un estudi sobre el tema de Pere Màrtir Bordoy-Torrents del 1925, es concentra en aquest punt darrer, que es presentà a la discussió de forma inesperada i imposà el tema de la simplicitat i de la immortalitat de l'ànima, com també imposà el recurs a pensadors de segles passats: sant Agustí, Cassiodor, Tomàs d'Aquino o Ramon Llull, textos i pensament dels quals són reportats en aquestes pàgines; la posició de Bernat Metge es trobaria en la línia que va de Llull a sant Agustí i a Plató (284-285). Hi ha bibliografia (286-288).- J. P. E. [22.958]

Miquel MARCO I ARTIGAS, *Una prudència agustiniana en el Llibre de fortuna i prudència de Bernat Metge*, dins "Miscel·lània Joaquim Molas, 3" (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LVIII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2009, 21-32.

El pensament de s. Agustí influí Bernat Metge en tractar de la immortalitat de l'ànima dins *Lo Somni*; ara l'autor esbrina l'influx que s. Agustí exercí damunt el llibre indicat en el títol de Metge, directament o a través de Boeci sobre temes com el de l'existència de Déu i l'existència del bé, en l'actuació de l'home i en el concepte del mal, sobre cada un dels quals l'autor aplega frases agustinianes i estrofes de Metge (23-28) i n'afirma "una relació textual i conceptual" (28-30), completada amb vint-i-cinc principis que resumeixen la metafísica subjacent al món mental d'ambdós autors (30-32). Hi ha bibliografia (32).- J. P. E. [22.959]

Lluís CABRÉ, Jaume TORRÓ, *Vicenç Comes, cambrer reial i conegut de Bernat Metge*, dins "Mot so razo", 9 (2008), 42-51.

Els autors identifiquen Vicenç Comes, autor del poema intítulat *Una ventura*, amb un cambrer reial de Pere III i del seu successor, Joan I, gràcies als documents d'ACA que ho acrediten, i estudien l'entorn literari del seu poema: el *Sermó* i el *Llibre de Fortuna i Prudència*, de Bernat Metge, i *La Faula* de Guillem de Torroella; també publiquen un document llatí de Joan I, que explica que Comes i Metge es presentaren davant el rei cridant: "Avi, avi, fuerça, fuerça", denunciant que uns munters del rei els havien robat a l'hostal. El poema, doncs, de Comes s'ha de situar en la primera etapa de la producció de Bernat Metge. I seria un confort d'amour amb considerable gràcia literària: descripcions, laments retòrics, formes de cortesia. El final del poema pot haver estat el model del final del *Llibre de Fortuna i Prudència* de Bernat Metge. J. de P. [22.960]

Florence ANTONIETTI, *Arles au travers de la Correspondence Datini (1383-1410)*, dins "Provence historique", LVIII (2008), 161-179.

Després d'una primera idea sobre la magnitud de l'Archivio Datini, de Prato, repartit entre les vuit sucursals, entre les quals, ultra la d'Avinyó, hi ha les de Barcelona, València i Mallorca (162) i dues filials a Sant Mateu del Maestrat i a Eivissa (165-166), l'autora ens informa haver treballat sobre els vint plecs que contenen documentació expedida des d'Arles de Provença entre el 1383 i el 1402 (493). Les primeres pàgines de l'article resumeixen l'aventura biogràfica de Francesco Datini, que el 1393 féu el salt de la Toscana a Catalunya i creà l'azienda divisa en les tres capitals catalanes; des d'Arles hom enviava fil d'estam tant al Rosselló com a Barcelona per als teixits catalans (171); el corresponsal de Perpinyà es deia Pietro di Matteo Tecchini (172); també grana d'escarlata per al tint, tant a Barcelona com a València, sobretot els anys dolents per als colorants de Catalunya (176).- J. P. E. [22.961]

Rosanna CANTAVELLA, *Les anotacions marginals al De amore català*, dins "Caplletra. Revista Internacional de Filologia", 42 (2007), 37-58.

El *De amore*, atribuït a Andreu, capellà reial de França, fou traduït al català en el pas del segle XIV al XV, i ha estat publicat dues vegades, els anys 1926 i el 1930, a Castelló de la Plana; l'únic manuscrit que l'ha conservat, de Madrid, BPalacio, II-3096, conté nombre d'anotacions marginals, que no foren publicades aleshores ni ho han estat fins ara, qui sap si escrites pel secretari reial Domènec Mascó (45), que sembla haver estat possessor del manuscrit; ocupen les pàgines 47-56. Hi ha bibliografia (56-57).- J. P. E. [22.962]

Antoni FERRANDO, *La traducció catalana de la Història de París i Viana*, dins "Caplletra. Revista Internacional de Filologia", 42 (2007), 59-74.

Present en la biblioteca del príncep Alfons Trastámara el 1417, publicada a Barcelona abans del 1495 i a Girona el mateix any, els especialistes s'han dividit a l'hora d'assenyalar la llengua de la qual fou traduïda, francès o italià o castellà. Resumida la trama del romanç (61-63) i assenyalats els paral·lelismes amb el *Curial e Güelfa* (63), l'autor presenta les relacions de la traducció catalana amb les altres romàniques (64-67) tant en biblioteques com en escriptors fins a Joan Lluís Vives, que la col·loca entre els 'pestiferi libri' (65): procediria "indirectament d'una font italiana"; fou una de les sis llengües "pioneres en l'edició de l'obra" (67), d'extracció italianitzant a mitjan segle XV, revisada abans de la impressió en un marc, on convivia català i castellà, el de Ferran II Trastámara (69-71). Hi ha bibliografia (72-73).- J. P. E. [22.963]

Maria Elisa SOLDANI, *A Firenze mercanti, cavaliere nella signoria del re d'Aragona. I Tacchini-Taquí tra XIV e XV secolo*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 39 (2009), 575-604.

Piero di Matteo Tacchini (catalanitzat Taquí/Tequí) és documentat tant en l'Archivio Datini de Prato com al de Perpinyà, ADPO, des d'entorn el 1380; vinculat inicialment als Datini (l'arxiu de Prato en conserva entorn de sis-cents lletres: 581), també actuà per compte propi encetant d'aquesta manera, en tant que mercader, que també negociava a França per la proximitat a la frontera (hagué de respondre del seu tràfic de monedes: 590-591), la seva ascensió social que el portà a cavaller; col·laborà amb d'altres companyies, també amb el seu fill Tommaso (589-592) i amb Raimondo Mannelli (592-596); la seva integració dins la societat catalana el portà fins a la possessió de drets senyorials i a prestar serveis al rei Alfons Trastámara (600-601); fou elegit per a càrrecs municipals a Perpinyà, fins a ésser síndic en Corts de Catalunya en representació de la vila (601).- J. P. E. [22.964]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La sucesión de Juan I de Aragón por Martín I y la invasión del conde de Foix: la participación de Barcelona en la defensa de Catalunya (1936-1397)*, dins *Castilla y mundo feudal. Homenaje al profesor Julio Valdeón*, I-II-III, Valladolid, Junta de Castilla y León, Universidad de Valladolid 2009, II, 381-396.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[22.965]

Francesc J. GÓMEZ, *Ficció i heterodòxia en Lo Somni de Bernat Metge a la llum del De Spiritu et anima*, dins "Llengua i Literatura", 21 (2010), 7-54.

L'autor revisa a fons les interpretacions donades fins avui a *Lo somni* i quant a la discussió sobre la immortalitat de l'ànima del primer llibre presenta una font textual nova, el pseudo-augustinà *Liber de Spiritu et anima*, també perceptible en el segon i el quart, i així, Bernat Metge hauria basat la discussió sobre l'ànima dels animals servint-se "fonamentalment —si bé no únicament— del *De anima* de Cassiodor, de la *Summa contra gentiles* de Tomàs d'Aquino i del *Liber de Spiritu et anima* pseudoaugustinà" (37), sense rebaixar la influència del *Secretum* de Petrarca. Per la seva banda, l'autor reconduïx la problemàtica en cinc punts: "Primer, *Lo Somni* és una obra de ficció, que narra una crisi espiritual amb final obert... Segon, no podem atribuir literalment les posicions de Bernat al seu homònim històric, atès que la funció del personatge és encarnar un dels pols de la controvèrsia, que la ficció escenifica. Tercer, la mundanitat radical de Bernat i, per consegüent, el seu paradigma mental, impermeable a la fe i a la transcendència, no canvien en el curs del diàleg fins que Bernat no es resolgui a obeir l'exhortació final de Tirèsies, que implica una renúncia que el desconsola. Quart, al final del llibre primer, Bernat ha assumit sincerament la immortalitat de l'ànima com una 'convicció' o 'creença ferma', que... qualifica d'opinió'. Cinquè, la funció de la ironia és expressar i explorar còmica-

ment la persistència de Bernat en la seva mentalitat racionalista..." (48-49). I així, el Bernat de *Lo somni* porta el Bernat Metge històric en un altre sentit: Metge és un escriptor i un polític, i cal esbrinar les raons que el dugueren a proposar una ficció en la conjuntura política consegüent al procés de 1396: "L'acusada tendència de l'escriptor a la comicitat, a la sàtira i a la paròdia dels gèneres cultes; la mentalitat laica, els interessos privats i les responsabilitats públiques de l'exsecretari reial; l'oportunitat d'oferir una interpretació providencial i conciliadora d'una crisi política no gens edificant: vet aquí algunes de les claus, aportades per la crítica, que ens han d'obrir la porta a les intencions de l'autor" (50). Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.966]

Lluïsa AMENÓS, *Catàleg de ferrers documentats en les fonts escrites d'època medieval*, dins "Butlletí Arqueològic", V/29 (2007), 81-165.

Les fonts escrites són totes barcelonines: ACB, *Llibres d'obra*, AHCB i AHPN. EL buidatge d'aquestes fonts i de la bibliografia complementària ha permès a l'autora d'oferir una llista alfabètica personal de ferrers dels segles XIV i XV, des d'Adrobau, Segimon (82), a Xifré, Pere (127); la o les fonts per a cada cas són indicades en nota i aplegades en les pàgines finals de l'article (128-165).- J. P. E. [22.967]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Estudiants catalans de drets en les Tabulae repetitionum et disputationum universitatis Bononiensis*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", XXVIII (2009), 635-639.

Les dites *Tabulae* es troben ara a Eichstätt, Universitätsbibliothek, Cod. St 515, ff. 272r-278v, i contenen notícia d'actuacions didàctiques d'estudiants de dret a la Universitat de Bolonya en el pas del segle XIV al XV, entre les quals hi ha esquemes per a dues defenses de conclusions; els estudiants eren Jaume Balleró, Joan de Castelló, Miquel de Navers i Martí de Torres; els dos darrers foren bisbes de Vic en la tercera dècada del segle XV.- J. P. E. [22.968]

Jaume de PUIG I OLIVER, Ramon MIRÓ I BALDRICH, Pep VILA I MEDINYÀ, *La consuetud de Sant Joan de Perpinyà (segles XIV-XV). Edició i estudi*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", XXVII (2008), 115-350.

La introducció recorda les edicions de consuetes catalanes i presenta índex de la documentació medieval sobre Sant Joan de Perpinyà, conservada en la mateixa vila, ADPO i Médiathèque Municipale de Perpinyà. Descriuen els dos manuscrits que contenen el text editat (MM., mss. 79 i 89, ff. 397-392). Exposada la seva estructura interna, els autors es fixen en la seva relació amb la consuetud coetània d'Elna, tant pel que fa a l'origen episcopal de la seva redacció, com a l'organització del personal, que s'hi reflecteix: sembla diferenciar-se clarament de les conegudes i fins avui editades del Principat, amb molts punts de contacte en tema de cerimònies i de personal, però també amb punts clars de divergència. En un paràgraf específic, hom estudia les activitats teatrals i parateatrals documentades en la consuetud. Assenyalen la 'ratio editionis' i la bibliografia. L'edició del text segueix les pautes habituals de l'anyuari.- J. de P. [22.969]

Jaume RIERA I SANS, *Una cançó de despit contra el rei Martí*, dins "Mot so razo", 7 (2008), 35-41.

Coneguda per Mateu Obrador i publicada el 1905 per Jaume Massó i Torrens dins una conferència a l'Ateneu Barcelonès sobre la recuperació de l'antiga literatura catalana (34). Les cobles són una queixa formal d'ingratitude contra un rei d'Aragó, que l'autor identifica amb Martí l'Humà, i també considera que el fragment és incomplet, cosa que dificulta la identificació del seu autor. Comparades les dades històriques esmentades en les cobles, l'autor arriba a

la conclusió que totes encaixen “amb la biografia coneguda i documentada del noble valencià Gilabert de Pròixida”, La poesia hauria estat escrita el maig de 1404, arran d’una acció represiva contra les bandositats nobiliàries del Regne de València, en les quals Pròixida participava dins la facció dels Centelles. L’autor reproduceix una lletra de Maria de Luna al dit Pròixida, demanant-li que s’enroli amb deu bacinets. L’autor de la poesia penja aquesta petició d’auxili al rei, però n’era autora la reina, que es queixà al seu marit quan el 9 de març del 1404 dictà una empara sobre el feu de Nules, propietat d’un Centelles. El 21 d’abril les dues bandositats es bateren al camp de Llombai, desafiant l’autoritat reial. Martí l’Humà actuà judicialment contra uns i altres i els denuncià i cità per trencament de treva; com que no comparegué ningú, tots foren declarats bares i traïdors. Per això, Pròixida se’n queixa en les seves cobles: “Cridat m’avets, senyor, com a tritxaire”.- J. de P.

[22.970]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Els dos Parlaments de Catalunya durant el període 1396-1397*, dins “Revista de Dret Històric Català”, 9 (2009 [2011]), 43-60.

A base de bibliografia ja publicada, com el volum IV de *Cortes...*, i en documentació de l’AHM de Barcelona, l’autora descriu amb detall el procés de la successió del rei Joan I i les disposicions preses per la reina Maria, en absència de Martí I, encarant-se amb tots els qui volien treure partit d’una situació complexa. El suposat embaràs de la reina Violant i la pressió militar del comte de Foix, casat amb la filla pubilla de Joan I, exigien que algú prengué les decisions i així ho entengué la ciutat de Barcelona, que trobà els aliats per a forçar una successió ràpida, la formació d’un nou consell reial, l’empresonament de membres de l’anterior i la convocatòria d’un Parlament a fi d’organitzar la defensa. El Parlament es reuní el 25 de juny i el 14 de juliol fou convocat de nou. Alçà un exèrcit, recollí un subsidi per a la tornada del rei i envià ambaixades a Castella, Navarra i Aragó. El novembre del mateix 1396 la reina Maria convocà un altre Parlament, model de reunió inútil i estèril, que només va servir perquè la ciutat de Barcelona fes gala de la seva prepotència i perquè els braços es dediquessin a barallar-se per no res.- J. de P.

[22.971]

Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ, *Trebor a Navarra i Aragó*, dins “Mots so razo”, 8 (2009), 7-15.

Trebor o Trebol és Jehan Robert, xantre del rei de Navarra els anys 1397-1399. Havia estat en contacte amb el rei Joan I i amb la reina Violant de Bar, amb Gaston Febus, amb Mateu de Castellbó i posteriorment hi estigué amb Martí I. Diverses balades i altres profecies seves es troben en el còdex 564 de Chantilly. L’autora n’estudia i en publica quatre, escrites en francès. Publica també una lletra de Martí I al seu fill Martí de Sicília, en la qual li recomanava Trebol.- J. de P.

[22.972]

Marta MARFANY SIMÓ, *Balades, lais i Rondells francesos en la literatura catalana del segle XV*, dins “Mot so razo”, 8 (2009), 16-26.

L’autora, seguint els estudis de Lluís Cabré, s’ocupa de la penetració de la poesia francesa en la literatura catalana del segle XV. *Fronchino e Brisona* “adapta els models dels ‘lívres’ segons el codi lingüístic propi del seu context literari: les noves rimades en occità, la prosa en català, i les cançons en francès” (18-19). El cançoner Vega-Aguiló conté vint-i-tres poemes francesos; la figura de Guilhem de Machaut, músic i poeta, apreciat pels reis, deixaria rastres en l’obra d’Andreu Febrer i de Gilabert de Pròixida. La poesia i la música de l’*Ars nova* i de l’*Ars subtilior* també es reflectiran en l’obra de Francesc de la Via i arribaran fins a Bernat Hug de Rocafort, Jordi de Sant Jordi i Ausiàs Marc. La influència de la poesia francesa del segle XV sobre la catalana no es pot comprendre si es fa abstracció de la música com a vehicle potent de trans-

missió, cosa que indueix l'autora a urgir l'estudi sobre la relació entre la música i la poesia catalana, tema del qual només hi ha indicis, un dels quals, de naturalesa indirecta, seria la paradoxa que la poesia trovadoresca i francesa fos cantada a la cort catalanoaragonesa i la catalana no.
- J. de P. [22.973]

Xavier RENEDO PUIG, *Notes sobre la datació del Dotzè del Crestià de Francesc Eiximenis*, dins «AIEG», LII (2011), 207-223.

Renedo compara Eiximenis amb Pla, en el sentit que per a tots dos escriptors llur tasca era àrdua, difícil i treballosa. El *Dotzè* porta diverses marques dels treballs que hi esmerçà el menorret gironí, començat el 1383 amb el *Regiment de cosa pública*, primer com a obra independent i després integrada al *Dotzè*; el 1385 reprenia la feina i l'acabava molt probablement a València a finals del 1386; el 1391, per manament del rei, introduïa set capítols de matèria escatològica, rectificant opinions expressades anteriorment. Els capítols 23-24, dedicats a comparar les ciutats de Tarragona i Barcelona, el 575 i el 578 també semblen escrits lluny de València, qui sap si a Barcelona. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.974]

Amadeo SERRA DESFILIS, *Conocimiento, traza e ingenio en la arquitectura valenciana del siglo XV*, dins "Anales de Historia del Arte", 22 (2012), 163-196.

L'autor presenta la transmissió de coneixements entre els oficis de la construcció d'uns a altres estats de la Corona catalanoaragonesa, a base sobretot dels arxius valencians (ARV, AMV, ACV, ACol·legi del Patriarca), començant per la necessitat d'aigua entorn del 1375 i el projecte de construir una cèquia com la que havia construït Manresa (165); les noves construccions demanaven especialistes ben capacitats (167-177), que havien de demostrar el domini de l'ofici i de l'art en exàmens (177-184); d'ací els viatges per a l'aprenentatge de novetats (184-188) i les mostres de solucions teòriques a problemes difícils (188-196).
- J. P. E. [22.975]

Lluís CIFUENTES, Antònia CARRÉ, *Práctica social, saber médico y reflejo literario en la cultura del baño en el contexto catalán medieval*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 39 (2009), 203-222.

Arnau de Vilanova i Ramon Llull personificaren la doble tradició catalana d'extensió del saber: el de la universitat i el de l'impuls social en l'adquisició de coneixements incidiren en l'herència dels banys termals (307); hi contribuïren els llibres, en particular els *Regimina sanitatis* (210), tot i que manqués el gènere literari del *De balneis* (211-212), el bany entrà en els textos literaris catalans medievals, com en els de les altres llengües romàniques (214-215); els autors exposen el tema en el *Dotzè* d'Eiximenis, en *Lo somni* de Bernat Metge, en el *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell i sobretot en l'*Espill* de Jaume Roig (216-221). Metges i moralistes s'arribaren a unir sota l'impacte del Mal francès de darreries del segle XV, extrem aprofitat per les autoritats a fi de presentar-lo com a provocat per jueus i sarraïns (221-222).
- J. P. E. [22.976]

Juan Manuel BELLO LEÓN, *La presencia catalana en la Andalucía occidental a finales de la Edad Media*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 40 (2010), 93-127.

El tema d'aquestes pàgines és el de la presència de catalans en els llibres del repartiment de ciutats andaluses, corresponents a l'aplicació de la respectiva política de poblament consecutiva de la conquesta, des del moment que Alfons X féu concessions als mercaders catalans establerts a Sevilla, estudiats per Antoni de Capmany (97); també anaren catalans

en el seguici d'infantes casades amb reis o nobles de Castella; l'autor fa llista dels cònsols de catalans a Sevilla en el pas del segle XIII al XIV (109-110); ja a base de protocols notariais o de contractes d'assegurances són coneguts més catalans un segle després (114-127).
- J. P. E. [22.977]

Jordi MORELLÓ BAGET, *La maquinaria fiscal del papado avinonés en la Corona de Aragón: la colecturía de Berenguer Ribalta (1400-1402)*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 39 (2009), 3-25.

L'autor, recordats els estudis precedents, concentra la seva atenció en el registre *Cameralis* 123 de l'ASV, corresponent als anys indicats en el títol, alhora que són indicats els capítols principals del dit registre (70-71). És reconstruïda la ruta d'aquell col·lector per la part continental de la Corona catalanoaragonesa amb el seguici d'acompanyament d'ambdós viatges (71-76); segueixen els ingressos pels diversos conceptes (76-92), també les despeses (92-93); els diners es movien a través dels canvistes, un dels quals era el català Pere Macies (95-97), amb les corresponents equivalències (fors) de monedes (97-98); l'entrada més important eren els delmes (102) i els bisbats més reditícis eren Saragossa i València i Tarragona més que Barcelona, però en conjunt Catalunya representava més del doble que València o l'Aragó (103-104). La segona part de l'article és exclusivament dedicada a mapes, gràfiques i taules (107-125). El segon any fou més bo que el primer per a la Cambra Apostòlica.- J. P. E. [22.978]

Loris CANALIA, *Il processo contro il valdese Giovanni Sensi di Sardegna*, dins "Bolletino della Società di Studi Valdesi", núm. 199 (Dicembre 2006), 3-50.

Aquest procés inquisitorial del 1403 es conserva a Torí, Archivio di Stato, *Sezioni Riunite*; l'encausat es deia Johannes Sensi, sard de Vila d'Esglésies, fill de Bernardus, encunyador de moneda de Pere III el Cerimoniós (19); possiblement la dada més important és que la Valdesia el preparava a fi que fos "ille predicator qui debebat venire post fratrem Vincentium, qui debebat predicare et infirmos sanare; propter que tua mendacia magna te sequebatur populi multitudo ad eorum predicationem ('perditionem?') animarum" (19). Havia voltat per la Península Ibèrica, sobretot pel Regne de Castella (14: Burgos, Salamanca i altres poblacions), també pel d'Aragó (Calataiud, Saragossa: 16) i recomptava maneres de fer dels Valdesos castellans (21-23).- J. P. E. [22.979]

Meritxell SIMÓ, *Les primeres traduccions romàniques en prosa de la Historia Regum Britannie*, dins "Estudis Romànics", XXX (2008), 39-53.

Escrita originàriament en llatí cap al 1135 per Geoffrey de Monmouth, la dita història conegué una gran difusió i aviat fou traduïda al francès en dialecte picard. L'autora estudia les característiques d'aquesta traducció, conservada a París, BN, ms. fr. 17177 (*Histoire ancienne jusqu'à César*); també al castellà dins la *General Estoria* d'Alfons X, on és anomenada *Estoria de las Bretannas*. La traducció en català es troba en el ms, esp. 13 de París, BN, al costat d'una altra traducció catalana, la de la *Histoire ancienne* del ja citat ms. fr. 17177. El text de la versió catalana peca de literal i, si no ho és del tot, és per l'ús sistemàtic de polinomis sinonímics. L'autora conclou que no hi ha filiació directa entre les tres traduccions; en canvi, el fet que totes tres coneguin d'una manera o altra la *Histoire ancienne* fa pensar que aquest text francès d'alguna manera féu de pont entre la historiografia llatina i la romànica incipient. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.980]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Un traductor medieval en el seu context: els defalliments lèxics de Ferrer Sayol*, dins "Llengua i Literatura", 19 (2008), 7-26.

Com a traductor de l'*Opus agriculturae* de Pal·ladi, Ferrer Sayol es plany de les llacunes i mancances de traduccions anteriors. De fet, també en la seva traducció hi ha errors de lectura i d'interpretació de mots tècnics i incomprendions de lectura. Però potser allò que crida més l'atenció és el fet que Sayol esculli moltes vegades un mot llatí per via de glossa, recorrent a les *Etimologies* de sant Isidor o, d'altres vegades, qui sap si utilitzant glosses marginals de traduccions anteriors o, simplement, traduint passatges explicatius interpolats d'antic en el text de Pal·ladi o en les seves traduccions, resums, etc. Només una trentena de mots resten sense resoldre, la qual cosa significa que Sayol, malgrat els seus plans prologals, va fet un esforç considerable per a donar una traducció comprensible i ajustada. Després, en el pròleg, va engegar una retòrica tòpica sobre les seves mancances. Per sobre d'aquest recurs, Sayol ha d'ésser valorat com un treballador aferrissat de la llengua en una de les seves proves de foc: la traducció de textos llatins. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.981]

Jaume DE PUIG OLIVER, *Fragments annalístics del ms. 11 de la Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona*, dins «AIEG», LII (2011), 161-205.

L'autor descriu el ms. de referència, recull de privilegis reials, pragmàtiques, ordinacions i altres documents jurídics, compilat a Barcelona, a l'interior del qual hom hi va intercalar sis fragments de naturalesa annalística, que són estudiats i editats. El primer és un testimoni nou del text llatí de la *Cronica comunia*; el segon és un testimoni nou de la nota sobre la presa de Barcelona per Almansur el 985; el tercer és un cronologia dels reis de França des d'Hug Capet fins a Lluís el Jove, amb una nota en català sobre el canvi de sistema de datació acordat el 1180; el quart és un fragment possiblement versificat sobre la història d'Hispania i la formació de les dues Catalunyaes; el cinquè és una cronologia dels reis francs des de Pipí fins a Luís VIII; el darrer són tres notes sobre la cronologia de tres documents, un d'ells de l'arxiu reial. L'edició del testimoni nou de la *Cronica comunia* i del fragment sobre la presa de Barcelona és precedida per l'estudi dels altres textos coneguts fins ara, dels quals són assenyalats els paral·lels i les divergències. L'edició de les tres darreres notes dona peu a rememorar els problemes plantejats per la crítica entorn de la datació dels documents més antics i entorn d'algunes de les solucions assajades pels historiadors i juristes catalans del segle XIII.- J. de P. [22.982]

Joan VALERO MOLINA, *Llorenç Reixac, un escultor a la sombra de los grandes maestros del gótico internacional catalán*, dins "Boletín. Museo Instituto Camón Aznar de Ibercaja", num. 163 (2009), 391-417.

Aquestes pàgines tenen dues parts: la primera aplega les referències al dit escultor en els arxius barcelonins de la Catedral (ACB, *Notaris* i *Llibres d'obra*, del de Protocols, i de Tortosa, AHCTerres de l'Ebre (391-401). La segona part esbrina quines són les obres que han arribat als nostres dies, a partir de les quals es pot estudiar l'estil artístic de Llorenç Reixach (402-416). És transcrit un document de la Catedral de Barcelona (416-417); hi ha reproducció fotogràfica de vuit obres atribuïbles a Reixach (418-426).- J. P. E. [22.983]

Fanny SARRIÓ MARTÍN, *Petrus Lembrí. Estudios previos* (Col·lecció Universtària. Geografia i Història, 53), Castelló de la Plana, Diputació de Castelló 2007, 164 pp.

Exposició dels treballs de restauració de taules restituïdes a Pere Lembrí (32-35), actiu entorn Sant Mateu els primers decennis del segle XV; entra en el camp d'aquest anuari per les frases que exigien certs materials per a les dites taules (38-58); són abundants les reproduccions a color. Hi ha bibliografia (159-162).- J. P. E. [22.984]

Barbara von LANGEN-MONHEIM, *Le rapport sur les actes de Benoît XIII et la dernière version de l'Informatio seriosa*, dins "Études roussillonnaises. Revue d'histoire et d'archéologie méditerranéennes", XXIV (2009-2010), 79-84.

Resum de l'estudi de la mateixa autora, el contingut del qual pot ésser conegut del lector en la secció de recensions d'"ATCA", XXIX (2010), 1036-1038.- J. P. E. [22.985]

Armand JAMME, *Sixième Centenaire du Concile de Perpignan (1408-1409)*, dins "Annuaire Historiae Conciliorum", 39 (2007), 131-143.

Informació del Col·loqui celebrat en la capital del Rosselló els dies 24-26 de gener del 2008, en memòria del 'Concili de Perpinyà' convocat per Benet XIII per als eclesiàstics de la seva obediència amb dret a ésser convocats a Concili. En aquestes pàgines són resumides les aportacions presentades a l'esmentat col·loqui.- J. P. E. [22.986]

H[élène] MILLET, *Le concile de Perpignan (15 novembre 1408-26 mars 1409. Compte rendu du colloque international, Perpignan 24-26 janvier 2008)*, dins "Cristianesimo della Storia", 29 (2008), 219-229.

Resum de les aportacions a aquelles jornades, amb indicació dels que hi intervingueren i dels temes que foren desplegats davant els oients.- J. P. E. [22.987]

Gérard TOUZEAU, *Benoît XIII, le trésor du pape catalan* (Tresors), Perpinyà, Mare Nostrum éditeur 2009, 373 pp, 17 reproduccions.

Cal, primer, precisar: ni Benet XIII era català, ni Peníscola és al costat de Tàrragona, ni el tresor era del papa català, ans de l'església de Roma; i si una part fou conservada (les relíquies i l'arxiu documental), l'altra (els llibres de la biblioteca i no sols de la de viatge) es perdé perquè hagueren de servir de paga als servidors del castell papal de Peníscola, fins al punt que, per exemple, la bugadera cobrava amb volums manuscrits d'aquella biblioteca. El llibre té una segona part ben interessant, la de la supervivència del segon successor de Benet XIII, anomenat Benet XIV (Bernard Garnier), un any després que Climent VIII (Gil Sanchis Munyòs) el 15 d'agost del 1429 renunciés al papat a Peníscola i Sant Mateu. Però en la Vall de Viaur, entorn Rodez, sobrevisqué la línia avinyonesa i peniscolesa fins al 1467, en què el grup cismàtic desaparegué perseguit per la inquisició.- J. P. E. [22.988]

AMICS DE L'ART ROMÀNIC, *Commemoració del sisè centenari de la mort del rei Martí l'Humà*, dins "Lambard. Estudis d'Art Medieval", XXI (2009-2010), 7-114.

Aquest centenar i escaig de pàgines aplega les intervencions per a una rememoració sis vegades centenària de qui fou el darrer rei de la nissaga barcelonesa primitiva, continuadora de Jofre el Pelut. Conté pàgines de simple narració, sense referències a recerca, i d'altres que explíciten llurs bases documentals. Hi trobem Anna Maria Adroer, *Els palaus reials* (9-25); Francesca Español Bertran, *La Santa Capella del rei Martí l'Humà i el seu context* (7-52); Joaquim Graupera i Graupera, *Martí l'Humà i els banys. El termalisme a Catalunya durant l'Edat Mitjana* (79-97); i Teresa Huguet-Termes, *Un petit univers de miralls. Barcelona, l'Hospital de la Santa Creu i el rei Martí* (99-114). No cal dir que la font més citada és l'ACA, Canc., reg., però no hi manquen les referències a l'AHCB, al de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, ni l'ASV, tant els Reg. Aven., com els Reg. Vat.- J. P. E. [22.989]

Joaquín YARZA LOACES, *Los libros del rey Martín*, dins "Lambard. Estudios d'art medieval", XXI (2009-2010), 53-77.

Mort el rei Martí I, l'Humà, la vídua i reina Margarida de Prades féu alçar inventari dels béns, que conté la secció dels llibres, estudiada ja fa anys per Jaume Massó i Torrents; l'autor repassa les successives seccions i es fixa en particular en una de les joies d'aquella col·lecció bibliogràfica, el *Breviarium Romanum*, ara a la Bibliothèque Nationale de França, Rothschild, ms. 2529. Són recollides en aquestes pàgines les notícies sobre els dits llibres conservades en l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA).- J. P. E. [22.990]

Marta MADERO, Ana RODRÍGUEZ, *La recherche du 'vrai' roi et la 'folie' du juriste. Une double enquête dans le 'Compromiso de Caspe', 1412*, dins *L'Enquête au Moyen Âge. Études réunies par Claude GAUVARD* (Collection de l'École Française de Rome, 199), Roma, École française de Rome 2008, 211-237.

Les primeres pàgines recorden la situació creada per la mort del darrer rei de la nissaga de Barcelona, Martí l'Humà, la diversitat de pretendents i la *Concòrdia d'Alcanys*, que determinà els tres compromissaris d'Aragó, Catalunya i València, que havien de decidir de forma inqüestionable la persona a la qual pertanyia el dret a la successió. Les autors basen la seva exposició en el *Còdex del Compromís de Casp* de l'Arxiu Capítular de Sogorb, herència del cartoixà compromissari fra Bonifaci Ferrer. El volum informa tant dels nou compromissaris com de les sessions destinades a escoltar els pretendents i de la sentència final, favorable per sis vots a tres a l'infant de Castella, Fernando de Trastámara (o de Antequera). Una gran part de l'article és dedicada a la situació dubtosa d'un dels compromissaris valencians: el jurista Giner Rabassa, que pel seu estat de salut no s'incorporà als altres compromissaris. No hi hagué informe mèdic sobre Rabassa, ans només informació sobre l'opinió pública (226-227, 230-231), a base de vuit preguntes fetes a alguns testimonis, que foren analitzades des de punt de vista jurídic (227-230). Les autores, per la seva banda, elaboran un possible informe mèdic (232-234).- J. P. E. [22.991]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Compra y consumo de vino en la mesa pontificia bajo Benedicto XIII (entre 1411 y 1415)*, dins *Castilla y mundo feudal. Homenaje al prof. Julio Valdeón. I-II-III*. Valladolid, Junta de Castilla y León, Universidad de Valladolid 2009, III, 435-445.

Pàgines només conegudes per referència.- J. P. E.

[22.992]

Marco PEDRETTI, *A Catalan Diplomat, Theologian and Preacher at the Council Constance. Master Felip de Malla*, dins "Revue des Sciences Religieuses", 86 (2012), 143-161.

A l'interior del resum biogràfic de Felip de Malla, l'autor presenta breument les seves qualitats de diplomàtic al Concili de Constança (al final del qual, la crisi de la seva relació amb la casa reial catalanoaragonesa fou més greu que allò que hom pot valorar per aquestes pàgines); teòleg només 'precursor de l'humanisme' (146 [però 155, nota 14, potser demana quelcom més]); i predicador a l'hora de justificar la sostracció d'obediència a Benet XIII el 6 gener 1416 (però la sostracció no afirmava que "Pere de Luna was not to be considered pope any more":148), car consistia a reafirmar la seva legitimitat papal, però negant-li l'obediència a fi d'assolir la unitat de l'Església.- J. P. E. [22.993]

M. Luz MANDINGORRA LLAVATA, "*Avetla como de mi mano*". *Autógrafos de Alfonso el Magnánimo en el Archivo del Reino de Valencia*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIV (2008), 167-178.

Anàlisi de la participació personal dels reis en llur correspondència amb referència a les *Ordinacions de Casa i Cort de Pere III el Cerimoniós* (171, nota 24) i observacions sobre les quaranta-sis observacions autògrafes afegides a les lletres reials conservades a València, ARV, CRD; són transcrites dues lletres autògrafes (175) i catorze anotacions breus (175-177).
- J. P. E. [22.994]

Gaspare PELLEGRINO, *Historia Alphonsi Regis*, a cura di Fulvio DELLE DONNE (Il ritorno dei classici nell'Umanesimo, IV), Tavernuzze, S.I.S.M.E.L. Edizioni del Galluzzo 2007, XVIII i 352 pp.

L'autor fou protomèdic del rei Alfons a Nàpols i conegué de prop la trajectòria política i els intrínquils de la cort, parcialment almenys altrament desconeguts, i ens deixà una narració dels principals esdeveniments dels anys 1419-1444 d'aquell regnat, que, des el seu punt de mira fou el d'un 'alter Aeneas' i, de més a més, 'pius'; en aquest sentit permet de veure els primers passos de la 'magnificació' napolitana del dit rei Trastámara.- J. P. E. [22.995]

Jaume TORRÓ TORRENT, *La cort literària d'Alfons el Magnànim*, dins *La poesia d'Ausiàs March i el seu temps*. Actes del Congrés Internacional 550 aniversari de la mort d'Ausiàs March, València, Institució Alfons el Magnànim 2010, 27-39.

Sense fer cap referència al document, en el qual abans de la sentència de Casp Benet XIII obligava tots els pretendents a l'herència del rei Martí l'Humà a no variar la línia pública de la dinastia de Barcelona, l'autor constata que la nova dels Trastámara es mantingué en aquesta línia durant els regnats tant de Ferran I com d'Alfons V i que les respectives corts de Barcelona, València i Nàpols foren acollidores per als literats, sobretot els poetes de tradició occitano-catalana, Ausiàs Marc inclòs.- J. P. E. [22.996]

Joaquín APARICI MARTÍ, *De domo dicti domini comitis. Aproximación a la corte señorial de don Federico de Aragón, conde de Luna, (1420-1425)*, dins "Aragón en la Edad Media", XXII (2011), 19-48.

Els anys 1420-1425 el comte de Luna era el nét de Martí l'Humà i de Maria de Luna, però només successor de l'àvia en el comtat de Luna i senyoriu de Sogorb. Per això, l'Arxiu Municipal de la ciutat de Sogorb conserva documentació dels Luna, en concret un *Llibre d'escrivania d'En Frederic d'Aragó, comte de Luna*, que permet de conèixer els desplaçaments del comte (25-26), la llista de les persones que reberen donacions testamentàries (31-40) o no (41-43): hi figuren un escrivà (Pere de Capdevila: 32 i 40), un mestre (Martí de Comabella, canonge de Sogorb: 32), un advocat (Bernat Fraxinet: 33), un metge (Francesc Granollac: 34), un escrivà de ració (Romeu de Palau: 36), un administrador dels diners (Mateu Pujades: 37); un altre escrivà (Galcera Sabater), fra Pere Garcia (confessor: 41), Llop Palací i Mateu de Rada (capellans: 42), Mateu de Setembre, també escrivà, com Sanç de Vila-real (42).- J. P. E. [22.997]

Jaume TORRÓ, Lluís CABRÉ, *Una nova identificació del poeta Lluís Icard, en l'entorn de Margarida de Prades i de Maria de Castella*, dins "Estudis Romànics", XXXII (2010), 249-265.

Recordats els intents anteriors de Jaume Massó i Torrents (que el fa gironí) i Jordi Rubió i Balaguer (que el fa lleidetà) per a identificar el poeta Lluís Icard, l'autor reemplèn el dossier i extreu de l'Arxiu Reial (ACA) una sèrie de dades que obliguen a identificar-lo com a donzell,

batxiller i habitant de Barcelona, d'una família procedent de Falset, que entrà en relació amb la monarquia eixida de Casp. Icard celebrà la reina Margarida de Prades entre 1414 i 1416, quan la reina vídua s'integrà en la cort de Ferran d'Antequera, obligada per les estreïtes econòmiques. Un tercer apartat precisa que la *Consolació* d'Icard era destinada a la reina Maria, esposa d'Alfons IV. Icard rep influències d'Andreu Febrer i de la poesia estilnovista, bo i integrant-se en la generació de Jordi de Sant Jordi, Guerau de Maçanet i fra Basset. En apèndix publica dues lletres de la reina Margarida de Prades, una a Diego Fernández de Vadillo, secretari del rei, i una altra al mateix Ferran I, en les quals expressa i es queixa de la seva situació miserable. Hi ha bibliografia.- J. de P. [22.998]

Eduard MIRA, *Ausiàs Marc i la geopolítica del seu temps*, dins *La poesia d'Ausiàs March i el seu temps*, València, Institució Alfons el Magnànim 2010, 87-99.

Ferran GARCIA-OLIVER, *Ma llengua té la vida e la mort. Del poema a la biografia en Ausiàs March*, dins *La poesia d'Ausiàs March*, València, Institució Alfons el Magnànim 2010, 101-113.

Encara que de tema tan diferent, aquests dos títols segueixen una metodologia idèntica, la de reproduir els versos que parlen d'un país (França, per exemple, o Xipre) o dels seus ciutadans o de situacions vitals del poeta (per exemple, la seva convicció que "de cent anys o pus atràs... són cert que és pitjor lo món" (109), i explicar cada un dels dits reculls de versos amb comentaris, de vegades ben extensos.- J. P. E. [22.999-23.000]

Johannes GROHE, *Das Provinzialkonzil von Tarragona 1415 unter Erzbischof Pere de Sagarriga*, dins Elisabeth REINHARDT (dir.), "Tempus implendi promissa. Homenaje al prof. Dr. Domingo Ramos-Lisson", Pamplona, Eunsa 2000, 679-698.

Resumida la personalitat del metropolità, Pere Sagarriga (682-685), ho és també la situació tant política com eclesiàstica imperant entre el Compromís de Casp i les Vistes de Morella (1412-1414), on imposà la seva presència un fet nou, el del Concili de Constança, en el qual el rei no volia deixar d'ésser present; indicades les fonts (685-688) i els assistents al Concili Provincial, són analitzades una per una les constitucions: vestidura clerical tant al mateix concili com fora, culte eucarístic, càstig de la incontinença clerical i ajut als pobres (689-697).- J. P. E. [23.001]

Alfonso ESPONERA Cerdán, *San Vicente Ferrer y la Iglesia de su tiempo*, dins "Món de Vicent Ferrer", 71-87.

Alfonso ESPONERA Cerdán, *El pensamiento eclesiológico de San Vicente Ferrer y la solución del Cisma de Occidente. In memoriam de Don Ramón Arnau García*, dins "Anales Valentinus", XXXV (2009), 407-412.

L'autor comença definint mestre Vicent com a ,home d'Església' i el mira com a home, tant endins (ad intra) com enfora (ad extra) de l'Església del seu temps; endins s'hauria definit en el *Tractatus de vita spirituali* i en la seva posició envers el Cisma d'Occident, avinyonesa, com la que després de la indiferència del rei Pere III el Cerimoniós, mantindrà la Casa Reial, tant abans com després de Casp fins al 6 de gener del 1416 [no del 1415! Cf. 74, nota 3: el 1415, el rei Alfons Trastámara, que el 1416 ja ho era, el 1415 no ho era de rei i no podia convocar corts: el fet als quals es refereix la dita nota són la reacció gairebé bèl·lica a la sostracció d'obediència, que els ,llunistes' portaren a tots els camps, sense parar-se davant el possible assassinat, com intentaren amb Felip de Malla]; i el 6 de gener del 1416, mestre Vicent, que fins aleshores s'havia alimentat materialment del pa de Benet XIII, canvià d'amo i es posà a favor del rei Ferran I Trastámara i del Concili de Constança, però malgrat totes les insistències no anà al concili, [potser perquè no volgué ésser més instrumentalitzat per ningú] (72-76). L'as-

pecte ,ad extra' es concreta en el Compromís de Casp, on per les seves qualitats personals n'hauria estat l'oracle, [i així es convertí el Compromís en decisió política, fent-lo passar per decisió de justícia, però, tractant-se del dret a la Corona no foren tingudes en compte les darreres voluntats de tots els reis, que era allò que decidia ,la justícia' de la sentència] (76-78); en la Disputa de Tortosa ell personificà una actuació doctrinalment polèmica davant els principals raus jueus o alamins musulmans i compartí les decisions de Benet XIII, que era la de no fer cap diferència entre els nou convertits i els cristians vells (78-80). És veritat que la seva posició doctrinal sobre la imminència de l'Anticrist es trobava "más o menos en la línea como lo habían hecho Ramón Llull y Arnau de Vilanova" (84); quina era la línia de Ramon Llull sobre la imminència de l'Anticrist? Segons l'autor, mestre Vicent dominava "el valenciano, el catalán..."; [jo tenia entès, si no m'erro, que ell, predicant per exemple, a Tortosa es referia no pas al ,valenciano, al catalán', ans ,a la nostra llengua'; m'equivoco?].

Recordades les circumstàncies que acompanyaren tant de declaració de la sostracció d'obediència a Benet XIII (Perpinyà, 6 gener 1416) i el posterior allunyament del Concili de Constança, es pregunta com s'explica la seva posició, sobretot tenint en compte que reconeixia la validesa del dit Concili, i considera que per a ell la seva missió i responsabilitat davant Déu era la de predicador.- J. P. E. [23.002-23.003]

Laureano ROBLES, *San Vicente y el Cisma de Occidente*, dins "Món de Vicent Ferrer", 123-136.

Malgrat la seva proclamació d',indiferència' oficial entre els dos pretesos papes, en realitat a Pere III el Cerimoniós "podríamos presentarlo como partidario, defensor y simpatizante de Urbano VI" (123) [l'autor no recorda que tant el mestre general, fr. Elies, com el prior provincial, Bernat Ermengol, "[tempore] domini Gregorii pape XI praefecti fuerunt ad dicta officia et ipsa iam regebant" (132). Tot i que Pere III hagués intimada la indiferència al Capítol Provincial de Xàtiva del 1389, mitjançant lletra ací en part publicada (132) i que el Capítol l'hagués feta seva, el partit avinyonista i en ell fr. Vicent Ferrer, no feren cap cas de la ,indiferència reial', introduïren llur cisma en la Província Dominica d'Aragó i plantaren obertament cara al rei perquè "s'ha d'obeir Déu abans que als homes" i el text principal contra la indiferència reial fou el *Tractatus de moderno Ecclesiae Schismate* de mestre Vicent "que contiene una serie de argumentos o razones teológicas, válidas dentro de los tratados de *ecclesia*, pero nulas para resolver el problema que en él se planteó" (127). [Manca la crítica de mestre Vicent als dos papes, Benet XIII i Gregori XII, en el Capítol Provincial de Savona 1408, publicada en el meu *Els dos sermons de sant Vicent Ferrer al Capítol Provincial de Savona, 1408*, dins "Dominican Historical Newsletter", IX (2000), 215-220]. Hi ha indicació de manuscrits del *Tractatus...* (133) i bibliografia (135-136).- J. P. E. [23.004]

Alberto FERREIRO, *Vincent Ferrer's "Beati Petri Apostoli": Canonical and Apocryphal sources in Popular Vernacular Preaching*, recollit dins el recull de l'autor *Simon Magus in Patristic, Medieval and Early Modern Traditions*, Leiden-Boston, E. J. Brill 2005, 240-260.

Estudi publicat inicialment dins "Harvard Theological Review", 91 (1998), 41-57. L'autor hi estudia el material apòcrif utilitzat per mestre Vicent, almenys en el sermó en català, matèria que manca en la traducció llatina, cosa que, segons l'autor, demostraria la discrecionalitat del predicador en la utilització de les seves fonts escrites. [Però des de Siegmund Brettle és cosa sabuda que l'edició llatina dels tres volums de sermons no fou preparada pel sant, ans per uns frares dominics, encarregats per L'Ordo Praedicatorum de revisar el text de manera que no es prestés a cap acusació en el camp doctrinal; ells haurien estat els qui haurien desestimat les referències a Simó Magus en la història de Sant Pere, no pas el mateix sant].- J. P. E. [23.005]

Alberto FERREIRO, *St. Vicent Ferrer's catalan sermon on saint Mary Magdalene*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 40/1 (2010), 415-433.

El sermó sobre santa Maria Magdalena, al qual es refereix l'autor, és el publicat per Josep Sanchis Sivera en el segon volum de la seva edició [però hi manca el número que li correspon en l'*Inventari* d'ATCA, XVIII]; el sermó era estructurat a base dels set pecats capitals, presents en la Magdalena pecadora (419-424: és mala sort que la 'conversació criminosa' en què vivia la Magdalena, recordada en la p. 421, s'hagi convertit en la següent, 422, en 'criminosa conversión'). Les darreres pàgines, basades en la *Legenda aurea*, resumeixen allò que la cultura popular i provençal ha atribuït a la santa i a la seva vida de penitència a Sant Maximí i a la Santa Bauma.- J. P. E. [23.006]

Anna I. PEIRATS, *Sant Vicent Ferrer i l'auctoritas*, dins "Món de Vicent Ferrer", 137-158.

"Una particularitat de la predicació vicentina és el fet d'haver instal·lat una mentalitat d'espera escatològica, basada en la imminència de la vinguda de l'Anticrist" (137) i relacionada amb un concepte tan bàsic com el del Judici Final, que encara no ha arribat per una 'prorrogacioneta' obtinguda per la Verge Maria (138); l'autora ressegueix els diversos temes escatològics dels *Sermons* vicentins, documentant-los en autors cristians de temps diversos: l'àpat de Nabucodonosor de *Daniel* V, amb el ,mane, techel, phares' (139-140); el si d'Abraham, d'*Esdras*, IV, 7 (141-143), les situacions de l'altre món (cel, purgatori, infern) (144-147), i Jesucrist, merge espiritual (150-152) a través dels sacraments de baptisme i penitència (151-156). Hi ha bibliografia (157-158).- J. P. E. [23.007]

Josep E. RUBIO I ALBARRACÍN, *Philosophia ancilla theologiae. Sant Vicent, intel·lectual i predicador popular*, dins "Món de Vicent Ferrer", 159-168.

Mestre Vicent repetia que ell predicava la doctrina de l'Evangeli, útil per a la salvació, no pas saviesa humana; això no obstant els seus sermons són "també una aplicació especial del tema ,philosophia ancilla theologiae'", extrem que l'autor il·lustra a base d'alguns dels *Sermons*, aplegats en els sis volums, com quan segueix sant Tomàs d'Aquino en la consideració de la teologia com ciència aristotèlica subalternada, que, doncs, és més identificada per la que li és superior (la de la glòria) que per la inferior (162-163) o en la distinció entre ciència natural i ciència de revelació (164), o en la validesa de la Llei Antiga perquè coincidí amb la Llei natural (164-165), o en la qualificació moral d'un acte, mudant-ne l'espècie, com luxúria que pot esdevenir sacrilegi (165-166), o en la coherència entre premissa i conseqüència, ni que sigui citant els *Disticha Catonis* (167-168).- J. P. E. [23.008]

Emili CASANOVA, *La diversitat lingüística dels sermons de sant Vicent*, dins "Món de Vicent Ferrer", 29-50.

Considerant que els sis volums de *Sermons* publicats en la col·lecció "Els Nostres Clàssics" foren segons l'autor predicats al Maestrat i els de la *Quaresma del 1413* a la ciutat de València, l'autor, donades algunes observacions generals sobre l'evolució de la llengua catalana a València en temps del sant, estableix les característiques gramaticals dels *Sermons* en, particular les lèxiques (34-44); després les de la *Quaresma del 1413* (44-46), també en particular les lèxiques (46-49); conclusió: "la seua lectura és un bon testimoni de la realitat lingüística valenciana: hi veem la mateixa llengua que la dels catalans i baleàrics, l'anomenem com l'anomenem, i disposem d'un lèxic comú tradicional..." (49).- J. P. E. [23.009]

Albert HAUF, *La predicació vicentina: tècniques narratives i dramàtiques, relacionables amb l'art de meditar*, dins "Món de Vicent Ferrer", 89-105.

Encara que els sermons de mestre Vicent seguissin les pautes de les *Artes praedicandi*, i que en ells mateixos fossin presidits per un marc bàsic, que era l'any litúrgic, i per un esquema lògic, en general determinat pel tema bíblic, que cada prèdica estava destinada a exposar, justament aquestes informacions suscitaven preguntes, a les quals el poble volia tenir resposta, si pot ésser representada [p. e., en el *Misteri de l'Assumpció* i semblants] situació que també es donava en les *Vides de Jesucrist* (casos de Francesc Eiximenis o d'Isabel de Villena) i en la literatura piadosa destinada a popularitzar el tema, com les *Meditationes Vitae Christi*. Les pàgines 94-99, recorden i transcriuen fragments dels *Sermons* de mestre Vicent i de contemporanis, i en les 100-104 d'altres "de caràcter més aviat pintoresc i emotiu que es basen en una literatura piadosa destinada a fomentar una meditació contemplativa" (92).- J. P. E. [23.010]

Tomàs MARTÍNEZ I ROMERO, *Pedagogia de la predicació: els nivells estructurals dels sermons vicentins*, dins "Món de Vicent Ferrer", 109-121.

Tomàs MARTÍNEZ I ROMERO, *De la construcció a l'execució dels sermons vicentins: un itinerari metodològic*, dins *El fuego y la palabra. San Vicente Ferrer en el 550 aniversari de su canonización*, València 2007, 77-88.

"... em propose d'oferir ací una sistematització 'pedagògica', és a dir, assequible i didàctica, dels elements i dels desenvolupaments de l'activitat predicadora vicentina" (108), de forma esquemàtica (118-119), o analitzant els sis volums de *Sermons* [i per tant, aplicable a aquests]. La predicació vicentina començava la vespra amb l'entrada solemne al lloc, amb autoritats, Companyia i poble; la missa i el sermó eren l'endemà a trenc de dia, a base de proposta del tema (en general o a través de la frase bíblica i la seva divisió) i explicació del mateix mitjançant autoritats cristianes (*Bíblia* sobretot), raonaments i exemples (i algun 'miracle'), tot deixat gràcies a les possibilitats retòriques de definició, diferència, equívocs, i derivacions (109-114). El sermó vicentí no era sols paraula: el seu èxit depenia en gran part de la gesticulació o de les descripcions concretes, p. e., de turments martirials, diàlegs, cançons o escenes familiars (114-117). El sermó era la suma de tots aquestes elements. Hi ha bibliografia (120-121).- J. P. E. [23.011-23.012]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *De les Misses de Sant Gregori a les Misses de Sant Vicent Ferrer. Breu recorregut per l'hagiografia vicentina*, dins "Afers. Fulls de Recerca i Pensament", 53/54 (2006)), 353-366.

El mateix mestre Vicent era crític envers la idea popular de l'eficàcia de les *Misses de sant Amador* (354-357); però una narració integrada per sant Gregori el Gran en els seus *Diàlegs* incidí positivament en la idea popular (358-360) i un episodi paral·lel en la vida de mestre Vicent Ferrer, relacionat amb una seva germana, hauria influït en la naixença de les *Misses de sant Vicent Ferrer*, tal com permeten de constatar el Sínode Diocesà de Canàries del 1497 (360), el *Llibre de memòries de Dionís Punyet*, del 1519 (361) i els historiadors vicentins del Renaixement i dels segles barrocs fins a M. Dominique Fages (362-366).- J. P. E. [23.013]

Paul-Bernard HODEL, *La rencontre de Saint Vincent Ferrier et la Sainte Colette de Corbie*, dins "Archivum Ordinis Praedicatorum", LXXIX (2009), 193-219.

Les fonts i els biògrafs valencians desconeixen la dita trobada, que tingué lloc el 1417, un any i mig després que mestre Vicent havia marxat de Perpinyà, trencant amb Benet XIII i amb les autoritats dels Trastámara. D. Fages en dona notícia. La narració més coneguda és l'extensa de l'Abbé Larcineux (196-203), conservada a Poligny, arxiu del monestir de les clarisses; la seva

font és la de l'abbé Saint Laurent (203-206), conservada en manuscrit de Besançon, Bcomuna-le, ms. 819. Les pàgines 206-207 assenyalen les fonts utilitzades per l'abbé Saint Laurent, segons manifestacions d'ell mateix. El sentit de la trobada dels dos sants fou la de decidir-se públicament entorn el Concili de Constança, cosa que feren mitjançant una lletra a l'arquebisbe de Besançon, que hi assistia. Les darreres pàgines es fixen en detalls de la trobada entre els dos sants i en particular en la creu de sant Vicent Ferrer, ací descrita per Jules Gauthier (213-214 i 214-217, amb doble fotografia entre les pàgines 216-217). És segur que el 1417 els dos sants es trobaren almenys a Besançon, potser també a Poligny (219).- J. P. E. [23.014]

P. RODRÍGUEZ BARRAL, *Purgatorio y culto a los santos en la plástica catalana bajomedieval*, dins "Locus amoenus", 7 (2004), 33-51.

Després de les representacions pictòriques del purgatori en retaules (d'Ars/Alt Urgell, d'Elna, St. Miquel de Cruïlles, Seu d'Urgell, Terrassa), arribaren les explicacions doctrinals sobre l'ajut a les ànimes del purgatori (mss. d'ACA, Ripoll, 167; BC 53 i 1682) o en l'explicació de la missa de sant Vicent Ferrer (41). Hi ha resums de les llegendes de les misses de sant Amador (45-46), l'escena biogràfica de sant Nicolau de Tiburtino i els 'exempla' relacionats amb sant Gregori el Gran (49).- J. P. E. [23.015]

Rosa ALOY I PEDRÓS, *Les illustrations recyclées du psautier anglo-catalan de Paris: du douzième siècle anglais à l'italianisme pictorial de Ferrer Bassa*, dins *Manuscripts in Transition. Texts and images* (International Congrès. Bruxel·les, 5-9 novembre 2002), París, Peeters 2005, 81-92. Títol només conegut per referència.- J. P. E. [23.016]

Ephrem JINDRÁCEK, *Paolo Barbò da Soncino. La vita e il pensiero di un tomista rinascimentale*, dins "Archivum Fratrum Praedicatorum", LXXVIII (2008), 79-184.

Admirador de sant Vicent Ferrer, contribuï a l'edició dels seixanta-sis *Sermones de sanctis*, feta a Milà per Ulric Scinzenzeler, 3 de març del 1488, introduïda amb una lletra seva elogiant el gran predicador de l'Orde Dominicà (111-112; cf. 145).- J. P. E. [23.017]

Andreu de Sales FERRI CHULIÓ, *L'obra i el món de sant Vicent Ferrer*, dins "Món de Vicent Ferrer", 169-187.

L'autor ha reproduït ací cinquanta-set imatges gràfiques de sant Vicent Ferrer, representat en situacions diverses de la seva vida, de les quals també aplega tant la corresponent inscripció antiga com l'explicació tècnica, aquesta de vegades amb fragments anteriors al segle XIX (179, 182). Al final hi ha llista de pintors i altra de gravadors del segle XVIII (187).- J. P. E. [23.018]

Alberto VELASCO GONZÁLEZ, *De València a Vannes: culte, devoció i relíquies de Sant Vicent Ferrer*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 29 (2008), 395-436.

Alberto VELASCO GONZÁLEZ, *Dos arquetips iconogràfics i dos models de difusió en la iconografia primerenca de sant Vicent Ferrer*, dins Francesca ESPAÑOL, Francesc FITÉ (edits.), dins *Hagiografia peninsular en els segles medievals*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida 2008, 252-263.

[El primer article no declara quin és el seu objectiu] i s'enceta amb un cop d'ull general sobre mestre Vicent [però, qui és el "valencià Benet XIII" o "Ferran I de Castella": 397?]; segueix un apartat sobre els darrers tretze mesos justs de vida apostòlica per la Bretanya: 5.III.1418-5.IV.1419 [d'on surten els "catorze mesos després d'haver arribat a la regió": 400]

Josep HERNANDO I DELGADO, *Heretgies 'bobemites' als comtats de Rosselló i Cerdanya (any 1434)*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", XXVIII (2009), 641-660.

Aquestes pàgines es basen en tres documents notarials conservats a Barcelona, AHPB, *Pere Folgueres menor*, XLVI, del 1433, en els quals l'inquisidor dels comtats de Rosselló i Cerdanya, delega el seu càrrec en un altre dominic perquè aquest es contraposi doctrinalment a un grup de 'bonemites' (hussites?) que actuaven en els dits comtats; el segon era nomenament d'un delegat a actuar davant l'autoritat civil en nom del dit inquisidor; el terç, el mateix inquisidor nomena el gironí Berenguer Salania, procurador seu en cort Romana, davant l'abat de Sant Miquel de Cuixà en un plet entre l'inquisidor i el bisbe d'Elna (653-660).- J. P. E. [23.023]

Máximo DIAGO HERNANDO, *Los intereses económicos de la reina María, esposa de Alfonso el Magnánimo, en el reino de Castilla*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 29 (2008), 437-477.

Anys abans de la sentència de Casp, el 1409, es concertà el matrimoni entre la infanta Maria, germana de Joan II de Castella, i el príncep Alfons, fill del futur Ferran I d'Aragó; la infanta portava en dot 200.000 dobles al matrimoni amb Alfons, ja primogènit de la Corona catalanaoaragonesa, a València, el juny del 1415; el pagament del dot s'allargà en el temps i els corresponents tractes, qualche vegada dificultats per situació de guerra entre les dues corts, són àmpliament documentats a l'ACA, *Canc., reg.*, on som informats de la quantitat d'affers implicats amb la satisfacció del dot a la reina Maria, que encara cuejava el 1453 (476-477). - J. P. E. [23.024]

Josep HERNANDO DELGADO, Anna PUIG I MIQUEL, Xavier RODRIGO TORRES, *De la jurisdicció secular a la jurisdicció eclesiàstica. El procés contra Llorenç Pòrtugalès, mestre en arts i també tonsurat, i la seva amant Joana d'Oriola, portuguesa, acusats ambdós de robatori i Llorenç Portugalès de nigromància*, dins "Acta historica et archaeologica mediaevalia", 29 (2008), 57-109.

Les actuacions judicials amb les corresponents declaracions i acaraments, documentats en el procés conservat a Barcelona, ADB, *Processos, núm.* 365, ací transcrit, es reparteixen en dos grans blocs datats entorn el 1420: l'enantat davant el veguer reial (77-96) i el de l'oficial o secretari del bisbat de Barcelona (96-108); el traspàs d'una jurisdicció a l'altra fou causat pel fet que en un moment del primer un dels testimonis declarà que mestre Llorenç havia practicat endevinació a una dona, escrivint en un pergamí de somera amb sang del dit manovell d'ella uns 'caractes o capbreus', que ella s'havia de posat 'demunt lo cor' i 'en bona postil·lació' faria efecte (86). El text del judici conté nombre d'altres informacions, com és que mestre Llorenç havia escrit en d'altres pergamins 'breus e conjurs... art de nigromància e fetilleries' (98), 'senyals, salamons e rotles e algunes altres caractes' (102); que el mercader Bernat Oliver tenia a casa un mestre per als seus fills, Antoni Masdeu (103-104 i 107); quant a la Joana, recusada pel seu marit, fou treta del bordell de València pel mestre portuguès i es posà per criada a casa del conegut manescal Manuel Dies de Calataiud, on mestre Llorenç feia de preceptor dels seus fills (63). Hi ha esquema de les dues actuacions judicials (61-62) i breu informació de cada una de les persones que actuaren en el procés (62-67).- J. P. E. [23.025]

Peter STACERY, *Hispania and royal humanism in Alfonsine Naples*, dins "Mediterranean Historical Review", 26 (2011), 51-65.

El *De dictis et factis regis Alfonsi* d'Antonio Beccadelli (il Panormita) escampà per la Itàlia dels humanistes la versió que en temps d'Alfons Trastámara la cort de Nàpols s'havia convertit en difusora i sembradora d'humanisme. La primera part de l'article exposa les bases ideològiques i la segona els fruits que produïren en casos concrets i en eloqüència, que ja venia des

del Petrarca, però que havia de superar les prevencions contra la competència econòmica dels catalans (54-56); de la biblioteca reial de Nàpols eren enviats llibres al rei en campanya, en particular obres de Sèneca (56-60).- J. P. E. [23.026]

Josep PERARNAU, *Felip de Malla, president de la Generalitat de Catalunya, defensa la vila de Cervera de les vel·leïtats dels Trastámara*, dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", XXVII (2008), 87-113.

Els anys 1425-1428, els de la presidència de la Generalitat de Catalunya per Felip de Malla, coincidiren amb els repetits intents de convertir la vila reial de Cervera en senyoriu feudal del germà del rei, Pedro de Trastámara, intents literalment contraris a les *Constitucions de Catalunya*, als quals en virtut del càrrec jurat, Felip de Malla es contraposà eficaçment, mentre durà el en càrrec. L'afer és documentat per setze lletres, ara conservades a l'Arxiu Reial (ACA), *Generalitat. Lletres trameses*, totes ací transcrites (98-113).- J. P. E. [23.027]

Miquel DESCLOT, *Un poeta medieval empordanès*, dins "Revista de Girona", 261 (2010), 50-52.ç

Un dels *Sis poetes del regnat d'Alfons el Magnànim*, editat a "Els Nostres Clàssics" és Bernat Miquel, de Palau-Sator, fill, però no hereu, del senyor del lloc; fou doctor en lleis i home d'armes, ben apreciat pel rei. És autor de dues poesies, d'una de les quals n'és reproduïda una estrofa.- J. de P. [23.028]

Pep VALSALOBRE, *Història d'una superxeria: el cas Jordi de Sant Jordi*, dins "Misc. Duran", 297-335.

Les falsedats en l'atribució d'escrius formen un llarg capítol de la història literària. La relativa a Jordi de Sant Jordi, ací resseguida del s. XVI a Manuel Milà i Fontanals en el segle XIX (304-331), és l'afirmació que ell hauria estat plagiat per Francesco Petrarca (298); mort el 1424, la seva obra poètica tingué immediatament gran ressonància, perllongada fins al s. XVI, en què Lluís Crespi de Valldaura entrà en el *Cancionero General* del 1511 amb una Glossa "a una cancion que hizo mosèn Jordi de Sant Jordi en lengua valenciana" (300-301). Pere Anton Beuter, seguidor d'Anno da Viterbo, qui sap si s'inventà un "mossèn Jordi", de Jaca, cavaller de Jaume I en la conquesta de València, del qual "el Petrarca se aprovechó y hurtó de las trobas de un nuestro cavallero valenciano, que fue quasi cient años primero que el Petrarca" (302-308); a partir de Beuter, Jordi de Sant Jordi s'havia desdoblant en un Jorge del Rey, és a dir, del rei Jaume I, i esmentat per Gaspar Gil Polo, Gonzalo Argote de Molina, Gaspar Escolano, Vicent Moliner, Gaspar Sala, Juan Caramuel, Joan Bta. Ballester, Jerónimo Zurita, Andreu Bosc, Agustí Eura, Nicolás Antonio i els grans bibliògrafs valencians del XVIII, fins a Carles Ros, i els catalans Onofre Manescal, Josep Elies Estrugós, Narcís Julià i Antoni de Bastero, que començà de no veure-hi clar, seguit pels crítics del segle XVIII: Martín Sarmiento i els qui volgueren salvar la superioritat hispànica damunt els estrangers amb la invenció de dos Jordis, en el primer del qual, del segle XIII es concentrava la defensa de l'avenç patri en les formes de poesia llemosina fins a Fèlix Torres Amat, que es trobà amb tres Jordis a les mans (328-329). Hi ha bibliografia (331-335).- J. P. E. [23.029]

Salvador de BROCÀ, *Breu notícia d'Ausiàs March*, dins "Misc. Navarro Miralles", 127-131.

Ausiàs Marc fou hereu de la cultura medieval tant en la vivència de l'amor a la dona com en el cultural del seu planteig doctrinal de concentrar en la dama tots els valors ideals; en aquest punt, però, "leixant a part l'estil dels trobadors" la seva poesia donà un gran pas vers el realisme, car deixà de viure en el món ideal, tocà de peus a terra i cantà en la relació amb la

dona allò que significava tant de satisfacció humana com el fet d'ésser font de turment i els problemes que plantejava des d'un punt de vista cristià, que també desemboca en la relació entre amor i mort.- J. P. E. [23.030]

Jorge SÁIZ, *La carrera militar y el linaje de Ausiàs March*, dins *La poesia d'Ausiàs March i el seu temps*, València, Institució Alfons el Magnànim 2010, 115-134.

Resum de diverses recerques monogràfiques (133-134), partida en dues meitats: la primera descriu allò que era institucionalment i en abstracte el servei d'un senyor de vassalls en els exèrcits del rei (117-120); la segona presenta allò que aquest servei representà per a Ausiàs March, qui, després d'haver-se acordat en les primeres campanyes napolitanes del rei Alfons i d'haver arribat a un càrrec significatiu dins cort reial com el de falconer, el 1429, davant la mort de la mare, hagué d'abandonar les armes i concentrar-se entre València, Gandia i Beniarjó, en l'administració dels seus béns senyorials (121-132).- J. P. E. [23.031]

Joan MAHIQUES CLIMENT, *Escolis i versos manuscrits a les edicions d'Ausiàs March*, dins "Misc. Duran", 281-295.

L'autor ha aplegat en l'apèndix I els exemplars documentats en biblioteques d'Europa i algunes dels EE. UU. d'Amèrica de cada una de les edicions d'Ausiàs Marc de València 1539, Barcelona 1543, 1545 i 1560, i Valladolid 1555: trenta-nou de Barcelona 1560, setze de València 1539 (290); i assenyalava en el cos de l'article nombre d'afegits marginals en exemplars madrilenys, en particular en el de la BPalau Reial (I/B/19), on algunes estrofes haurien estat traduïdes al castellà per Francisco de Quevedo, i el R-3192 de la BN (282-285 i 288), o el de París, BN, (Rés. YE 862) (286-287), del qual procedeixen les cinc poesies transcrits en les pàgines 292-293. Hi ha bibliografia (293-295).- J. P. E. [23.032]

Robert ARCHER, *Ausiàs March, en anglès i en prosa*, dins "Caplletra. Revista Internacional de Filologia", 40 (2006), 53-68.

L'autor es posa quatre preguntes entorn el fet de traduir Ausiàs Marc: quines són les característiques del text de partida; quin és el públic, en el qual pensava l'autor en escriure el text ara a traduir; quin és el públic, en el qual pensa el traductor; i com s'abordaran els problemes de distància cultural i històrica entre l'original i la traducció i com pensa el traductor de solucionar-los en una traducció literal, en una de comunicativa o en una d'exegètica? La resposta indica les dificultats reals, en les quals s'ha trobat l'autor o d'altres traductors de Marc i la forma com les han solucionades.- J. P. E. [23.033]

Vicent MARTINES, *Materials per a l'anàlisi multilingüe i contrastiva de locucions, col·locacions i fraseologia. Un escandall quant a Ausiàs March i Tirant lo Blanch*, dins "Caplletra. Revista Internacional de Filologia", 40 (2006), 153-190.

En la traducció, tant la llengua original com la resultant de l'operació traductora tenen nombre de locucions fetes, que determinen la feina del traductor. Ací, començant per ,anar dret', que es troba tant en March com en *Tirant lo Blanch*, i ha estat diversament traduïda (158-159), fins a ,viure en carn' (174). Segueix la secció de col·locació de mots en una traducció (1714-181). Hi ha bibliografia (182-189).- J. P. E. [23.034]

Salvador CUENCA i ALMENAR, *La fantasia i el poema 18 d'Ausiàs March*, dins "Llengua i Literatura", 19 (2008), 27-47.

Copiat el poema d'Ausiàs al principi de l'article, l'autor l'analitza recorrent a les teories filosòfiques del seu temps, basades en els texts aristotèlics, tal com els havia treballat la tradició medieval, tant cristiana, com àrab o jueva. Punt crucial en la interpretació és la divisió dels sentits en dues esferes: els externs o sensibles, que posen l'home en contacte amb objectes sensibles, i els sentits interns, que copsaven la intencionalitat dels objectes bo i unificant la informació esparsa i variada de la sensibilitat externa. Així s'obria a la fantasia la possibilitat de conrear un camp de coneixement distint dels objectes físics i dels lògicometafísics de l'intel·lecte pur. En aquest punt neix un àmbit on l'amor pot ésser viscut com un sentiment consistent en ell mateix, sense recurs al món sensible i al cos. La fantasia fa descobrir els secrets de l'amor, és a dir, un amor real i autèntic, de naturalesa estrictament espiritual, alliberat de lligams corporals i pecaminosos.- J. de P. [23.035]

Francesc J. GÓMEZ, *Per a una nova lectura amorosa i consolatòria dels "Cants de mort" d'Ausiàs March*, dins "Llengua i Literatura", 19 (2008), 49-85.

L'autor exposa la qüestió de si els 'cants de mort' constitueixen un cicle dins l'obra marquiana i els arguments en pro i en contra que hi han donat Amadeu Pagès, Martí de Riquer, Costanzo di Girolamo, Dominique de Courcelles, Xavier Dilla, Pere Ramírez Molas, Joan Ferraté, Robert Archer i Marie-Claire Zimmermann. Analitzat tot el dossier, l'autor conclou que "no es pot saber del cert si Ausiàs March concebé o no aquests sis poemes com una sèrie unitària i ordenada. Això sí, l'ordo receptus' és incompatible amb una lectura seqüencial i, per consegüent, la hipòtesi de la seqüència és incompatible amb la de cançoner d'autor, si més no en els termes en què s'ha formulat fins avui". L'autor creu que, variant l'ordo receptus' (92-97) i llegint els poemes en una altra seqüència (96, 97, 93/95, 94, 92), se'n pot fer una lectura "en clau amorosa i amb estructura consolatòria, al llarg de la qual es descriuen les etapes successives del dol fins al triomf de l'amor més enllà de la mort". Hi ha bibliografia.- J. de P. [23.036]

Marion CODERCH, *La dama com a objecte de l'amor espiritual en la poesia d'Ausiàs March*, dins "Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona", LI (2007-2008), 131-143.

La present exposició segueix una clara línia expositiva: en les seves poesies Ausiàs March deixa ben clar el component carnal de l'amor femení (132-134) i no menys la dificultat de trobar 'fin amors' o amor altament espiritual en una dona (135-139); per això els 'cants de mort' (els XCII-XCVII) exalcen la dama morta, perquè ella és la capaç d'ésser objecte d'un amor espiritual (139-142).- J. P. E. [23.037]

M. Teresa GIRONÉS i TRUJILLO, *El bé i fi ausiasmarquians: l'amor i la dona*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLIX (2003-2004), 121-139.

Els grans pensadors del seu temps ensenyaven clarament que la finalitat de la vida humana és la de demanar a l'enteniment que assenyali el bé realment humà i de practicar-lo perquè en això consisteix la felicitat. "El nostre poeta posarà el seu bé en l'amor" (126), que demana puresa de sentiments i correspondència (127) i permet almenys viure en l'expectativa d'un bé tan desitjat (130); no assolir-lo és font de turment (128) i en canvi, la felicitat és la possessió d'aquest bé (132): "el jo poètic [de Marc] troba en la dama el sobiran bé i el sobiran delit" (133) i demana o amor ver o almenys manifestació del mateix, aparença que pot ésser falsa i pot acabar en bogeria (134-136) i en la vellesa pot conduir a follies (136-137); ultra els corresponents versos de mostra, hi ha bibliografia (138-139).- J. P. E. [23.038]

M. Teresa GIRONÈS I TRUJILLO, *Els pecats d'Ausiàs March: la ignorància i la passió*, dins "Miscel·lània Joaquim Molas, 3" (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LVIII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2009, 33-57.

Marc proclama que l'objectiu de la seva existència és el de "donar a conèixer els secrets de l'amor espiritual" (35). De fet, nombre dels seus versos expliciten la tensió viscuda per aquell qui, havent de pujar amunt, troba que les seves decisions l'han portat avall; posat a assenyalar les causes del desfici, es troben en la passió que l'ha encegat, mantenint-lo en la ignorància (39), que el fa culpable de la mala jugada (40-47); és el pecat de la passió, per al qual demana una certa benvolença (48-53). Per això el jo poètic es veu constret a constants actes de penediment (54-56). Hi ha bibliografia (56-57).- J. P. E. [23.039]

Josep MARTINES, *L'expressió de l'abstracció i estudi de les traduccions. Les poesies d'Ausiàs March i la traducció espanyola de Baltasar de Romaní*, dins "Estudis Romànics", XXXI (2009), 105-139.

L'autor comença el seu treball estudiant l'ús de l'article determinat singular masculí en la generació de noms abstractes i avant 'que' relatiu, que s'ha camuflat dins l'article singular arcaic 'lo', del tot viu en el català occidental, i que en el català modern sofreix la interferència d'allò que en castellà s'anomena el 'lo neutro'. L'anàlisi comparada de les poesies d'Ausiàs March i de la traducció al castellà que en el segle XVI en féu Baltasar [Escrivà] de Romaní és la base d'examen del cas acabat de descriure. Les conclusions diuen que la poesia de March permet d'observar el comportament morfològic de l'article 'l' amb valors masculí i masculí abstracte. La traducció de Romaní l'encerta gairebé sempre quan s'ha de distingir entre el 'lo' masculí i el 'lo' abstracte; hi ha algunes errades atribuïbles al fet que en català, com en francès, italià i portuguès, el 'lo' neutre no existeix.- J. de P. [23.040]

José Luis FUERTES HERREROS, *La ciencia del verdadero conocimiento y del verdadero amor en el Liber creaturarum (Libro de las criaturas) de Ramon Sibiuda (†1436)*, dins "Revista Española de Filosofía Medieval", 14 (2007), 62-78.

"Mi propósito es ofrecer un esbozo de la que podría ser una visión más compendiosa y rica que las que se han ofrecido hasta el presente" (63-64). En els anys del concili de Basilea (1431 i ss.) i de les idees de renovació que hi confluïren, Sibiuda havia escrit el *Llibre de les criatures* (1436): les respostes a les exigències de renovació eren donades pel camí de l'autoanàlisi de l'home ("nulla certior cognitio, quam per experientiam, et maxime per experientiam cuiuslibet intra seipsum hominem"), on es trobaria tant la veritat científica com la dels valors d'una activitat digna de l'home.- J. P. E. [23.041]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Ambigüïtats i paradoxes sibiudianes- Discurs de recepció de... com a membre numerari de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, llegit el dia 15 d'abril de 2009*, Barcelona, IEC 2009, 30 pp.; i dins "Arxiu de Textos Catalans Antics", 28 (2009), 897-918.

Partint de Montaigne, l'autor esbossa una panoràmica de l'interès que teòlegs i historiadors de la filosofia alemanys, sobretot els de confessió protestant, van demostrar en l'estudi de l'obra de Sibiuda. Exposat aquest aspecte amb l'anàlisi en detall dels punts de vista de J. G. Buhle, D. Tiedemann i G. T. Tennemann, l'autor posa la qüestió de l'interès que Hegel demostrà per Sibiuda, car Hegel afirma que el troba un conreador del pensament especulatiu pur. Estimulat pel judici de Hegel, l'autor esbrina en el *Llibre de les Criatures* algun pas en el qual Sibiuda hagués demostrat talent especulatiu en sentit hegel·lià, és a dir, el moment racional-positiu que recull la unitat de les determinacions en llur oposició. Tenint en compte que és impossible que Sibiuda fos històricament hegel·lià ni prehegel·lià, això no obstant, la manera com Sibiuda construeix especulativament el pas del món de la naturalesa al món de Déu és un

procés dialèctic simple pur, en el curs del qual es fan les negacions oportunes i s'obté el resultat de constituir la unitat sintètica de les diferències en l'ésser diví, entès com a fonament informant de tot, autopoiesi i llibertat absoluta, que es posa bandejant victoriosament el no-ésser. Aleshores l'explicació del procés de la creació de les coses també pot ésser especulativa dialècticament: de l'ésser de Déu, que no podria donar origen al creat per una mena de procediment de divisió, es passa al seu contrari, al no-ésser radical, al no-res. Però com que del no-res no en ve res, el no-res remet un altre cop a l'ésser de Déu, el qual aleshores és guanyat com a productor, en la mesura que en la producció se salva el moment del no-res: producció del no-res, creació. El creient copsa racionalment en un discurs metafísic la primera veritat que ensenya l'Escriptura. Per algunes de les seves especulacions, Sibiuda és un filòsof paradoxal que, sense ésser hagelià, en algun moment se situa en la ruta especulativa que menarà a Hegel i a Schelling. D'altra banda, essent el seu pensament guiat sempre per la dogmàtica cristiana, en més d'un moment és ambigu, per exemple, quan passa d'una denominació de l'ésser referit a essències físiques, a un concepte de l'ésser en Déu copsat com a 'primum' i com a infinit. Ambigu en l'exposició, en el mètode ascendent només aparentment 'experimental', no en canvi en el procés dialèctic especulatiu, que es desplega com una gran construcció en el seu moment descendent. Al final de l'exposició, l'autor proposa com a terme d'estudis ulteriors la deducció de l'ordre moral partint del subjecte i el concepte sibiudià de llibertat, partint de l'opció filosòfica bàsica de Sibiuda: la llibertat precedeix la necessitat.- J. de P. [23.042]

Eulàlia DURAN I GRAU, *La família Borja: historiografia, llegenda, tema literari*, dins "Catalan Historical Review", 1 (2008), 211-222.

Partint de la llegenda negra dels Borja, l'autora desgrana l'origen obscur i l'ascens social de la família, l'elecció al papat d'Alfons de Borja, Calixt III, i la carrera de Roderic, Alexandre VI, bon papa polític, mal catòlic, promotor ostentós dels seus fills. Després repassa les vides de Cèsar i de Lucrècia Borja, i la vida dels ducs de Gandia fins a Carles de Borja (1550-1592), i arriba a sant Francesc de Borja. La segona part del treball és dedicada a la historiografia dels Borja (Jakob Burkhardt, Ludwig von Pastor, F. Gregorovius, Peter de Roo, Elies Olmos i Canalda, basades en documents d'arxiu). Tant Cèsar com Lucrècia han estat estudiats cada un en particular (Alessandro Luzio, Maria Bellonci, Geneviève Chasteney, Sarah Bradford han estudiat Lucrècia; W. H. Woodward i l'esmentada Bradford, Cèsar). El V Centenari del pontificat d'Alexandre VI fou celebrat amb congressos a Itàlia, València i Gandia. El gran impulsor dels estudis borgians a Catalunya i a València fou Miquel Batllori i el seu esforç de molts anys es veu coronat amb la publicació dels fins ara tres volums del *Diplomatari Borja* (2002-2005). Cap al final, l'autora escomet el tema de la llegenda i la literatura borgianes, vives per tres factors: foren estrangers a Roma i a Itàlia, s'hi enriquiren i reeixiren a establir un domini real a tot Itàlia en detriment dels senyors i dels poders establerts. Els fundadors de la llegenda foren Johannes Burckard, secretari d'Alexandre VI, i Francesco Guicciardini, ultra contribucions menors. La literatura protestant antiborgiana fou abundosa i contundent, tant com la literatura, la dramàtica i la filmografia dels nostres dies, que no ha exhaurit el tema.- J. de P. [23.043]

Anton Maria ESPADALER, *Sobre el lloc i l'ocasió del Curial e Güelfa*, dins "Misc. Duran", 222-231.

Demostrada la procedència medieval del manuscrit, i que la lletra és la pròpia dels anys 1430-1440, l'autor intenta d'analitzar "aquelles dades que permeten una aproximació cronològica al més fiable possible" (223): així, p. e., Casale Monferrat i Alba començaren de pertànyer als marquesos de Montferrat el 1435 i 1445 i, doncs, el *Curial* hauria estat escrit després; i si lluita contra els turcs i els guanya, deu ésser ressò de la victòria cristiana de Belgrad del 1456 i anterior al 1471, en què Gabriel Turell en l'*Arbre d'honor* bandeja el color burell i Curial s'hi vesteix (223-224); el torneig de Melú seria reelaboració fantasiosa del desafiament de Bor-

deus entre Carles d'Anjou i Pere el Gran, una forma de lluitar contra França com en el temps de la Guerra contra Joan II; Montferrat, de més a més, és la terra de la mare de Jaume d'Urgell, pretendent desestimat al Compromís de Casp (226); segueix la lloança a Pere el Gran com a rei que s'ha sabut guanyar respecte i fidelitat dels seus cavallers de menor categoria, en un moment en què la terra necessita un rei que la compregui i l'assumeixi i no que la faci sentir vídua, com proclama el cardenal Joan Margarit en les corts del 1454, cansades de l'absència d'Alfons IV Trastàmara a Nàpols amb la seva Lucrècia d'Alagno (227-228); el fet de subratllar que de la casa de Mediona n'és eixida la de Pallars, única que seguí fidel a la Generalitat de Catalunya fins més enllà de la guerra, el 1503 (228-229). L'autor concreta en els anys 1464-1465 i en la cort de Pere de Portugal el lloc i el temps d'on sorgí el *Curial e Güelfa* (229-230). Hi ha bibliografia (120-131).- J. P. E. [23.044]

Joaquim MARTÍ MESTRE, *La formació del plural i la situació de gènere en el Curial e Güelfa dins el context del segle XV*, dins "Caplletra. Revista Internacional de Filologia", 43 (Tardor 2007), 89-104.

Recordada l'evolució dels plurals en ,-'es' des del *Llibre dels fets* i llur acceptació dels finals en ,-'os' en els darrers segles medievals (89-94), l'autor analitza el *Curial e Güelfa*, en el qual troba 263 casos en ,-'es' i 638 en ,-'os' (95-97), situació que és il·lustrada en el context de situacions diverses en les pàgines següents (99-118). Hi ha bibliografia (119-124).- J. P. E. [23.045]

Marià CARBONELL BUADES, *Sagreriana parva*, dins "Locus amoenus", 9 (2007-2008), 61-78.

La bibliografia dels darrers anys dedicada a Guillem Sagrera és abundant, però encara manca feina abans de tenir una base com el catàleg definitiu de la seva obra; és notable, per contra, la sèrie de noves dades biogràfiques i familiars (64-69), camp en el qual "disposem d'una font documental excepcional", el "famós plet incoat contra el Col·legi de la Mercaderia, que l'acusava de no haver alçat la Llotja tant com s'havia compromès, i d'on l'autor dedueix que Sagrera fou "un excel·lent arquitecte i un pessim mercader" (71); les darreres pàgines se centren en les discussions entorn el dit plet i en la feina de l'arquitecte a Catalunya (76-78). - J. P. E. [23.046]

L'umanesimo catalano e l'Italia. Cultura, storia e arte, dins "Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio-Evo", 114 (2012), 181-300. Sota aquest títol general la coneguda revista de l'Istituto... aplega els següents autors i temes: Amedeo FENIELLO, *Tracce dell'economia catalano-aragonesa a Napoli* (181-197): a base d'estudis ja publicats l'autor descriu i valora l'impacte de l'economia catalana en el Regne de Nàpols després que estigué en mans del rei Alfons Trastàmara; subratlla la importància del comerç dels 'draps' de tota mena arribats de Catalunya i la no menor del sofre en sentit invers.

Anna Maria OLIVA, *Percezioni di identità catalana in fonti italiane* (201-219): les pàgines 200-204 presenten el resultat general de la qualificació de 'català' en documentació del segle XV; les següents (207-218) concentren l'atenció en escrits sobre els Borja i Alfons Trastàmara; mentre hi hagué una sobirania particular per a la corona catalano-aragonesa, es mantingué la qualificació de 'català'; quan les dues dinasties s'uniren en els reis catòlics, a la cúria romana, la qualificació única fou la d'hispana'.

Fulvio DELLE DONNE, *La letteratura encomiastica nella corte di Alfonso il Magnanimo* (221-239): l'autor es concentra en l'anàlisi de l'oratio d'Angelo de Grassis, destinada a celebrar el triomf d'Alfons Trastàmara en entrar solemnement vencedor a Nàpols potser el 20 de maig del 1443, construïda sobre precedents llatins d'època imperial.

Joan MOLINA FIGUERAS, *Un emblema arturiano per Alfonso d'Aragona. Storia, mito, propaganda* (241-271). La conquesta de Nàpols representà un nou triomf, però també un augment de població crítica envers la dinastia Trastàmara i el monarca regnant, Alfons; per això calgué aprofitar totes les ocasions per fer arribar a les capes culturals bel·ligerants missatges que ennoblissin la dinastia, un d'ells l'emblema del 'seti perillós', on el rei Alfons hauria estat aquell que s'hi hauria assegut sense eixir-ne malparat perquè era el rei que li pertocava; l'emblema pertanyia a l'imaginari del romanç arturià, que els humanistes al servei del rei transformaren en imatge renaixentista.- J. P. E. [23.047-23.048-23.049-23.050]

Giuliana VITALE, *Simbologia del potere e politica nella Napoli aragonese*, dins "Studi Storici", 44 (2003), 111-151.

Són descrites en aquestes pàgines situacions diverses, en les quals fou constatable l'influx de l'herència 'aragonesa' en esdeveniments oficials dels regnats dels successors del rei Alfons IV Trastàmara, començant per la necessitat que el 1458 seu fill Ferrante I (fill també d'una barcelonina) s'afiancés en el poder ocupant-lo immediatament, car en les coronacions de molts anys després, com en la del 1494 (122-124), encara hi repercutia el precedent dels reis del segle XIV (Alfons III i Pere III: 135: el rei no era coronat, ans es coronava ell mateix, agafant la corona i cenyint-se-la al cap), malgrat que el mateix papa Alexandre VI hagués donat ordres estrictes en sentit contrari (116). En els diversos fragments textuais sobre sortides de reis per les poblacions, començant per la capital, consta sempre la presència i precedència de la senyera de la Corona d'Aragó.- J. P. E. [23.051]

Gabriela H. VENETZ, *Il Codice Aragonese (1458-1460): la distribuzione delle tre lingue, napoletana, catalana e latina*, dins "Zeitschrift für Katalanistik", 22 (2009), 273-292.

El *Codice Aragonese* és actualment a Parí, BN, esp. 113: conté documentació de cancel·leria dels primers temps del regnat de Ferrante I (juliol 1458-20 febrer 1460); la llengua catalana hi ocupa el segon lloc, entre la napolitana i la llatina (275-276); hi ha lletres bilingües i l'autora hi distingeix entre els casos en què per a millor comprensió és introduïda una paraula (278-279) i aquells en què a partir d'un moment una llengua és substituïda per una altra (279-281); els quatre copistes coneguts posseeixen un català correcte (282-283), però la substitució de funcionaris els primers temps del rei esmentat hauria repercutit en el descens del català (284-285). Hi ha bibliografia (287-288), llista de destinataris dels documents (288-290) i llista de catalanismes (290-291).- J. P. E. [23.052]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *La revolució catalana*, dins "Els Marges", n. 83 (tardor de 2007), 107-109.

Darrerament s'havia fet sentir la veu, segons la qual 'revolució' amb significat polític s'havia emprat per primera vegada en el títol de l'italià Luca Assarino, *La rivoluzione catalana, 1645*; el prof. Colón recorda que ja es troba el 1473 en la literatura generada amb motiu de la revolta de Catalunya contra Joan II Trastàmara i poc després en documentació relacionada amb les Germanies de València el 1524.- J. P. E. [23.053]

Alan RYDER, *The Wreck of Catalonia. Civil War in the Fifteenth Century*, Oxford, Oxford University Press 2007, 286 pp.

En aquestes pàgines, l'autor, transcrivint en les notes a peu de pàgina o les frases textuais dels documents contemporanis o el resum que n'han fet els estudiosos, Jerónimo Zurita en primer lloc, repassa un conjunt de situacions dels regnats de Ferran I Trastàmara i del seu fill

Alfons, que ell acomuna sota el títol de *El temporal que s'acosta* i hi subratlla el distanciament entre el poble i la nova dinastia, sobretot per obra del rei Alfons, definitivament allunyat a Nàpols i íntimament distanciat de Catalunya; i un segon conjunt, de títol *Guerra, civil i estrangera*, dedicat a les nicieses dels anys de guerra contra Joan II; la darrera secció és dedicada a *Ferran el Catòlic, el monarca triomfant*: aquell final d'Edat Mitjana condemnava Catalunya durant segles a una foscor provinciana (269); hi ha bibliografia (270-277) i taula d'antropònims (278-286).- J. P. E. [23.054]

Anna Isabel PEIRATS NAVARRO, *Les particularitats lingüístiques de l'Spill*, dins "Món de Vicent Ferrer", 295-311.

L'autora mateixa formula així el seu objectiu en aquestes pàgines: donar "un tast dels trets específics quant a variants d'interès sintagmàtic, després de l'establiment de les diferències de lectura amb la resta de la transmissió textual, col·locació de termes dins un context sintagmàtic, importància de les lucucions i proverbis, passatges obscurs o de difícil comprensió" (295). La primera part presenta de forma abstracta els casos en els quals l'autora ha identificat els trets específics de l'*Espill* (296-302); la segona transcriu els versos del llibre, on es troben els dits trets específics (303-306); algun d'ells fa més evident "l'adscripció valenciana del text" (296). Hi ha bibliografia i al final, llista de les edicions de l'*Espill* (307-312).- J. P. E. [23.055]

Anna Isabel PEIRATS NAVARRO, *Consilia, Disciplina, Doctrina: Lectura d'un fragment de l'Spill de Jaume Roig*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLVIII (2001-2002), 289-311.

Anàlisi textual del fragment format pels versos 7913-8078, ací reproduït (290, nota 4-293) i puntuat diversament a com ho feren els editors precedents (293-295). La poesia d'En Roig aplegaria en una línia de versemblança autobiogràfica, tant l'exemplaritat didàctica per a l'home dels perills femenins, com l'herència popular i facciosa de les referències instructives (295-299); l'autora divideix el fragment en tres sectors, de cada un dels quals va assenyalant pedagògicament les característiques expressives en el sentit ja indicat per al conjunt (300-311).- J. P. E. [23.056]

Antònia CARRÉ, *The Mirror (1460) by Jaume Roig: Mysogyny, Mysogany and Laughter*, dins "Studi Medievali. Serie terza", L (2009), 203-229.

La tesi de l'autora és la que, justament perquè Jaume Roig és poc conegut, hi ha més d'una raó per fer-lo conèixer i comença donant algunes informacions sobre l'*Espill*, el qual no faria res més que repetir els tòpics de la literatura misògina medieval, on, però, hi ha una certa excepció, comparable amb la de Francesc Eiximenis, el qual, després d'haver acollit els tòpics esmentats en el *Llibre de les dones*, defensa de manera explícita que no se n'ha de malparlar. Les explicacions de l'autora són il·lustrades amb llargues tirades de versos del llibre.- J. P. E. [23.057]

Marie-Noëlle COSTA, *El Libro de los consejos (1665) de Lorenzo Matheu y Sanz, traducció castellana en vers de l'Espill (1460) de Jaume Roig*, dins "Món de Vicent Ferrer", 253-293.

Després de molta feina dedicada per l'autora a les traduccions castellanques de l'*Espill*, ara toca de fixar-se en la de Llorenç Matheu i Sanç: presentació de la dita traducció, fidelitat a l'original, encaix amb la societat contemporània i exigències poètiques damunt la feina de Matheu (253). Jurista al servei de la jurisdicció reial valenciana fins que, nomenat, Alcalde de Casa y Corte, s'en va a Madrid el 1659. La traducció de l'*Espill* se salvà a Madrid, BN, on fou des-

coberta per Alfred Morel-Fatio i publicada el 1942 per Ramon Miquel i Planas (254-255). Després de referir-se a les teories actuals sobre la traducció, l'autora recorda que Matheu es proposà en la seva versió de l'*Espill* una forma d'engalanar la seva professió de jurista (257), procurant d'ésser fidel a la 'sentència' de Jaume Roig i, tant com li fou possible, a les seves expressions poètiques (260). No sabent quin fou el text del qual se serví en la traducció (261), l'autora estableix anàlisis detallades comparant original i traducció (262-266): en principi, la traducció fou fidel, però sense renunciar a fer interpretacions en punts morals o doctrinals (270-271) o en punts tècnics de versificació (272-278). Després d'una bibliografia orientativa (280-285), tenim dos annexos, un per a les tres traduccions castellanes i la llatina dels versos 460-481, i l'altre per a tres versions d'autors i temps diversos dels *Actes fets en París* (Llibre I, part III) (287-293).- J. P. E. [23.058]

Josep GUIA I MARÍN, *Anotacions de Jaume Roig sobre Roderic de Borja, Joan Roís de Corella i ell mateix*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 61 (2008), 625-634.

Ultra poeta i metge, Jaume Roig fou també administrador tant de l'Hospital d'En Clapers, com de l'Hospital dels Innocents, i ell mateix portava els llibres d'administració d'ambdues institucions, alguns dels quals s'han conservat a l'AMV, d'on han estat transcrits les anotacions dels seus propis pagaments, no sols els corresponents a l'ofici de metge, ans també els de vendes de vi per als malalts (627), i fins i tot els sermons predicats durant l'any (629-631, dels quals es diferenciava la quantitat pagada a Johan Roïç (de) Corella pel solemne sermó de la festa dels Innocents (631); també fou metge visitador de l'Hospital d'En Bou per a pescadors (634) i dels convents de Predicadors i de la Trinitat (635). Hi ha bibliografia (636).- J.P.E. [23.059]

Montserrat GALÍ I MORALES, Rafael RAMOS, *Pedro Jordán de Urriés desafía a Joan Sarriera (1469-1470): un episodio caballeresco de la guerra civil catalana*, dins "Mots so razo", 7 (2008), 52-68.

Els autors editen i estudien sis documents, pertanyents a l'epistolari cavalleresc intercanviat entre els dos protagonistes arran de la batalla que van tenir a l'Avellaneda, prop Girona, el 4 d'agost del 1469, en plena guerra civil catalana. Urriés volia que Sarriera, ferit, se li lliurés com a presoner, tal com s'havia convingut al final de la batalla, però Sarriera li donava llargues i adduïa testimonis segons els quals al final de la batalla ell no s'havia compromès a res. Les lletres es troben al ms. 18444 de Madrid, BN; hi ha 'ratio editionis'.- J. de P. [23.060]

Ulrich SCHWARZ, *Kardinalsfamilien im Wettbewerb. Eine Serie von Expektationen. Rotuli zum 1. Januar 1472*, dins *Kurie und Region. Festschrift für Brigitte Schwarz zum 65 Geburtstag*. Herausgegeben von Brigitte FLUGG, Michael MATHEUS und Andreas REHBERG (Geschichtliche Landeskunde, 59), Stuttgart 2005, 129-149.

Segons la documentació proporcionada per aquestes pàgines el cardenal Lluís Joan del Milà presentà un rotlló amb 41 peticions i Roderic de Borja un altre amb 121, que sumades a les 18 i 3 d'altres rotllos pujaven a 142 (135-137; cf. 140); és conegut el nom de dos agraciats, Bartomeu Vallescar i Jaume Casanova (144), ultra els de familiars seus (146).- J. P. E. [23.061]

Miguel RAUFAST CHICO, *Itineraris professionals a la Barcelona baixmedieval*, dins "Revista d'Etimologia de Catalunya", 29 (2006), 134-146.

Miguel RAUFAST CHICO, *Ceremonia y conflicto: entradas reales en Barcelona en el contexto de la Guerra Civil Catalana (1460-1473)*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 38 (2008), 1037-1085.

El primer tema forma part integrant del segon. L'autor hi analitza les vuit entrades reials a Barcelona entre 1458 i 1473, de Joan II o dels qui l'havien substituït. Les primeres pàgines resumeixen situacions conflictives de Tàrraga o de Castelló d'Empúries, que afectaven la ciutat de Barcelona, aleshores senyora feudal d'ambdues viles (1041-1048). El novembre del 1458 entrà Joan II amb el mateix cerimonial del seu pare el 1412 (1049-1050); el març del 1458 tingué lloc l'entrada conflictiva del Príncep de Viana, repetida per a l'infant Ferran, després de la mort del de Viana (1053-1059). Setembre 1462 esclatava la guerra entre Catalunya i Joan II i el gener 1462 entrava Pere de Portugal, acolorida, però a terminis i amb les portes de la ciutat tancades (1063-1068). L'agost del 1467, tocava a Joan de Calàbria per Renat d'Anjou, que mai no vindria a Catalunya; les parcials celebracions dels darrers reis o primogènits desembarcarien en la segona entrada de Joan II després de la guerra civil (1075-1083) o en la celebració de la recuperació de Perpinyà (1079). El 29 d'octubre del 1473 finalment coincidien en la celebració pels Comtats rei i ciutat (1080-1082). Hi ha plànol de la ciutat amb el trajecte de les entrades (1085).- J. P. E. [23.062-23.063]

Josée-Valérie MURAT, *René, rei d'Aragón, ou l'éphémère présence angevine en Catalogne*, dins "Provence historique", LIX/235 (2009), 73-91.

Les dades ofertes per aquest article procedeixen de la tesi de l'autora, *Les lettres du Roi René relatives à la Catalogne, contenues dans le manuscrit 771 (1064) conservé en la Bibliothèque Méjanés d'Aix-en-Provence (1468-1471)*, defensada a la Universitat de Provença (Aix-Marsella), però no publicada. Conté còpia de tres-cents documents oficials o extrets de la part cèntrica dels mateixos, la tercera part dels quals escrits en català, les dues restants en llatí. És resumida la trajectòria del manuscrit, trobat, segons que diuen, en les runes d'un castell i al cap de segles comprat per la Universitat d'Aix de Provença. L'autora repassa els temes de les lletres, començant per les adreçades a institucions oficials o a autoritats, en particular a la Generalitat de Catalunya, i segunt per les de tema eclesiàstic o civil; se'n dedueix que, tot i no haver posat mai els peus a Catalunya i de governar a través del seu primogènit, el duc de Calàbria, el rei Renat d'Anjou, malgrat la difícil situació de guerra, es prengué molt seriosament les seves obligacions, començant per respectar les institucions del país.- J. P. E. [23.064-23.065]

Mariàngela VILALLONGA, *Una nota sobre una còpia manuscrita quatrecentista de l'Oratio pronunciata in senatu Venetiatum de Joan Margarit i Pau, conservada a la Beinecke Rare Book and Manuscript Library de la Yale University*, dins "Misc. Duran", 275-279.

"... tot l'humanisme català es fonamenta en un primer moment... en l'humanisme italià" (275) i a través d'aquest és conegut a Alemanya, on autors diversos apleguen obres dels nostres humanistes en recopilacions de llibres, en bibliografies i en algun manuscrit com el 424 de Munic, Bayerische Staatsbibliothek i en el 451 de la Yale University indicat en el títol, que conté tres títols sobre la necessitat europea de defensar-se contra els turcs, entre els quals hi ha el discurs de Jeroni Pau, en nom de Ferran II Trastàmara, del qual hi ha còpies a Londres, British Library (I A 1959), París, Bibliothèque Nationale, i El Escorial, Biblioteca del Monasterio.- J. P. E. [23.066]

Jerónimo MÉNDEZ CABRERA, *El realismo grotesco en la narrativa breve catalana del siglo XV: la concepción burlesca de la cultura medieval*, dins "La Coronica. A Journal of Medieval Hispanic Languages and Literatures & Cultures", 38 (2009), 211-230.

La narrativa catalana breu no ha estat estudiada com a base de l'existència d'un element popular subversiu divers de la cultura oficial. L'autor es fixa en Anselm Turmeda, en el *Llibre de fra Bernat* de Francesc de la Via, en l'anònim valencià *Col·loqui de Dames* (212) i en d'altres 'contes plaents' (215). Les pàgines 216-218 són dedicades a Turmeda, les 218-222 a Francesc de la Via i les 223-226 al *Col·loqui*. Hi ha bibliografia (228-230).- J. P. E. [23.067]

Jaime VICENS VIVES, *Historia crítica de la vida i reinado de Fernando II de Aragón*. Edición de Miquel A. MARÍN GELABERT (Colección "Historiadores de Aragón", 3), Saragossa, Cortes de Aragón i Diputación de Zaragoza 2006, CXX i 700 pp.

L'editor, de més a més de curar l'edició de l'estudi de Jaume Vicens i Vives, l'ha fet precedir de *La fatiga de una generación. Jaume Vicens Vives y su Historia crítica de la vida y reinado de Fernando II de Aragón*, que ocupa les primeres cent-vint pàgines del volum. L'editor s'encara amb l'autor, en particular amb la seva biografia entorn la Guerra Civil espanyola del 1936-1939, professor d'institut de segon ensenyament per oposició el 1933, depurat i inhabilitat per la seva col·laboració amb la República el 1939, progressivament rehabilitat per a catedràtic d'Universitat, primer d'Història Medieval, després d'Història Social i Econòmica, fins a ésser reconegut com a un dels més prestigiosos professors d'universitats europees en els seus darrers anys. La seva trajectòria en relació al franquisme, fins a negar-li la qualificació d'exiliat a l'interior, ocupa un nombre considerable de pàgines i propugna que Vicens s'hauria avingut a la convivència amb el franquisme i el nacionalcatolicisme, i se n'hauria aprofitat a fi d'escalar graons en l'escala social i política (XVII-LXIX). La *Historia crítica de la vida y reinado de Fernando II de Aragón*, coronava una trilogia sobre el tema del Rei Catòlic, de gestació difícilment acabada per l'autor abans de morir; és obra en la qual Jaume Vicens se sotmeté de forma exclusiva a les dades confirmades per la documentació arxivística, sobretot a la de l'Arxiu Reial (ACA) o la de l'AHCB d'on són trets els setze documents transcrits en apèndix, dels anys 1459-1489 (551-584) també hi ha nòmina dels diversos òrgans de govern de la casa del príncep (585-689); tota una secció és dedicada a les difícils relacions entre la Casa Reial i Catalunya (75-132). Per la seva banda, ultra l'aplegada per l'autor (693-696), l'editor ha reunit una abundant bibliografia (XCIX-CXX).- J. P. E. [23.068]

Manuel VILLEGAS RODRÍGUEZ, *Jaime Pérez de Valencia (1408-1490). Agustino, obispo e insigne biblista* (Perfiles, 25), Madrid, Guadarrama/Revista Agustiniana 2007, 122 pp.

Ben conegut pel seu comentari als *Salms*, en el moment en què es preparava l'edició a València de la *Bíblia* en català i per haver estat bisbe auxiliar de València, suplint les absències de Roderic de Borja, futur Alexandre VI, amb el títol de bisbe Cristopolità, Jaume Peres de València és ací presentat en un resum biogràfic que ressegueix la seva trajectòria vital i recorda les seves principals aportacions de tema bíblic, peoneres en tota la Península Ibèrica.- J. P. E. [23.069]

María Antonia AUTORANZ ONRUBIA, *Noticias y tradiciones en torno al 'crimen ritual' de Sepúlveda*, dins "Sefarad", 67 (2007), 469-475.

El crim hauria consistit en repetir amb motiu de la Setmana Santa de l'any 1468 alguns jueus de Sepúlveda (Segovia) els martiris de la Passió de Jesús en un infant cristià; el primer autor a recordar els dits fets i el procés consecutiu 'in causa fidei' presidit pel bisbe de Segovia, fou Jaume Peres de València en el seu *Commentum in Psalmos*, editat a València el 1484,

dins el comentari al salm 60, *Exurgat Deus*; el fragment és transcrit en llatí i traduït al castellà.- J. P. E. [23.070]

Joana ESCOBEDO, *Mercantile arithmetic and the incunable Catalan printing*. Suma de la art de arismètica, by Francesc Santcliment (1482), dins "Contributions do Science", Volume 6/1, (June 2010), 59-73.

Les primeres pàgines resumeixen les ,novetats' bibliogràfiques, tant dels primers temps de la impremta a Catalunya com de les contemporànies venecianes en tema aritmètic (60-61). Francesc Santcliment havia escrit i publicava a Barcelona el 1482 la seva *Suma...*, distribuïda en quinze parts, cada una de les quals és dedicada a explicar l'exercici d'una de les operacions aritmètiques, des de la grafia de les xifres fins als "trencats ab totes les .4. spècies" i a les proporcions (62). És clara la relació amb el manuscrit aritmètic occità de Pàmies (65), però no és clara la identitat d'autor amb la de llengua aragonesa *Compilatió[n] de arismètica sobre la arte mercantiuol*, de Saragossa 1486, de Franciso(!) Sanclimente i conservada a Càller (66). Són transcrits tant l'incipit (62) com l'èplicit (65). Una pregunta: El 'solet', interpretat com a diminutiu de 'sol', que també es troba en el manuscrit occità, no serà pas la forma verbal llatina de 'soleo' en el sentit de 'és acostumat' (63 i 69, nota 30); i una proposta: la transcripció de l'èplicit, 'pregant-los' (líns. 14-15), el 'los' no és pronom (de qui?), ans article: 'los qui més de mi hi sabran', i, doncs 'pregant los qui...' (65). Hi ha reproducció de sis pàgines de l'incunable.- J. P. E. [23.071]

Joan MOMPÓ VIDAL, *Comparació del lèxic del Tirant lo Blanc amb el valencià col·loquial de la Vall d'Albaida*, dins Actes Vall d'Albaida, II, 887-916.

A base de l'edició d'Albert Hauf i Vicent Josep Escartí del 1990, que reproduïx la grafia de l'edició original del 1490, l'autor ressegueix les diverses parts de l'oració (substantius, adjectius, etc.), per a cada una de les quals dóna la llista dels mots del *Tirant* ara definitivament desconeguts dels valencianoparlants de la Vall; dels desusats, però encara recordats; dels que estan desapareixent; i dels encara utilitzats.- J. P. E. [23.072]

Lurdes ESTRUCH, *L'episodi artúric del Tirant: mise en abyme argumental o senzillament estructural?*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLIX (2003-2004), 171-187.

Uns ambaixadors del soldà arribaren a Constantinoble i les pertinents festes duraren vuit dies, però en acabar-se, els capítols 189 a 202, ens introdueixen, sense previ avís i per sorpresa, en els episodis de la "nau endolada, on viatja la fada Morgana, que va en cerca del seu germà, el rei Artús" (187); aquesta narració s'engalza en la dels vuit dies de festes pels ambaixadors com una ficció dins una altra ficció, com una 'mise en abyme'.- J. P. E. [23.073]

Antoni LÓPEZ QUILES, *Literatura i espiritualitat. Aproximació a l'obra de Corella com a resposta davant Déu i l'home*, València, Institució Alfons el Magnànim 2007,

Obra de tesi: en els escrits de Joan Roís de Corella no hi ha únicament valors literaris, ans també de contingut doctrinal, que, en una visió general, ja en la primera part troba "en la vida i el treball del gran escriptor i teòleg valencià", bo i recordant allò que n'han dit els historiadors de la literatura des segle XVIII ençà; la segona, superada la dicotomia entre obra profana i obra religiosa de l'autor estudiat, exposa l'aprofitament de la *Bíblia* en l'obra corelliana, i la tercera es concentra en la recepció dels valors doctrinals i espirituals dels *Salms*. Un biaix de la tesi de López Quiles és aquest: si els autors precedents havien partit l'obra de Roís de Corella

en profana i sagrada, ell, constatada la presència constant de referències cristianes, proposa de substituir-la afirmant que tota l'obra de Corella és religiosa i que amb el temps es va transformant en "hierogràfica" i que, de més a més, sobretot aquesta, és molt atenta als conversos, atenció que, segurament, està emparentada amb la constant incidència de referents bíblics en tots els títols corellians (i aquesta és la segona part de la tesi), de la mateixa manera que l'afirmada incidència es va concentrant en el *Saltiri* i més en concret en tres salms (i ja som en la terça). López Quiles, de més a més, defensa la seva visió de la presència global de valors cristians en tota l'obra literària de Roís de Corella, indicant que la divisió entre obra profana i obra religiosa és una interpretació imposada pels crítics moderns com una camisa de força a un autor de darreries del segle XV i a la seva obra, en la qual aquest mai no havia ni hauria pensat i que, doncs, li fou i és totalment aliena. Resta ben obert un problema: el de la supervivència de Joan Roís de Corella i la seva obra un cop ell traspassat.- J. P. E. [23.074]

Luca BIANCHI, *Pierre Garsias, adversaire de Jean Pic de la Mirandola, entre nominalisme et via communis*, dins "Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge", 74 (2007), 85-108.

El 1487, Roderic de Borja (futur Alexandre VI) proposava Pere Garsias, del seu mateix poble i encara no bisbe de Barcelona, per a president de la comissió pontifícia encarregada d'estudiar i qualificar les nou-centes tesis de Giovanni Pico della Mirandola, que respongué a la dita comissió amb l'*Apologia*; el mateix Garsias fou encarregat de la resposta de la comissió, intitulada *Determinationes magistrales contra conclusiones apologeticas Iohannis Pici*. La relació entre aquest escrit i la *Summa de Ecclesia* del cardenal Juan de Torquemada, condueix l'autor a preguntar-se quina era la línia teològica de Pere Garsias en el moment de determinar quines eren les 'veritates catholicae' que s'havien de contraposar a Pico, ultra la "via communis..., que communiter nunc tenetur Parisijs" (100), en la qual Tomàs d'Aquino portava la veu cantant, car a base d'ell es formava 'l'opinio communis' (101), que Garsias contraposava a la 'via moderna' de Pico. En apèndix tenim en paral·lel fragments de Garsias i de Torquemada (104-108).- J. P. E. [23.075]

Alexandra GUZMÁN ALMAGRO, *La tradició de l'epigrafia romana al Renaixement. Patrimoni bibliogràfic català* (Textos i estudis de Cultura Catalana, 130), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2008, 104 pp.

D'entre els materials antics que els Humanistes italians dels segles XV i XVI aplegaren en llurs 'syllogae' hi ha les inscripcions romanes, no sols perquè eren una manifestació clàssica de la llengua llatina, ans també perquè eren una font històrica perfectament sòlida. La convivència dels Humanistes catalans amb els italians, a Nàpols, a Roma o a Itàlia en general, els encomanà la fal·lera i, entre els segles XV-XVIII, també ells aplegaren llurs 'syllogae', que esperen estudiós; destaca entre tots (Pere Miquel Carbonell, Lluís Ponç d'Icard, Jeroni Pau i d'altres), Antoni Agostí. L'autora entra directament en matèria amb un capítol que presenta la dotzena de manuscrits epigràfics de Catalunya (17-33), on són reproduïdes pàgines manuscrites. Però la part principal de l'opuscle és dedicada al "MS BUP 99" (*sic*: BUB [Biblioteca de la Universitat de Barcelona] 99), procedent de la biblioteca d'Antoni Agostí: transcriu epigrames sepulcralcs d'esglésies de Roma, alguns de les quals recauen de ple en el nostre camp: els del cardenal Enric de Cardona, de Joan Cisterer, Antoni Fàbregues i Andreu Bertran, bisbe de Barcelona (35-88). Hi ha bibliografia (88-99).- J. P. E. [23.076]

Gemma BOADA I PÉREZ, *Comentari lingüístic de La brama dels llauradors de l'Horta de València*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIII (2007), 35-94.

Les primeres pàgines recorden els temes de *La brama...*, presenten els dos autors, Bernat Fenollar i Jaume Gassull, i llurs escrits i dibuixen el marc cultural i literari valencià del temps entre els segles XV i XVI (35-42); segueix el text de *La brama...* (43-46) i immediatament ve l'anàlisi de sons vocàlics i grafies (47-52), de fonètica (52-54) i de morfologia, dins la qual tenim un quadre amb les conjugacions dels verbs emprats en el text esmentat (54-80); segueix l'anàlisi de la sintaxi (80-82) i del lèxic i semàntica, amb breu presentació dels pobles d'on procedien els llauradors de l'Horta protagonistes de *La brama...* (82-85) i glossari (85-92). És una mostra d'ús dels dos registres, el popular i el literari (92-93). Hi ha bibliografia (94).- J. P. E. [23.077]

Maximiliano BARRIO GOZALO, *La Iglesia nacional de la Corona de Aragón en Roma y el poder real en los siglos modernos*, dins "Manuscrits. Revista d'Història Moderna", 26 (2008), 135-163.

Les dues capelles privades per a l'acolliment de catalans a Roma, la de Sant Nicolau i la de Santa Margarida, del segle XIV, foren col·locades el 1506 a les mans d'una confraria de Nostra Senyora de Montserrat. Els estatuts del 1589 delimitaven amb precisió el consell general de la confraria i el seu consell directiu, vigents fins al 1729, en què els nous estatuts reduïren els consells i introduïren l'autoritat del governador reial; després del concordat del 1753 amb la Santa Seu, el rei suprimí els consells i establí una comissió de govern, també presidida pel governador reial. Hi hagué aldarulls en l'elecció de càrrecs durant la Guerra de Separació i problemes en la recepció i elecció de rossellonesos després de la Pau dels Pirineus (152) i per aquest camí a darreries del segle XVII era normal que el consell acceptés les intervencions de l'ambaixador del rei (152-153); amb la Guerra de Successió es repetiren els aldarulls i, en acabar-se, l'autoritat del rei en resultà magnificada en tant que "patrón de la real casa"; publicà nous estatuts el 1730 (158) i el concordat del 1753 suprimí definitivament els consells i tot fou col·locat sota dependència directa del rei, "patrono absoluto e indiscutido" (162). Les notícies provenen de l'Arxiu i de la Biblioteca de Monserrat, encara en la casa, i de Madrid, AMinisterio Asuntos Exteriores.- J. P. E. [23.078]

Aldo SARI, *L'architettura militare in Sardegna in età spagnola*, dins "Sacer. Note su antichità e storia di Sardegna", 12 (2005), 23-64.

Els anys finals del segle XV, en temps del rei Ferran II Trastámara eren constants les peticions de les ciutats sardes (Càller, l'Alguer, Sàcer i Oristany) a favor de la reconstrucció de murs i torres de defensa de l'illa, davant els perills d'atac turc o francès per mar. Els encarregats d'informar de l'estat de les defenses certificaven que "són en bona part en terra e a total ruïna". Des d'aleshores fins al 1720, en què l'illa passà a la Casa de Savoia, foren constants els memorials i els plans d'obres per al reforçament dels murs, alguns ja publicats, d'altres d'inèdits a l'Alguer, Archivo Storico Comunale, a Càller, Archivo di Stato, *Antico Archivio Regio*, i Simancas, AG, *Guerra moderna*; algunes de les propostes són visibles en croquis de fortificacions de ciutats (31-33, 36-39, 42 i 57); la financiació havia d'eixir d'aquestes i, malgrat les grans quantitats de moneda esmerçada, tal com reconeixia un informador oficial el 1643, la situació era de deixadesa total (54).- J. P. E. [23.079]

María Ángeles SEQUERO GARCÍA, Octavio SERRANO MONTEAGUDO, *L'estil llatinitzant i les errades de traducció en els primers nou capítols de la Història d'Alexandre de Lluís de Fenollet*, dins "Miscel·lània Joaquim Molas, 4" (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LIX), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2009, 5-21.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[23.080]

Josep Lluís MARTOS, *Sotsmissió amorosa: Uns poemes mal editats de Joan Roís de Corella*, dins "Llengua i Literatura", 20 (2009), 7-25.

El poema de referència és una 'rara avis' en la poesia corelliana. Ha estat editada amb dues o tres estrofes. L'autor reprèn tot el dosier ecdòtic de la peça (Cambridge, Univ. Library, R. 14. 17, cançoner de Gregori Maians, edicions diverses), arribant a la conclusió que dos poemes sense rúbrica, monoestròfics, han estat interpretats com un sol poema per copistes i editors. Col·locant novament el ms. de Cambridge i llegint el poema a la llum de la producció poètica corelliana, és forçós recuperar el poema *Sotsmissió amorosa* com dues cobles esparses i distingir-la del poema independent *Del jorn que us viu, d'altra gens no-m pot plaure*. Hi ha bibliografia.- J. de P.

[23.081]

Xavier ESPLUGA, *Sobre la molt primera tradició epigràfica valenciana*, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", XX (2009), 221-255.

Les inscripcions antigues valencianes foren absents de les primeres recopilacions epigràfiques humanístiques publicades a Itàlia. Pere Miquel Carbonell, en canvi, en el seu volum, conservat a Girona, Catedral, ms. 69 (*olim* 16), és font fins ara no explorada; l'autor hi veu cinc seccions, en cada una de les quals assenyala i transcriu les inscripcions valencianes: quatre en la primera (224-227); dues en la segona (228-230); tretze en la tercera (231-235); set en la quarta, totes de Sagunt (236-237); i quatre en la cinquena (238-239). És transcrit el text de cada inscripció. En les *Castigationes Plinianae* del 1492, Ermolao Barbaro integrà una inscripció de Xàtiva (243-246); l'any abans, el 1491, Jeroni Pau havia fet a referència a la que seria la primera inscripció coneguda del País Valencià (247-250); les darreres pàgines són dedicades al material epigràfic valencià aplegat per Michele Fabrizio Ferrarini en l'actual *Codex Regiensis*, de Reggio Emilia, Biblioteca Municipale, d'entorn el 1486, possiblement falses (241-255).- J. P. E.

[23.082]

Coloma LEAL GALCERAN, *El diccionari del castellà del segle XV a la Corona d'Aragó del GHCL de la Universitat de Barcelona*, dins "Estudis Romànics", XXX (2008), 241-247.

El dit diccionari s'ha elaborat a partir de texts aljamiats aragonesos, de texts de Cancelleria, del Reial Patrimoni, del fons Sástago, de literatura mèdica, científica, tècnica, doctrinal, històrica i literària produïda dins la Corona d'Aragó. Tindrà 18.800 lemes, format electrònic i possibilitat de fer-hi cerques diverses. Una quarta part dels lemes incorporats fins avui (lletra M) no són documentats abans del 1400. En annex, l'autora publica dues mostres d'entrades: 'familiar' i 'fatigar'. - J. de P.

[23.083]

Alejandro MARTÍNEZ DHIER, *Alguns apunts sobre la condició jurídica dels gitanos als regnes de la Corona d'Aragó. Referència especial a Aragó i Catalunya durant l'època de la monarquia absoluta*, dins "Revista del dret històric català", 8 (2008 [2009]), 169-194.

La primera documentació sobre gitanos a la Corona catalanoaragonesa és del 1425, quan el rei Alfons IV concedí salconduit a un grup per peregrinar a Santiago, conservat a l'AH d'Ossa. El 1499, una pràgmàtica dels Reis Catòlics que anul·lava tots els salconduits seria el pri-

mer edicte contra els gitanos. Al Regne d'Aragó, les Corts de Montçó del 1510 prengueren mesures contra ells, també en les del 1558 i de 1646. A Catalunya les Corts de Montçó del 1510, 1512, 1533, 1542, 1547 i 1585 donaren disposicions, també les de Barcelona 1702, totes transcrites. Hi ha bibliografia. J. de P. [23.084]

Renaud VILLARD, *Du bien commun au mal nécessaire. Tyrannies, assassinats politiques et souveraineté en Italie, vers 1470-vers 1600* (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, 338), Roma, École Française de Rome 2008, 914 pp.

A base de processos criminals i de les informacions reservades, trameses pels respectius ambaixadors, tant uns com altres conservats en nombrosos arxius d'Itàlia (783-794), l'autor estableix un quadre moral considerablement negatiu, dins el qual els Borja ocupen un lloc ben destacat (889 i 891), on no fou impossible que crims, l'autor dels quals era desconegut, amb el temps fossin imputats a Cèsar Borja, com l'assassinat del seu germà, duc de Gandia, en relació al qual, essent ell l'imputat ideal, n'esdevingué per a tothom el culpable (298-300).- J. P. E. [23.085]

Montserrat FERRER, *Diogenes Laertius, Lives in the fifteenth-century Italian and Catalan versions of Pseudo-Burleys Vita et moribus*, dins "Studi Medievali", III Serie, LII (2011), 681-695.

El ms. 2069 de Florència, Biblioteca Riccardiana, conté la traducció al català del *Liber de vita et moribus*, segons el colofó del qual, traduït "de lengua latina en lengua catalana per mi, Bonanat Sarer de Barchelona, en Nàpols, a primer de janer de 1499"; la comparació del text del capítol 22 (692) amb el de la traducció llatina i amb dues d'italianes (668), indica que la catalana fou realitzada a base d'una d'aquestes.- J. P. E. [23.086]

Pep VILA, *Un fragment d'un misteri gironí de la 'Resurrecció' del segle XV*, dins "Revista de Girona", núm. 168 (gener-febrer 1995), 52-57.

El fragment, copiat a darreries del segle XV en el registre U-180, f. 50, de l'AHDiocesa de Girona, es col·loca cronològicament en cinquè lloc entre els coneguts fins ara de representacions de la Passió als Països Catalans (53-54). La comparació dels textos permet de posar la hipòtesi de si fou copiat de l'original català, a partir del qual fou traduïda a l'occità la *Passió Didot*; són ací transcrits els fragments gironins (53 i 55); el text dels fragments és completat amb notícies, normalment ja conegudes, sobre representacions contemporànies de temàtica passionística, sobretot de la Seu de Girona.- J. P. E. [23.087]

Isabelle POUTRIN, *Convertir les musulans, Espagne 1491-1609*, (Collection Le noeud gordien) París, Presses Universitaires de France, 2012, 396 pp.

Isabelle POUTRIN *La conversion des musulmans de Valence (1521-1525) et la doctrine de l'Église sur les baptêmes forcés*, dins "Revue Historique", CCCX (2008/2), 819-855.

El segle XV i amb ell l'Edat Mitjana s'acabava en el Regne de València amb un gran interrogatori damunt la minoria jueva. No gaires anys més tard, entorn el 1521, les *Germanies* carregaven els moriscs valencians amb les culpes del malestar social i imposaven la consigna de 'conversió o mort'; a fi d'escapar-se de la mort, molts moros es decidiren convertir-se i foren batejats; de seguida foren evidents els problemes sorgits d'una conversió forçada. L'emperador Carles encarregà a una comissió de teòlegs l'estudi del problema; resposta: la decisió de fugir de la mort pel camí del baptisme fou lliure i per tant el sagrament fou vàlid; els 'conversos' valencians havien esdevingut un gran immens problema polític per a una cristiandat que es considerava capacitada per a repetir la solució visigòtica del rei Sisebut, la de la conversió de tota

una societat i la inquisició hispànica li havia d'assegurar l'èxit final. Acabat el segle XVI, la societat conversa ja havia esdevingut inaguantable per a la cristiandat hispànica i un personatge tan emblemàtic com el futur sant Juan de Ribera, es decantava per l'expulsió: era el 1609.

L'autora recorda en l'article que en plenes *Germanies* (1521) molts musulmans es feren batejar i que el 1525 l'emperador els expulsava de València, per aplicació de la doctrina de l'Església sobre les conversions forçades a un estat de la corona Catalanoaragonesa. Les actes d'aquelles decisions, conservades a Madrid, AHN, *Inquisición*, documenten "apostasies" de moriscos pel fet que els baptismes del 1521 eren considerats vàlids i l'emperador afegí el poder del braç secular. Ferran de Loaces s'hi posà a favor amb el seu *Tractatus super nova paganorum conversione*, València 1525. Però aquell baptisme tenia en contra un *Fur de València* de Ferran II (1510) i, per tant políticament, nul. Calgué, doncs, validar-lo per la legislació de l'Església.

- J. P. E.

[23.088-23.089]

Jerôme TORRELLA (Hieronimus Torrella), *Opus preclarum de imaginibus astrologicis*, édité, présenté et annoté par Nicolas WEILL-PAROT (Micrologus Library, 23), Tavernuzze (Firenze), 2008, SISMEL-Edizioni del Galluzzo 304 pp.

Valencià, merge de Ferran el Catòlic i examinador oficial d'arts i medicina del regne de València el 1502. El llibre refà un diàleg entre l'autor, deutor en gran part de Marsilio Ficino, i el rei sobre l'ortodòxia de les pràctiques astrològiques, tot i que en aquell moment fossin il·legals, subratllant allò que tenen de natural els coneixements de les constel·lacions, d'acord amb la doctrina d'algun teòleg important, com sant Albert el Gran, tot i que d'altres com sant Agustí d'Hipona i sant Tomàs d'Aquino es posessin en contra. El llibre, acabat el 1496, era publicat el 1500 a València.- J. P. E.

[23.090]

Jean-François COURONAU, *La prose religieuse en langue occitane au XVIe siècle*, dins "Revue d'Histoire de l'Église en France", 94 (2008), 5-22.

Tor i que en el pas del segle XV al XVI l'occità fos a Occitània una llengua de segona categoria, existí "un corpus de textes religieux qui témoigne d'une certaine tradition d'écriture religieuse en occitan". Atesa la seva proximitat a la llengua catalana, assenyalarem els texts que aleshores foren editats: *Doctrinal de sapiensa*, traduït del francès, amb edicions entre 1478 i 1518 (40-43); *Lucidari*, traduït del provençal (44-45); Olivier Mailhart, *La confession generala* (46-48); *Vita Christi* i *La venjansa et destruction de Hierusalem* (48-52); *Los Planchs de la Vierges Maria* i *Los XV signes del gran Jugiament* (53-56); i *La (L') Instruction dels rictors* (1555-1556) (56-57). Hi hagué d'altres títols, ara desconeguts, com la vida de sant Amador o el *Llibre de salut* (60). En el curs de les pàgines hi ha mostres textuais.- J. P. E.

[23.091]

Anna ALBERNI, *Deux albas catalanes du XVI siècle*, dins *L'espace lyrique méditerranéen au moyen âge: nouvelles approches*. Textes réunis par D. BILLY, F. CLÉMENT et A. COMBES, Toulouse, Presses Universitaires du Midi 2006, 265-289.

L'autora analitza l'estructura d'ambdues composicions i en quant a l'*Eras diray*, conservada en el *Cançoner Vega Aguiló*, demostra que es trata de l'avís d'un espia al grup de cavallers que feien la guàrdia amb ell.- J. P. E.

[23.092]

Iván PARISI, *La verdadera identidad del comendador Escrivà, poeta valenciano de la primera mitad del siglo XVI*, dins "Estudios Románicos", XXXI (2009), 141-162.

Al capítol 38 de la segona part del *Don Quijote*, Miguel de Cervantes intercala aquells versos amorosos, que comencen "Ven, muerte, tan escondida...", versos que són la primera estrofa

d'una poesia publicada el 1511 en el *Cancionero General* d'Hernando del Castillo, signats pel 'comendador Escrivà'. L'autor es proposa descobrir qui és. Les dues reines de Nàpols, de nom Joana, donen una primera pista, car en temps de Germana de Foix, ja vídua, vivien com ella a València; descartats d'altres Escrivà, s'inclina per Baltasar Escrivà de Romaní, traductor al castellà d'algunes poesies d'Ausiàs Marc; un plet per herència del 1519 amb un seu cosí segon desvela qui era el 'comanador Escrivà': un membre de Sant Jaume de l'Espasa, que havia passat temporades a Nàpols i hauria pogut estar en contacte amb la cort de les 'tristes reines'. Hi ha llista dels documents d'arxiu i de bibliografia.- J. de P. [23.093]

Diane Yvonne GHIRARDO, *Lucrezia Borgia as Entrepreneur*, dins "Renaissance Quarterly", 61 (2008), 53-91.

La publicística dels temps passats, unida a la tradició popular, havia dibuixada una Lucrècia Borja dissoluta i, per dir-ho com algun biògraf, 'stúpida'. L'autor, basant-se en la documentació dels Archivi di Stato, tant de Ferrara com de Mòdena o de Màntua, respectivament, Archivio Notarile Antico, Archivio Ducale Estense i Archivio Gonzaga, n'esbossa una altra figura: encara a Roma, ja algun ambaixador la qualificava de "donna di gran cervello, astuta..., una savia madona" (56, nota 14) i la documentació dels arxius esmentats la presenta com a mestressa de casa principesca, amatent al bé de la família i a l'administració de les propietats, tant en les despeses com en les inversions i els anys de la guerra amb Venècia el marit deixà en les seves mans el govern del ducat; participà en el projecte de canalitzacions per a la 'bonifica' del delta del Po. El pressupost de duquessa pujava el 1518 a unes entrades de 20.941 lires i a unes eixides de 10.811 (78). Hi ha bibliografia. (89-91).- J. P. E. [23.094]

Vicent TEROL I REIG, *Les Comarques Centrals Valencianes i la cronística valenciana dels segles XV-XVII*, dins "Món Vicent Ferrer", 331-345.

Aquestes pàgines són el resultat de tres nuclis: l'intent contemporani de creació d'una entitat administrativa dins l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana formada per les comarques de la Costera, la Safor, la Vall d'Albaida, l'Alcoià, el Comtat i la Marina Alta i darreument la Canal de Navarrès 'paralitzat des del 2002' (331); el record i la descripció de la Governació de Xàtiva de l'Època Foral fins al 1707, amb reproducció del corresponent mapa de la zona (336-340); i la seva presència, amb la denominació de 'Xàtiva i les Muntanyes' en els escriptors dels segles XV-XVII: Pero Maça de Liçana, Bernat Fenollar, Miquel Garcia, Martí de Vicianà i Gaspar Escolano (341-344).- J. P. E. [23.095]

Gabriel SEGUÍ I TROBAT, *El Missal mallorquí del 1506*, dins "Lluc. Revista de cultura i d'idees", LXXXIII/núm. 841 (2004), 43-47.

Presentació de la tesi doctoral feta pel mateix autor, *El Missal mallorquí del 1506. Estudi i edició segons l'exemplar de la Biblioteca Bartomeu March*, Barcelona 2003, que subratlla tant la continuïtat amb els missals mallorquins dels tres darrers segles medievals, depenents dels romans i dels catalans, com també el testimoniatge de la vida devocional de la comunitat cristiana de Mallorca, sobretot a través de les misses votives aplegades per a aquella edició.- J. P. E. [23.096]

Bienvenido MORROS MESTRES, *Vida y poesía de Boscán y Garcilaso. A propósito del Gran Duque de Alba*, dins "Boletín de la Biblioteca Menéndez Pelayo", LXXXIV (2008), 13-58.

Bienvenido MORROS MESTRES, *Boscán, el duque de Alba y el villancico a don Luis de las Cuevas*, dins "Salina. Facultat de Lletres de la Universitat Rovira i Virgili", 21 (noviembre 2007), 71-76.

La relació entre Joan Boscà i Almogàver i els ducs d'Alba és documentalment confirmada; de més a més, el vol. I del *Cancionero general* publica una nadala escrita per un jove duc d'Alba; l'autor considera que s'ha de datar del 1532 i que, doncs, hauria estat el terç duc, don Pedro, encara que l'esmentat *Cancionero*... només esmenti Garcilaso de la Vega i Joan Boscà.

El primer article dedica les pàgines 14-24 a la relació de Boscà amb els ducs d'Alba, no sols en els anys de formació de Fernando, el nét del Gran Duc, que Boscà hauria convertit en 'trovador' (17), ans també en els posteriors entorn el 1529, en què les relacions personals els arribaren a afectar en llur vida cortesana i en el servei a l'emperador, que havia encarregat al duc d'Alba la defensa dels comtats catalans contra França (17-18).- J. P. E. [23.097-23.098]

Joan Lluís VIVES, *Diálogo de doctrina cristiana*, Introducción, edición y notas de Francisco CALE-RO y Marco Antonio CORONEL (Biblioteca de Autores Cristianos, 687; Scriptorum mediaevalium et renascentium, 4), Madrid 2009, 672 pp.

Publicació només coneguda per referència.- J. P. E.

[23.099]

Joan REQUESENS I PIQUER, *D'ètica i de política al segle XVI. Joan Luis Vives, Frederic Furió i Joan de Borja*, dins "Enrahonar. Quaderns de Filosofia", 42 (2008: *Filosofia catalana medieval i moderna*), 91-128.

La relació entre la política real enderiada per la utilitat i l'eficàcia, d'una banda, i de l'altra la teoria durant el segle XVI és vista en els casos del rei Ferran II entre Joan Margarit i Pau i Niccolò Machiavelli, dos representants de l'ètica eterna i del 'carpe diem' polític (92-96); segueix Joan Lluís Vives, propugnador d'un humanisme que configuri la vida de l'home i es tradueixi en una vida col·lectiva configurada pels mateixos valors humans ("el vincle de la societat és la bondat, el conductor n'és el judici, on resideixen la prudència i la configuració de tota una vida" (99), manifestada per les lleis i deplora que Europa sigui cristiana només de nom (104). Malgrat les diferències, ell i Frederic Furió Ceriol són com dues vides paral·leles (108-112). El darrer propugnava en la *Bononia...* del 1556 la traducció de la *Bíblia* en totes les llengües i en el *Consejo y consejero de príncipes* del 1559 un govern "des de la sola raó, i no mai amb l'ajuda, la presència o referència a la religió" (111; cf. 115-117); ell veu a Europa uns governs de rei, nobles i plebs, entre els quals col·loca el de la Corona d'Aragó i uns altres del rei tot sol, personificats per Castella i Portugal (112); en aquesta situació és tan important el 'Consejo', que és com una extensió de la persona del rei i per això parla "del Príncep i su Consejo" (122). Joan de Borja i de Castro, fill de sant Francesc de Borja, embaixador de Felip II davant l'emperador, publicava a Praga el 1581 les *Empresas morales*: hi sintetitzava en sentències de dues o tres paraules, que després explicava: dos principis semblen destacar: "Quanto mayor es el poder, que los Príncipes tienen en la tierra, tanto es mayor la obligación que tienen de reconocerle de mano de Dios" (125), "à la interpretación y declaración de nuestra Santa Iglesia Catholica y Apostolica Romana" (126). Hi ha bibliografia (126-128).- J. P. E. [23.100]

David H. THOMAS, *De nouveau sur une édition peu connue des dialogues de Jean-Louis Vivès*, dins "Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance", LXXI (2009), 555-557.

L'edició poc coneguda és la de *Les dialogues*, amb text bilingüe llatí-francès, publicada a Rouen, R. Mallard 1584; se n'ha trobat un exemplar a Alberystwyth, National Library of Wales,

signatura b84 R7(1). Hi ha llista d'altres edicions dels *Dialogorum*, de les quals s'han trobat exemplars els darrers temps (556-557).- J. P. E. [23.101]

David H. THOMAS, *Sur une édition inconnue des Dialogues de Jean-Louis Vivès*, dins "Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance", LXXII (2010), 669-670.

L'edició fins ara desconeguda és la de Lió, vídua de Gabriel Cotier 1573, del text llatí i la traducció francesa. N'ha comparegut un exemplar a Exeter, Cathedral Library, K 2. VIV.- J. P. E. [23.102]

Salvador de BROCÀ, *Vives i la filosofia*, dins "Salina. Facultat de Lletres. Universitat Rovira i Virgili", 21 (novembre 2007), 71-76.

Indicador de la filosofia de Joan Lluís Vives, ateses les possibilitats evolutives que el seu temps li oferia.- J. P. E. [23.103]

Maria TOLDRÀ I SABATÉ, *El testament de Pere Miquel Carbonell*, dins "Misc. Duran", 9-31.

Als seus vuitanta-dos anys, el conegut arxiver reial i notari, es considerarà arribat a l'edat de fer testament, l'escriu i el lluirà ben tancat al connotari Pere Martí, conservat a l'ADP, 257/30, notari Joan Vilana, i transcrit en aquestes pàgines (16-30), la còpia sembla feta per un estudiant poc segur en gramàtica llatina; abans de transcriure el text de Carbonell, l'autora dona l'esquema del testament (11-13), en el qual troba cinquanta-un apartats; és ben particular, per l'atenció al seu escut d'armes, centrat per dos peixos, per les notícies sobre llibres comprats per a la seva biblioteca, per les relatives als tres llibres dels quals es professava autor i pel seu solemne llibre d'hores, per la precisió amb la qual informava de certes possessions de censals, sobretot per a la seva segona muller, que el premorí, i, doncs, fou inútil, i per la condícia amb què encarregava el seu hereu, Francesc, que tingués cura tant dels seus protocols com dels que ell havia rebut o adquirit d'altres notaris barcelonins, entre els quals es trobaven els d'En Gabriel Canyelles. Hi ha bibliografia (30-31).- J. P. E. [23.104]

Valentí GUAL I VILÀ, *La demografia catalana del segle XVI*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 275-288.

La demografia del Principat de Catalunya i dels Comtats per al segle XVI depèn de dues fonts: els fogatges dels anys 1497, 1515 i 1553, conservats a l'Arxiu Reial (ACA) i els registres parroquials (no, llibres sacramentals: els d'òbits no documenten l'administració de cap sacrament) en els llocs on s'hagin salvat; tot i seguir la Via Aurèlia, de vora mar, els viatgers contemporanis s'enduïen la impressió que el país era una gran selva, de tant en tant aclarida entorn d'una població o de cases de pagès. Els fogatges donarien 56.089 focs el 1497 i 67.327 el 1553 (278-280); cal afegir-hi la immigració de gavatxs occitans i la presència de soldats (283-286). Hi ha bibliografia (287-288).- J. P. E. [23.105]

Eulàlia DURAN, *Literatura memorialística sobre les Germanies*, dins "Miscel·lània Joaquim Molas", 2 (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LVII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2008, 49-65.

La literatura esmentada fou escrita i en part publicada entre el 1522 (acabada la guerra) i el 1550, amb varietat de formes i d'objectius, que arribà a presentar aquella contesa com una batussa entre Crist i l'Anticrist (51). Limitada a la memorialística valenciana, l'autora ens presenta les narracions de Pere Martí, Francesc Joan, Guillem Ramon Català de Valeriola i Miquel

Garcia, acomunades sota el títol de *Relacions coetànies manuscrites* (53-56); segueixen les publicades en la segona meitat del segle XVI: Juan de Molina, Joan Àngel i Gonsales, Joan Bta. Anyés i Rafael Martí de Vicianà (57-59).- J. P. E. [23.106]

Francisco PONS FUSTER, *La Germania del notario Joan Sobrevero y los mercaderes*, dins "Estudis. Revista de Historia Moderna", 33 (2007), 117-148.

Els protocols notariaus de Joan Sobrevero, conservats a Toledo, *Nobleza. Fons Osuna*, contenen documentació que clarifica certs moments de la Germania valenciana i en particular la posició d'alguns dels gremis, començant per la dels 'corredors de coll' el 27 de febrer del 1521, quan, en el tema del pagament dels drets reials, "speram en nostre Senyor Déu que axí sa magestat com tots los oficials a qui aquest negoci tocarà, faran justícia" (122); el 30 d'agost ja era reunió de mercaders assistents a la convocatòria (125-126), tal com ja havien fet el 23 de maig (127-130); el dia 11 de juny s'hi associaven els apotecaris (131-134); els mercaders consta que col·laboraren amb l'autoritat reial durant tot l'estiu 1521 (135-144); en començar octubre s'hi afegiren els corders (145-148).- J. P. E. [23.107]

Vicent J. VALLÈS BORRÀS, *Temps de germania: Les cròniques i la documentació en la reconstrucció històrica*, dins "Món Vicent Ferrer", 347-363.

Ultra la documentació d'arxius, la crisi de les Germanies deixà tres cròniques: les de Guillem Català, Miquel Garcia i el volum quart de la de Martí de Vicianà, que, tot i ésser la de més vàlua, no deixa d'enfrontar-se amb els documents; de més a més, l'accidentada història de la seva publicació a Barcelona, tot i ésser ell notari, la col·loca al servei de la família nobiliària dels virreis de València, els Hurtado de Mendoza, marquesos de Zenete i comtes de Melito, detall que la col·loca en la situació esbiaixada de contraposar els nobles, herois, i els agermanats, antiherois (349); l'autor n'analitza tres casos: el de la contraposició agermanats-noblesa en la crònica de Vicianà, segons la qual, si d'una banda s'imposaren els agermanats radicals, per l'altra, defensa que només els nobles són capacitats per a governar (349-353); imitant les *Vides paraleles* de Plutarc, ressegueix la contraposició de Vicianà entre Guillem Sorolla i Diego Hurtado de Mendoza, comte de Mélito, en el qual concentra totes les qualitats d'un cavaller humanista (353-358) i acaba amb la de Vicent Peris i Rodrigo Hurtado de Mendoza, marquès de Zenete, que intentà d'ésser mitjancer entre autoritats i agermanats (358-363).- J. P. E. [23.108]

Borja FRANCO LLOPIS, *Cultura y espiritualidad en la edad moderna valenciana: Juan de Juanes y el ostensorio bifaz de la iglesia parroquial de San Andrés de Alcúdia*, dins "Archivo Español de Arte", LXXXII (2009), 295-303.

L'ostensori d'Alcúdia, ací reproduït (296), presenta en una cara un Ecce Homo i en l'altra una Mare de Déu dels Dolors, ambdós de Joan de Joanes; l'autor l'analitza "dentro del sentir religioso del momento" (296), fins i tot amb fragments textuais de processos inquisitorials a càrrec de moriscs conversos, en els quals és patent llur refús de la divinitat de Jesús i alhora l'acceptació dels privilegis de Maria (301).- J. P. E. [23.109]

Àngel CASALS, *Carles I i la historiografia catalana. Una relació incompleta*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", núm. 60 (2008), 359-375.

Pàgines equivalents a butlletí de la bibliografia sobre aquell regnat apareguda des de la segona meitat del segle XIX. La primera, sense base documental, donava la idea que l'emperador havia estat amic de Catalunya (360-363); la recerca documental només ha arribat en la

segona meitat del segle XX: progressiva tensió en els punts de frontera amb França entre la forma heretada i les noves exigències dels terços i en la defensa contra els pirates turcs, per la manca de diners i per la imposició d'allotjament als pobles (364-366); la repressió contra el bandolerisme també comportava queixes per la desatenció dels virreis a les lleis de la terra (367-369); en general, "les expectatives dels dirigents catalans es van desinflar amb els anys" (370); no es coneix encara prou documentació sobre el tema de les posicions polítiques de la noblesa o sobre la bonesa econòmica, tan condicionada per la contraposició amb Gènova (372-374).- J. P. E. [23.110]

Jordi BUYREU, *Noves perspectives sobre la institució virregnal a Catalunya*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", núm. 60 (2008 = *La Catalunya del segle XVI*), 377-400.

Entre l'octubre del 1553 i el maig del 1554 Catalunya visqué uns moments de suspens perquè es morí el virrei, marquès d'Aguilar, i calgué esperar el successor marquès de Tarifa i se'n ressentí l'administració de justícia. El nou virrei rebé una llarga rècula d'instruccions, de seixanta-dos punts, darrerament descobertes per l'autor a l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, 3990, i ací transcrites (385-400). Una part és comuna a tots els nomenaments de virreis per als estats de la corona d'Aragó, l'altra específica de Catalunya, en la qual el futur Felip I (II de Castella) insisteix de forma notòria en l'administració de justícia i en particular en un dels seus punts, l'empresonament del més famós bandoler d'aquell moment, 'don Guillem de Josa' i la seva quadrilla (389, 392, 398), als quals s'han d'afegir 'don Àngel de Vilanova' i els seus fills i Perot Llupià (398) i 'don Diomedes de Llordat' (399); també li era encarregada una visita d'inspecció de diversos oficis de l'administració reial, complint així una decisió de la darrera Cort de Montsó (394, núm. 39); i sabem que emperador i príncep havien fracassat en la reforma dels monestirs de monges de Catalunya, encara que hi havia esperances en la de Santa Clara de Barcelona (399).- J. P. E. [23.111]

Enric QUEROL COLL, *La formació d'una història renaixentista de Tortosa: Cristòfor Despuig, Pau Cervera i Silveri Bernat*, dins "Misc. Duran", 149-171.

Una de les característiques culturals del Renaixement és que cada una de les entitats polítiques volgué tenir la seva història escrita, en què recolzar les aspiracions col·lectives, i Tortosa no en fou excepció, car el 1626 Francesc Martorell li posava a les mans la *Historia de la anti-gua Hibera*, precedida de passos previs com el *Llibre de les costums generals escrites de la insigne Ciutat de Tortosa* (1539), pels *Quierns* de Cristòfor Despuig, segurament aprofitats en els seus *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (151-153), pel *De excellentiis civitatis Dertusae* de Pau Cervera (153-155) i per les 'articulacions' per a les Corts de Montsó del 1585, *Articulació de Perpinyà contra Tortosa...* i *Articulació de Tortosa... contra Barcelona i Perpinyà...* destinades a guanyar un seient més important a Corts. Les 'articulacions' no eren exposicions històriques, però sí exposicions de fets històrics que 'demostraven' la prevalent antigor, noblesa i excel·lència de Tortosa, com p. e., tenir per fundador Íber, besnét prehistòric de Noè, donava un prestigi immensament superior que el de procedir d'un grup de cabanes d'un pastor, Bernat Perpinyà, el 1073 (157-160). El cronista reial Henri Cock informa que el 1585 Pau Cervera treballava en el perdut *De excellentiis civitatis Dertusae*, notícia que porta l'autor a considerar "que fou també el redactor de l'*Articulació*" (161) i qui sap si també del text conservat a València, Col·legi del Patriarca, datable entre 1586 i 1611 i escrit pel mateix copista de l'*Articulació*, Josep Torner (161-163). Tant la recerca arxivística d'aquest com l'exposició de prerrogatives de Tortosa seguí amb *Por la ciudad de Tortosa...* del 1614 contra la desmembració del terme per la independència municipal de Xerta, obra del morellenc Silveri Bernat, font de cinc capítols de la *Historia de la antigua Hibera* de Francesc Martorell, del 1626 (163-169). Hi ha bibliografia (169-171).- J. P. E. [23.112]

Josep MURGADES, *Benvingut Oliver, lector de Cristòfor Despuig*, dins "Misc. Duran", 337-356.

Seguidor de la teoria de Friedrich Carl von Savigny, que veia en el *Volksgeist* la valua sobre-tot de les lleis, primer imposades com a costum del poble i després formulades i confirmades pel poder públic, Benvingut Oliver i Esteller veia en el *Llibre de les costums generals escrites de la insigne ciutat de Tortosa* [cf. ATCA, XX (2001), 721-723] i en la sentència arbitral del 1370, el paradigma de la vàlua de l'antiga legislació dels Països Catalans, denominació que ell repetí almenys dues vegades (338-339), i que trobà resumida en *Los Col-loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, escrits el 1555 per Cristòfor Despuig, on veu una font d'informació, una legitimació històrica i una confirmació jurídica de la teoria general aplicada a Tortosa (342-345). Recordats dos intents moderns de tergiversar el sentit dels *Col-loquis...* (345-352), l'article s'acaba amb la transcripció del paràgraf bàsic de la sentència arbitral del 1370, en una còpia de la qual, la paraula jurídica bàsica 'cognitionem' (coneixença judicial d'un afer) fa 'cognationem' (parentiu); atès que la sentència es pronuncia sobre un afer de jurisdicció a l'hora de judicar, la traducció 'competència' és encertada (352-353). Hi ha bibliografia (353-356).- J. P. E. [23.113]

Vincent PARELLO, *La apologètica antijudía de Juan Luis Vives (1543). Entre fe y razón*, dins "Mélanges de la Casa de Velázquez", 38 (2008), 171-187.

Pòstum de dos anys, el 1543 apareixia a Basilea el tractat de Vives *De veritate fidei christiana*, que sintetitzava un tema ja tocat d'altres vegades. El 1540 era d'hores baixes a Europa i Vives es considerava obligat a defensar el cristianisme i la seva superioritat sobre el judaisme i l'islam: el llibre terç del *De veritate...* és de polèmica antijueva, afirmant, ja en el títol "Jesucrist és el Messies" (171). Recordats el precedents medievals de la polèmica (172-173), l'autor resumeix la doctrina de Vives sobre la suma de les possibilitats ofertes per la raó i per la fe (174-176) i confronta cristianisme i judaisme en forma de diàleg entorn la dignitat de l'home i la magestat de Déu, on intenta "refutar algunas doctrinas del judaismo que redundan en menosprecio de la majestad divina y de la razón humana" (176-179; citació de 179). La lectura acrítica de Bíblia i Talmud és contraposada a l'estudi crític dels humanistes cristians (180-182), amb la respectiva materialització de la llei de Moisès i l'espiritualització de la de Crist (182-186). Hi ha bibliografia (186-187).- J. P. E. [23.114]

David H. THOMAS, *Vives, Boastuau, John Eliot's Ortho-epia Gallica (1593): Some Borrowings of a 'Witty Grammarian'*, dins "Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance", LXX (2008), 545-565.

En temps de la Reina Isabel I d'Anglaterra nombre de calvinistes francesos anaren a Anglaterra i es guanyaren la vida elaborant i publicant llibres d'ensenyament fàcil de francès i en general de llengües modernes, en els quals aprofitaren diàlegs de Joan Lluís Vives, que passaren al llibre de John Eliot; a les pàgines 554-557 hi ha fragments considerables traduïts a l'anglès d'algun dels diàlegs llatins de Joan Lluís Vives; no mancà una edició abreujada dels onze primers diàlegs de Vives (551).- J. P. E. [23.115]

Les seigneurs du livre. Les grands collectionneurs du XIXème siècle à la Bibliothèque Royale de Belgique, du 1er février au 23 août 2008. Catalogue rédigé par Marcus de SCHEPPER, Ann KELDERS, Jan PAUWELS, Bruxelles, Bibliothèque Royale de Belgique 2008, 217 pp.

Procedent de la col·lecció d'Engelbert-Auguste, huitième duc d'Arenberg (1824-1875), hi ha ara a la Bibliothèque Royale de Bruxelles un exemplar de Joan Lluís Vives, *De officio mariti*, edició de Robert Winter, Basilea 1538 (166); i un del mateix autor, amb tres obres, *Introductio ad sapientiam. Satellitium sive Symbola. Epistolae duae de ratione studii puerilis*, edició de

Luvaina, Pierre Martens 1524, procedent de la col·lecció de Franz Vergauwen (1801-1881), exemplar dissortadament mancat de les setze darreres pàgines (180).- J. P. E. [23.116]

Francisco CALERO, *Juan Luis Vives, autor del Lazarillo de Tormes*, València, Ajuntament 2006, 222 pp.

Segons l'autor, Joan Lluís Vives no sols hauria escrit el *Lazarillo de Tormes*, ans també quatre diàlegs, normalment atribuïts als germans Valdés: *Diálogo de la doctrina cristiana*, *Diálogo de la lengua*, *Diálogo de las cosas ocurridas en Roma*, *Diálogo de Mercurio y Carón*. Però darrerament autors tan seriosos com Marcel Bataillon, Francisco Rico i Agustín Redondo, havent analitzat el *Lazarillo*, han considerat que s'havia de datar en el decenni 1540-1550; Joan Lluís Vives havia mort deu anys abans.- J. P. E. [23.117]

Bienvenido MORROS MESTRES, *Petrarca y el Almirante de Castilla: A propósito de Boscán*, dins "Revista de Filología Española", XC (2010), 530-540.

Trobant-se a Barcelona el 1533 i pensant en un seu segon matrimoni, Joan Boscà mantingué amb l'almirall de Castella, Fadrique Enríquez, un diàleg epistolar sobre el tema de l'oblit en l'amor, ajudant-se de textos poètics de Francesco Petrarca. Sembla que uns quants anys abans, tots dos s'havien interessat per la mateixa dama, se n'havien oblidat i ara poetitzaven sobre l'oblit en amor.- J. P. E. [23.118]

El "Libro de motes de damas y caballeros" de Luis de Milán. Edición crítica y estudio de Isabel VEGA VÁZQUEZ, Santiago de Compostela, Universidad de Santiago 2006, 318 pp.

El 1535, quan el virregnat de Germana de Foix queia en la posta, Lluís del Milà aplegava i publicava en un fascicle noranta-sis endevinalles de pocs versos, que eren altres tantes ocasions posades a l'abast de la mà dels assistents als saraus de la reina-virreina o de nobles valencians, a través de les quals donar mostra de coneixements i d'enginy: la reedició del dit opuscle és ocasió per a redescobrir els entreteniments de l'alta societat valenciana, interessada a manifestar-se allunyada al màxim de la Germania i integrada en la dinastia regnant, descriure una de les formes de diversió en saraus aristocràtics i de posar a l'abast del públic les noranta-sis endevinalles que hi havien de servir de guia d'actuació.- J. P. E. [23.119]

Elisa BADOSA COLL, *Un comerciant valencià a Anvers. El Llibre Diari dels banquers Affaitadi (1538-1540), un document en llengua catalana a l'Arxiu de la ciutat d'Anvers*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", núm. 60 (2008 = *La Catalunya del segle XVI*), 333-358.

La Companyia Affaitadi ha deixat petjada seva a l'AM d'Anvers (Städtisches Archiv, Antwerpen) amb cinc volums, el més antic dels quals és el *Llibre diari*, ja estudiat per autors diversos, que, però, no encertaren a indicar la llengua en què és escrit i seguien atribuint-lo a un dels Affaitadi (335-337), quan en realitat era d'un valencià, Dimes Ferrer, tal com el mateix llibre fa constar moltes vegades (339, nota 14) i confirmat pel fet que el protagonista de les seves pàgines és València (339; cf. 348-354) i perquè, a través de les seves anotacions, podem conèixer el moviment d'exportació i d'importació de mercaderies durant els tres anys de vigència del llibre diari, els noms dels mercaders amb els quals tractava, els dels patrons dels vaixells encarregats del transport i les rutes marítimes i els ports on aquests feien parada (344-345). Les darreres pàgines redueixen a quadres sinòptics tant les compres com les vendes de Dimes Ferrer a crèdit (346-347), com el moviment de mercaderies entre Anvers, València, Mallorca i Palerm (356-358).- J. P. E. [23.120]

M. Luisa MATEO ALCALÁ, *Espai i figures infernals en el teatre religiós del segle XVI: El manuscrit Llabrés*, dins "Llengua i Literatura", 21 (2010), 55-71.

Els espais escènics de les dotze peces del ms. Llabrés, ms. 1139 de la BC, on apareixen dimonis, són relativament variats i l'autora els aplega en tres classes: un espai espiritual (infern o el tribunal de Crist), un espai terrenal i un espai de la temptació (camí, ciutat, desert). Les escenes més interessants es donen a l'espai espiritual, amb cadafals, escotillons i altres mitjans per a suggerir els misteris representats: escenaris verticals i escenaris horitzontals múltiples. En algunes representacions els dimonis adopten forma humana, quan procedeixen a la temptació. Però, com en els *Pastorets* actuals, el missatge prioritari de les consuetes del ms. Llabrés "no és alligonar el públic sobre com l'home, per humil i senzill que sigui, pot vèncer el temptador infernal, ans mostrar com el Redemptor amb el seu naixement aconsegueix triomfar sobre el mal, encara que les forces del regne infernal dediquen tots els seus esforços a preparar-se per a la lluita amb estudiades i concertades estratègies defensives" (71).- J. de P. [23.121]

Òscar JANÉ, *L'identité et la guerre dans les livres de raison catalans au XVII siècle*, dins "Annales du Midi", 122/270 (2010), 251-278.

Diaris personals, llibres de memòries, autobiografies, qualche vegada també llibretes de comptes formen la literatura ací estudiada i presentada de forma individual en els quadres sinòptics de les pàgines 272-278 i encara completada amb bibliografia (270-271 i 292-294). L'autor mateix ens diu que ha volgut presentar una visió de conjunt que subratlli les característiques comunes: "un état de la question telle quelle est connue aujourd'hui, puis tenter de présenter une vision d'ensemble pour cerner la situation dans la Catalogne moderne" (252). El fenomen de l'escriptura privada fou possible per la generalització del saber de llegir i d'escriure i de saber les operacions aritmètiques bàsiques entre les capes mitjanes de la societat catalana (254-258): uns tres-cents títols i se'n descobreixen de nous (258, nota 17), en general en català (258), la majoria procedents de la Catalunya Vella (259), clarament vinculats a la forta realitat de la casa (259-260). Hi són molt presents les guerres del segle XVII, ja que duraren més de quaranta anys, i deixaren un pòsit d'enemistat amb França, convertit en element identitari (264); fossin castellans o francesos, el gran problema de la gent del Rosselló és la presència d'un exèrcit, el que fos, i el comportament dels soldats, considerats hugonots (266); al final conduïren a la pèrdua del Rosselló (262).- J. P. E. [23.122]

Bienvenido MORROS MESTRES, *Fuentes, fechas, orden y sentido del libro I de las Obras de Boscán*, dins "Revista de Filología Española", LXXXVIII (2008), 89-123.

El març del 1542, Joan Boscà lliurava els originals d'aquell primer llibre als impressors barcelonins Amorós; el seu text era diferent del del manuscrit conegut com ,Lastanosa-Gayan-gos', perquè incloïa composicions recents i de vivències personals; aqueses dades i la referència a fets diversos permeten de datar aquell llibre no sols en el seu conjunt, ans també en les seves seccions successives, cosa que omple la part central de l'article. I com que el seu darrer poema és de darreries del 1534 o de començaments del 1535 (102), d'altres poemes de Petrarca, d'Ausiàs Marc, etc., també permeten precisions cronològiques, que arriben al 1526 (103), 1529 (111) i al 1519 (116). Per a l'ordenació de les peces en aquell llibre I, Joan Boscà s'hauria guiat per criteris cronològics (122).- J. P. E. [23.123]

Meritxell BRU, *Sobre la suposada autoria francesa de la Brevísima*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 56 (2007), 107-112.

Miquel BARCELÓ, *Bartolomé de las Casas, moriscos i catalans. Dues notes bibliogràfiques*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 56 (2007), 113-130.

Bartolomé de las Casas hauria acabat a València el 1542 la *Brevísima relación de la destrucción de las Indias* i hauria estat publicada el 1552 a Sevilla; el text indicava clarament que l'autor és fra Bartolomé, però hi ha un llarg silenci sobre aquesta autoria, que el 1584 començà a ésser negada, i el 1630 comparegué la hipòtesi que l'autor era francès i el 1640 Diego de Saavedra Fajardo l'atribuïa als enemics d'Espanya i d'altres consideraven l'obra falsificada i traduïda del francès i que la impressió de Sevilla hauria estat feta a Lió o, si cal, també la d'Antoni Lacavalleria, Barcelona 1646, i, doncs, la *Brevísima...* no seria res d'altre que un projectil català contra Espanya en el context de la Guerra dels Segadors, però des del 1930 la crítica hauria reconegut que l'autor era espanyol: coïen les acusacions d'inhumanitat i sobretot que haguessin estat escrites en castellà.

Barceló assenyalava l'estranyesa seva davant el fet que un autor tan sensible als maltractes als indis, no digui res dels maltractes als moriscos que tenia davant els ulls a València, raó per la qual demana "més rigor a l'hora d'establir la perspectiva des de la qual Las Casas relata la destrucció de les Índies i... mesurar amb precisió l'abast intel·lectual d'aquesta narració" (114), ja que en aquells moments "resultaba fácil identificar a los indios con los catalanes oprimidos por Castilla" (116); l'autor, doncs, esbrina la raó de l'edició barcelonina del 1646 i constata la substitució d',espanyols' per ,castellans'; Gaspar Sala hauria estat, doncs, el causant de l'edició Lacavalleria (117); i segueix comparant l'actuació dels espanyols a Amèrica amb la solució per al problema dels moriscos suggerida per algú (120-124), i discutida seriosament durant aquells anys en què hom cercava la ,solució del problema' dels moriscos valencians (125-128). Hi ha bibliografia (129-130).- J. P. E. [23.124-23.125]

Arturo LLIN CHÁFER, *La vida religiosa en Santo Tomás de Villanueva*, dins "La Ciudad de Dios", CXX (2007), 753-773.

L'autor exposa ací "algunos aspectos sobre la vida religiosa en nuestro santo" (753), començant per la decisió d'entrar en l'orde augustinià "ajustada a la perfección evangélica y vida de los santos apóstoles" (755), com un nou baptisme (760-761) amb el compromís dels tres consells evangèlics de pobresa, castedat i obediència (763-767), amb tocs vitals particulars en el cas de la vida religiosa per una particular relació amb la Mare de Déu (769-770) i més particular relació esponsal amb Jesucrist (771-773).- J. P. E. [23.126]

Enrique GARCÍA HERNÁN, *El ambiente alumbrado y sus consecuencias en la Compañía de Jesús según Jerónimo Nadal*, dins "Jerónimo Zurita. Revista de Historia", 85 (2010), 193-205.

En l'*Apologia Exercitiorum* del 1554-1556, Jeroni Nadal s'esmerçà a confegir una imatge de s. Ignasi de Loiola, impermeable als 'alumbradismes' de moda a Castella durant les dècades centrals del segle XVI, que no mancà qui li atribuís per certs moments biogràfics seus com el de la 'Visió del Cardener' a la Cova de Manresa o per la seva especial formació teològica i clerical; de més a més, entorn el 1556, Nadal redactà uns *Breves avisos para el modo de hablar de cosas de teología en estos tiempos*, conservats a Roma, Archivum Romanum Societatis Iesu, ací altra vegada publicats (202-204). Hi ha bibliografia (205).- J. P. E. [23.127]

Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Impresiones de los libros oficiales de los benedictinos españoles (siglos XV-XIX)*, dins "Memoria Ecclesiae", XXXII (2009), 365-386.

Tota una secció del present article és dedicada a les edicions dels llibres oficials, principalment a les litúrgiques, de la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana, del 1569 ençà: Missal, Breviari, Constitucions, Butllari i Ritual (368-371).- J. P. E. [23.128]

Ignacio VILA DESPUJOL, *Francisco de Estrada (1519-1584): el mejor predicador de la naciente Compañía de Jesús*, dins "Archivum Historicum Societatis Iesu", 78 (2009), 223-276.

Vora els vint anys d'edat entrà en la Companyia de Jesús el 1538; fou destinat dues vegades a Catalunya, una d'elles en qualitat de provincial d'Aragó de la Companyia de Jesús. Tingué fama d'excel·lent a predicador.- J. P. E. [23.129]

Raimondo TURTAS, *Una aproximació als estudis més recents sobre l'humanista i metge Segimon Arquer*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 54 (2008), 197-201.

La base per al procés inquisitorial a càrrec de Segimon Arquer, condemnat a mort a Toledo el 1572, són les vuit lletres seves al comte d'Oliva, Gaspar de Centelles, entre el 1548 i 1557, conservades a la Martin-Luther-Universität de Halle, Yc 2^a (11), de les quals Marcello Crocco féu edició crítica el 1987, i centrà el problema de la condemna en les afirmacions teològiques de les lletres (199). Massimo Firpo el 1993 completava el coneixement del context religiós italià, en què es formà Arquer i en concret en el dels anys d'estudis jurídics d'Arquer a Pisa. L'autor Turtas aporta dades sobre el procés enantat sota l'arquebisbe de Càller el 1559-1560 i sobre els darrers dies d'Arquer sota el tribunal inquisitorial de Toledo. Salvatore Loi el 2003 proposava de revisar la consistència d'acusacions i de proves, sense, però, revisar críticament els capítols d'acusació contra Arquer. Darrerament el mateix Turtas, 2008, subratlla l'element d'arbitrarietat que presidí el llarg empresonament i en particular la darrera etapa d'aquell procés (201).- J. P. E. [23.130]

Vicent Josep ESCARTÍ, *A propòsit de l'ús del valencià en els centenaris de la canonització de sant Vicent Ferrer (1555, 1655 i 1755)*, dins "Món Vicent Ferrer", 51-70.

L'autor qualifica aquestes pàgines d'"ullada a la presència del valencià durant les celebracions del centenari..." (51). Segons el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, la canonització fou celebrada amb grans miracles (42-53); a partir d'aquell moment s'establiren les celebracions centenàries i se n'ha conservat memòria escrita en el *Llibre de antiguitats* de la Seu de València, ms. 68; la del segon centenari, escrita per Vicent Gil, s'ha conservat a l'ACat de València, sign. 386, també publicada pel mateix autor; la festa del segon centenari fou consignada en el *Llibre de les assistències i funcions dels molt il·lustres senyors jurats...* (67-68); el gran milagre d'aquell centenari fou obra d'un sucrer, que alçà un altar de llaminadures: "fonch altar grandíós. Y per ordre del virrey lo guardaren dos aguazils de prenyades y de llèpols" (66). També se celebrà el terç centenari, 1755, i en dona prova el *Sermón... Predicó el M. R. P. Antonio Mira de la Compañía de Jesús* (68-70); la llengua catalana hi resultà confinada a un sonet barroc (69).- J. P. E. [23.131]

Joan IBORRA I GASTALDO, *Aragó i Catalunya ,ante unionem' a la Crònica de València de Martí de Viciano. Notes per a l'estudi de les fonts historiogràfiques*, dins "Misc. Duran", 173-197.

Les quatre parts de la *Crònica de València* de Martí de Viciano foren publicades entre el 1563 i el 1566; el *Libro tercero* dedicat a la història dels reis, per diverses raons valencianes definitivament escrita en castellà (174-178), en virtut d'una opció ,pràctica i possibilista' (175), que

posava fi a una etapa de pobresa historiogràfica valenciana en el pas del segle XV al XVI (175-178), on calia distanciar-se de tot allò que fes tuf a Germanies i aproximar-se als vencedors (monarquia i noblesa), amb una història que aplegués totes les narracions de gestes de reis i magnats, com la de l'origen de les Quatre Barres (177-178). Ací és resseguida tant la raguèlia històrica i llegendística que desembocà en els reis d'Aragó (179-187) com la dels comtes de Barcelona (188-192): "constatem una major dedicació als orígens fundacionals d'Aragó..., dedicació insòlita atesa la pretensió aristocràtica valenciana de tenir uns antecedents carolíngis". Hi ha bibliografia (193-197).- J. P. E. [23.132]

Juan F. ALCINA ROVIRA, *La influència d'Antoni Agustín en la redacció de l'Índex de llibres prohibits del Concili de Trento (1564): el seu erasmisme*, dins "Misc. Duran", 33-44.

L'actuació d'Antoni Agostí en el Concili de Trento és coneguda per la gran compilació del *Concilium Tridentinum*, però el manuscrit de Copenhague, Universitat, Institut Arnabmagnean, còdex 813, ha conservat molta documentació privada i apunts, un dels quals, intitulat *De indice librorum prohibitorum tempore Pauli Quarti Pontificis Maximi moderando*, ací transcrit (40-41), que fa referència i sembla recolzar la *Moderatio Indicis librorum prohibitorum* del cardenal Michele Ghislieri, destinada a apaivagar la reacció dels erasmistes presents al Concili. En les seves notes, Agostí, deia clarament que s'havien de treure de l'índex els llibres sospitosos d'haver estat mal editats o impresos, els traduïts del grec al llatí i els d'observació astrològica per a metges, pagesos i mariners; quant als llibres d'Erasme, els col·locava entre els útils, però dubtosos per algun detall; diu així: "Scholia suspecta ut tollantur, facile concedo. Sed quae pertinent ad eruditionem et interpretationem veteris scriptoris relinquerem" (40). Hi ha bibliografia (42-44).- J. P. E. [23.133]

J. SALVADÓ REQUESENS, *Notícies sobre manuscrits llatins de col·leccions canòniques d'Antonio Agustín*, dins "Misc. Navarro Miralles", 109-114.

L'autor es proposa "recollir i comentar les notícies més importants sobre els manuscrits llatins que contenen col·leccions canòniques d'una de les biblioteques privades més importants de l'Europa del segle XVI" (109), que era la d'Antoni Agostí, de la qual hi ha catàleg imprès, al qual l'autor fa referència constant, citant el número del manuscrit en el dit catàleg; també delimita el seu treball en dues obres d'Agostí, *De emendatione Gratiani i Iuris Pontificii veteris epitome*, ambdues publicades a Tarragona el 1587; les presents pàgines informen de la condició i constància amb què Agostí procurà tenir a l'abast de la mà els exemplars manuscrits que més li permetessin de retornar les obres a llur autenticitat primitiva.- J. P. E. [23.134]

Jeroni NADAL, *Annotations and Meditations on the Gospels. I. The Infancy narratives*, translated by Frederick A. HOMANN with an introduction study by Walter S. MELION, Philadelphia, St. Joseph's University Press 2003, XII i 184 pp.

II. *The Passion narratives*, translated by (etc...), 2007, XVI i 292 pp.

III. *The Resurrection narratives*, translated by (etc...), 2005, XVI i 182 pp.

Reproducció de quaranta-set de les cent cinquanta-tres làmines amb les explicacions de les mateixes i del pas evangèlic corresponent, que formen el conjunt de l'obra; totes, però, són reproduïdes en el CD-ROM que acompanya la nova edició, a la qual manca el text llatí original del jesuïta mallorquí.- J. P. E. [23.135-23.136-23.137]

Eduard SIERRA VALENTÍ, *Documents notarials de la Inquisició a Girona*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 481-518.

Descrit el marc històric, en què es movia la Inquisició a Catalunya, l'autor analitza el contingut de les lletres, de la crida i del ban dels inquisidors de Barcelona, any 1572, que manaven recollir per herètics els *Trionfi* de Petrarca i s'establia l'obligació de vigilar els immigrants occitans, sospitosos d'heretgia. Era el preludi de l'acte de fe celebrat a Barcelona el 16 de desembre del 1573. A Girona foren comissaris del Sant Ofici, del 1572 el 1593 els germans Miquel i Jaume Agullana. Després, el darrer seria elegit diputat del braç eclesiàstic i, doncs, president de la Generalitat (1591-1594); són també esmentats els seus successors en el comissariat de Girona, i els notaris, la tipologia dels registres de la Inquisició i la xarxa de familiars del Sant Ofici. A tall de mostra de documentació inquisitorial d'època moderna, l'autor publica un pregó (16 febrer 1574), una declaració de testimonis del gener del 1575, una ordre de pagament del març 1585, una confiscació de béns (18 agost 1588), nou denúncies contra abusos de familiars del Sant Ofici dels anys 1596-1606 i al final tot el text d'una enquesta, interrogatori i deposicions testimonials dels anys 1597-1598. La documentació és de l'AHG. La pàgina 496, nota 19, ofereix llista dels disset registres notarials d'aquell fons, que contenen documentació relativa a la Inquisició a Girona i a Catalunya en general els anys 1572-1635. Hi ha bibliografia.- J. de P. [23.138]

Miquel PÉREZ LATRE, "*Dogmatizadores de malas doctrinas*". *Els juristes i les institucions catalanes en un temps de conflicte (1563-1602)*, dins "Afers. Fulls de Recerca i Pensament", núm. 60 (2008 = *La Catalunya del segle XVI*), 401-430.

En el pas del segle XVI al XVII, els juristes tingueren un gran influx en la formació del pensament polític de Catalunya perquè es feren escoltar en els cercles que decidien la política: els consells municipals, les vegueries, les Juntes de Braços, la Generalitat: augmentaren en prestigi i es feren indispensables fins al punt que moltes institucions desitjaven assegurar-se llurs serveis; ells, mitjançant els seus continus raonaments i explicacions impregnaren la societat catalana amb llurs tesis sobre les bases polítiques de la convivència: aquesta és la tesi de la primera part de l'article, basat en els arxius Reial de Barcelona i General de Simancas, de l'AHCB i AHPB, dels AHC de l'Anoia, del Bages, Baix Empordà, Urgell, dels arxius capitulars de Barcelona, Lleida, Tarragona i Vic, el municipal i l'ADPO de Perpinyà (403-411). En la segona, després de les exigències d'estudi i d'experiència, prèvies al reconeixement d'un jurista, assistim a la progressiva acceptació del servei dels juristes per part de les diverses institucions públiques, tant reials (virrei, audiència, arxiu), com en els Braços, les Corts, la Generalitat tant en les funcions polítiques com en les econòmiques, i en els municipis (411-419). La tercera ens presenta alguns casos de juristes, que arribaren al cim: a favor del rei, el nucli dur format entorn de Francesc Puig, Martí Joan Franquesa (germà de l'omnipotent i famós Pere Franquesa, 'factòtum' del duc de Lerma i de Felip II de Castella fins a la defenestració), Miquel Terça, Francesc Sans (421-425); a favor de la Generalitat i perseguit per les autoritats reials, Pere Ailà i el seu fill, que arribà a conseller en cap de Barcelona (425-428); els acompanyava un altre jurista, Joan Exerrat, 'màrtir' per la seva defensa de la legalitat de les Constitucions (428-430).- J. P. E. [23.139]

Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS, *Llums i ombres de la Reforma catòlica a la Catalunya del segle XVI. Un estat de la qüestió*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 60 (2008), 431-452.

Aquestes pàgines són sobretot d'informació de les publicacions dels darreres anys sobre el tema i documentació inèdita d'arxiu, com la de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*, Simancas, AG, *Estado. Aragón* o Madrid, AZabálburu (445-446). Comencen recordant que oficialment, l'aplicació d'aquell concili fou realitzada pel Concili Provincial Tarraconense dels

anys 1565-1566 (432); quant a la incidència en la realitat social també recorden que hi ha dos corrents historiogràfics, un que hi constata èxits i fracassos i un altre que mira més la religiositat local, també aplicat al Rosselló (433-436); segueixen pàgines dedicades a descriure la Contrareforma impulsada des dels cims oficials: concilis provincials i sínodes diocesans i llur legislació sobre festes, litúrgia, vida clerical i devoció popular, sota l'impuls de les visites pastorals, sovintejades en el segle XVII, i el nou invent de les missions parroquials (436-441). Gran part de la Contrareforma es concentrà en la substitució d'institucions religioses medievals alimentades per drets de senyoriu (monestirs, canòniques augustinianes: cf. 443), pels seminaris conciliaris i pels nous ordes moderns lliurats al i vivint del servei pastoral: jesuïtes, carmelites descalços, caputxins; s'hi afegiren els ordes medievals poc o molt reformats (dominics, franciscans) (442-444). Sorgí un bisbat nou, Solsona, per a defensar Catalunya d'un possible contagi hugonot (445-447). La resposta a si aquell esforç tingué eficàcia i si només hauria triomfat a mitjan segle XVIII només pot venir de noves recerques en uns arxius de documentació abundosa.- J. P. E. [23.140]

Juan OBARRIO, *Estudi de l'opuscle inicial dels Commentaria de Tomàs Cerdà de Tallada al fur* Declarans, dins "Revista de Dret Històric Català", 10 (2010 [2011]), 217-246.

L'autor estudia el proemi de l'obra de Tallada, que resulta un tractat de teoria jurídica valenciana, perquè hi són tractades gairebé totes les qüestions fonamentals del dret públic de València: Què és el fur? Qui té la potestat de fer lleis? El rei de València no està subjecte a les lleis de l'Imperi i té la facultat de legislar, encara que, quan legisla pactant, les lleis paccionades el lliguen. Els furs són el *ius commune* del Regne i admeten interpretació. L'exposició del pensament de Cerdà de Tallada és compulsada i confirmada amb les teories d'altres juristes valencians, com Lluís Alanyà, Blasi Galceran, Llorenç Matheu i Sanç, Crespi de Valldaura i J. B. Trobat.- J. de P. [23.141]

Jordi RIBERA LLONC, *La frontera aneuenca i cardosenca amb França durant l'època moderna. Pas de ramats, contrabandistes i comerciants (s. XVI-XVII)*, dins "Ibix", 6 (2008-2009), 95-109.

L'Arxiu Generau d'Aran, l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà, l'Arxiu Diocesà d'Urgell, l'Arxiu de les Valls d'Àneu i l'ACA proporcionen dades sobre les diverses relacions frontereres amb França en l'època moderna: comerç, guerra, contraban, compres i vendes, etc. Les relacions implicaven gestió de camins, control de mercaderies, cobrament de taxes, lluita contra el frau, activitat de guardes i taulers del General i acords entre les poblacions veïnes de les dues corones.- J. de P. [23.142]

Lluís OBIOLS PEREARNAU, *Relacions entre el comtat de Foix i el bandolarisme a l'Alt Urgell i la Cerdanya durant el segle XVI*, dins "Ibix", 6 (2008-2009), 111-132.

A base de documentació de l'ACA, de l'AC de la Cerdanya, de l'A. Capítular de la Seu d'Urgell i de l'AM de la Seu d'Urgell, i de bibliografia ja publicada, l'autor esbossa una panoràmica històrica centrada en el comtat de Castellbó en la seva relació amb el comtat de Foix. Castellbó era una porta d'entrada a la península per al titular del vescomtat. En començar el s. XVI el vescomtat passà a jurisdicció reial, i això representà un contratemps per als foixians, de manera que els senyors locals de la zona practicaren el bandolerisme, en un intent de recuperar el control del vescomtat. Foren insignes en aquest camp els Cadell d'Arsèguel. Amb l'aparició dels nyerros i el setge i enderroc del castell d'Arsèguel, la lluita es perllongà fins al segle XVII, amb el seguit inevitable de violències i crims i de les tensions frontereres desencadenades per l'enfrontament de les dues grans potències, França i Imperi espanyol. Hi ha bibliografia.- J. de P. [23.143]

Eulàlia de AHUMADA, *Les dones Requesens a través del seu epistolari. Des d'Estefania, "glòria i honor de les dones", fins a Mencia "suprema dama catalana"*, dins "Misc. Duran", 63-81.

Les dones, a les quals es refereix el títol, pertanyen a quatre generacions de la família Requesens, que omplen el segle XVI fins al 1580. Són Hipòlita Roís de Lihori, la seva filla Estefania de Requesens, la néta Hipòlita Zúñiga i la besnéta Mencia de Requesens; afegim-hi la mare de la darrera, Hipòlita de Gralla. Les lletres personals d'abast familiar, ara conservades a Sant Cugat del Vallès, Centre Borja, *Arxiu del Palau*, permeten de conèixer situacions de dificultat tot i tractar-se de famílies ben integrades en la casa reial, que els fa canviar de llengua de comunicació. Tres d'aquelles lletres (de Jerònima de Requesens, d'Hipòlita de Gralla i de Mencia de Requesens) són transcrites senceres, també una del comte d'Oliva, Francesc Gilabert (77-80). Hi ha bibliografia (81).- J. P. E. [23.144]

Natalia MAILLARD ÁLVAREZ, *La azarosa venta de los Anales de Aragón en Sevilla: historia, negocio e Inquisición*, dins "Jerónimo Zurita. Revista de Historia", 85 (2010), 145-165.

A Madrid, RAHistoria, *Colección Salazar y Castro*, 9-113, es conserven la correspondència i els comptes d'aquella remesa d'exemplars dels *Anales de Aragón* a Sevilla entorn el 1575. Les lletres són vint-i-una, de les quals són transcrits fragments (147 i 157-158); són també transcrits tres anotacions econòmiques dels dits comptes (163-165).- J. P. E. [23.145]

Teresa CANET APARICI, *La revisión del encierro. Dos actitudes ante la pobreza en cárcel en la España de los Austrias*, dins "Saitabi", 58 (2008 = Hom. Mestre Sanchis), 143-166.

Les dues actituds són la de Bernardino de Sandoval, del 1564, i la del valencià Tomàs Cerdà de Tallada en el seu *Visita de la cárcel y de los presos*, del 1574, a la qual són dedicades les pàgines 156-166: tant com el castellà és teòric, el valencià toca de peus a terra i escriu d'allò que coneix per tracte directe; coincideixen en aspectes generals, en algun esquema, però el valencià és més ric en herència jurídica i en repercussions immediates i sobretot tenia en compte la legislació valenciana, per exemple, sobre l'atenció a les queixes dels presos i a llurs drets o privilegis (162-163), com que "en casos de extrema necesidad no se considera delito el hurto de comida o ropa para cubrirse" (164) i al final establia una llista ajornada dels qui eren considerats pobres (165).- J. P. E. [23.146]

Víctor FERRO ROMÀ, *Reflex d'algunes institucions de Catalunya en l'obra de Lope de Vega*, dins "Revista de Dret Històric Català", 9 (2009 [2011]), 133-139.

En l'obra narrativa *El peregrino en su patria* i en les obres dramàtiques *Roque Guinarte* i *Antonio Roca*, Lope de Vega presenta primer una visió romàntica i essencialment literària de la crisi del bandolerisme català a la fi del segle XVI i principis del XVII; més endavant, esclatada la Guerra de Separació, té una visió més crítica de les lleis i institucions de Catalunya. El fons del problema del bandolerisme, a més dels aspectes socials que hi concorren, és que l'ordenament constitucional català portava a posar l'èmfasi en el privilegi personal, estamental o corporatiu; el formalisme i el juridicisme del sistema, en l'aplicació de les garanties de l'ordre paccionat, derivava fàcilment en la implantació del judicialisme. D'aquí que la judicatura catalana fos vista com a arrogant davant el rei i el seu representant polític, el virrei.- J. de P. [23.147]

Benjamin EHLERS, *Between Christians and Moriscos. Juan de Ribera and Religious Reform in Valencia, 1568-1614* (The Johns Hopkins University Studies in Historical and Political Science, 124th Series, 1), Baltimore, The Johns Hopkins University Press 2006, 242 pp.

La documentació d'arxiu, en l'escorcoll de la qual s'ha construït el present estudi, consta en les pàgines 215-217 i s'hi troben tant arxius de València (AMV, ARV, Col·legi del Patriarca i BU), com de Madrid (AHN, Real Academia de la Historia i BN), de Simancas, AG i fins i tot d'Oxford, Bodleian Library, i Londres, British Library, d'on procedeixen els fragments aplegats en notes en les pàgines 159-214; afegim-hi la bibliografia de les pàgines 217-235. El seu coneixement de les fonts permet a l'autor de reduir els anys d'actuació de Juan de Ribera com a arquebisbe de València en tres punts: l'intent de fer valdre el Concili de Trento en la vida de València mitjançant la visita oficial a l'Estudi amb la confrontació amb tres dels professors de la facultat de teologia; la constància de decennis a propugnar l'expulsió dels musulmans oficialment conversos del Regne de València com a solució dels problemes de convivència, que desembocà en l'edicte d'expulsió de Felip III de Castella; i la construcció i primers anys de vida del Col·legi del Patriarca, que enfortí decididament els valors de la Contrareforma en la societat valenciana. La major part del llibre és dedicat al segon punt i als elements que en formen part, com l'existència de parròquies per als moriscos o de les escoles cristianes per a infants de famílies converses, que, tant unes com altres haurien deixat d'existir per obra de l'expulsió. La tesi de l'autor insisteix a enfortir la convicció que la campanya del 1599 a favor tant de les parròquies com de les escoles de Nous Cristians no eren res més que la prova que, havent fet tot el possible per a llur normalització com a cristians, el resultat no sols havia estat nul, ans contraproductiu, perquè s'havien eixerreït en llur contraposició a tot allò que consideraven cristianisme i que l'única política encertada era l'expulsió.- J. P. E.

[23.148]

José SEGUÍ CANTOS, *San Juan de Ribera: un pastor para Valencia (1568-1611)*, dins "Escritos del Vedat", XXXVIII (2008), 185-222.

L'autor es proposa en aquestes pàgines de fer un balanç de l'obra del metropolità Joan de Ribera, i fa un recorregut "desde las razones para su designación, sus precedentes como obispo de Badajoz y su toma de contacto con las diferentes comunidades religiosas", moriscos inclosos (186) i comença recordant els fets que en el camp polític donaren fesomia a la València del segle XVI, com fou el que a començaments de segle un fill de Joan II Trastámara havia concentrat en la seva persona les seus de València i de Saragossa, però sobretot el Nou Estudi General, les Germanies, l'Humanisme (187-188) i sobretot l'herència de sant Tomàs de Villanueva, amb el sínode de reforma del 1548, la Inquisición española, un incipient protestantisme (Jeroni Conques), concili provincial seguit del sínode de Martín de Ayala (195-199) i Fernando de Loaces (199-200); a base de la documentació de l'ARV i de l'AMV és dibuixada una actuació pastoral amb punts forts com la visita de reforma a l'Estudi General, coneguda per Madrid, AHN, Inquisición (207-211), l'atenció a les parròquies, també a les de moriscos (214-215), la fundació del Col·legi de Corpus Christi (215-216) i el virregnat de València (217-218). El darrer problema foren els moriscos, que s'acabà amb llur expulsió (218-220). Com a home d'Església podia estar satisfet (221).- J. P. E.

[23.149]

Rafael BENÍTEZ SANCHEZ-BLANCO, *El escamoteo del tercer papel del Patriarca Ribera a favor de la expulsión de los moriscos*, dins "Revista de Historia Moderna", 27 (2009), 179-192.

L'any 1608 el mateix Patriarca recordava a Felip III que el 1601 havia enviat al rei "tres papeles" (182) sobre el tema dels moriscos, però el primer biògraf, el jesuïta Francisco Escrivà, afirmà que eren dos (180), però d'altres biògrafs parlaren de tres (181). L'autor transcriu els fragments que aquells biògrafs consideraren impublicables, suggerint la possibilitat de vendre o d'utilitzar moriscos com a esclaus (183-184). Però ni el consell reial ni el rei no accepta-

ren les propostes del Patriarca (185-187). Hi ha un ampli resum del 'tercer papel' (187-191).
- J. P. E. [23.150]

Antonio MESTRE SANCHIS, *El Colegio de Corpus Christi y los Seminarios españoles de la contrarreforma al liberalismo*, dins "Anales Valentinis", XXXIII (2007), 41-88.

Les primeres pàgines recorden les institucions per a preparació cultural de clergues fundades els darrers segles medievals, la més primerenca de les quals hauria estat la de Lleida, del 1371 (46); tot seguit esmenta els sorgits del *Decretum pro Seminariis* del Concili de Trento, un dels quals hauria estat el Col·legi-Seminari del Corpus Christi, fundat a València per l'arquebisbe Juan de Ribera (47ss.), destinat a la formació de clergues amb categoria universitària i encaminats a l'ordre sagrat; la diferència amb els col·legis universitaris anteriors era l'autoritat del rector, no pas dels col·legials ni del capítol catedralici. El patriarca Ribera volgué que el seu Col·legi fos veí de l'Estudi i que així fos assegurada la formació intel·lectual dels col·legials (48-54). L'evolució posterior de la multiplicació de seminaris des de final s. XVIII i la supressió de les facultats de teologia a mitjan segle XIX ja no entren en el nostre camp.- J. P. E. [23.151]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Un inventari de la biblioteca de Miquel Joan de Junyent i de Rovira, ciutadà de Barcelona (1584)*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLVIII (2001-2002), 359-378.

Membre de la petita noblesa catalana, ciutadà honrat de Barcelona, l'inventari de la seva biblioteca, conservada en còpia del segle XVIII a l'AHC de Cervera, *Fons notarial*, és mostra de la cultura de la segona meitat del segle XVI; són cent vuit títols, la majoria pertanyents a la contrareforma castellana, com també els llibres d'esbarjo; són en català els dos llibres de poesies de Pere Seraffi (363, núm. 20; sembla repetit, 371, núm. 107), documentació de la Generalitat de Catalunya (365, núm. 44); *Lo quart del Cartoixà*, Pere Miquel Carbonell, *Cròniques d'Espanya* (366, nums. 50-51); *Egidi Romà De regiment de prínceps* (367, núm.62); *Llunari* de Joan Alemany (389, núm. 84); Ausiàs Marc (370, núm. 93); Jaume Roig, *Espill* (370, núm. 96); *Llunari* (371, núm. 104); i *Goigs de la Mare de Déu de la Pluja* (371, núm. 108). Hi ha taula alfabètica (372-378).- J. P. E. [23.152]

Lurdes ESTRUCH, *El Sermó Patriòtic d'Onofre Manescal (1597/1602)*, dins "Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona", LI (2007-2008), 147-197.

El 1507 el *Sermó del Sereníssim Senyor don Jaume segon* fou encarregat al doctor Onofre Manescal i només publicat el 1602 amb d'altres textos del mateix en volum de cent folis, en el qual el sermó només n'ocupava les tretze primeres (149): els historiadors de la literatura l'han estudiat (151-153) i l'autora recorda que Menescal pertany a l'escola d'Annio da Viterbo i que el seu objectiu és rememorar "una memòria apologetica... dels caps del casal català [i de la] seva excel·lència providencial" (161); el tema de la mort, central per al sermó, desapareix davant "el bon olor, el bon nom y bona fama que ha de perviure exemplarment per sempre" (162); segueix un quadre sinòptic de les parts del sermó (163-167). Ací l'autora emprèn, seguint Menescal, "que pretén infondre per sobre de tot, el caliu patriòtic" (171) una reflexió sobre cada una de les èpoques de la història de Catalunya (169 i ss.), fins a l'època gloriosa, que aniria del 1082 al 1276 (176-177). Un dels texts del llibre és dedicat al poble nadiu de Manescal, *Descripció breu i alabanças de la vila de la Selva del Camp de Tarragona* (181-182), que representaria un cim mític dins la perspectiva patriòtica; després continua amb dos reis que segueixen l'època gloriosa, Jaume II, que eixampla la pau a l'àmbit internacional (184) i Pere III el Cerimoniós, "de xica estatura, però... molt valerós i home de gran coratge" (186). Després, sobretot després de

Casp, són recontats els fets i estalviats els comentaris (186-187). Hi ha bibliografia (185-187).
- J. P. E. [23.153]

Eva SERRA I PUIG, *L'epistolari català de Joana Bardaixí i Gassol (Tremp 1593-1602): fragments epistolars sobre afers de família*, dins "Misc. Duran", 83-106.

El present epistolari s'ha conservat a Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Patrimonials. Sentmanat*: ens informa de la vivència de persones diverses d'una família de Tremp davant la trajectòria personal d'una noia que ha de trobar un bon partit, satisfactori per a tothom, que el cap de poc de casada resta vídua al lllindar de la pobresa i tothom ha de donar un cop de mà (84-90); la noia després vídua era germana de Jeroni Gassol, secretari de Felip II i protonotari del Consell d'Aragó; són ací repassats els problemes, sobretot econòmics, a l'hora de preparar per al futur el fill en l'administració de l'Estat (90-94) i de casar o fer entrar a Sant Pere de les Puells les dues filles (94-104); tenim en aquestes pàgines informació escadussera sobre les possibilitats d'estudi de gramàtica a Tremp els darrers anys del segle XVI (80-94). Hi ha bibliografia (105-106). Constatem que les lletres enviades de Tremp són en català, els fragments que coneixem de les escrites des de la cort, en castellà.- J. P. E. [23.154]

Alfonso ESPONERA Cerdán, *El historiador Francisco Diago O.P. (1561-1615). Una primera aproximación a su vida y escritos*, dins "Escritos del Vedat", XXXIX (2009), 281-319.

Nascut a Viver, comarca valenciana de l'Alt Palància, població rica en inscripcions romanes (283), entrà al convent dominicà de Sant Onofre de Museros i seguí el camí normal de l'ensenyament en el dit ordre, fins que el 1599 fou destinat pel mateix orde a la preparació d'obres diverses sobre la història de l'orde, començant per una *Historia de la provincia de Aragón...*, del 1599 i seguint fins a una dotzena de títols (287-296), alguns dels quals es conserven manuscrits (297-298). Ell estava convençut que la vàlua dels seus llibres es basava en la recerca incansable en arxius i fons manuscrits, tot i la veneració que manifestava per al seu germà d'hàbit, Annio da Viterbo; l'objectivitat de la reconstrucció del passat és particularment vàlida en les seves obres principals: *Historia de la Provincia de Aragón* (300-305), *Historia de la vida... de San Vicenete Ferrer* (305-309), *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona* (309-311), i *Anales del Reino de Valencia* (311-316). Són transcrits les explicacions que la darrera obra ofereix sobre la decisió de l'autor de basar les seves afirmacions en fonts escrites (317-319).- J. P. E. [23.155]

Mª Ángeles GARCÍA ARANDA, *El Tesoro de los niños de Bernabé Soler (1615), adaptación del Thesaurus puerilis de Onofre Pou*, dins "Estudis Romànics", XXX (2008), 85-102.

Recordades les informacions bàsiques sobre Onofre Pou i el seu *Thesaurus puerilis*, l'autora aplega dades sobre la personalitat de Bernabé Soler i la seva traducció castellana d'aquell *Thesaurus*: estructura formal i anàlisi detallada de l'obra i causes (econòmic-pedagògica) de la seva traducció-adaptació al castellà per a arribar a l'eprenentatge del llatí; l'adaptació tingué èxit en l'àmbit on els repertoris i nomenclàtors eren útils: l'ensenyament. Hi ha bibliografia.- J. de P. [23.156]

Emilio CALLADO ESTELA, *Libelos, pasquines y memoriales antidominicanos en la Valencia del Setecientos*, dins "Archivum Fratrum Praedicatorum", LXXIX (2009), 221-252.

La societat valenciana de començ del segle XVII es posà contra els dos germans dominics, Isidoro i Luis Aliaga, confessor reial i inquisidor el primer, arquebisbe de València el segon, en els temes de la santedat de mossèn Jeroni Simó i de la Puríssima Concepció de la Mare de Déu.

Durant l'estiu del 1612 hi hagué diverses manifestacions simoníanes que alteraren l'ordre públic, conegudes per descripcions salvades en arxius tant de València com de Madrid (226-233); les pàgines 234-237 documenten els esclats de poble a favor de la Puríssima i contra els dominicans. Les pàgines 243-252 transcriuen peces diverses; destaquen els llargs versos contra els *Dominicos mutilones* (245-247, de Madrid, AHN, *Inquisició*, lligall 3.701) i una àmplia denúncia contra els germans esmentats (247-252, de Madrid, BN, ms. 2.394).- J. P. E. [23.157

Cécile VINCENT-CASSY, *Los santos, la poesía y la patria. Fiestas de beatificación en España en el primer tercio del siglo XVII*, dins "Jerónimo Zurita. Revista de Historia", 85 (2010), 75-93.

Ocuparen un lloc destacat en aquells anys de Contrareforma triomfant les festes celebrades amb motiu de la canonització de sant Ramon de Penyafort, tant a Barcelona, descrites en el llibre de Jaume Rebullosa, *Relación de las grandes fiestas que en esta ciudad de Barcelona...*, Barcelona, Jaume Cendrath 1601 (79, nota 13), com a València, consignades en el de Vicente Gómez, *Relación de las famosas fiestas que hizo la ciudad de Valencia a la canonización del bienaventurado s. Raymundo de Peñafort*, València, Juan Chrysóstomo Gorris 1602 (80-81, notes 15 i 17; cf. 83, notes 20 i 21); afegim-hi la *Vida de s. Pedro Nolasco*, de Félix Lope de Vega (89-91, nota 29).- J. P. E. [23.158

Cécile VINCENT-CASSY, *Quand les reines étaient saintes. La canonisation de sainte Élisabeth de Portugal (1271-1336) et la monarchie espagnole au XVIIe siècle*, dins "Faces de Eva. Estudos sobre a Muller", 7 (2002), 127-144.

Cécile VINCENT-CASSY, *Coronada en la tierra, canonizada para el cielo. Santa Isabel de Portugal y la reina Isabel de Borbón*, dins David GONZÁLEZ CRUZ (ed.), *Virgenes, Reinas y Santas*, Universidad de Huelva 2007, 59-72.

Títols només coneguts per referència.- J. P. E.

[23.159-23.160

Francesc PLA I RODAS, *Els darrers dies d'en Serrallonga per les Guílleries*, dins "Quaderns de la Selva", 21 (2009), 165-172.

Amb llibres i documentació aplegada en el Centre Excursionista Farners, fragments dels quals són citats, l'autor dóna notícia dels moviments de Joan Serrallonga entorn Santa Coloma i la Vall de Castanyet, on el bandoler disposava de valedors nombrosos i eficaços, fins a la seva captura, deguda a la traïció d'algun valedor, a canvi del perdó dels fets delictius incorreguts.- J. de P. [23.161

Amparo FELIPE ORTS, *La espiritualidad de don Miguel y don Gerardo de Cervelló, entre el oratorio de San Felipe Neri y la Escuela de Cristo de Valencia*, dins "Saitabi", 58 (2008 = Hom. Mestre Sanchis", 197-217.

El romà sant Felip Neri fou canonitzat el 1622; a partir d'aquest any el seu influx s'estengué i a València es manifestà en dues institucions, l'Oratori de sant Felip Neri i l'Escola de Crist, a les quals pertangueren les dues generacions dels Cervelló, que es gloriaven de descendir de la casa Cervelló de Catalunya "una de las nueve de los primeros conquistadores de Cataluña, a quien Carlomagno dio título de barones" (213). En aquestes pàgines, a base sobretot de testaments diversos, es pot copsar la forta espiritualitat que presidí la vida de la dita família a mitjan segle XVII; l'agost del 1641, don Gerard de Cervelló, formava part d'un cos d'exèrcit, "per a anar al socorro de Tarragona complint en servici de sa Magestat" (209).- J. P. E. [23.162

Montserrat MOLI i FRIGOLA, *Ponç Germà (1607-1679), pintor de Ripoll, 'políticament incorrecte'*, dins "Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, Annals 2007-2008", 53-81.

Biografia resumida, a base de bibliografia publicada i de documentació de l'AD del Ripollès, de l'AC de la Cerdanya, i de l'ADPO, d'on són transcrits fragments. Daurà el retaule de sant Isidre de la parròquia de Sant Jaume de Queralbs, el retaule major de Sant Julià de Salter, el retaule major de Ripoll, de Núria i de Bagà; treballà en el retaule de la parròquia de Sant Vicenç de Besalú i en el de Palaldà; i daurà el retaule del Collell. Deixà una fundació en la capella del Roser de Sant Pere de Ripoll.- J. de P. [23.163]

Jordi NIEVA i FENOLL, *Lluís de Peguera, Praxis civilis. (Estudi introductori)*, dins "Revista Catalana de Dret Privat", 11 (2010 [2011]), 121-165.

Estudi introductori a la reedició anastàtica, feliçment en curs de publicació dins "Textos Jurídics Catalans" del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya. El treball s'obre amb un toc d'atenció aobre el dret processal català, totalment oblidat des que fou abolit el 1834; malgrat l'obsolescència d'algun dels seus aspectes, hi ha institucions que són plenament actuals, com seria la fase de resolució de dubtes abans de la sentència o la figura del relator als tribunals col·legiats. S'insisteix en la conveniència d'aprofundir en l'estudi de la terminologia jurídocoforens històrica catalana per tal de recuperar expressions nacionals típiques ben útils, que traspassen el llenguatge jurídic i s'infilten en el literari ('delat', etc.), i evitar així anar a remolc de barbarismes aliens sistemàtics, o l'equivoc del DIEC amb 'interlocutòria' com a equivalent d'auto', quan Peguera demostra que el mot equival i substitueix 'sentència interlocutòria' o 'provisió interlocutòria', etc. Trobem en la introducció la biografia de Lluís de Peguera i la sistemàtica de la *Praxis*, en l'edició de la qual foren suprimits els índexs, que l'autor havia preparat, però l'editor afegeix a l'estudi introductori dos quadres de taula de l'obra sencera, excloses les seixanta pàgines sobre el procés d'execució. Són analitzats tot seguit els procediments del dret processal català i les aportacions doctrinals de Peguera, comparant la seva *Praxis* amb la doctrina de contemporanis i posteriors: Olibà, Xammar, Fontanella i Ripoll. L'editor estudia al final la presència de la llengua catalana en l'obra de Peguera i en reproduïx tots els fragments. Hi ha llista bibliogràfica de les obres citades en la *Praxis*.- J. de P. [23.164]

Òscar JANÉ, *L'exili de la Guerra dels Segadors*, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", XX (2009), 83-99.

Cal tenir present que la paraula "exili" només es pot aplicar al desplaçament final de la Guerra dels Segadors amb considerable consciència de les seves característiques, car en aquell cas estigué sempre sota la protecció del rei de França i després del 1659 sota la seva sobirania; més encara, alguns dels 'exiliats' de Barcelona foren a Perpinyà els qui hi implantaren a la seva manera la Generalitat de Catalunya i la vigència de les Constitucions, vàlides durant tot el segle XVIII, quan al Principat ja havien estat suprimides per la Nova Planta; per això, les presents pàgines es basen tant en la documentació de Barcelona, Arxiu Reial, Consell d'Aragó, com en la de París, Archives du Ministère d'Affaires Étrangères. La pau portà la desmembració letal entre el Principat i els Comtats del Nord i, quant als partidaris dels dos estats enemics, ni els botiflers pogueren reimposar la situació anterior per la imposició dels controls previs a la insaculació, i a Perpinyà els maulets només pogueren establir una imitació llunyana de la Generalitat de Catalunya en el Consell Sobirà del Rosselló (89-96); anant per lliure en la seva tffria contra Espanya, Ramon Trobat, representà la nova figura de francès, sota l'obsessió de 'recuperar Barcelona' (98-99).- J. P. E. [23.165]

Eva SERRA I PUIG, *El Tractat dels Pirineus, 350 anys després*, dins "Catalan Historical Review", 1(2008), 223-238.

El Tractat dels Pirineus es presenta com un compromís de dret internacional alternatiu a la força militar. Vista la vitalitat de la zona afectada, l'autora recorda l'interès de la cort castellana per separar el Rosselló de la resta de Catalunya; analitza els capítols de la delimitació territorial, 42 i 43, "d'una gran duresa per l'existència d'un poble europeu de característiques tan madures com les que tenia Catalunya" (225). La delimitació concreta fou encarregada a comissaris, que treballaren a Ceret, Llívia i Figueres: per part de França, Pèire de Marca en fou un. L'autora examina d'altres extrems, com són les clàusules de llicenciament de tropes, els drets civils, les relacions comercials i els lligams consulars. El tractat no estroncà les guerres amb França i els territoris catalans annexats el 1659 entraren en possibles permutes fins al 1677. No mancaren resistències ni col·laboracions, ni supressió de les institucions catalanes que sobreviuen en els comtats, ni conflictes derivats de la jurisdicció eclesiàstica a banda i banda de la ratlla, ni persistència de guerres com el complot de Vilafranca de Conflent, etc.

- J. de P.

[23.166]

Der Pyrenäenfriede 1659. Vorgeschichte, Widerhall, Rezeptionsgeschichte. Herausgegeben von Heinz DUCHHARDT (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz. Beiheft 83), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2010, 104 pp.

Ultra el pròleg de l'editor (1-3), l'opuscle conté set aportacions sobre els aspectes i repercussions internacionals d'aquella pau: Anuscha TISCHER, *Der französisch-spanische Krieg 1635-1639: die Wiederentdeckung eines Wendepunkts der europäischen Geschichte* (5-22); Michael ROHRSCHEIDER, *Die spanisch-französischen Verhandlungssondierungen im Jahre 1649 aus spanischer Perspektive. Ein Beitrag zur Vorgeschichte des Pyrenäenfriedens*; (23-39); Rafael VALLADARES, *Una disputa perpetua. Estado y dinastía en la Paz de los Pirineos* (41-49); Heinz DUCHHARDT, *Augsburg statt Bidassao (!)* (51-58); Daniel SÉRÉ, *La réception en France de la paix des Pyrénées* (59-72); Martin PETERS, *Der Pyrenäenfrieden von 1659 in der Historie und Historiographie (1659-1839): Übersetzungs- und Deutungsoptionen* (77-87); Liudmila IVONINA, *Russian Historiography on the Peace of the Pyrenees of 1659* (89-99). I taula de noms personals (101-102). La perspectiva internacional no permet de donar bel·ligerància a allò que en pensaven les societats més afectades (44).- J. P. E.

[23.167]

José Luis BETRÁN MOYA, *Culto y devoción en la Cataluña barroca*, dins "Jerónimo Zurita. Revista de Historia", 85 (2010), 95-135.

Les primeres pàgines resumeixen allò que digueren els llibres dedicats en aquell moment al tema, notícies que desemboquen en la llista dels sants, antics o recents, particularment venerats en cada una de les diòcesis de Catalunya. Les darreres recorden la repercussió de l'atenció als sants en les impremtes del país, de Tortosa a Perpinyà, entre manuals d'abast general, hagiografies personals i edicions de *Goigs*.- J. P. E.

[23.168]

Emilio CALLADO ESTELA, *Dominico, prior y obispo. Apuntes para una biografía de fray Francisco Crespi de Valldaura (1602-1662)*, dins "Anales Valentinus", 66 (2007), 305-319.

Resum biogràfic d'aquell bisbe de Vic els anys 1656-1662; nat a Sant Mateu el 1602, en família molt vinculada a l'orde de Montesa (306-308), ingressà al convent de València de l'Orde de Predicadors, en fou prior i després provincial de la província d'Aragó; essent prior, se celebraren en aquell convent les Corts valencianes del 1645 i el capítol general de l'Orde del 1647 (308-311); ell dirigí la col·laboració de la comunitat als afectats per la pesta de València els anys 1647-1648; dominic, es posà a favor de la doctrina de la Puríssima Con-

cepció de la Mare de Déu, tant a València (315-316) com a Vic, en lletra oficial al papa Alexandre VII (318-319); moria a Barcelona el 30 de maig del 1662 (319). Ultra les actes dels capítols provincial i general, als quals assistí, i l'*Episcopologio de Vich* de J. L. de Montcada, informen de la seva actuació pública, dos manuscrits valencians, un de la BU, ms. 158, D. Alegre, *Parte II de la Historia... deste Real Covnento de Predicadores de Valencia*, l'altre de la BCol·legi Corpus Christi, ms. Maians 685, V. Arcayna, *Apuntamientos de lo sucedido en Valencia... año 1647*.- J. P. E. [23.169]

Eulàlia MIRALLES, *Aproximació a l'epistolari de Jeroni Pujades*, dins "Misc. Duran", 107-127.

Jeroni Pujades cultivà el gènere epistolar, també com a font per als seus estudis històrics. Moltes de les lletres rebudes foren col·locades en algun dels volums de *Flòsculi* (preferentment les de tema històric) o del *Dietari* (preferentment les de tema d'actualitat); van del 1602 fins entorn el 1630; som informats dels seus corresponents, entre els quals destaca el noble gironí-Alexandre de Cartellà, a través del qual coneixem quelcom de l'arxiu de la raguèlia al castell de Folgons o del del monestir de Lavaix, que li posaven a les mans documentació autèntica ja d'entorn l'any mil (112-118); també ho som d'un *Liber obituum benefactorum huius coenobii atque conventus Rivipullensis*, de l'antic arxiu de Ripoll; cal afegir-hi Joan Trigall, de Puigcerdà (124-125). Hi ha nombre de fragments transcrits no sols de París, BN, *Fonds Baluze*, ans també de Girona, Biblioteca del Seminari, de Peralada, Biblioteca del Palau, i de Barcelona, biblioteques de la Universitat, de l'Acadèmia de Bones Lletres, del Col·legi d'Advocats, i de Vic, AE. Hi ha bibliografia (125-127).- J. P. E. [23.170]

Ferran GRAU CODINA, *Dos humanistes de la Vall d'Albaida: Joan Bta. Monllor i Joan Pla*, dins Actes Vall d'Albaida, II, 769-784.

L'autor comença aplegant en la *Bibliografia valenciana* de Vicent Ximeno noms i títols d'obres d'humanistes nascuts en algun dels pobles de la Vall durant els segles XVI-XVIII. Presenta, tot seguit, Joan Bta. Mon[t]llor, professor de l'Estudi de València, conegut per la seva *Paraphrasis et scholia in duos libros Priorum Analyticorum Aristotelis...*, entorn al problema filosòfic de prova i demostració, el 1591 repetit en una edició de Frankfurt (775-781). Joan Pla, ja entrat el segle XVIII, s'ocupà de temàtica retòrica en *Oratoriae institutiones* (781-784). Hi ha bibliografia (784).- J. P. E. [23.171]

Juan A. PULIDO SERRANO, *Las negociaciones con los cristianos nuevos en tiempos de Felipe III a la luz de algunos documentos inéditos (1598-1607)*, dins "Sefarad", 66 (2006), 345-376.

L'única raó, per la qual aquest títol entra en les presents notícies bibliogràfiques és el protagonisme absolut que tingué en tot aquell afer dels conversos portuguesos l'igualadí, home de confiança total del duc de Lerma, home de confiança total de Felip II (III de Castella), Pere Franquesa (Pedro Franqueza), comte de Villalonga. La base documental és un dels volums del procés que li caigué damunt per abusos de tota mena, ara a Simancas, Archivo General, lligall 2796/9.- J. P. E. [23.172]

Maria Antònia MARTÍ ESCAYOL, *Les fonts del Llibre dels secrets d'agricultura de Miquel Agustí. El Ms 754 de la Biblioteca de Catalunya i el Ms 291 de la Bibliothèque Nationale de France*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", núm. 60 (2008 = *La Catalunya del segle XVI*), 289-311.

El primer dels dos manuscrits ací esmentats tracta d'agricultura de la mà de Pal·ladi en els folis 107-125: seria un 'Pal·ladi arromançat' i conté referències a la vila de Sant Mateu; el segon

és tot ell dedicat a l'agricultura, és un altre ‚Pal·ladi arromançat‘ (potser per partida doble), i conté pàgines d'Ibn Wafid i d'Abu Marwan; tots dos serien del temps de Pere III el Cerimoniós, copiats a darreries del segle XV; a diferència del primer, ha estat objecte de diversos estudis; tots dos contenen “clares coincidències de contingut, lèxic i sintaxi” entre ells i amb alguns paràgrafs de l'obra de Miquel Agustí (290-291), el qual ja fou hereu del vocabulari, de sentències populars i de normes de treballar, on trobem mots altrament no documentats al DCVB (292-296); a partir d'ací comencen les coincidències textuais entre els dos manuscrits i Miquel Agustí, primer en títols i frases curtes (297-299), després en paràgrafs de títols diversos, de gran riquesa de vocabulari (300-311).- J. P. E. [23.173]

Luis PABLO NÚÑEZ, *Ediciones e historia textual del Libro de los secretos de agricultura de Miguel Agustín (!)*, dins “Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona”, LI (2007-2008), 201-223.

L'autor presenta Antoni Agustí com a “eclesiástico del templo de San Juan de Perpiñán” (201 [segurament guiat per la frase de la portada de les edicions castellanques: “Prior del Temple de la fidelíssima villa de Perpiñán, del orden y religión de san Juan de Jerusalén”]); essent Sant Joan de Perpinyà la catedral, Miquel Agustí mai no en formà part; ell pertanyia a l'orde de Sant Joan de Jerusalem o Hospitalers, i posseïa el convent que a Perpinyà abans havia estat el de l'orde del Temple. Presentat autor i obra, trobem llista de les divuit edicions publicades entre 1617 i 1781 (206-207) i reproduïx el text de la portada de les edicions castellanques del 1626, 1646, 1695, 1703, 1722 (quatre), 1762, i 1770, i una de no datada però segurament del segle XIX (207-215); tot seguit són assenyalades les variants (216-222).- J. P. E. [23.174]

Joan FUGUET SANS, *Per una biografia de fra Miquel Agustí, prior del Temple de Perpinyà i autor del Llibre del Prior (1560-1630)*, dins «XVII Jornades de Literatura Excursionista. Curs d'història de l'excursionisme català. Excursionisme i cultura», Barcelona, Arxiu bibliogràfic de la Unió Excursionista de Catalunya 2010, 285-299.

Després de recordar que la biografia del prior i escriptor fra Miquel Agustí ha estat molt imperfectament coneguda fins al dia d'avui, l'autor fa avinent que ha trobat a l'ACA, sèrie Gran Priorat de Catalunya, reg. 467, fol. 407r, un document del 5 de febrer del 1596, referent a les proves de sang i llinatge que va haver de superar el prevere de Banyoles Miquel Agustí, per tal d'ésser admès a l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, altrament dit també orde de Malta. Gràcies a aquest document, publicat al final del treball, ha estat possible saber els noms i la procedència dels seus pares (Centenys i Avinyonet de Puigventós). Aquell mateix any 1596 el priorat de Cotlliure era conferit a Miquel Agustí. La descoberta del document de l'ACA es complementa amb una altra informació procedent de l'ADG, D-255, fol. 167, segons la qual l'any 1602 Sebastià de Vilalba, comanador de Cotlliure, Orlà i Bonpàs nomenava Miquel Agustí, ja prior del Temple de Perpinyà, procurador seu. Per tant, abans del 1602 Agustí havia passat de Cotlliure a Perpinyà, on morí devers 1630. Ultra aquestes dues troballes documentals, Fuguet fa saber, a més, i és una notícia molt bona, que Josepa Gómez, de Perpinyà, està acabant un treball exhaustiu sobre l'autor del *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica y pastoril*, Barcelona 1617. Queden, doncs, obertes perspectives falagüeres per al coneixement de fra Miquel Agustí com a personatge històric i, ho esperem, com a tractadista d'agricultura.- J. de P. [23.175]

Gerard SALA I RUSIÑOL, *La memòria constitucional a la Catalunya Moderna: el cas de Francesc Gilabert*, dins "Paratge. Quaderns d'Estudis de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·lologia i Nobiliària", 20-21 (2007-2008), 143-158.

Francesc Gilabert i d'Alentorn, baró d'Àger, senyor de la Vansa i de Tudela de Serò, retirat a Tamarit de Llitera, havia viscut una quarantena d'anys a Madrid, en la cort de Felip II i Felip III (de Castella); tornà desenganyat, col·laborà amb el braç militar i el 1616 publicà a Lleida el *Discurso sobre la calidad del Principado*, on repensà allò que cada un dels braços representava per al bon govern de Catalunya i propugnava una política de línia pactista, d'acord amb les tesis contemporànies sobre la 'qualitat' de la constitució catalana de govern mixt en què participen tots els braços i el rei, atemperant-se els uns als altres i evitant un dels mals del Principat, el d'"estar en manos de letrados a solas" (152); és atent a la capacitat econòmica de Catalunya de crear riquesa i satisfer les necessitats del comú (154), atès que Catalunya és una unitat de producció, consum i mercat (156). Així col·laborà en l'elaboració del pensament polític català subjacent a l'esclat del 1640 (158).- J. P. E. [23.176]

Xavier GIL PUJOL, *Concepto y práctica de república en la España moderna. Las tradiciones castellana y catalana*, dins "Estudis. Revista de Historia Moderna", 34 (2008), 111-148.

Les primeres pàgines són una revisió teòrica del concepte polièdric de 'república' en autors del pas del segle XVI al XVII, segueixen uns capítols paral·lels de les corones de Castella i de la Corona d'Aragó sobre la valoració teòrica de la república com a possibilitat política respectiva; per part de la nostra corona, ultra els aspectes democràticorepublicans en el govern de les capitals, tenim resums dels tractats d'Andreu Bosch, Jeroni Merola, Gaspar Escolano, Vicent Bendicho i Francesc March (122-127). Entorn el 1640 se sintetitzà la doctrina que integrava d'una banda el fet de l'autoalliberament del poble de la sobirania sarraïna i de la submissió pactada a l'imperi carolingi; Francesc Calça, Gaspar Sala, Francesc Martí Viladamor foren els inspiradors de les decisions preses per la Junta de Braços del gener 1641 sota la presidència de Pau Claris.- J. P. E. [23.177]

Xavier TORRES SANS, *Naciones sin nacionalismo. Catalunya en la Monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València, Publicacions de la Universitat de València 2008, 392 pp.

Almenys fins al 1640, Catalunya posseïa una sobreestructura política d'Estat constitucional i l'autor es pregunta si la societat catalana hi esava d'acord. Un primer pas vers la resposta és l'anàlisi del vocabulari emprat pels catalans per a designar-se ells mateixos, que eren sobretot els mots de nació, terra, pàtria i província; la gent del poble, que no estava al servei de l'administració reial preferien 'terra' i 'pàtria' i els integrats, 'província'; qualsevol que fos la denominació, aquesta comportava la reafirmació d'unes lleis constitucionals comunes que donaven a la 'terra' la personalitat jurídica. La crisi de mitjan segle XVII fou el resultat de la devaluació d'aquestes conviccions per part de l'administració reial, començant pel silenci imposat a l'organisme constitucional, la Cort, i seguint per la imposició directa de decisions polítiques. La devaluació de les constitucions de la 'terra' per part dels òrgans de govern tingué com a contrapartida l'intent, sobretot teòric, de reforçar aquella estructura a base de l'estudi de les Constitucions i d'altres elements constitutius, com els orígens medievals de Catalunya. La població catalana n'estava convençuda i s'apropiava de les tesis que la reforçaven i no acceptava que hom introduís en aquest conjunt legal normes d'altres naturalesa i, doncs, els mecanismes d'adhesió eren assegurats. Per això, les diferències entre capdavaners de posicions diverses eren molt més limitades que el terreny comú i compartit.- J. P. E. [23.178]

José M. Díez BORQUE, *Novelas a la venta en librerías españolas del Siglo de Oro (1600-1650)*, dins "Bulletin Hispanique", 110 (2008), 279-282.

La informació bàsica procedeix dels inventaris, tant de llibreters traspassats com de vendes a l'engròs per a l'exportació a les colònies americanes; i així consta que Sebastià de Cormelles, el 1610 tancava a Saragossa una venda de sis-mil llibres (98) i que el 1634, Gabriel Guasp, editor de Palma de Mallorca, tenia registrats 3.933 volums, trenta-quatre dels quals corresponien a onze novel·les (100-101).- J. P. E. [23.179]

Carmen MARÍN PINA, *Juan Francisco Andrés de Ustarroz y el Parnaso Femenino de Aragón*, dins "Bulletin Hispanique", 109 (2007), 589-614.

És esmentat en aquestes pàgines, almenys dues vegades, el *Certamen poético a las fiestas de la translación de la reliquia de san Ramón Nonat*, Saragossa 1618 (596, nota 22, i 600, nota 27) convocat pels comtes d'Aranda i publicat a cura de Pedro Martín; hi participaren moltes dames de la noblesa o de l'orde mercedària. També hi és esmentada la barcelonina Isabel Joense (612). - J. P. E. [23.180]

Joan PEYTAVÍ DEIXONA, *Francisco Vilar, un notari de Ceret al cor de la Guerra dels Segadors*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 58 (2007), 611-654.

Quan el 1637 començaren amb el setge de Leucata les accions bèl·liques que desembocarien en la Guerra dels Segadors, Francesc Vilar era notari a Ceret i, començant pel capdavall del protocol notarial, anà anotant (i en alguns punts, comentant ell mateix o per mitjà de versos irònics relatius a les dites operacions) les notícies que li arribaven d'aquelles accions, ací transcrites (634-654) formant capítols narratius independents: l'atac a Leucata (634-635), guerra de Rosselló (635-639), la partida de l'exèrcit espanyol de Perpinyà a la volta de Salsas (639-643), còpia de las crides reials se són publicades en Barcelona (643-645), total causa de las guerras de Catalunya (645-647), Phophetia (!) del què es trobà un una fortalesa cerca de Massarata en Itàlia (642) i Persequitió de Cathalunya de l'any 1640 (643-654). Les pàgines inicials resumeixen les notícies sobre el notari Francesc Vilar i la seva mentalitat, que és la de la Catalunya contemporània, i deixa entendre ben clar el plany per "la incapacitat catalana a influir sobre el destí col·lectiu" (633).- J. P. E. [23.181]

Manel GÜELL, *Aproximació a les propietats de Josep de Margarit de Biure en la ciutat de Tarragona*, dins "Butlletí Arqueològic", V/29 (2007), 267-288.

Josep de Margarit de Biure fou una de les màximes autoritats de la Generalitat de Catalunya durant la Guerra de Separació del 1640. Afectat pels canvis de sobirania entre Felip IV i Lluís XIV, elaborà un *Memorial de las propietats i rendas...*, de l'AHCB, *Patrimonials*, també un *Mémoire de la qualité et valeur des rendes...*, ja publicat, i encara el 1683 un *Memorial de las casas y horts de Tarragona*, també de l'AHCB (270-275). Hi havia d'altres cases (276-279) i horts (279-284), vinyes (284-285) i censals (285-286). El 1715 els Margarit havien deixat de figurar entre els propietaris de Tarragona (2287-288).- J. P. E. [23.182]

Daniel SERÉ, *La Paix des Pyrénées. Vingt-quatre ans de négociations entre la France et l'Espagne (1635-1659)* (Bibliothèque d'histoire moderne et contemporaine), París, Honoré Champion, 2007, 607 pp.

L'aplec de documentació de París, Archives des Affaires Étrangères; de Simancas, AG, *Estado. Francia*; de Madrid, AHN; i de Brussel·les, Archives Générales du Royaume, ha permès a l'autor de presentar com un diari d'aquelles negociacions, que abastaven tot Europa i ens afec-

taven perquè s'inventaren una nova línia de frontera al bell mig de les comarques de la Cerdanya, el Conflent i el Vallespir i integraren tot el Rosselló al reialme de França, però confirmà la pertinença de la Seu d'Urgell al Principat de Catalunya. De més a més, l'autor té en compte la literatura generada per aquella situació, en la qual molts deien la seva. Malgrat que la jugada era de molt abast, Felip III (IV de Castella), s'entestà a salvar l'honor mantenint la sobirania damunt el Principal de Catalunya; en algun moment de la negociació es presentà la disjuntiva entre perdre Arràs o Perpinyà. J. P. E. [23.183]

Raquel CAMARERO, *La Guerra de Recuperación de Catalunya y la necesidad de establecer prioridades en la Monarquía Hispánica (1640-1643)*. dins *Guerra y Sociedad en la Monarquía Hispánica*, bajo la dirección de Enrique GARCÍA HERNÁN y D. MAFFI, I, Madrid 2006, 323-357.

Títol, basat en la documentació de Simancas, AG, *Guerra Antigua*, només conegut per referència.- J. P. E. [23.184]

Antoni SIMON I TARRÉS, *La "Jornada Real" de Catalunya que propició la caïda del Conde Duque de Olivares*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 28 (2010), 235-268.

La dita 'Jornada' fou el contrapunt espanyol a la del rei de França, Lluís XIII, que es desplaça personalment al front català, i Felip IV de Castella (III de Catalunya), no podia ésser menys. L'empresa ocupà tot el 1642 i encara que, malgrat les tensions dins les institucions oficials, s'havia planificat i preparat amb un cert detall (237-238), primer s'hagué d'ajornar la sortida de Madrid fins al 26 d'abril del 1642 (252), però una després de l'altra fracassaren totes les operacions que havien d'apuntalar la jornada, en particular les (fracassades) per a alliberar les poblacions del Rosselló (Cotlliure, Salses, Perpinyà), assetjades per l'exèrcit francocatalà, i encara més allò que es trobava en la base de tot, l'econòmica, que fallà perquè no arribaren els galeons amb la plata d'Amèrica; al final calgué que rei i Olivares tornessin a Madrid, vençuts, avergonyits i mofats; el gener del 1643, el rei acceptava la renúncia d'Olivares (266); fou una ensorrada total: econòmica, política i militar. La reconstrucció de les operacions d'aquell any es basa en Simancas, AG, *Estado i Guerra antigua*, en Barcelona, BC, *Fullletons Bonsoms*, i en memòries de contemporanis, no totes publicades.- J. P. E. [23.185]

Antoni SIMON I TARRÉS, *Estat i identitats en conflicte. Catalunya del 1640 al 1705, una comparació*, dins "Revista de Catalunya", núm. 216 (abril de 2006), 13-31.

Ferran Soldevila havia propugnat que l'alçament català del 1640 hauria estat presidit per una línia separatista, mentre la posició del 1705 en el moment de la intervenció dels exèrcits aliats a favor de l'arxiduc Carles, hauria estat un intent de configurar els estats de la Península a la manera de Catalunya; autors posteriors (Joan Reglà, Jaume Vicens i Vives, Pierre Vilar) haurien estat influïts per la tesi de Soldevila, que l'autor considera que "la contraposició del 'separatisme' de 1640 amb l'intervencionisme' espanyol del 1705 no és operativa historiogràficament" (16). Per això, enfront de la tesi del 'separatisme' del 1640, l'autor afirma que "l'intent d'incidir en la política general de la monarquia també existí l'any 1640, encara que sempre adreçat... a la defensa de l'autogovern propi" (18) i ho demostraria la insistència davant el rei demanant la substitució del comte-duc d'Olivares propugnada en la *Proclamación Católica*... de fra Gaspar Sala i en la *Notícia de Catalunya* d'En Francesc Martí Viladamor (19-22); i quant a l'espanyolisme' del 1705, l'autor creu que no té bases en els escrits catalans d'aquells anys i que, en tot cas, és la tesi dels botiflers, esbombada en fullletons diversos (22-26). L'autor fa avinent que les dues tesis pressuposen que "existia una Espanya políticament conformada dins la qual Catalunya estava integrada" (26), objectiu que només començà a imposar-se des-

prés dels Tractats de Westfàlia i d'Utrecht "en consagrar un nou ordre internacional basat en unes sobiranies estatals unificades", que tancaren "a pany i forrellat les possibilitats sobiranes catalanes" (28). Hi ha bibliografia comentada (30-31).- J. P. E. [23.186]

Pep VALSALOBRE, Mudats tots los perfils. *Aportacions a la biografia de Francesc Fontanella*, dins "Els Marges", 92 (tardor 2010), 54-81.

Sobre el dit personatge, un dels cèntrics de la Guerra de Separació del 1640, teníem fins ara notícies esparses, però l'autor intenta confegir una biografia que, ultra les vicissituds personals de canvis d'estat de vida i de publicacions tant tècniques com literàries, el porta a través d'una història plena de turbulències, des d'una Barcelona cada dia més enfibrada pel malgovern de 'validos' i reis inútils, a la situació de plena Guerra, que esquartereria Catalunya entre Principat i Comtats, i portaria els Fontanella a residir a Perpinyà, on Francesc ingressaria al convent de Sant Domènec. L'ocupant gavatx el valoraria fins al punt que l'intendent dels Comtats al proposaria al rei de França per bisbe d'Elna. Inútilment. Hi ha bibliografia (78-81).- J. P. E. [23.187]

Jerònia PONS PONS, *Compañías de seguro marítimo en España (1650-1800)*, dins "Hispania. Revista Española de Historia", LXVII (2007), 271-294.

En realitat, la zona geogràfica, a la qual es refereixen les pàgines presents, és la illa de Mallorca, on l'autora observa que, entre els asseguradors individuals dels segles XIV i XV i les modernes companyies per accions, és constatable en la documentació notarial mallorquina (un miler de documents notarians, en concret 933 contractes d'assegurança, de Palma, ARM, *Notaris*) la formació de 'Caixes de seguretat', constituïdes per diversos xuetes, sense capital social, ans participació personal tant en inversió com en beneficis. Tingueren un èxit innegable ja en la segona meitat del segle XVII (quadre sinòptic, p. 276), eren inicialment formades només per xuetes, però amb motiu de la repressió inquisidorial contra ells els anys 1678-1693, nasqueren 'caixes de seguretat' formades per cristians (278); les companyies de camp especialitzat s'anomenaven 'caixons'. Els xuetes arribaren a tenir una participació de més del 50% tant en capital assegurat com en primes (280). Hi ha quadres sinòptics de 'caixes' constituïdes (291) i de relació entre caixes i caixons diversos (292-293).- J. P. E. [23.188]

Òscar JANÉ, *Catalunya i França al segle XVII: identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja-Barcelona 2006,

Òscar JANÉ, *La formació de nissagues de poder al segle XVII. El pes polític, jurídic i ideològic dels orígens de Ramon Trobat (Barcelona, 1625/1627-Perpinyà, 1698)*, dins "Afers. Fulls de Recerca i Pensament", 58 (2007), 717-740.

Òscar JANÉ, *Ideologia política i catalanitat a l'empara de França al segle XVII. Un cas per la memòria*, dins *Pensament polític als Països Catalans: història i prospectiva*, Barcelona i Lleida, Presidència de la Generalitat de Catalunya i Paeria de Lleida 2008, 53-63.

Gairebé cinquanta anys bel·ligerant a favor d'una Catalunya tota ella francesa, Ramon Trobat era romà a Perpinyà i, doncs, fou 'trànsfuga' en recuperar Felip IV Barcelona el 1652; el 1697 entrava a Barcelona amb el duc de Vendôme després d'haver arrasat les collites a l'Empordà i ocupava tot seguit un seient al Consell de Cent; fou, sobretot, 'personatge de primer ordre' en la submissió dels comtats del Nord a França aquella segona meitat del segle XVII. Nat a Barcelona 1625-1627, fill de funcionari de l'administració reial a Catalunya, advocat en exercici des del 1644. Les pàgines 722-733 (arbre genealògic, entre 736-737) refan l'estrat genealògic immediatament anterior, el del pare, també Ramon Trobat, i les seves relacions amb prohoms vigatans, en particular els Codolosa; l'estiu del 1652, el nostre Ramon Trobat ja s'ha-

via desplaçat a Vic a fi d'evitar de caure sota domini de Felip IV en la imminència de la submissió de Barcelona; les pàgines 734-740, resumeixen tant el pas al servei de l'ocupació francesa dels comtats del Nord com la relació amb els parents vigatans, també en possible defensa de béns incautats pel fet d'ésser 'fugit' amb els francesos. Tots aquests i altres moments de la biografia de Ramon Trobat són resumits en el llibre del 2006, basat en un bon coneixement dels arxius barcelonins: ACA, ACB, Anacional de Catalunya, AHPB; de Vic, en particular A i BEpiscopals, ACúria Fumada; i Perpinyà, ADPO.- J. P. E. [23.189-23.190-23.191]

Tomás GÓMEZ, *En reino extraño. Relación de la visita del Real Monasterio de Valldigna. Autobiografía, vida cotidiana y lucha política en la España de Carlos II*. Edición crítica y estudios por Fernando ANDRÉS ROBRES, Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, Eugeni CISCAR PALLARÉS, València, Universitat 2008, 943 pp.

Tomás Gómez era castellà i malgrat la diferència de regnes, hagué d'acceptar l'encàrrec de la 'visita' de control al monestir de la Valldigna els anys 1665-1667; ell mateix s'adonà de la dificultat afegida per a complir l'encàrrec per les diferències entre les corones d'Aragó i de Castella, diferències que ell definia com a 'regne estranger'; en conseqüència, la visita canònica no es pogué acabar, també perquè el visitador fou amenaçat de mort i se'n tornà a Castella. El text es troba a Madrid, AHN, i ha estat completat amb les còpies de la BN i de l'Archivo Segreto Vaticano; la documentació relativa a la 'visita' és de Barcelona, AR (ACA), Consell d'Aragó, i de València, BU (815-875). La introducció, que col·loca aquelles actes dins el marc de la política i de les picabaralles de cort reial del temps de Carles II, però també sobre la situació del monestir i dels cavallers monjos, ocupa més de tres-cents pàgines. La transcripció del text oficial és anotada. Entre els complements hi ha un *Arte de canto llano*. La 'visita' s'hagué de repetir al cap d'un segle, el 1760.- J. P. E. [23.182]

Emilio CALLADO ESTELA, *Una santa, dos maestros y una estafa. Sombras en torno a la canonización de Rosa de Lima en 1671*, dins "Hispania Sacra", LXI (2009), 147-157.

Protagonista d'aquells fets fou Joan Tomàs de Rocabertí, arquebisbe de València, que pactà un préstec per a la canonització de Santa Rosa de Lima, préstec que el banquer no féu efectiu; fou reclamat a Rocabertí, plantejant-se un cas jurídic, que es pot seguir a València, ARV, *Reial Cancelleria. Epistolarum*, i a Madrid, AHN, *Consejos suprimidos*, el cas s'encallà en si havia d'ésser jutjat pel rei (154-156) i no se sap com s'acabà.- J. P. E. [23.193]

Miles BROUGHTON, *Una troballa de monedes amagades a Sant Fost*, dins "Campsentelles. Revista del Centre d'Estudis Santfostencs. Amics de Cabanyes", 10 (2007), 125-126.

Notícia que entorn el anys 1930, amb motiu de les obres de construcció d'una bassa per al reg d'horts, fou trobada "en la cara sud del camí de Sant Eloi", una bossa amb 189 monedes de darrerries del 1600 i dels primers anys del segle XVIII fins al 1711, noranta de les quals haurien anat al Museu arqueològic de Barcelona i una trentena són en poder de l'autor, a Anglaterra. Haurien estat amagades amb motiu de la Guerra de Successió.- J. P. E. [23.194]

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Don Manuel de Sentmenat y el virreinato de Mallorca (1681-1688). La labor política y militar*, dins "Estudis. Revista de Historia Moderna", 34 (2008), 189-217.

Recordada la sèrie de càrrecs militars i la bibliografia ja publicada sobre el personatge (190-191) i els fons documentals de l'ACA, *Consell d'Aragó*, de Simancas, AG, *Archivo Antiguo*, i de l'ANacional de Catalunya. A Mallorca s'hagué d'ocupar dels murs de defensa de Palma, Alcúdia i Menorca (192-198 i 202); el desgast constant causat pels atacs bèl·lics de

França, contra el qual havia de posar a punt companyies de mallorquins, que s'havien de pagar amb els diners confiscats als xuetes (203-210). Cap al final calgué una atenció particular a Menorca i a Eivissa, documentada per la correspondència amb l'aragonès Juan Boyarte (210-217).- J. P. E. [23.195]

Immaculada SOCIAS BATET, *Els Abadal, un llinatge de gravadors*. [Pròleg de Francesc FONTBONA]. (Textos i estudis de Cultura Catalana, 124), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2007, 248 pp.

Immaculada SOCIAS BATET, *The Workshop of Pere Abadal*, dins "Print Quarterly", XXI (2004), 385-402.

En les pàgines introductòries, Francesc Fontbona presenta tema, autora i llibre (5-7). Els dos primers capítols recorden, amb tretze reproduccions de gravats, la història del gravat xilogràfic a Europa abans del segle XIX (13-41) i el vocabulari específic de la xilografia, amb referències a texts dels segles moderns (43-53). Els següents són dedicats a exposar persona i obra de les successives generacions de la raguèlia Abadal, de Moià a Manresa, entre el 1630 i el 1873. El fundador fou Pere Abadal i Morató (c. 1630-1684, adroguer, gravador i estamper, documentat per l'inventari dels seus béns del 1684 (65-71), on consten eines i estris de la impremta, alguns impresos i quatre edicions de *Goigs* (71); és particularment interessant el seu taller de gravador d'art popular, amb 250 estampes, vuitanta-sis de les quals són ací reproduïdes (73-158). El succeí Josep Abadal i Fontcuberta, capellà i gravador, del qual tenim tretze reproduccions (però les 109-110, dedicades a un sant Jacob inexistent, perquè és sant Jaume el Menor, d'una sèrie sobre el *Credo*, amb la frase introduïda per cada apòstol, en aquest cas "Credo in Spiritum Sanctum"); succeí el germà, Pau Abadal i Fontcuberta, amb reproducció del gravat de les ànimes del purgatori (180, n. 114); Andreu Abadal i Serra ja morí a Manresa el 1778 (193-200); i Ignasi Abadal i Girifau liquidà l'obrador de Moià i el posà a Manresa, entrant en el segle XIX (201-210).- J. P. E. [23.196-23.197]

M. Mercè MIRÓ, *El Rector de Vallfogona en una carta del segle XVII de l'Arxiu Episcopal de Vic*, dins "Miscel·lània Joaquim Molas" 2, (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LVII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2008, 67-75.

No és una lletra de Vicenç Garcia, ans d'una d'un monjo, futur abat de Santes Creus, professor al col·legi cistercenc de la Universitat d'Osca, fra Pau Miracle, a Jeroni Riera, canonge de Vic, datada el 1679 i conservada a l'AE de Vic, *Parròquies. Seva*, publicada ací (74-75), que analitza críticament una *Passió de Tavadell*, amb motiu de la qual fa referència a *La gran comèdia de Santa Bàrbara...*, del rector de Vallfogona, publicada el 1617.- J. P. E. [23.198]

Gonzalo DÍAZ, *Defensas de un agustino injustamente asesinado en el año 1680*, dins "Analecta Agustiniiana", LXXII (2009), 299-385.

El prof. Enric Callado Esteban el 2003 donà a conèixer la documentació valenciana sobre la detenció i agarrotament del frare agustinià Facundo Ribera, que s'hauria passat al bandolerisme. Aquell acte de justícia civil alçà una polèmica inicialment entre el virrei de València i l'arquebisbe, Joan Tomàs de Rocabertí, que s'anà engrandint amb la intervenció de teòlegs i de juristes d'ambdues bandes. Aquesta documentació, conservada sobretot a Madrid, AHN, *Clerecia*, lligall 388; RAH, 14/11465; i BN, VE/218 (78); i a València, Arxiu de Sant Domènec, és ací transcrita, sobretot la procedent de l'AHN; cf. "ATCA", XXV (2006).- J. P. E. [23.199]

Eulàlia MIRALLES, *Dos llibres de devoció del notari Lluís Guilla*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 58 (2007), 675-691.

Si ens atenem a les notícies i als exemplars impresos que ens han pervingut, el notari públic de Perpinyà, Lluís Guilla, publicava en la capital de Rosselló el *Manual de doctrina cristiana* l'any 1685 i les *Ales per volar a Déu* el 1695, dues obres, sense pretensions literàries, inspirades en l'humanisme cristià de sant Francesc de Sales i escrites per a ,dones i infants', farcides de versos senzills de recordar, exemples i apòlegs (682), on, però, només el capítol sisè del *Manual...* és escrit en forma de preguntes i respostes (683). Són transcrits els pròlegs de cada un dels dos llibres (685-686 i 688-689, respectivament). Hi ha bibliografia (689-691).- J. P. E. [23.200]

Anna M. PUIG I GRIESENBERGER, *El destí d'unes còpies de l'inventari de l'arxiu d'Empúries, de Bernat Josep Llobet*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 39 (2008), 301-322.

L'autora presenta les dades avui coneixedores de Bernat Josep Llobet, notari de Castelló d'Empúries, el qual rebé l'encàrrec del comte d'Empúries de continuar la tasca d'inventari del seu arxiu en tant que comte d'Empúries i duc de Sogorb i de Cardona i d'altres títols catalans, continuant el treball anterior de Joan Busquets, notari de Tortosa. Llobet inventarià més de deu mil documents, recollits ara en volum únic, custodiat a l'Arxiu Medinaceli. N'hi ha tres còpies parcials, objecte de l'interès de l'autora. La primera es conserva a la biblioteca del castell de Peralada, ms. 17.758 i, amb d'altres peces, conté còpia de la segona part de l'inventari de Llobet, feta pel seu fill Josep Llobet, doctor en quiscun dret, referent a la documentació del comtat d'Empúries. Fou escrit entre 1668 i 1697, any de la mort de Josep Llobet, i l'any 1944 l'adquirí Miquel Mateu i Pla. La segona còpia es conserva a l'ADG, on ingressà els anys 80 del segle passat, procedent de la rectoria de Camallera, a la qual l'havia donada Ferriol Vidal, administrador de la casa Poch de Feliu, de Camallera, sense que s'hagi aclarit, per ara, per quines vies arribà a les mans de Ferriol Vidal. El tercer manuscrit és ara el 514 de la BC, procedent de la de Pau Ignasi de Dalmases i Ros. Algunes diferències amb els exemplars de Peralada i Girona fan pensar a l'autora que la còpia Dalmases s'hauria pogut fer sobre un altre exemplar, situable a la casa Gralla, on féu estada l'arxiu del duc de Cardona-Sogorb, o en alguna altra biblioteca privada. Com sigui, s'obre la hipòtesi que aquest inventari de documentació del comtat emporità circulà entre catalans il·lustrats del segle XVIII. Hi ha bibliografia. - J. de P. [23.201]

Joaquim JUAN-MOMPÓ, *Aproximació al valencià modern segons un testament de 1699*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 61 (2008), 637-652.

El testament és el de Felipa Abat, feligresa de la parròquia de Sant Joan del Mercat, de València, conservat en set fulls escadussers de l'ARV; és ací transcrit (648-650) i el text analitzat, tant en la seva dicció com en la seva gramàtica (639-645) i les característiques resumides en quadre sinòptic (646), amb el resultat que "a final del segle XVII, el valencià mantenia un nivell en correspondència amb la tradició i, cosa encara més notable, mostrava tendències evolutives coherents" (638). Hi ha bibliografia (650-662).- J. P. E. [23.202]

Xavier SOLÀ I COLOMER, *Les visites pastorals a Catalunya durant l'època moderna: mètodes de control sobre la parròquia, el clergat i la població*, dins "Manuscrits. Revista d'Història Moderna", 25 (2007), 187-209.

La bibliografia sobre el tema és ben visible (207-209), però els estudis monogràfics sobre el tema són pocs. La visita pastoral moderna es basava en el Concili de Trento, en els Concilis Provincials Tarraconenses i en els sínodes diocesans, o en escrits sobre el tema com el del bisbe

de Girona, Josep de Taverner, *Edictum de vita et honestate clericorum* o en la també seva *Instrucció pastoral per lo bon governs de las parròquias del bisbat de Girona*. En la present visió de conjunt, el primer apartat és dedicat als *Edificis eclesiàstics i al seu estat material* (194-199), que informa sobre les variacions que aquells segles introduïren en l'estructura material de les esglésies, per exemple, en les capelles laterals; el següent toca *Els eclesiàstics i els laics*, un dels temes centrícs de la visita pastoral, on l'autor constata "una forta necessitat entorn a la formació del clergat" (199), ja que les informacions "no són gens falagueres en els comportaments, hàbits i costums dels clergues" (200); també som informats de mil detalls de la vida cristiana dels fidels, també de les formes de llur participació en la vida parroquial i de les possibilitats d'activitats associatives en obrerries, confraries i processons (206-207).- J. P. E. [23.203]

Patrice POUJADE, *Une société marchande. Le commerce et ses acteurs dans les Pyrénées modernes*, Tolosa de Llenguadoc, Presses Universitaires du Mirail 2008, 474 pp.

Patrice POUJADE, *La frontera pirenenca i el comerç a l'època moderna*, dins "Manuscrits. Revista d'Història Moderna", 26 (2008), 79-91.

[D'alguna manera el segon títol és resum del primer i ens hi concentrem] L'autor es proposa "estudiar la pràctica del comerç fronterer en temps de guerra" (80) en tres punts: les condicions del comerç; malgrat l'atenció de les poblacions locals, els conflictes anorrearen el comerç; i els moments en què la guerra fou estímul del comerç. Resumides les dues direccions d'intercanvis de sud a nord i a la inversa, som informats que els pactes de lles i patzeries eren vigents entre Vic de Sòs i la vall Ferrera i entre Ordino i Siguer i Miglòs (Foix), tal com recorden l'*Índex de privilegis* d'Andorra i el *Dietari* de la vila de Puigcerdà (81); la documentació oficial en confirma la vigència fins i tot en els pitjors moments de guerra (82-83); però la presència i els abusos dels soldats ocasionaren una inseguretat de tal manera que era... la impossibilitat de practicar qualsevol tipus de comerç" (83): ho demostren tant els Arxius Departamentals de l'Ariège com l'Archiu Generau d'Aran (83-86); malgrat la (o les) guerra/guerres, el comerç continuava, ni que fos de contraban: els protagonistes, sobretot els ,mossus' o petits feudals amb família en ambdues bandes de la frontera; el darrer arxiu citat i fins i tot l'ACA, *Consell d'Aragó*, en són testimonis i l'autor es fixa en el tràfec de capes de pastor i en els llibres de comptes de l'andorrà Guillem Areny, que cresqué durant la Guerra de Separació (88-89).- J. P. E. [23.204-23.205]

Montserrat MOLI FRIGOLA, *Retaules mullats. Josep Germà (1651-1705)*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", L (2009), 303-332.

Els arxius de Girona ciutat i els comarcals de Ripoll, de la Cerdanya i d'Olot forneixen a l'autora el material necessari per donar consistència al pintor Josep Germà. N'estudia i documenta els anys d'aprenentatge, la seva primera estada de treball a Girona, on daura l'altar de Sant Sebastià de la capella de l'hospital de Santa Caterina; seguidament treballa per a la Junta de Guerra i Fortificacions, i daura el marc d'un quadre destinat al quarter de la Torre Gironella. Finalment s'introduí a la Catedral, on daurà retaules, l'orgue, vares, bastons, el monument del Dijous Sant i il·luminà un *Martirologi*. També treballà per a l'església de Sant Feliu i per Sant Francesc. Els darrers anys seguí Pau Costa a Olot.- J. de P. [23.206]

Guerra, pau i vida quotidiana en primera persona: el llibre de memòries de Bernat Puigcarbó de Muntanyola (ss. XVI-XVII), *el llibre de notes de Francesc Joan Lleopard de Vilalleons* (ss. XVII-XVIII), *i els llibres de comptes i notes dels hereus Quatreccases, de Pruit* (1686-1812). Edició de Rafel GINEBRA I MOLINS (Sèrie Monografies, 25), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs 2005, 258 pp.

Els tres exemplars aplegats i publicats en aquest volum ens ofereixen en safata un excel·lent àpat en tres entrants; el primer conté les notícies dels anys 1589 a 1633, que el propietari del mas Puigcarbó considerà que eren tan importants com si el temps havia estat bo o dolent per a les collites, els preus dels productes de la terra al mercat de Vic, els naixements i els casoris dels fills, sobretot de l'hereu, i volgué tenir sempre a l'abast de la mà i de la memòria (les malifetes de certs bandolers, per exemple) i les observacions fetes durant la seva peregrinació a Sant Jaume de Galícia; com si els autors s'ho haguessin dit, el llibre de Francesc Joan Llopart comença quan s'acaba el d'En Puigcarbó, el 1633 i els successors l'allargaren fins al 1773, porta, doncs, les queixes pels desastres de la Guerra dels Segadors. El terç dels llibres és escrit per una rècula d'hereus Quatreccases, de Pruit, entre el 1686 i el 1812; dos representants de la dinastia foren batlles de Rupit i poden fer-nos partícips de llurs malsdecap, entre els quals es troben els problemes dels allotjaments militars i els encara majors de les conseqüències de la Guerra de Successió. L'objectivitat senzilla amb què resumeixen els fets uns propietaris més acostumats a la reu que a la ploma i formulen allò que els afectava és una característica que fa atraent la lectura.- J. P. E.

[23.207]

Xavier SOLÀ I COLOMER, *Alguns aspectes sobre cultura popular dels segles XVII i XVIII a la Garrotxa i Osona: festes, música, balls, representacions teatrals i prohibicions episcopals*, dins "Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca", 20 (2009), 67-88.

Durant el període contemplat, l'Església catalana intervé en manifestacions de la cultura popular per a enregimentar-les, tot i les diferències d'un bisbat a un altre. Resumit el cúmul de disposicions eclesiàstiques conciliaris i episcopals sobre la matèria, l'autor recull amb detall les vicissituds i la incidència dels balls: el pla, el contrapàs, els cavallets, tal com es poden resseguir en visites pastorals o en *Lletres* de l'ADG. Les disposicions preventives, eclesiàstiques o civils, tendien a evitar abusos, limitar despeses i pal·liar escàndols, sempre dins una línia no uniforme arreu, condicionada per tota mena de circumstàncies, difícil de governar pel pes del costum.- J. de P.

[23.208]

David MORÉ AGUIRRE – Salvador VEGA I FERRER, *El pregó de fra Jeroni Climent, abat dels monestirs de Santa Maria d'Amer i de Roses als habitants del lloc de Colomers* (1669), dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 312-326.

Després de resumir la història de Colomers, centrada en la pugna entre l'abat d'Amer i el comte d'Empúries per a fer-se reconèixer la jurisdicció sobre la vila. El 1669 l'abat d'Amer, Jeroni Climent, pren possessió de la vila i ordena que en el transcurs de l'acte sigui llegit un pregó, objecte d'estudi de l'article. El pregó ha estat conservat a l'AHG, Notarials de Colomers, n. 15, fol.78r-86r. El text consisteix en una crida pública, mitjançant la qual l'abat pren disposicions diverses. sobre el delme i la seva satisfacció, sobre el joc, sobre els desocupats, sobre la prostitució i la decència femenina, sobre la revenda i l'especulació en pesos i mesures, sobre el «via fors» i la col·laboració amb el bandolerisme, sobre el furt, la caça, sobre els danys físics i morals a tercers, sobre l'obligació de fer les escriptures a la notaria abacial, sobre el transport de mercaderies i l'obligació de mantenir nets els camins públics, etc. No es tracta de cap peça literària de circumstàncies, ans d'un acte de refermament de l'autoritat de l'abat sobre Colomers, amb l'intent de regular i harmonitzar diversos aspectes de la vida comunitària. El pregó és editat íntegrament en apèndix, amb notes crítiques i complementàries.- J. de P.

[23.209]

Carles DORICO I ALUJAS, *Aproximació a l'obra de l'escultor ripollès Agustí Sala (1694-1744)*, dins "Centre l'Estudis Comarcals del Ripollès. Annals 2007-2008", 83-114.

L'autor es proposa establir les bases de la biografia d'Agustí Sala i del catàleg de la seva obra. Les dades extretes de tots els arxius gironins li permeten de completar una silueta històrica fins ara mal dibuixada. Deixeble de Pere Costa, treballà a Girona (creu de terme, retaule de la confraria de la Puríssima Sang de l'església del Carme, altar major de la Pera, tribunes de l'església de Sant Lluc), no tant a Barcelona. És publicat en apèndix el contracte de l'altar major de la Pera, 24 febrer 1726, de l'AHG, *Notaria de Cruïlles*.- J. de P. [23.210]

Pablo PÉREZ GARCÍA, Jorge A. CATALÁ SANZ, *Renovación intelectual y prestigio social: 'novatores', academias e instituciones públicas en la Valencia de finales del siglo XVII y principios del XVIII*, dins "Saitabi", 58 (2008 = "Hom. Mestre Sanchis", 219-250).

Aquestes pàgines, basades sobretot en l'ARV, *Reial Cancelleria* i *Generalitat. Provisions*, ens recorda l'esplet de caps de brot en temàtica cultural diversa que florí a València en el pas del segle XVII al XVIII, situació que fou recolzada amb subvencions, qualche vegada grasses, del *Reial Patrimoni* (223-224); aquesta puixança afectà també el Palau Reial de València, que fou obert a algunes almenys de les Acadèmies valencianes contemporànies, com l'anomenada 'de l'Alcàsser' (230-232), que coexistí amb d'altres manifestacions dins el Reial valencià fins i tot amb una considerable transformació de les construccions. Aquella simbiosi entre la cultura de la societat i la del palau reial morí d'inanició ja sota el primer dels Borbons perquè els nous inspiradors culturals foren membres de l'exèrcit hispanofrancès. Hi ha bibliografia (746-750).- J. P. E. [23.211]

Marta MUNTADA I ARTELES, *Els integrants de l'Acadèmia dels Desconfiats (Barcelona, 1700-1703)*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLVIII (2001-2002), 11-84.

Les primeres pàgines recorden els precedents dels darrers anys del segle XVII, en particular l'Acadèmia dels Nocturns de València (1591-1596) i la Real y Militar Academia de Matemáticas de Barcelona (1694-1748) (14-18 i 22-24); la barcelonina dels Desconfiats girava entorn de Pau Ignasi de Dalmases i Ros, es reunia cada setmana a casa seva i ha deixat alguna mostra literària de l'activitat col·lectiva com l'*Armonia del Parnàs...*, recull de les poesies del Rector de Vallfogona (31-35); a partir d'ací, l'autora recull les notícies arxivístiques que ha trobat dels membres de l'acadèmia barcelonina sobretot els capítols matrimonials i testaments en l'AHPB; també hi ha notícies sobre algunes biblioteques particulars (62-63). Hauria estat la precursora de la Real Academia de Buenas Letras (82).- J. P. E. [23.212]

Yolanda GIL SAURA, *Los gustos artísticos de los "novatores" valencianos en torno al 1700: la colección de pinturas de los marqueses de Villatorcas*, dins "Locus amoenus", 9 (2007-2008), 173-188.

En realitat, l'article és dedicat a José Castelví y Alagón, virrei de Mallorca els anys 1691-1698, del qual interessa principalment la dedicació a col·leccionista d'art, documentada en les pàgines finals amb les llistes d'objectes (186-188); ací s'han de valorar en particular les informacions sobre la seva biblioteca, de la qual consta que fou adquirida a Mallorca per compra de la de Gabriel Martorell i Aixartell; també consta la seva activitat d'escriptor, pràcticament inèdit (174-175).- J. P. E. [23.213]

Josep Vicent ORTÍ MAJOR, *El Diario. (1700-1715). Estudi i edició de Vicent Josep ESCARTÍ*, València, Fundació Bancaixa 2007. Edicions catalana i castellana.

Per al coneixement de la realitat valenciana d'aquells anys, tan decisius per als Països Catalans, el present llibre ens posa davant els ulls les anotacions vives de l'autor, membre d'una família valenciana important i botiflera, que descriuen la situació de forma objectiva, en particular aquells fets que afectaren directament la família Ortí com certes actuacions del cap dels maulets, Joan Basset. El prof. Escartí introdueix les pàgines d'aquell diari informant sobre la significació de la família Ortí en diversos camps de la vida pública valenciana, sobre les publicacions d'Ortí Major i sobre les d'altres memorialistes d'aquells anys.- J. P. E. [23.214

Consol RICO, *La música de mossén Onofre Penalba (1701-1767): un apropament al barroc, al personatge i a les capelles de música de la Vall d'Albaida*, dins Actes de la Vall d'Albaida, II, 1003-1027.

Una bona part d'aquest article reconstrueix, a base dels arxius AM i AP d'Ontinyent i l'A-Monàstic de El Escorial, l'activitat d'Onofre Penalba, beneficiat i mestre de capella de la dita parròquia des del 1718, on tingué per deixeble Vicent Julià, que es féu augustinà a El Escorial (1732-1782), raó per la qual el dit monestir conserva les obres musicals de Penalba, que, de més a més, fou un teòric de l'estètica musical barroca, "art de la persuasió mitjançant el llenguatge, en aquest cas, musical" (1027).- J. P. E. [23.215

Pere MOLAS, *Los últimos virreyes de la Corona de Aragón*, dins "Estudis. Revista d'Història Moderna", 33 (2007), 45-59.

Els estudis bàsics de la Guerra de Successió (J. M. Minyana, V. Bacallar, A. López de Mendoza, N. Feliu de la Penya, F. de Castellví) donen les fesomies, en bona part coincidents, dels diferents virreis de cada un dels estats de la Corona d'Aragó i dels desplegaments dels esdeveniments que desembocaren en llur exili personal i en la desaparició de cada un dels estats: manca d'efectius per a la defensa, refús de la proposta enemiga de rendició, sessió de responsables constatant la impossibilitat de defensa i traspàs de poders i exili i punt final de cada un dels estats.- J. P. E. [23.216

Rotllà SERRES-BRIÀ, Pep VILA, "La regla de la gloriosa santa Clara" (*Perpinyà 1707*). *Un imprès no inventariat*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLVIII (2007), 361-364.

Conservat en exemplar únic d'aquella edició en la biblioteca del convent de Santa Clara, a Perpinyà; consta de vint-i-tres pàgines sense numerar, no porta peu d'impressor, però possiblement imprès a Perpinyà per Francesc Reyner o per Francesc Vigué; les pàgines 362-363 reproduïxen les de portada i de contraportada; el text és resum puntual d'uns quants capítols de la *Regla segona del gloriós pare sant Francesc*, impresa el 1514 a Barcelona per Gabriel Nogués. Al final, hi ha llista dels capítols de l'imprès perpinyanès (364).- J. P. E. [23.217

Neus BALLBÉ SANTS, *L'Epítome de Llorenç Tomàs, canceller del Principat de Catalunya (1705-1714). Un document fins ara desconegut sobre els precedents de la Guerra de Successió*, dins "Manuscripts. Revista d'Història Moderna", 24 (2006), 193-212.

Presentació del text trobat en l'AE de Vic, resum de la bibliografia de l'autor, que després del 1714 s'hagué d'exiliar al servei dels Habsburg, i transcripció de l'*Epítome de los sucesos en que se esmeró el valor, fidelidad y constancia de los caballeros de Vique y de otros particulares, que gloriosamente y gustosos se declararon vasallos y soldados de Vuestra Magestad*.- J. P. E. [23.218

Josep SERRANO DAURA, *Una "Exhortació a la Nació Catalana" des de la Cort de Felip V*, dins "Revista de Dret Històric Català", 9 (2009 [2011]), 293-353.

Són ací exhumats tres documents, en català, conservats a la BUB, Reserva, B. 54/3/20, obra segurament d'un eclesiàstic, partidari de la successió borbònica, un del 1707 l'altre del 1711. El primer discuteix els drets successoris, el segon acusa els catalans d'haver trencat el jurament de fidelitat i obediència prestat a Felip V, el terç exposa els avantatges del retorn a Felip V. El segon impugna l'actitud del papa Climent XI, en reconèixer la legitimitat de l'arxiduc Carles el 14 d'octubre del 1709. Són publicats en apèndix (298-353).- J. de P. [23.219]

Enric PRAT, Pep Vila, *La "Relació verídica y descripció verdadera..." de Bernat Ribera*, dins "Miscel·lània Joaquim Molas, 3" (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LVIII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2009, 50-114.

Bernat Ribera, frare dominic, s'encarregà dels sermons de Quaresma a Sant Feliu de Codines el 1711 i aprofità l'ocasió per formular en vers i amb esperit entre crític i faciós les desventures d'un predicador de Quaresma, de les quals hauria estat culpable el rector de la parròquia, que es feia dir "don" i segons el predicador no excel·lia pel do de l'hospitalitat. Text conservat a Ripoll, Biblioteca Lambert Mata, ms. 156, ací transcrit sencer en les pàgines 70-114. - J. P. E. [23.220]

Agustí ALCOBERRO I PERICAY, *Crònica del setge de Barcelona de 1713-1714, del notari Aleix Claramunt*: Per desengany dels esdevenidors, dins "Estudis històrics i documents dels arxius de protocols", XXVI (2008), 255-277.

Text afegit pel notari Claramunt al seu *Primum manuale*, ara en l'ALPB: va del 7 juliol 1713 al 13 de setembre de 1714, temps durant el qual el dit notari, botifler declarat, vagà d'amagatotis per indrets diversos de Catalunya per por dels maulets, que per a l'autor eren "malintencionats", dóna testimoniatge d'algun fet de guerra pel Maresme (273) i de l'assalt definitiu a Barcelona (274-276). Segons ell, després de la submissió de Barcelona, foren exiliats "differens personas, axí eclesiàstichs com seculars, y en particular de beatos, per haver estat la cisma de esta perdició" (276). Les pàgines introductòries del prof. Alcoberro complementen les del notari Claramunt recordant els esdeveniments contemporànies que les emmarquen (260-265) i les narracions també contemporànies d'aquell setge de Barcelona (266-269); s'acaba amb transcripció d'un sonet *A Barcelona, sitiada en lo any 1713, rendida en lo any de 1714* (270).- J. P. E. [23.221]

Víctor FERRO ROMÀ, *L'onze de setembre, avui*, dins "Revista de Dret Històric Català", 9 (2009 [2011]), 87-96.

L'autor analitza les doctrines que s'enfrontaren el 1714 a Barcelona: el pactisme i l'absolutisme, entesos des del punt de vista jurídic. El pactisme consisteix en la formulació d'acords bilateralment vinculants entre el sobirà i els seus súbdits, els quals, bo i romanent sotmesos a la jurisdicció del príncep, eren i romanien lliures. L'absolutisme afirmava que el sobirà és l'únic que pot declarar definitivament sobre la conformitat o no d'una situació amb la justícia, i l'equitat i estatuir en conseqüència; i com ha de defensar els seus súbdits de perill tant interior com extern i n'ha de promoure el benestar i la prosperitat, pot determinar en cada cas quina és la norma aplicadora, sense deixar-se empresonar per la llei vigent, si judica que la seva aplicació produiria efectes contraris al compliment de les seves altes missions. L'autor, però, distingeix que una cosa és la desaparició del pactisme com a sistema de govern i una altra la destrucció de l'estabilitat sobirana de Catalunya o de l'estat català. Felip IV/V hauria pogut governar Catalunya amb mètodes absolutistes sense annexar-la a Castella, com va fer.

L'onze de setembre pren, doncs, la fesomia que li és pròpia: no es tractava de defensar els 'privilegis' de Catalunya, sinó el simple 'fet' de la nació catalana, abolida per Felip IV/V, el 1707.
- J. de P. [23.222]

Agustí ALCOVERRO I PERECAY, *El Cadastre de Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fossilització*, dins "Pedralbes. Revista d'Història Moderna", 25 (2005), 231-257.

La Nova Planta no suprimí cap de les impositcions de l'època foral, i n'afegí una altra, el cadastre, taxa directa sobre el valor real de la riquesa de qualsevol ciutadà (233-246); la quantitat global imposada a tot Catalunya pujava a 14.732.173 reials d'ardit, repartits per vegueries, i tant la vegueria de Vic (1.703.423) com la de Girona (1.479.361) hagueren de pagar més que la de Barcelona (1.461.044) (240). La forma violenta com el cadastre fou imposat a un poble vençut i la resistència d'aquest en contra és recordada en les pàgines 247-253; després, mantenint-se el cadastre immòbil, i vivint en una certa puixança econòmica certes àrees de Catalunya, relativament el cadastre disminuïa i repercutia en la manifestació d'una Catalunya rica i una de pobra (254-256): fou suprimit durant el segle XIX (256-257).- J. P. E. [23.223]

Agustí ALCOVERRO, *L'exili de la Guerra de Successió*, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", XX (2009), 101-114.

Els exiliats catalans del 1714 foren entre deu i dotze mil i fou un exili interclassista. El col·lectiu català constituïa més del 50% del total; el conjunt de persones provinents de la corona catalanoaragonesa s'acostava vora el 80%; la majoria anà a parar a Milà i a Nàpols, també a Gènova i als Estats Pontificis, que foren destí preferit pels eclesiàstics. A Viena es constituí el Consell d'Espanya, amb Ramon Vilana-Perles com a secretari d'Estat i Despatx Universal; el col·lectiu exiliat hispànic fou perceptible a Viena fins als anys 1750 i s'agrupà en tres centres de socialitat: el monestir de Montserrat, l'Hospital d'Epanyols amb l'església de la Mare de Déu de la Mercè i la 'Minoritenkirche' punt de reunió del Terç Orde Seràfic dels Hispànics. Alcoverro recull els contactes regulars entre l'exili i la resistència interior i les decepcions posteriors a la Guerra de la Quàdruple Aliança (1718-1720) i de la Guerra de Successió de Polònia (1733-1735), quan Felip V s'apoderà de Nàpols i Sicília. Recorda també els dos pamflets que intentaren internacionalitzar el Cas dels Catalans: *Via fora els adormits* (1734) i *Record de l'aliança fet al sereníssim Jordi, augusto rei de la Gran Bretanya, amb una carta del Principat de Catalunya i Ciutat de Barcelona* (1736). Entre les obres historiogràfiques del període, remarca les *Narraciones històricas* de Francesc de Castellví, suara editades (1997-2002), l'obra inèdita de Josep Plantí i els textos polítics de Juan Amor de Soria, donats a conèixer a les acaballes del segle XX. La caiguda de Nàpols i de Sicília a mans de Felip V va originar un nou exili, aquesta vegada a Nova Barcelona, construïda per als qui s'havien de concentrar al Banat de Temesvár, que no prosperà perquè l'esclat de la Quarta Guerra Turca va afollar el projecte. Els exiliats reemigraren aleshores vers Buda. A partir del 1742, l'administració imperial afavorí el retorn a Catalunya, opció generalitzada, que Pere Serra i Postius va reflectir en *Lo perquè de Barcelona* (1739). Hi ha bibliografia.- J. de P. [23.224]

Lluís J. GUIA MARÍN, *Les rendes de Sardenya i l'exili valencià a la Guerra de Successió*, dins "Saitabi", 58 (2008 = Hom. Mestre Sanchis), 251-275.

Sobre la implicació dels béns de botiflers valencians incautats de Sardenya i consignats a austriacistes pròfugs, hi ha documentació a Nàpols, *Archivio di Stato, Consiglio di Spagna*, en les sèries *Cancelleria, Consiglio i Segreteria*, d'on, al final, és transcrit un document de mostra, de *Diversorum Sardinie* (274-275). En el curs d'aquestes pàgines són exposats casos diversos, fins i tot de grans títols nobiliaris com el marquès de Taracena, de la casa de Gandia i antic virrei,

que necessitaren l'ajut del govern imperial austríac; la situació dels necessitats tingué variacions per la mobilitat de la sobirania, en particular damunt Sardenya.- J. P. E. [23.225]

Agustí ALCOVERRO, *L'exili austriacista i la Nova Barcelona del Banat de Temesvar: teoria i pràctica*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLVIII (2001-2002), 93-112.

La documentació de Viena, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, la del Hofkammerarchiv i la dipositada a Milà, Biblioteca Braidense, permeten de reconstruir l'intent de crear entorn el 1740 en la frontera oriental de l'Imperi Austrohongarès tocant a l'Imperi Turc un districte de colonització i de guerra, on s'havia d'alçar una nova Barcelona amb els catalans que encara no havien tornat a casa de la Guerra de Successió; l'antic professor de la Universitat de Barcelona, Josep Plantí, elaborà una proposta intitulada *Nueva colonia española* (99-102); els anys 1735-1736 hi havia ja unes vuit-centes persones i hom pensava arribar a les dues mil (104-105); el dur clima continental de la zona i la pesta obligaren a repatriar aquells colonitzadors a Viena i feren fracassar l'intent.- J. P. E. [23.226]

Ricardo FRANCH BENAVENT, *Regalismo e inmunidad eclesiástica en la España del siglo XVIII: la resistencia del clero valenciano a la imposición del estanco del tabaco*, dins "Hispania. Revista Española de Historia", LXVII (2007), 295-316.

[Després d'haver presentat la contraposició dels eclesiàstics valencians a les innovacions regalistes de la Nova Planta en les pàgines resumides dins ATCA, XXVII (2008), 798, núm. 21.508], l'autor ara en dóna una nova mostra en referència a la fiscalitat damunt el tabac, en règim de Furs només gravosa damunt el comerç i en el de la Nova Planta damunt tot el procés de la plantada, passant per l'elaboració i arribant al comerç de tabac, a base de la documentació contemporània tant de part oficial com eclesiàstica, de València, Apatriarca, i BU, i de Madrid, AHN, *Consejos*, d'on procedeix la informació sobre la defensa dels clergues i l'avalot armat de poble i clerecia d'Aïora, per les intervencions policiaques encara el 1730 cercant partides de tabac comprades en la veïna Castella, menys carregades d'impostos reials que les valencianes. Aquelles polèmiques foren interpretades en sentit regalista per Blai Jover Alcàzar en el seu *Defensa por la jurisdicción real y renta del tabaco del Reyno de Valencia*, del 1731, on recolzat per Gregori Maïans, defensava la superioritat de la jurisdicció reial, també pel 'dret de conquesta' de la victòria d'Almansa, i elaborava un cos doctrinal que repercutiria en el Concordat del 1753 (309-314).- J. P. E. [23.227]

Josep BRUGADA I GUTIÉRREZ-RAVÉ, *Una crònica del setge de Girona del 1710*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 19-36.

L'autor resumeix les circumstàncies que, dins el marc de la Guerra de Successió, van impulsar el duc Adrià Maurice de Noailles a iniciar el setge de Girona del 1710, que durà del 15 de desembre al dia de sant Esteve. Se n'ha conservat una relació anònima, actualment ms. 846 de la BC, escrit en un castellà molt defectuós. L'autor la publica, exposant la 'ratio editionis' i enriquint-la amb notes que identifiquen els diversos personatges que apareixen en la narració.- J. de P. [23.228]

Ismael ALMAZÁN FERNÁNDEZ, *Catalunya en la gran guerra europea: evolució militar i estratègia internacional*, dins "Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès", VII/38 (2008), 5-16.

Tal com diu l'autor en acabar l'article, "des de 1705, el destí de Catalunya va quedar, primer, en mans de la coalició habsbúrgica i, després de 1712, en mans de l'aliança proborbònica"

(16) o, dit d'altra manera, Catalunya es va llençar fins al fons en una guerra que no era la seva i, quan al final hagué de fer la seva guerra, es trobà totalment esgotada, sobretot davant un conflicte d'abast europeu. El cos social de Catalunya era contrari al rei Borbó, els partidaris del qual eren minoria (8-9); en canvi, 'els vigatans' prengueren la iniciativa de fer passar un estat d'opinió majoritari a una situació de guerra declarada amb el Pacte de Gènova, on divuit vegades Sa Magestat Britànica es compromet a respectar i fer respectar les lleis catalanes, mentre no hi havia cap contacte ni amb els altres regnes de la mateixa Corona, ni preparació de cossos militars, i les decisions bèl·liques eren en les mans dels exèrcits estrangers, que, a l'hora de la veritat només miraven per ells, començant per Anglaterra (comerç amb Amèrica, Gibraltar, Menorca), i quan estigueren cansats, marxaren; els dos darrers anys Catalunya donà prova de la seva capacitat defensiva però la diferència era excessiva i el poble estava exhaust.- J. P. E. [23.229]

Xavier RUBIO, *Almenar 1710. Victòria anglesa a Catalunya* (Camp de Mart, 1), [Calafell], Llibres de matrícula 2008, 184 pp.

Les informacions aplegades per Francesc de Castellví, completades pels llibres contemporanis d'autors tant britànics com francesos sobre les actuacions dels respectius exèrcits en la Guerra de Successió, també d'autors portuguesos, permeten a l'autor de resumir els fets de la batalla d'Almenar, que representà una victòria de la cavalleria anglesa damunt la francesa i el seu exèrcit, cap al tard del 27 de juliol del 1710, les conseqüències de la qual permeteren l'exèrcit aliat reconquerir Saragossa i arribar fins a Madrid. La reconstrucció dels fets és abundantment completada amb nombre de croquis del camp de batalla i les zones limítrofes, de fotografies de la contrada entorn de la població i d'esquemes i dibuixos de la disposició de les forces i de l'uniforme dels diversos cossos d'exèrcit. L'apèndix segon és dedicat a la reproducció de deu narracions de la dita batalla o de documents que s'hi refereixen, també en anglès, en general contemporanis dels fets (161-182). Hi ha bibliografia (183-184).- J. P. E. [23.230]

Antoni SIMON I TARRÉS, *El moment d'Espanya. La Guerra de Successió i la imposició d'un model polític nacional d'estat. Una valoració historiogràfica*, dins "Afers. Fulls de recerca i pensament", 56 (2007), 131-144.

[En llur conjunt, aquestes pàgines són un discurs teòric sobre si la Nova Planta i l'estat centralista que n'isqué fou o no fou beneficiós, també econòmicament, per a Catalunya, tema que no és el propi d'ATCA]. Però una de les seves seccions és dedicada a presentar mitjançant fragments textuais la proposta dels qui els primers anys del segle XVIII havien formulat, com ho havia fet Lluís XIV, que la política del rei d'Espanya, un cop guanyada la Guerra de Successió, portés els altres pobles de la Península Ibèrica a "être unis plus particulièrement aux castillans, dont la fidélité leur servira d'exemple"; no mancaren teòrics polítics espanyols que propugnessin idèntica política, perquè d'aquesta manera la Península Ibèrica tornaria a "la unidad que tuvo en tiempo de los godos", amb reflexions com aquesta: "siendo natural el odio de Aragón y Francia y accidental solamente el de Francia y Castilla, era más fácil conformar estos dos pueblos que aquéllos, y por lo mismo más en Castilla que en Aragón encontraron acogida favorable las sugerencias de los ministros franceses" (136-137).- J. P. E. [23.231]

Agustí ALCOBERRO, *Difamació i Vindicació de Rafel Casanova; el primer episodi (Barcelona, 1714 – Milà, 1716 – Viena, 1728)*, dins "Modilium. Revista d'Estudis del Moianès", VII/38 (2008), 51-60.

Durant la darrera resistència de Barcelona, entre el jurat en cap, Rafael de Casanova, i el jurat segon, Salvador Feliu de la Penya, responsable dels proveïments de la ciutat, hi hagué tibantor en considerar el segon que calia una resistència a tota ultrança; del seu entorn sorgi-

ren acusacions contra Casanova, que foren formulades per un clergue castellà, austriacista radical, en el *Theatro de desdichas, gemidos y lágrimas...*, publicat a Milà el 1716 (53); anys més tard, en conèixer Casanova les acusacions, informà per lletra un amic de Viena dels fets d'aquells dies, aquest el féu conèixer a Francesc de Castellví, que la publicà, traduïda a l'espanyol, en les *Narraciones históricas...*, IV, 205-221; són ací transcrits tant els paràgrafs del *Theatro...* com els de la lletra de Rafael de Casanova (57-60).- J. P. E.

[23.232]

Agustín GIMÉNEZ MORENO, *La búsqueda de la hegemonía política y comercial. La participación de Inglaterra en la Guerra de Sucesión española según la obra de Francisco de Castellví, "Narraciones históricas" (1700-1715)*, dins "Revista de Historia Moderna", 25 (2007), 149-178.

Resum de l'exposició, amb què Francesc de Castellví resumia tant les operacions bèl·liques com les converses entre potències polítiques a fi d'arribar a acords de final de la guerra, concordada en el moment en què Anglaterra es desentengué de seguir pagant els costos de les operacions bèl·liques. El principal resultat de la dita guerra fou justament que Anglaterra s'havia convertit en primera potència europea.- J. P. E.

[23.233]

Miquel PUIG I REIXACH, *L'ensenyament de les nenes al segle XVIII als corregiments de Girona i Vic. Entre la caritat i la indústria popular*, dins "Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca", 21 (2010), 11-33.

Al segle XVIII, a estudi només hi van els minyons. Les noies, si s'escau, aprenen de lletra a casa. A Olot, l'any 1705, unes donzelles intenten fundar un convent per a escolaritzar les nenes de la població, però no es funda; a Vic, en canvi, funcionà la Casa de la Misericòrdia per a l'atenció de nenes desassistides. El 1724, Elisabet Lamarca obre escola per a nenes a Olot, però no la sobrevisqué (1734). No mancaren, però, causes pies ni instituts religiosos femenins dedicats a l'ensenyament de nenes i noies; generalment eren monges franceses com les de Lestonnac. L'escola pública per a l'ensenyament de nens i nenes fou promoguda per alguns ajuntaments, com Castelló d'Empúries, però mai no fou general. Cap a final de segle, l'ensenyament de nens i nenes és vist amb interès per les autoritats, sobretot a fi de capacitar-los per al treball de la filatura, però la desproporció entre nens i nenes que van a estudi és molt gran i indica que només s'havien fet progressos gràcies a l'empenta de la indústria. Hi ha un quadre amb les poblacions gironines i vigatanes on funcionava escola.- J. de P.

[23.234]

Agustí ALCOVERRO, *Cantant les absoltes a Alberoni. Dos poemes clandestins de la resistència austriacista a Felip V (1719-1720)*, dins "Misc. Duran", 233-252.

Ni la rendició de Barcelona el 14 de setembre 1714 ni la Nova Planta portaren pau a l'interior del país (escamots de maulets) ni en el pla internacional per la Guerra de la Quàdruple Aliança, 1718-1720 (233-235), que donà als resistents de dins i de fora nova esperança de restabliment de les *Constitucions de Catalunya* (235-239). En una d'aquestes juguesques de la sort, el cardenal Giulio Alberoni, principal valedor de Felip V a l'hora de decidir la successió i per això primer ministre del rei Anjou fou desterrat per aquest el 5 de desembre del 1719 (234 i 243). Sorgí tota una literatura entorn la caiguda d'Alberoni, clandestinament salvada a tall de farciment de les cobertes d'un protocol d'Eduard Rotllan, a l'AHPB, de la qual són ací publicades dues peces, les *Reflexions de Alberoni en les mars y terras de Sisília* (245-249), on els versos de desesperació posats en boca del cardenal són glossats amb altres versos llatins, de la seqüència *Dies irae* de la litúrgia de difunts. Hi ha un altre breu poema, en castellà, sense títol, el primer vers del qual fa "Sacar gente de la tierra" (249). Hi ha bibliografia (250-252).- J. P. E.

[23.235]

Teresa AVELLÍ CASADEMONT, *Joan Torras i els retaulells i dauradors actius al bisbat de Girona durant la primera meitat del segle XVIII*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", L (2009), 197-252.

L'autora recorda els estudis sobre l'art barroc català, des del de Cèsar Martinell, *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya* (1959-1964). Encontinent se centra en l'estudi de la vida, carrera i obres de l'escultor Joan Torras, barceloní veí de Figueres. Construí un retaulell per a la capella del Roser de Torroella de Montgrí, cremat el 1936. S'han conservat el retaulell major de la capella de Santa Caterina, del Montgrí, el retaulell major de l'ermita de sant Antoni, a la plaça de Torroella i el retaulell de sant Iu i sant Honorat de la catedral de Girona. Han desaparegut els retaulells de la capella de sant Tomàs d'Aquino, del convent de Sant Domènec de Girona, algunes obres menors de la capella de Santa Caterina i el retaulell de sant Isidre de Torroella de Montgrí. Al costat de Pau Costa també va intervenir en el retaulell de Cadaqués. Són publicats els documents de 1693-1723, de l'AHG, *Notaries*, i de Torroella de Montgrí, un d'ells traduït del llatí.- J. de P.

[23.236]

Francesc MIRALPEIX VILAMALA, *Episodis de pintura barroca al bisbat de Girona durant el primer terç del segle XVIII*. *Joan Casanoves II, Joan Pau Casanoves Feixes i Fernando de Segovia*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", L (2009), 253-301.

Article complementari de l'anterior. Abasta des del 1700 fins al 1740 i no es mou del bisbat de Girona. A base de documentació dels arxius notariais de Barcelona i Girona i dels municipals de Torroella de Montgrí i Barcelona, amb incursions als ACB, ACG, i ADG, són estudiats els pintors indicats en el títol. El primer treballà a Caldes de Malavella i a Torroella de Montgrí, el segon a Torroella i a Girona, el terç en la decoració mural de l'ermita de Santa Caterina de Montgrí; d'aquest existeixen raons fortes, sense document apodíctic, per pensar que és l'autor del retaulell pintat al fresc a Sant Pere de Navata.- J. de P.

[23.237]

Eugeni PEREA SIMON, *Els usos històrics en hagiografia segons el model de Bonaventura Gran (s. XVIII)*, dins "Misc. Navarro Miralles", 223-234.

Encara que el personatge visqué el segle XVII (1620-1684), ací interessa la figura que n'bossaven les biografies publicades durant el segle XVIII, anys 1723 (Francesco M. Galluzzi) i 1786 (Luigi di Roma). Les anècdotes escollides per l'autor condueixen a la conclusió que els fets demostrarien la santedat d'un individu en la mesura que contribueixen a prestigiar la institució de l'Església i així les dues primeres transcrites, una és contra França perquè ajudava Catalunya contra la corona d'Espanya, l'altra a favor perquè França hauria ajudat a un capgirament favorable al catolicisme a Anglaterra (225-227); no cal dir que la intervenció a favor de la defensa de Viena contra els otomans és tota demostrativa de la santedat de Bonaventura Gran (227-232); l'oposició dels grans poders a la 'Riformella' del futur sant, entestat a fer-la surar, només hauria servit a demostrar que la voluntat de Déu s'imposa mitjançant els desposseïts de tot poder (233-234).- J. P. E.

[23.238]

August RAFANELL, Francesc FELIU, *La llengua abans de la lingüística: Arran d'unes notes d'Antoni de Bastero*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras", XLVIII (2001-2002), 113-139.

El ms. 3-III-4 de Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, conserva tres folis escadussers (els 15, 21 i 25) que contenen llista de mots catalans per una o altra raó poc coneguts d'Antoni Bastero, dels quals ell documenta la persona de qui els rebé i la seva localització; són quaranta-set, ací transcrits i comentats (123-131); demostren la riquesa del vocabulari en la boca

del poble analfabet del segle XVIII i la seva extensió pel territori català. Hi ha bibliografia (136-139).- J. P. E. [23.239]

Joan TRES I ARNAL, *Prodigios y finezas de los ángeles de Pere Serra i Postius: una obra paradigmàtica del segle XVIII català*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras", XLVIII (2001-2002), 141-160.

Encara que el llibre sigui plenament barroc i no excessivament crític en el tema central, és una de les obres paradigmàtiques del segle XVIII: un nombre considerable d'autors contemporanis el galejaren (143-146) i en ell mateix és un magatzem d'informació tant d'allò que l'autor ha trobat en arxius o en llibres o en goigs (com els *Del gloriós arcàngel sant Miquel*) o ha vist personalment, com la descripció de la imatge de la Mare de Déu del Claustre, de Solsona (148-149); una part no menys important del llibre és la taula final de les seves fonts, on són indicats "més de 400 manuscrits" (153) i un bon nombre d'autors i descripcions de biblioteques, com la de Poblet (154-155), amb informació no sols dels títols ja publicats, ans també dels que es troben en curs de preparació (152-159).- J. P. E. [23.240]

Pep VALSALOBRE, *Agustí Eura i les muses catalanes a l'Acadèmia de Barcelona*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras", XLVIII (2001-2002), 161-212.

La documentació de la mateixa acadèmia permet a l'autor de reconstruir l'activitat acadèmica d'Agustí Eura durant els anys 1732-1734 (162-168), d'informar sobre la seva activitat, també secreta a favor de l'acadèmia de Barcelona (169-171) i dels contactes cada dia més escadussers entre l'acadèmia i el bisbe d'Ourense (171-174): en tant que poeta, Eura fou reconegut un dels tres màxims poetes catalans moderns, amb Vicent Garcia i Francesc Fontanella i, amb motiu de la composició dedicada a *Les Muses catalanes*, ací transcrita (182-186), l'autor es pregunta si, malgrat la seva pressió castellanitzadora, existí en l'Acadèmia de Barcelona un projecte col·lectiu a favor de la literatura catalana entre Antoni de Bastero, Agustí Eura i Pere Serra i Postius, ultra l'austriacisme que els unia (193-201). Hi ha bibliografia (201-208) i, en apèndix, transcripció de la sol·licitud demanant que l'Acadèmia de Barcelona fos 'Real' (209) i les dues redaccions de l'encàrrec secret a Eura (210-212).- J. P. E. [23.241]

Albert ROSSICH, *La poesia catalana a l'Acadèmia abans de la Renaixença*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras", XLVIII (2001-2002), 213-230.

Recordats els dos precedents, Jordi Rubió i Antoni Comas, l'autor proclama: "Em centraré en l'activitat estricta de l'Acadèmia, sobretot en els moments inicials, en els quals era més literària que erudita" (214). En l'Acadèmia dels Desconfiats la presència del català "és ben magra" (215), "per incompatibilitat entre aquesta llengua i determinats àmbits formalitzats" com demostra la publicació de les obres del Rector de Vallfogona (216); després del 1729, ja en l'Acadèmia de Bones Lletres "el català hi tenia reservada un presència testimonial, en el millor sentit de la paraula" (221) i la decisió del 18 d'abril del 1731, que "los académicos usen el idioma castellano" (222) s'ha d'entendre de "la llengua de relació oral entre els acadèmics" (224), perquè d'intervencions en català dins les sessions n'hi seguiren havent (225-226): foren 44 entre 1752-1806 (227).- J. P. E. [23.242]

Mireia CAMPABADAL I BERTRAN, *Sobre la concepció de la poesia catalana del segle XVIII*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLVIII (2001-2002), 231-267.

Tor i que Antoni de Capmany considerés el segle XVIII poc poètic perquè era el de la raó, l'autora es proposa "demostrar que la poesia, no només no fou arraconada, sino que fou tingu-

da en compte i analitzada des de diversos àmbits del pensament il·lustrat" (231-232) i es fixa sobretot en les apologies de la llengua catalana, on es barregen apreciacions sobre la poesia (234-246), també avaluada des de l'angle de la llengua, perquè històricament amb la provençal (llemosina) hauria estat base poètica per a les altres llatines i perquè certes característiques, com l'abundància de monosíl·labs, la feia més apta per al vers: així ho ensenyaven les preceptives del segle XVIII, que entraren en el XIX: Narcís Julià, Segimon Comes, els *Preceptes* anònims, Agustí Eura i Domingo Mas i Savi (247-256); la moda de la Il·lustració, de la qual Gregori Maians fou teòric, ho sotmeté tot al bon gust (256-260); hi ha diverses bibliografies, començant per la de manuscrits i d'impresos (262-264), de llurs edicions modernes (265) i d'estudis actuals (266-267).- J. P. E. [23.243]

Sofia GARÇON, *Els Junoy*, dins "Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans", 5 (2007), 141-186.

Aplec de dades sobre aquella raguèlia cerdana; el cognom compareix amb grafies diverses des del segle XVI i les primeres signatures en documents notariais de l'AHC de la Cerdanya a Puigcerdà són del 1729; figuren en quadre tots els noms de pila documentats, tant masculins com femenins i llur origen (146-149); també figura en quadres sinòptics la repartició geogràfica al Principat i als Comtats fins al segle XVIII (140-143); un altre apartat és dedicat als oficis: paraires, bracers, professors, mercaders, cirurgians, regidors i algutzir major (156-163) i finalment, dades sobre situació econòmica, tretes de capítols matrimonials, èpoques de dot, testaments, inventaris i donacions (163-171). L'apèndix conté resum dels successius documents des del 1665 (176-185).- J. P. E. [23.244]

Felip MUNAR I MUNAR, *La passió narrativa (Estudi i transcripció de la Divine mort y Passió de Jesucrist Señor Nostro)*, dins "Randa", 59 (2007 = Homenatge a Jordi Carbonell/5), 45-107.

Passió narrativa del segle XVIII (45), conservada a Palma de Mallorca, Monestir de la Real, copiada amb algunes intervencions del P. Gaspar Munar; n'és sobretot subratllada la característica 'narrativa', i moralment didàctica (51-52) no pas dramàtica, de la peça, que comença amb el naixement de Jesús i amb el pecat dels primers pares Adam i Eva (48), ací esquematitzada (48); el text és analitzat seguint les parts de la gramàtica (51-65) i després transcrit i completat amb notes (66-107).- J. P. E. [23.245]

Emili CASANOVA, *L'estat del valencià a través dels sermons de Pere Soler (Belgida, 1672-València 1745)*, dins Actes Vall d'Albaida, I, 369-400.

En començar el segle XVIII només es mantenia l'ús públic del valencià en sermons d'alguna manera relacionats amb s. Vicent Ferrer. Pere Soler, dominic, prior de Sant Domènec de València, catedràtic de la Universitat, era cèlebre en aquest punt i ha deixat nou sermons en valencià, conservats a València, BU, ms. 228 (382-383); és transcrit sencer el núm. II, predicat "en la festa del bateig del sant a Sant Esteve de València" (384-400), on el predicador es considerava en l'obligació de "fer riure com un bovo" (372): la llengua és col·loquial amb castellanismes utilitzats en la ciutat de València. Les pàgines 374-382 són dedicades a rècules de mots: datables abans de la data consignada en el DCVB (374-376); castellanismes (376-377); d'arrel antiga (378); no registrats o reconeguts fins ara; locucions (380-382); i dites i endevinalles (382).- J. P. E. [23.246]

Joan VILAMALA, *Quatre retaules més de Josep Pujol*, dins "Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs", XXII (2006), 551-561.

En la segona meitat del segle XVIII, Josep Pujol i Juhí, de Folgueroles, sembrà de retaules gòtics les comarques vigatanes d'Osona i el Bages i les solsonines del Berguedà i el Solsonès. (551); ara els respectius arxius parroquials, conservats en els diocesans de Vic i de Solsona ens permeten de datar-los i, tant com és possible, de veure'ls en fotografia. Els quatre retaules pertanyien a Trasserra i a Travil, de Capolat, i a Sant Miquel de Marçanyac i a Sant Martí de les Serres, de La Selva (Navès); l'autor es fixa principalment en les característiques del barroc pròpies de l'escultor.- J. P. E.

[23.247]

Montserrat MOLI I FRIGOLA, *Pau Costa i Guido Reni a la cathedral de Girona. Miquel Català Vinyolas i el retaule de Sant Miquel dels Àngels*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 410-421.

Amb notícies de l'ACG, e l'ADG i de l'AHG l'autora estableix els punts bàsics de la biografia de Miquel Català Vinyolas, futur canonge, síndic del Capítol de Girona a Roma i comitent del retaule de Sant Miquel de la catedral. En apèndix són transcrits 2 documents de l'ADG, 18 de l'ACG (obra i Actes Capitulars), i 4 de l'AHG referents a diversos aspectes de la vida i activitat del canonge Català.- J. de P.

[23.248]

Gregorio MAYANS Y SISCAR, *Epistolario. XXIV. Mayans y los arzobispos de Valencia, Orbe, Mayoral y Fabián y Fuero*. Estudio preliminar, transcripción y notas de Antonio MESTRE SANCHIS, València, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva 2009, 475 pp.

A fi de tenir a la mà una base completa per a l'estudi del tema, cal esperar la publicació d'altres escrits, en els quals Maïans parla i avalua l'actuació dels arquebisbes de València des del 1725. A través de la correspondència i de la valoració que en fa el prof. Mestre, Maïans havia d'ésser un feligrès de tracte no sempre fàcil per a les màximes autoritats religioses de l'antic Regne de València; cal només recordar que el seu *Orador Christiano* no era precisament un manual per a l'oratória barroca d'aquell segle; la seva *Gramàtica latina*, de més a més fou motiu de polèmica personal amb el darrer dels tres arquebisbes, Fabián y Fuero, la categoria humana del qual es pot amidar amb la seva frase: "Donde no llega mi espada, llega mi oro". Amb els altres dos, des d'una situació bàsica d'amistat personal, no mancaren els moments de tensió, com quan en temps d'Orbe, la ciutat de València posà en mans dels jesuïtes tot l'ensenyament de la gramàtica llatina; amb Mayoral arribà inclús a col·laborar en la formació d'una biblioteca arquebisbal, però les relacions es refredaren quan Mayoral es desentengué d'afavorir la *Gramàtica* de Maïans. Fabián y Fuero s'hagué d'escapar de València d'amagat.- J. P. E.

[23.249]

Juan José SEGUÍ MARCO, Luis SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *El Tractatus de hispana progenie vocis Ur De Gregorio Mayans y su aportación a la historia antigua valenciana*, dins "Saitabi", 58 (2008 = Hom. Mestre Sanchis), 299-316.

L'Acadèmia Llatina de Jena oferí a Gregori Mayans d'ésser-ne soci honorari i ell contestà el 1754 amb aquesta obra seva, en la qual repassava allò que els autors tant antics com moderns i les inscripcions deien sobre l'antiguitat de poblacions valencianes; els autors assenyalen "la lectura en Avieno de Sitana por Sicana y su identificación con Cullera, o la distinción entre Dianium y Hemeroskopeion; la identificación de Alicante con Lucentum, la localización del portus de Ilici en el Cap d'Aljub (Santa Pola); el rechazo de la ubicación de Segobriga en Segorbe", localitzada com a "ciudad estipendiaria en la Celtiberia, sometida a la provincia Carthaginensis" (314). Hi ha bibliografia (315-316).- J. P. E.

[23.250]

Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, *El fondo mayansiano en la Collection Tiran de los Archives Nationales de París (Cartas, Tratados, biblioteca)*, dins "Saitabi", 58 (2008 = Hom. Mestre Sanchis", 347-365.

En realitat, es tracta de l'arxiu personal del valencià Felip Bertran, bisbe de Salamanca i Inquisidor General de l'Estat durant la segona meitat del segle XVIII, venut pels seus hereus i arribat als Archives Nationales de França; és format per cinquanta-tres caixes (AB XIX 558-597); la part més important és la correspondència de i amb Gregori Maians (caixa 594); hi ha cent-onze unitats de biblioteca, on trobem: *Repertori General dels Furs de València*, de Nofre Bartomeu Ginart; el *Pastorle* magistri Francisci Eximenis, editio vetus in 12 (361); *Peregrinació del Venturós Pelegrí*, Cervera 1743; 400 *aforismes catalans*, de Joan Carles Amat (362), *Libro de la natura angélica*, d'Eiximenis; *Llibre de oracions*, compost per fra Anselm Turmeda; *Summula Raymundi*, Colònia 1495.- J. P. E.

[23.251]

Santiago ALEIXOS ALAFONT, *Humanismo y europeismo en el pensamiento ilustrado de Gregorio Mayans i Siscar. Aproximación a través de su interés por el humanista Antonio Agustín* (Col·lecció Estudis Universitaris), València, Institució Alfons el Magnànim 2008, 286 pp.

Membre de l'escola d'Antoni Mestre i Sanchis, l'autor defensà el 2005 la tesi doctoral sobre l'aportació de Maians a la coneixença d'Antoni Agostí per part dels il·lustrats europeus; una primera part ressegueix el camí d'acostament de Maians a Agostí, seguida de la col·laboració del valencià a l'edició de les *Opera omnia* del metropolità de Tarragona a Lucca per G. Rocchi, i en terç lloc dels punts en què es manifestà en l'obra de Maians la seva proximitat a Agostí. És publicada en apèndix correspondència dels anys 1734-1743, conservada en la família del gran jurista, on es manifesta l'interès també per les dades que proporcionen les ciències auxiliars (epigrafia, numismàtica).- J. P. E.

[23.252]

Nicole BARDIOT, *Une culture littorale oubliée: les soutes espagnoles pour les savonneries provençales au XVIIIe siècle*, dins "Provence historique", LIX (2009), 355-379.

Es tracta de la barrella elaborada entorn d'Alacant fins a Elx i a Crevillent, que els savoners provençals consideraven de primera categoria, perquè fins i tot les anàlisis posteriors demostraren que fins a un 40% del seu pes era carbonat de sodi (357). L'augment de la demanda obligà els barrillers a millorar-ne la fabricació (358-364). Entorn el 1750 començà de canviar tot el conjunt d'activitats entorn la barrella, car les entitats municipals perderen el seu influx en el procés laboral i comercial (365-370). Els arxius ho documenten (Alacant, AM, Marsella, Archives de la Chambre de Commerce); el gran centre que era Alacant fou dominat pels provençals (371), sobretot pels marselesos en el sector de les assegurances, de forta empenta d'ascensió social (373): controlaven les zones productores mitjançant el crèdit agrícola (375), però no es pogueren defensar de la competència anglesa i hagueren de cercar nous mercats de provisió: Alacant s'enfonçà (376-377).- J. P. E.

[23.253]

Anna M. VILLALONGA, *L'entremès Lo batlle i cort del borboll. Un testimoni inèdit del teatre català del segle XVIII*, dins "Els Marges", núm. 88 (Primavera de 2009), 39-56.

Peça anònima, fins ara coneguda per dues còpies, una incompleta, i ara per una tercera, de Barcelona, BC, Fons Renart, lligall 36, que, de més a més, dóna dos romanços finals. És entremès de sàtira política a la nova organització municipal borbònica; els dos romanços són ací reproduïts (47-48): incideixen en la crítica social dels que manen i en la dèria casadora de les fadrines (50-52). Hi ha bibliografia (54-55).- J. P. E.

[23.254]

Pep VALSALOBRE, *Una Summa religiosa barroca: el Promptuari Moral Sagrat de Pere Salses*, dins «Miscel·lània Josep M. Marquès i Planagumà», Girona 2010, 366-380.

L'autor resumeix en una primera part la vida de Pere Salses, i pondera acuradament la importància del seu projecte literari, religiós i enciclopèdic, a part de recordar la reivindicació de l'ús i les alabances que fa de les virtuts de la llengua catalana, amb un cop d'ull sobre la seva biobibliografia, prou abundosa, i assenyaladament les referències de Moliné i Brasés, Torres i Amat, Rubió i Balaguer, Antoni Comas. Max Cahner i Martí Gelabertó, que el 2005 l'hi ha dedicat una tesi. En aquesta primera part Valsalobre analitza l'estructura del *Promptuari moral sagrat* de Salses, editat a Barcelona en cinc volums entre 1754 i 1757, el contingut i la segmentació del text en «plàtiques», així com l'organització interna d'aquestes. Critica l'opinió que identifica el *Promptuari* amb un sermonari ras i curt, i el posa en relació amb la *Font mística y sagrada del Paradís de la Iglésia*, de Francesc Baucells, amb la qual té semblances i sobretot una diferència de destinataris: si Baucells escriu per als pares de família, Salses adreça al seva obra primordialment als pastors d'ànimes. Resta, però una «obra híbrida, és formalment un catecisme, un macrocatecisme, si voleu, i és funcionalment un sermonari», sobretot per l'*Index concionatorius ad conciones formandas* que hi ha al final i per l'estil oral de la seva prosa. Seguint una indicació de Jordi Rubió, Valsalobre, compara l'obra de Salses amb el *Cristià* d'Eiximenis, obres idèntiques en la seva finalitat pastoral, en el seu caràcter enciclopèdic i en els mitjans emprats per a convèncer el lector. Finalment es refereix a dues obres que han estat atribuïdes a Salses; *De constitutione et origine iuris Cathalonie* i el *Dypticon S. Cathedralis Ecclesiae Urgellensis Pontifum* (sic). En la segona part Valsalobre estudia l'*exemplum* en el *Promptuari*, i en l'annex en transcriu dotze exemples. En un segon annex ofereix quatre textos complementaris, de gran força retòrica. La bibliografia inclosa deu ésser exhaustiva.- J. de P. [23.255]

Montserrat SANMARTÍ ROSET, *Un llibre de comptabilitat de l'arxiu patrimonial dels Martí d'Ardenya (segle XVIII)*, dins "Misc. Navarro Miralles", 115-119.

L'arxiu familiar i patrimonial dels Martí d'Ardenya es conserva dins el Municipal d'Altafulla; ací n'és analitzat el lligall 57, del 1733 al 1804, en gran part romàs en blanc i d'estat de conservació deficient (116, nota 4), però l'autora n'ha pogut reconstruir gran part de la família i analitzar les característiques de les anotacions, en general relatives a operacions mercantívoles que fan constar data, objecte i destí de l'operació i, si s'escau, guanys o pèrdues, noms i patrons dels vaixells i una observació final plena de seny: "Los negocios d'enterra, encara que siga guanyar poca cosa, són millors" (119).- J. P. E. [23.256]

Vicent Josep ESCARTÍ, *Notícia de la Vida del pare Pere Esteve de Leopold Ignasi Planells (1760)*, dins "Misc. Duran", 253-271.

Vicent Josep ESCARTÍ, *La vida del pare Pere Esteve, de Leopold Ignasi Planells*, Dénia, Parròquia de l'Assumpció 2006.

Ja d'entrada, l'autor es manifesta contrari a qualificar el segle XVIII com el de més decadència de la literatura valenciana, entre d'altres raons perquè no tot fou publicat; darrerament s'ha iniciat la trobada de qualche peça manuscrita i l'obra del franciscà de l'Observància, Pere Esteve, ja publicada per Cristòfor Mercader el 1677 i reproduïda el 1760 per Planells, (Roc Chabàs n'havia informat), n'és un nou exemple (254-255); el manuscrit que ha salvat l'obra esmentada, tot i que fins ara ha estat pràcticament desconegut, fou adquirit per Nicolau Primitiu en un llibreter de vell i llegat per ell a la Biblioteca Valenciana, on ara es troba (256-257); Esteve visqué i actuà en ple barroc sota la pressió valenciana a castellanitzar-se com a demostració de prestigi, i ho féu en clau 'popularista' (258) i, doncs, els seus escrits són normalment en valencià (259), tot i que la seva predicació fos "clarament espanyolista i anticatalanista" (260). En la segona meitat del segle XVII, Cristòfor Mercader col·locà els escrits valen-

cians d'Esteve dins el marc castellà i grandiloqüent de la seva biografia (262-264) i un segle després, el desconegut Planells ho reelaborà en un valencià popular i digne (265-269). L'autor dóna notícia d'escrius valencians d'un altre escriptor del XVIII, Gabriel Ferrandis (267). Hi ha bibliografia (269-271).

L'altre títol es limita a presentar breument autor i obra i a reproduir la vida reelaborada per Planells durant el segle XVIII.- J. P. E. [23.257-23.258]

Luis MIRALLES CONESA, Mercedes GARCÍA FERRER, *La enseñanza de la física en el siglo XVIII. La física moderna, racional y experimental (1745) de Andrés Piquer Arrufat*, dins "Revista de Didáctica de las Ciencias Experimentales y Sociales", 21 (2007), 169-196.

Luis MIRALLES CONESA, Mercedes GARCÍA FERRER, *José Climent Avinent, humanista del siglo XVIII, y su colaboración en las publicaciones de Andrés Piquer Arrufat*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXXXIII (2007), 229-248.

Climent, de Castelló de la Plana, i Piquer de la comarca de Vallderoures, es trobaren a València entorn el 1740, on el primer era canonge de la Seu i el segon professor de medicina a la Universitat; en publicar aquest la seva *Física moderna* el 1745, aquell fou encarregat de donar un parer sobre l'ortodòxia del llibre, on defensà la legitimitat del progrés de les ciències humanes (243-244); uns quants anys més tard, el 1762, en publicar les seves *Institutiones medicae*, Piquer brindà a Climent la seva nova obra amb una lletra proemial, ací traduïda al castellà (245-248).- J. P. E. [23.259-23.260]

Maria Rosa SERRA MILÀ, *La mort de l'escolà: de Vallfogona a Verdaguer*, dins «AIEG», LII (2011), 659-670.

Recordat el paper de l'escolà en la litúrgia i la seva presència en la literatura medieval i moderna, l'autora estudia compara tres poemes relatius a escolans difunts d'autors, èpoques i estils diferents. El primer és l'epitafi del Rector de Vallfogona a un seu escolà sebollit sota la pica d'aigua beneïta. El segon és de Pau Puig, dedicat a un escolà murri que robava cera per al seu enterrament. El tercer és el poema *La mort de l'escolà* de Jacint Verdaguer. Els textos són receditats en l'Annex final.- J. de P. [22.261]

Albert CORBETO I LÓPEZ, *Punxonament i foneria al segle XVIII: la fàbrica de lletra del convent de Sant Josep de Barcelona*, dins "Revista de Catalunya", 198 (2004), 65-102

Albert CORBETO I LÓPEZ, *La fàbrica de fundició de letra de imprenta del Convento de San José de Barcelona*, dins "Memoria Ecclesiae", XXXIII (2009), 497-522.

Oficialment, la dita fàbrica naixia el 18, I, 1746, encara que en realitat ja feia temps que funcionava (matrius, del 1734; impressions del 1732); la seva activitat és de domini públic per la documentació de l'Arxiu Reial de Barcelona, *Monacals d'Hisenda*, que féu conèixer la mala guanyada Josepa Arnall, i ara enriqueix l'autor: és destacable la feina del ripollès Eudald Pradell, de família d'armers però analfabet, que malgrat tot creà nous motllos i matrius i obtingué la protecció reial i Josep Finestres en feia elogis en la seva correspondència amb Gregori Maïans (502-505); també es distingiren religiosos de la comunitat; la qualitat de la feina és visible en *Muestra de los caracteres que se hallan en la fàbrica del Convento de S. Joseph de Barcelona...* (506). Malgrat les falconades polítiques, la fàbrica resistí més enllà de l'exclaustració del 1835 (517-518). Hi ha mostres de tipus de lletra (519-522).- J. P. E. [23.262-23.263]

Juan GOMIS COLOMA, "*Porque todo cabe en ellas*". *Imágenes femeninas en los pliegos sueltos del siglo ilustrado*, dins "Estudis. Revista d'Història Moderna", 33 (2007), 299-312.

Resum de tesi doctoral. Si els *Fulletons Bonsoms* de Barcelona, BC, són famosos com a font per al coneixement de l'època barroca a Catalunya, no ho haurien d'ésser menys les col·leccions valencianes del Fons Serrano Morales, de València, Arxiu Municipal, o el Fons Nicolau Primitiu, de la Biblioteca Valenciana. Sobre aquesta doble base l'autor refà l'identikit de la dona popular valenciana durant el segle XVIII, dins el qual ocupen un espai considerable els fulletons escrits en valencià, on la misogínia s'abraona contra la dona malgastadora.- J. P. E. [23.264]

Pep VILA I MEDINYÀ, *Notes personals del cadaquesenc Vicenç Escofet, habitant a Barcelona (1723-1757)*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 41 (2010), 473-480.

Fixada la filiació, exposa els estudis i posterior carrera de Vicenç Escofet dins l'orde dels Teatins. Estudià a Barcelona i Roma. Les notes que publica l'autor foren escrites al final del ms. 545 de la BUB, un quadern escolar d'aritmètica, on també foren transcrits uns poemes en castellà i una recepta de rebosteria. Les notes són breus, espaiades en el temps, i són editades amb notes crítiques.- J. de P. [23.265]

Pep VILA, *Una edició gironina de començaments del segle XIX de les Instruccions per l'ensenyança de minyons*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 595-618.

L'autor presenta i descriu una edició no datada de les *Instruccions...*, probablement de principis del segle XIX, conservada a Ripoll, Biblioteca Lambert Mata; presenta petites variants, indicades ací. Característica d'aquesta edició és l'*Advertència final* (358-366), que recomana l'estudi del francès i de l'italià, llengües en què "han florit las cièncias naturals, històricas y dogmàticas ab gran primor per los molt ingenis vius y de sutil discurs que han tingut ditas nacions". Al final hi ha fotografies d'edicions de les *Instruccions...*, de Beceroles, *Cartilles* i altre material pedagògic del s. XIX.- J. de P. [23.266]

Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, Francisco Javier MARTÍNEZ NARANJO, *La expulsión de los jesuitas de Cataluña*, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", XX (2009), 115-136.

La documentació de Simancas, AG, *Gracia y Justicia*, 686, demostra que algun almenys dels bisbes de seus catalanes estigueren d'acord amb l'exili imposat als jesuïtes, perquè 'es ficaven a tot arreu'(116). Aquestes pàgines es basen en narracions dels mateixos exiliats, entre els quals destaquen les del saragossà, resident a Cervera, Blas Larraz *De rebus sociorum Provinciae Aragonum S. I. ab indicto ipsis ex Hispania exsilio...*, de Roma, ARSI, *Aragoniae*, 30; són particularment interessants les notícies sobre l'aplec d'expulsats a Tarragona per a ésser embarcats a Salou (122-129) i les relatives a la negativa de desembarc de jesuïtes en ports d'Itàlia, que obligà les naus a voltar durant un any entre la península i l'illa de Còrsega (129-133); l'aclimatació a la nova terra comportà detalls diversos (134); alguns destacaren de seguida en camps diversos d'estudi (135-136).- J. P. E. [23.267]

Carlos Damián FUENTES FOS, *Juan Andrés, entre España y Europa*, València, Institució Alfons el Magnànim 2008, 305 pp.

Jesuïta valencià expulsat el 1767, després dels corresponents estudis en les escoles de l'ordre, refugiat a Itàlia, s'esforça a integrar-se en la nova cultura, en la qual fou reconegut com a mestre sobretot per la seva obra *Dell'origine, progressi e stato attuale di ogni letteratura*, en la qual procurava de donar una informació objectiva de la validesa científica de cada país en els diversos camps del saber, evitant polèmiques. Col·laborà amb importants escriptors italians. Les lle-

tres amb les quals explicava al seu germà els seus coneixements d'Itàlia, foren traduïdes al castellà. Preferí restar a Itàlia, on morí.- J. P. E. [23.268]

Dolors CONDOM GRATACÒS, *L'edició gironina de l'Ars Poetica d'Horaci*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", XLIX (2008), 99-121.

Convençuda que tant l'*Arte Poetica* com les *Bucòlicas* d'Horaci, publicades a Girona per Miquel Bro (ca. 1768), són traduccions de Pere Bes i Labet, l'autora, concentrada en l'estudi de l'obra d'Horaci, documenta la personalitat de Pere Bes, capellà i professor de llatí i de retòrica a Girona i a Barcelona, i analitza la seva publicació horàcia, enumerant tots els elements que la componen i no són pocs: aprovacions dels censors, dedicatòria a sant Pere, pròleg, octava, díptic en llatí i quarteta, elogi de la poesia, taula d'autors citats, advertència, text, traducció i comentari, errades i darrers advertiments. Pere Bes es demostra coneixedor del text i de les concepcions sobre la retòrica: erudit i consciencios en el seu treball, malgrat les limitacions inherents a la seva època pre-filològica. És fotografiada la primera pàgina del volum.- J. de P. [23.269]

Josep M. BENÍTEZ I RIERA, *El destierro de los jesuitas de la "Provincia de Aragón" bajo el reinado de Carlos III. Crónica inédita del P. Blas Larraz, S. I.*, Roma, Iglesia Nacional Española de Santiago y Montserrat 2006, 272 pp.

El nucli central del present llibre és la transcripció del text original llatí del *De rebus Sociorum Provinciae Aragoniae Societatis Iesu ab indicto eis ex Hispania exsilio usque ad Societatis abolitionem commentarii tres*, a base del manuscrit contemporani, conservat a Cervera (Segarra), AHC; i la de la seva traducció castellana de darreries del segle XIX, conservada a Sant Cugat del Vallès, Biblioteca Borja, ms. M-III-4: els dos texts, simultàniament publicats en la part superior i inferior, respectivament, de cada pàgina, s'allarguen de la 13 a la 274. Les pàgines inicials, recordada l'expulsió dels jesuïtes de tots els dominis de la corona (Europa, Amèrica, Filipines) per ordre de Carles III l'any 1767, que els mantingué aplegats en les respectives províncies (7-8), resumeixen la personalitat de l'autor, l'aragonès Blas Larraz, catedràtic de retòrica a la universitat de Cervera en el moment de l'expulsió, i autor d'obres diverses sobretot en vers (6-7).- J. P. E. [23.270]

Ramon GRAU I FERNÁNDEZ, *Pierre Vilar, Antoni de Capmany i la "gimnàstica mental"*, dins "Misc. Duran", 199-217.

A més de traduir al català la *Catalunya dins l'Espanya moderna*, que presentà una forma de llengua catalana que tenia en compte la qualitat de l'original, Eulàlia Duran, amb Max Cahner, obtingué de Pierre Vilar la publicació d'un aplec d'estudis seus, revisats, sota el títol d'*Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*, una bona part del qual és dedicada a Antoni de Capmany, presentat com a creador de mètode històric, per les quatre qualitats fonamentals de la seva gran obra: "seriós en la documentació d'arxiu, crític dels documents. sentit de la síntesi, qualitats de presentació de les obres" (203), a la vista, uns quants anys després, de la seva bel·ligerància antinapolèonica de "partidari convençut de la defensa de la unitat nacional", es preguntava "com explicar-se aquest fenomen d'estranya aparença?" (204); l'autor respon que, aplicant la Revolució, Napoleó Bonaparte havia creat un estat, on "todos se llaman franceses", al montón, como quien dice carneros, bajo la porra del gran rabadán imperial" (207): per a Capmany "el pueblo es la nación", no pas les elits (211 i 215) i es considera ple de raó en caure les sobreestructures de la dominació francesa (215-216). Hi ha bibliografia (217).- J. P. E. [23.271]

Pep VILA, *Un tractat setcentista d'urbanitat i de bones maneres. Lectures d'una família palamosina*, dins "Estudis del Baix Empordà", 29 (2010), 221-240.

L'autor presenta un volum de les *Reglas de la buena crianza civil y cristiana, utilísimas para todos. Añadido el nuevo método de trinchar en la mesa*, Barcelona, per la viuda Piferer, impressora del R. N. S., plaza del Ángel, 172 pp., relligat amb un altre quadern: *Civilidad de la mesa indispensable en todo sugeto distinguido de nacimiento Con láminas.* Barcelona, per Juan Francisco Piferer, impresor de S. M., 42 pp. L'exemplar en qüestió havia pertangut a la família Prohías, calafaters de Palamós del segle XVIII. L'autor recensionia d'altres edicions de l'obra, dues gironines. En descriu i valora el contingut i en apèndix en transcriu alguns fragments, relacionats gairebé tots amb la taula. Hi ha una bibliografia resumida.- J. de P. [23.272]

Narcís CAMÓS, *Jardín de María, plantado en el Principado de Cataluña. Girona, 1772*. Edició fac-símil a càrrec d'Àngel RODRÍGUEZ i Pep VILA, Girona, Diputació Provincial 2008.

Tal com ja havien fet els bisbats de Tarragona i d'Urgell poc abans del 2000, ara el de Girona aplega en volum independent les informacions sobre santuaris i invocacions de la Mare de Déu en el propi territori, acollides en l'obra del dominicà Narcís Camós, i ara enriquides amb els *Goigs* corresponents. [Encara que les narracions de Camós no siguin exemplars de sentit crític davant les narracions populars de les Marededéus trobades] és d'agrair l'esforç esmerçat en l'aplec de documents i narracions de les 1.028 advocacions només del principat de Catalunya [recordem que l'obra fou editada el 1657, època de guerra que no facilitava l'aplec de notícies per a les advocacions dels comtats del Nord].- J. P. E. [23.273]

Lluís SERRANO JIMÉNEZ, *Cabanes 1789: inventari i llibreria d'un hisendat*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 41 (2010), 339-364.

L'autor estudia i publica l'inventari 'post mortem' de Jaume Pont Casadevall i Puig, hisendat de Cabanes, del qual fixa biografia i patrimoni, resultat d'un procés d'acumulació de masos i terres que tingué com a fonament l'establiment emfitèutic a Cabanes (Sant Feliu de Cadins), a les Olives (Peralada) i a Pont de Molins. Després esbossa la mentalitat religiosa, reflectida en la llibreria. L'inventari es conserva a l'AHG, *Peralada* 934, ff. 242r-249r.- J. de P. [23.274]

Elisabel LARRIBA, *De la lancette à la plume. Pedro Pablo Gatell y Carnicer: un chirurgien de la Marine Royale dans l'Espagne des Lumières (1745-1792)*, Aix en Provence, Publications de l'Université de Provence 2005, 235 pp.

Tesi doctoral sobre aquell personatge. Format en el Col·legi de Medicina i Cirurgia de Cadis, fundat per Pere Virgili, enrolat en trajectes marítims, dels que s'hagué d'allunyar per dificultats de salut, derivà vers la figura de metge-filòsof: col·laborà en el "Correo de los ciegos", el 1790 fundà la seva pròpia revista "El Argonauta Español", on, entre d'altres temes, manifestà la seva admiració per Miguel de Cervantes, a qui dedicà el llibre *Moral de Don Quijote*.- J. P. E. [23.275]

Rafael GIL BAUTISTA, *Medicina y minería en el Almadén del siglo XVIII. Joseph Parés i Franquès (Mataró, 1220 – Almadén, 1798)*, dins "Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna", 27 (2009), 333-361.

L'autor divideix en tres apartats, completats amb apèndix de sis documents i arbre familiar (357-361), les dades biogràfiques del dr. Josep Perés i Franquès, nascut a Mataró el 1720 i mort a Almadén el 1798. Estudià a la universitat d'Osca, viatjà per Occitània (334-338), trobà feina i muntà família a Almadén, on també tingué responsabilitats d'administració municipal (339-

350) i posà particular atenció a les conseqüències mèdicosanitàries de les mines en els seus treballadors (351-353), a les quals dedicà els seus llibres: *Apologema de la más verosímil medicina* del 1775; *Apología de las reales Minas de Cinabrio de la Villa de Almadén*, del 1777; *Catástrofe morbo-so de las minas mercuriales de la Villa de Almadén*, del 1778; i *Descripción... de las reales minas de azogue de la Villa de Almadén*, del 1785. Els originals són a Madrid, arxiu del Ministeri d'Economia i Hisenda.- J. P. E. [23.276]

Mònica PIERA MIQUEL, *La cómoda y el tocador, muebles de prestigio en la sociedad catalana del siglo XVIII*, dins "Pedralbes. Revista d'Història Moderna", 25 (2005), 259-282.

Les notícies sobre la calaixera i el tocador i la seva progressiva presència en el mobiliari de les famílies a partir de la segona meitat del segle XVIII; la documentació de base, ultra el *Calaix de sastre*, del baró de Maldà, Rafael d'Amat i de Cortada, es troba a l'AHPB, sobretot en inventaris 'post mortem' i en capítols matrimonials.- J. P. E. [23.277]

Xavier JUNCOSA, *Erasme de Gònima*, dins "Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès", VII/38 (2008), 61-68.

"Erasme de Gònima es distingeix pel seu rigor documental: ho escrivia tot, ho arxivava tot, ho conservava tot: rebuts, factures, correspondència, inventaris, capbreus, tota mena de documentació oficial, correus [correus?], compres, vendes, comptabilitat, salaris, treballadors, despeses familiars... I tot això es conserva... al fons Gòmima Janer de la Biblioteca de Catalunya...", completat amb documentació sobre els seus vaixells, en el Registre de Navegació del Museu Marítim de Barcelona (67). El seu contemporani, Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, encara que el menystingués com a 'nou ric', no deixà de consignar detalls biogràfics del de Gònima en el *Calaix de sastre* (65). Ací és resumida la seva biografia, des del Mojà originari, passant per les fàbriques d'indianes de Barcelona, pel comerç internacional, per la construcció dels palaus del carrer del Carme o de Sant Feliu de Llobregat i per la convivència amb els ocupants francesos ja en el segle XIX.- J. P. E. [23.278]

Un evangelizzatore del nuovo mondo. Il diario del beato Junípero Serra, a cura di Nicola GORI (Biografie, 104), Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana 2006, 160 pp.

La vida de fra Juníper (Ginebre/Ginebró) Serra (1713-1784) és universalment coneguda, però la present edició té una característica ben particular, la d'ésser el diari d'una expedició oficial de colonització, que durà del 22 de març al 1 de juliol del 1769, entre Loreto i San Diego en la Baixa Califòrnia, de la qual el P. Serra fou el capellà. Les seves anotacions permeten de conèixer tant la naturalesa de la zona, les característiques dels seus habitants indígenes i la forma com els expedicionaris pensaven la pròpia activitat civilitzadora i cristianitzadora.- J. P. E. [23.279]

Marina CAFFIERO, *La fabrique d'un saint à l'époque des Lumières*. París, Éditions de l'École d'Hautes Études en Sciences Sociales 2006, 224 pp.

Marina CAFFIERO, *Battesimi forzati. Storie di ebrei, cristiani e convertiti nella Roma dei Papi*, Roma 2004/ 2ª ed. 2005.

Marina CAFFIERO, *Battesimi, libertà e frontiere. Conversioni di musulmani a Roma in età moderna*, dins "Quaderni storici", 126 (2007), 819-839.

En tots tres títols el protagonista o un dels actors principals és el perpinyanès Francesc de Rovira i Bonet, que durant la segona meitat del segle XVIII, els anys 1756-1798 fou responsable de la Casa dei Convertiti i de les institucions que giraven al seu voltant com l'església de

San Salvatore ai Monti. Capítols sencers del primer títol són dedicats a ell i a les seves obres, entre les quals destacava *Il vero penitente dei giorni nostri...*, Nàpols 1789, i l'*Armatura dei forti...* definit per l'autora "véritable abrégé de tous les textes et de tous les arguments de la polémique antijuive" (166). Relacionat amb l'estada, mort i sepultura a Roma del futur sant Benoit Joseph de Labre, incidí en l'espiritualitat romana de tendència rigorista, a través de la qual també influí en el govern pontifici, valent-se d'un corrent de vida espiritual representat pels "méthodes utilisés dans la prédication des véritables missions populaires" (156), concentrà part de la seva activitat de donar vida al Colosseu mitjançant la memòria dels màrtirs i la pràctica del Via Crucis i rebé sepultura en la capella del monument.

El títol terç ens informa que Francesc Rovira i Bonet, durant el temps en què fou rector de la "Casa dei catecumeni", descobrí molts casos de falsos conversos (824); i que una obra seva, fins ara desconeguda, el *Libro dei turchi venuti alla Santa Casa de catecumeni*, escrit entre el 1759 i el 1802, es conserva inèdit a l'Archivio Storico del Vicariato de Roma (838, nota 21).
- J. P. E. [23.280-23.281-23.282]

Ramon CORTS I BLAY, *La figura episcopal i pública de Josep Climent a Barcelona (1766-1775)*, dins "Pedralbes. Revista d'Història Moderna", 26 (2006), 81-103.

A base de documentació ja publicada i de bibliografia sobre el personatge, l'autor presenta una síntesi de les qualitats del bisbe Climent, començant per la seva figura de pastor amant a la reforma del comportament dels fidels servint-se de les visites pastorals, particularment sensible a les necessitats dels pobres i d'una forma de predicació més apostòlica i senzilla; senzillesa que també propugnava en els actes de culte, sobretot en les celebracions populars; fundà escoles populars gratuïtes a la ciutat de Barcelona, que, quant a la normativa pedagògica, posà en mans de Josep Pau Ballot; també protegí l'Hospital de la Santa Creu i fundà un hospici en la Casa de la Misericòrdia. La seva talla intel·lectual es manifestà en la lluita entre jesuïtes i jansenistes, ocasió per a fomentar el tomisme; creà la Biblioteca Episcopal del Seminari i promogué un diccionari trilingüe; en no poder seguir el propi camí en situacions com l'avalot de les quintes, dimití del bisbat de Barcelona i es retirà a vida privada; les pàgines finals recorden les seves relacions amb el jansenisme i la il·lustració (98-102).- J. P. E. [23.283]

Carlos GARRIGA, *La historia del Derecho Catalán, según el abogado Vicente Domènech (Academia de Jurisprudencia de Barcelona, 1780)*, dins "Initium. Revista Catalana d'Història del Dret", 17 (2012), 540-582.

El Decret de Nova Planta confirmava "nuestras constituciones en todo lo que no se hubiese derogado en la formación de la nueva planta de gobierno, estableciéndolas de nuevo" (540, nota 27).; durant la segona meitat del segle XVIII fou més sentida la necessitat de tenir a l'abast de la mà i de conèixer el dret català, sobretot el municipal, superior al civil en els tribunals del país. L'àmplia bibliografia de traduccions i de tractats inclou les pàgines de l'advocat barceloní Vicenç Domènech i Sabater, que no reduïa el dret a l'herència del Romà, valorava el que havia nascut en resposta a la vida i necessitats del poble. El discurs sobre *Origen y naturaleza de las leyes que componen y forman el Código Provincial del Derecho de Cataluña*, indica els texts que successivament entraren en les *Constituciones e altres drets de Catalunya* i ocupa les pàgines 559-582.- J. P. E. [23.284]

José M. TORRES PÉREZ, *Pliego suelto fechado en 1781*, dins "Revista General de Información y Documentación", 18 (2008), 147-159.

Aquest fullotó o plec resulta ésser un full escadusser intítulat *Verdadero retrato y relación anatómica de la niña de dos cabezas y cuatro brazos, nacida en el lugar de Alfara... de la ciudad de Valen-*

cia, el día 28 de agosto de este presente año de 1781, del qual hi hauria hagut una primera edició, València 1781, i una segona a Madrid, el mateix any, ambdues conegudes pel vol. XXVI del *Manual...* d'Antoni Palau i Dulcet. N'hi havia hagut un cas semblant a Tortosa el 1634, *Relación verdadera de un parto monstruoso... en la Ciudad de Tortosa...*; i encara se'n repetiria un altre a València; *Figura que manifiesta el monstruoso feto, que el 10 de Mayo del presente año de 1793...*, full adjunt al "Diario de Valencia" del següent dia 13 (149-150: reproduccions).- J. P. E. [23.285]

Eduard FRASQUET FAUS, *L'oposició antifeudal a la fi de l'Antic Règim. Els dominis del marquès d'Albaida (1785-1880)*, dins Actes Vall d'Albaida, II, 627-642.

A la Vall, la major part de la terra era de propietaris aloers, unes 5.600 fanecades, i només 530 eren d'emfiteutes, sotmesos a drets senyorials, normalment arrendats pels senyors en subhasta al millor postor: pujaren de 5.100 lliures el 1738 a 10.550 el 1796. Els anys 1785-1787, un plet davant la R. Audiència valenciana fou dictaminat per aquesta a favor dels emfiteutes, legitimant-los el costum de collir raïm abans de la verema (633-636); el 1796 es repetí un cas semblant (636-637); els capdavaners de la protesta destacaren i s'anaren convertint en les noves autoritats.- J. P. E. [23.286]

José Manuel ABASCAL, Rosario CEBRIÁN, *Los informadores valencianos de Jaime Villanueva y las inscripciones romanas en los territorios de Edeta y Setabis* (Hispania Citerior), dins "Archivo de Prehistoria Levantina", XXV (2004), 345-357.

La documentació aplegada per Jaume Villanueva en els vint-i-tres volums del seu *Viage...*, es troba a Madrid, Real Academia de la Historia, 9-4558-4580; el volum 9-4578 conté lletres i informadors de la província de València, on es troben onze inscripcions, ací fotografiades i transcrites. Hi ha bibliografia (357).- J. P. E. [23.287]

Josep BRUGADA I GUTIÉRREZ-RAVÉ, *Libro de las actas capitulares del Real Monasterio de Benedictinos Claustrales de Santa María de Amer*, dins "Quaderns de la Selva", 20 (2008), 213-245.

El volum, damunt el qual se centra l'atenció de l'autor, és el ms. 1020 de la BC i el seu contingut va del 1785, més interessant perquè "s'han conservat pocs llibres sobre l'activitat capitular dels monestirs catalans" (214). Resumides les informacions proporcionades pel llibre, és transcrit tot el text del document. Hi ha bibliografia.- J. de P. [23.288]

Pasqual BERNAT LÓPEZ, *Les visions del bosc en la Catalunya de la Il·lustració*, dins "IX Trobada Ciència i Tècnica", I, 467-477.

Aquella Il·lustració s'allarga en aquestes pàgines fins ben entrat el segle XIX, però s'encesta amb un propietari de Vilafranca del Penedès, Manuel Barba i Roca, que el 1789 davant la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona criticava la secular política intervencionista dels reis d'Espanya en relació al bosc en la seva *Memoria sobre la plantación de árboles* i propugnava que el propietari no necessités tants permisos per a tallar un arbre i que les autoritats conciliessin l'interès públic amb el privat; de més a més, les normes intervencionistes eren aplicades de forma arbitrària (468-470).- J. P. E. [23.289]

Mercè COMAS I LAMARCA, "A cantar meravelles grans". *Les Alegrias de Nadal*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", L (2009), 333-356.

Alegrias de Nadal és un imprès anònim del 1789, publicat a Perpinyà. L'autora contextualitza d'edició, esmentant els seus precedents immediats en el teatre nadalenc, i atribuint-la a

un clergue erudit o culte, coneixedor del text bíblic, que cercava de contrarestar els cants populars, massa 'populars' en el sentit de grollers o inadequat. Mercè Comas pensa que el text és coetani de l'edició i n'estudia les estratègies: se serveix de cançons populars per encapçalar les quatre alegries, intenta insuflar valors espirituals elevats al text. També analitza el text des del punt de vista de la tècnica i del contingut literaris. En apèndix es dóna la 'ratio editionis' del text, que és editat i anotat. Hi ha bibliografia.- J. de P. [23.290]

Emilia SALVADOR ESTEBAN, *La difusión de la ideología ilustrada en los inicios del Diario de Valencia. El tema de la sanidad*, dins "Saitabi", 58 (2008 = Hom. Mestre Sanchis), 367-391.

El *Diario de Valencia* naixia el 1790, però en els seus primers dos anys i mig de vida no semblava haver-se adonat de les transformacions que acompanyarien la Revolució Francesa fins que aquesta assassinà en la guillotina el rei Lluís XVI (368). Després, el diari clarificà la seva posició en sentit favorable als valors propugnats durant el segle XVIII: l'atenció a la demografia, sobretot la valenciana (371-373); l'impuls al servei centralitzat a la salut social per mitjà dels metges (373-381), la prevenció de malalties per alimentació correcta (381-385) i l'extensió dels coneixements guaridors a través del diari (385-391).- J. P. E. [23.291]

Carmen GARCÍA MONERRIS, Encarna GARCÍA MONERRIS, "*Civilidad*" y "*buen gobierno*": la "*policía*" en el siglo XVIII, dins "Saitabi", 58 (2008 = Hom. Mestre Sanchis), 393-422.

Una societat ben ordenada com la que volia ésser la del segle XVIII, exigia un conjunt d'atencions del poder públic que entraven en el concepte de 'policia', que podia revestir formes diverses, a Europa la prussiana, intervencionista, l'anglesa, liberal, i la francesa, en terme mig. A València, el primer autor depenent d'un francès fou Tomàs Valeriola Riambau, que des del 1798 publicà fascicles sots el títol de *Idea general de la policía o Tratado de Policía*, inspirada en l'homònim francès *Traité de la police* de Nicolas Delamare (420). L'obra de Francesc Romà i Rosell conté aportacions teòriques al tema de la policia (411).- J. P. E. [23.292]

Josep FÀBREGAS ROIG, *Els animals de càrrega en la Guerra Gran*, dins "Misc. Navarro Miralles", 199-207.

Les dues bandes dels Pirineus foren l'escenari d'aquella guerra en les darreries del segle XVIII i la situació dels camins féu absolutament imprescindible el treball de les mules de càrrega; l'exèrcit intentà d'atreure's la col·laboració espontània dels tractants; fou un fracàs, i hagué d'emprendre el camí de l'embarg. Diversos fons arxivístics ofereixen dades sobre el tema, començant per Simancas, AG, *Secretaría y Superintendencia de Hacienda*, i seguint pels AHC de Tàrraga, Reus, o pels de Tarragona, AHistòric Provincial o Arxiu del Port; calgué cercar-ne al Regne de València i més enllà (203-204) i posar-se d'acord amb un tractant de Lleida (205), del qual consten les condicions de contracte (206).- J. P. E. [23.293]

Sergi GASCÓN URÍS, *El marqués de Alòs y la Casa de Lauriés: estudio y edición de documentos sobre la renovación de la infanzonía de 1794-95*, dins "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLIX (2003-2004), 371-394.

Les gestions esmentades en el títol "guardan relación con el segundo marqués de Alós" (371); de fet, les pàgines 373-378 són dedicades a la raguèlia dels Alòs, procedents de Mojà, botiflers en la Guerra de Successió i personatges importants en l'administració pública borbònica durant tot el segle XVIII; ja abans, els primers Alós havien publicat llibres importants de medicina i farmàcia i de teologia (373 i 375, nota 9); foren ennoblits el 1736; un dels seus des-

cendents, Ramon d'Alòs-Moner i de Dou, treballà i publicà dins l'Institut d'Estudis Catalans abans del 1936 (378).- J. P. E. [23.294]

Guillaume MAZEAU. *De Corneille à Barcelone. Jacques Français de Corday d'Armont, ou les espoirs déçus d'un noble en Revolution*, dins "Revue Historique", CCCXI (2009/1), 345-369.

Una filla de Jacques François, Charlotte, en plena Revolució Francesa apunyalà Marat el 15 de juliol del 1793. Les conseqüències, exilis i persecucions de la dita Revolució sofertes per l'esmentada família i abundantment documentades en fonts franceses, portaren l'esmentat Jacques François a Barcelona, on moria el 30 de juny del 1798 (367).- J. P. E. [23.295]

Josep Vicent MAROTO I BORREGO, *La moderna agronomía a les Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia d'Antoni Josep Cavanilles (1795-1804)*, dins "IX Trobada Ciència i Tècnica", I, 491-500.

Cavanilles publicà la seva gran obra el 1795; l'autor la defineix com "un diagnòstic sobre la situació social i econòmica del Regne de València vuitanta anys després de la derrota d'Al-mansa" (492) des d'un biaix fisiocràtic, favorable a l'agricultura com a base principal de riquesa; d'acord amb aquesta opció, ell es fixa sobretot en els cultius de les grans zones de regadiu i en llurs possibilitats econòmiques (arròs, herbes i llegums, xufles, tarongers i arbres fruiters, moreres, ceps, etc.), en la situació i les possibilitats dels boscos i en la del bestiar i es queixa que la gran majoria dels llauradors no siguin propietaris de les terres que cultiven i es desenten de llur millora.- J. P. E. [23.296]

Maria Lluïsa ORDÓÑEZ, *Josep Gaz i els recursos de la llengua literaria. Estructures i temes emprats pel Mestre de Capella de la catedral de Girona*, dins «AIEG», LII (2011), 565-594.

Actiu a Girona entorn del 1700, l'autora estudia els recursos que fa servir Gaz en les composicions musicades, sempre en el castellà culte i italianitzant del Barroc: tipus d'estrofes i de versos, la rima, el ritme, les figures retòriques, l'actitud lírica, la llengua i els temes. Influint per Calderón, del qual copia versos, és catòlic, culterà i conceptista, i la seva obra té alts i baixos. L'autora inclou també en el treball el catàleg descriptiu de les 17 composicions de Josep Gaz, la darrera anònima, però plena d'indícis que permeten d'adscriure-la a Gaz. Les composicions són ben analitzades en llur estructura literària i musical. Hi ha bibliografia.- J. de P. [23.297]

Joan FLORENSA I PARÉS, *La imprenta y la Escuela Pía de Catalunya*, dins "Memoria Ecclesiae", XXXII (2009), 125-146.

Les informacions d'aquestes pàgines es refereixen sobretot als segles XIX i XX, però ja el primer capítol provincial (Moia, 1753) es planteja la qualitat i la distribució dels llibres de l'Escola Pia i el capítol provincial del 1799 dedicà tot un article a formular directrius sobre el tema (125-126); ja abans, però, des del 1683 els escolapis de Moia s'havien posat en contacte amb els impressors Abadal, que difongueren per Catalunya les publicacions dels escolapis (127), entre d'altres (128). L'apèndix dona la llista de les edicions de la raguèlia Abadal, del 1684 al 1800 (136-139); l'únic imprès d'aquest any foren unes *Propositiones theologicae, dogmaticae, polemicae, scholasticae, historicae...* defensades a Mataró els dies 2 i 3 de juny d'aquell any (139).- J. P. E. [23.298]

Jaime MOLL, *El inicio del taller de fundición de tipos del convento de los carmelitas de Barcelona*, dins "Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona", LI (2007-2008), 283-288.

És publicat ací sencer un document del 1710, només en part conegut, que informa de l'activitat de Rafael Figueró, menor, en el camp de la fundició de tipus. És, doncs, rectificada la versió, segons la qual les matrius arribaren el 1746 al convent de carmelites de Sant Josep de Barcelona. Cal, encara, estudiar com les matrius arribaren primer als dominicans i després als carmelites.- J. de P. [23.299]

Cayetano MAS GALVAÑ, *Un nuevo manuscrito de De la desigualdad personal en la sociedad civil, de Ramon Campos*, dins "Revista de Historia Moderna", 28 (2010), 217-232.

"... hombre surgido de la tradición ilustrada valenciana..." (218), qualificat d'anti-Rousseau', sotmès a procés inquisitorial el 1793, havia acabat el llibre ací estudiat abans de tancar-se el segle XVIII i el 1799 ja en propugnava la publicació, que només arribaria a París el 1823 (219). Darrerament en fou trobat un nou manuscrit en una llibreria de Saragossa, d'on ha passat a la biblioteca de la Universitat d'Alacant. El nou manuscrit conté variants en relació al text conegut (233-236), entre elles tot un capítol, el tretzè, ací transcrites en apèndix (227-232). - J. P. E. [23.300]

IV. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALEMANYA I PAÏSOS GERMÀNICS

Wolf GERT, *Die Handschriften 4° Cod. 151-304* (Handschriftenkataloge der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg, Bd. VII), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag MMV, 228 pp.

El volum 4° Cod. 218, ff. 5-12, conté la *Legenda sancti Narcissi*, portada de Girona a Augsburg l'any 1485 per un mercader d'Ulm, N. Echinger, acompanyada pel *Sermo Olive, episcopi (Vicensis)* sobre el mateix sant. L'Olive', autor del sermó, era l'abat de Ripoll i bisbe de Vic, Olibà.- J. P. E. [23.301]

Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München. Die Handschriften aus Augsburger Bibliotheken. Band 1. *Stadtbibliothek Clm 3501-3661*. Neu beschrieben von Erwin RAUNER mit einer Einleitung von Brigitte GULLATH (Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Monacensis. Tomus III. Series nova. Pars 3,1, codices latinos 3501-3661 Bibliothecarum Augustanarum continens), Wiesbaden/Aquis Mattiacis, Harrassowitz Verlag 2007, XL i 764 pp.

La primera notícia és negativa: del Clm. 3514 n'han desaparegut tant la *Passio sancti Vincentii martyris* com la *Passio sancti Georgii martyris*, que hi havien estat copiades entre el segle X i XI (49; la primera, però, hi fou recopiada després: 52); s'ha conservat, en canvi, gairebé completa la còpia primitiva de la *Passio sanctorum Fructuosi episcopi, Augurii et Eulogii* (52); el ms. 3520, té els *Aphorismi de gradibus* i la *Doctrina Galieni de interioribus* d'Arnau de Vilanova (723-73); el Clm. 3522, posseeix un exemplar de Bernardus de Gordonio, *Practica sive lilium medicine* (77-78); el Clm. 3549, conserva l'*Opusculum de divino extremo iudicio*, d'Arnau Terrena (181); el Clm. 3560, conté una còpia de Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*; l'autor hi és qualificat de 'magister' (231-232); i el Clm. 3605 és tot ell dedicat a tres composicions poètiques del sabadellenc Joan Cristòfor Calvet d'Estrella (517).- J. P. E. [23.302]